

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**EL-FETÂVA'T-TATARHÂNİYYE'NİN EL-KERÂHİYYE
VE'L-İSTİHSÂN BÖLÜMÜNÜN TAHLİLİ**

MAŞİTE HİCRET KOCAMAN

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. BİLAL AYBAKAN**

İSTANBUL, 2022

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**EL-FETÂVA'T-TATARHÂNİYYE'NİN EL-KERÂHİYYE
VE'L-İSTİHSÂN BÖLÜMÜNÜN TAHLİLİ**

MAŞİTE HİCRET KOCAMAN

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. BİLAL AYBAKAN**

İSTANBUL, 2022

TEZ ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Temel İslâm Bilimleri alanında yüksek lisans derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri

Unvan – Ad Soyad

Kanaati

İmza

Prof. Dr. Bilal AYBAKAN

Dr. Öğrt. Üyesi Tuba Erkoç BAYDAR

Dr. Öğrt. Üyesi Hacer YETKİN

Bu tezin İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Teslim Tarihi

Mühür/İmza

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Maşite Hicret Kocaman

İmza:

XXXXXX

ÖZ

EL-FETÂVA'T-TATARHÂNİYYE'NİN EL-KERÂHİYYE VE'L-İSTİHSÂN BÖLÜMÜNÜN TAHLİLİ

Kocaman, Maşite Hicret

Temel İslâm Bilimleri Yüksek Lisans Programı (%30 İngilizce)

Öğrenci Numarası: 187041009

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-7109-5057

Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası: 10433655

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bilal Aybakan

Ekim 2022, 315 sayfa

Bu tez, günümüzde daha çok “Helâller ve Haramlar” şeklinde ifade edilen ‘İstihsân ve Kerâhiyye’ başlığının tarihi gelişim sürecini ve özellikle önemli fetvâ kitaplarından biri olan el-Fetâva't-Tatarhâniyye'deki bu bölümün tahlilini konu edinmektedir. el-Fetâva't-Tatarhâniyye, yararlandığı kaynaklar ve kendisinden sonra çokça atıf alması itibari ile önemli bir noktada bulunduğundan detaylı bir incelemeyi gerektirmiştir. Tezimizin amacı, çok hacimli bir eser olan el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin İstihsân ve Kerâhiyye başlığı altında ne tür fetvâlara yer verildiğini tespit etmek, konu yelpazesini belirlemek, yeni fikhî olaylara dönem itibari ile nasıl yaklaşıldığını gösterip sonraki dönemlere etkisini ortaya koymaktır.

Bir giriş, üç ana bölüm ve bir sonuçtan oluşan tezin giriş bölümü, tezimizin konusu ve önemi, kapsamı ve yöntemi, literatür değerlendirmesi ve tezin literatüre katkısına temas edilmiştir. Birinci bölümde el-Fetâva't-Tatarhâniyye müellifi, telif edildiği dönem, telif süreci ve üzerine yapılmış çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde İstihsân ve Kerâhiyye bölüm başlığının tarihi gelişim seyri, bu bölümde atıf yapılan eserler, isimler ve bölümün sistematığı olmak üzere genel durumu incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise el-Fetâva't-Tatarhâniyye, İstihsân ve Kerâhiyye özelinde tahlil edilmiştir. Çalışmamızın çıktıları ise sonuç bölümünde aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fetâva, İstihsân, Kerâhiyye, Tatarhâniyye

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF AL-KARÂHIYYAH WA'L-ISTIHSÂN CHAPTER OF AL-FATÂWÂ AL-TATARKHÂNIYYAH

Kocaman, Maşite Hicret

MA in Islamic Studies (in %30 English)

Student ID: 187041009

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-7109-5057

National Thesis Center Reference Number: 10433655

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Bilal Aybakan

October 2022, 315 Pages

This thesis deals with the historical development process of the chapter of "Istihsan and Karahiyyah", which is mostly expressed as "Halal and Haram" today, and especially the analysis of this section in al-Fatâwâ al-Tatarkhaniyyah, one of the most influential fatwa books. al-Fatâwâ al-Tatarkhaniyyah required a detailed examination since it stands in an important point in terms of the sources it has benefited and the many references cited it. This thesis aims at discovering the typology of fatwas included in the chapter of Istihsan and Karahiyyah in al-Fatâwâ al-Tatarkhaniyyah, which is a very voluminous work, revealing the range of subject diversity, presenting how it was approached to new fiqh issues and its impact.

The introduction part of the thesis, which consists of a presentation, three main chapters and a conclusion, explains briefly the subject and its significance, its scope and method, literature review and the contribution of the thesis to the literature. The first chapter introduces the author of al-Fatâwâ al-Tatarkhaniyyah, the period when it was copyrighted, the copyright process and the studies on it. The second part examines the historical development of the title of Istihsan and Karahiyyah, the works which are referred to in the chapter, the names and the structure of the chapter. The third chapter analyzes al-Fatâwâ al-Tatarkhaniyyah with special reference to Istihsân and Kerâhiyye. The outputs of this study are given in the conclusion part.

Keywords: Fatâwâ, Istihsân, Karâhiyyah, Tatarkhaniyyah.

İTHAF

Kıymetli hayat vesilelerim,

Anneme ve Babama...

İthaf olunur...

TEŞEKKÜR

Öncelikle yüksek lisans serüvenine atılmamda güven, teşvik ve desteklerinin vesile olduğu Prof. Dr. İlhan Kutluer Hocama ve Prof. Dr. Abdullah Kahraman Hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli danışman Hocam Prof. Dr. Bilal Aybakan'a ve tez jürimde bulunan ve tezimin daha iyi bir seviyeye gelmesinde değerli katkılarda bulunan kıymetli hocalarım Dr. Öğrt. Üyesi Tuba Erkoç Baydar'a ve kıymetli Dr. Öğrt. Üyesi Hacer Yetkin'e gönülden teşekkürlerimi sunarım. Literatür araştırmalarımnda kritik yönlendirmelerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Dr. Orhan Ençakar ve Okan Kadir Yılmaz'a da teşekkür etmeden geçemeyeceğim.

Araştırmanın yürütülmesinde maddi ve manevi yardımlarını gördüğüm kıymetli arkadaşlarım Reyhan Olgun'a, Sümeyye Oyan Jaber'e ve Şehide Kılıç'a da teşekkür ederim.

Tezimin her aşamasında beni yalnız bırakmayan burada yazamayacağım sayısız fedakarlıklar yapan anneme ve babama, özellikle tez yazım sürecinde ablalarından feragat eden biricik kardeşlerim Muhammed Emin ve Meymune Hale'ye; Samsun'da olmalarına rağmen mesafelerin önemsizliğini hissettiren ve her zaman yanımda olan kıymetli dostlarım Sümeyye Çift'e ve Ayşe Kul'a sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Maşite Hicret Kocaman

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
İTHAF	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xii
BÖLÜM I GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Konusu ve Önemi.....	1
1.2. Tezin Kapsamı ve Yöntemi.....	2
1.3. Literatür Değerlendirmesi ve Tezin Literatüre Katkısı	3
BÖLÜM II EL-FETÂVA'T-TATARHÂNİYYE	6
2.1. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> Müellifi	6
2.2. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'nin Telif Edildiği Dönem	6
2.2.1. Eserin Kendi İsmine Nispet Edildiği Tatar Hân Hakkında.....	8
2.2.2. Fîrûz Şâh Tuğluk Dönemi	9
2.3. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'nin Telif Süreci	11
2.3.1. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'nin Kaynakları	13
2.3.2. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'de Metot.....	16
2.3.3. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'de Muhtevâ	17
2.3.3.1. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'de Bölüm Tertîbi	17
2.3.4. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'nin Yazma Nüshaları	20
2.4. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'nin Üzerine Yapılan Çalışmalar	20
2.4.1. İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin Müntehâb'ı.....	21
2.4.2. İbn Safâ Hâce'nin Koleksiyonu	21
2.4.3. Seccâd Hüseyin'in Tahkiki	21
2.4.4. Şebbîr Ahmed el-Kâsımî'nin Tahkiki	22
BÖLÜM III İSTİHSÂN VE KERÂHİYYE BÖLÜM BAŞLIĞININ İNCELENMESİ	25
3.1. İstihsân ve Kerâhiyye Bölüm Başlığının Tarihi Gelişim Süreci	25
3.2. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'nin İstihsân ve Kerâhiyye Bölümünde Atıfta Bulunulan Eserler.....	35

3.2.1. Müellifin Mukaddimesinde Yer Alan Kaynaklardan Atıf Alanlar	35
3.2.2. Muhakkikin Tahkik Çalışmasında Geçen Kaynaklardan Atıf Alanlar	38
3.2.3. Her İki Kaynak Grubunda Olmayıp Bölümde Atıf Yapılan Eserler	42
3.3. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'nin İstihsân ve Kerâhiyye Bölümünde Geçen İsimler	42
3.4. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'de İstihsân ve Kerâhiyye Bölümü Sistematiği	45
3.4.1. İstihsân ve Kerâhiyye'de Konu Tertîbi	45
BÖLÜM IV İSTİHSÂN VE KERÂHİYYE	47
4.1. İstihsân ve Kerâhiyye'de Detaylı Konu Tertîbi	47
4.2. İstihsân ve Kerâhiyye'de Mukaddime: İtikâdî Mesâil	53
4.2.1. İtikâdî Bilgiler	53
4.2.2. Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat Yolunu Kapsayan Konular Hakkında	61
4.3. İstihsân ve Kerâhiyye'de Fikhî Mesâil	65
4.3.1. Ahlak	65
4.3.1.1. Kıskançlık ve Gıybet Hakkında	65
4.3.2. İbâdât	66
4.3.2.1. Namaz, Tesbih, Kırâat, Zikir, Dua, Kur'ân Kırâati Esnasında Sesi Yükseltmek Hakkında	66
4.3.2.2. Mescid, Kible, Mushaf, Üzerinde Kur'ân Yazılı Olan yahut Allah Teâlâ'nın İsmi Zikredildiği Şeyler	79
4.3.2.3. Şükür Secdesi Hakkında	89
4.3.2.4. Kabir Ziyaretleri, Kabirlerde Kur'ân Kırâati ve Ölünün Taşınması Hakkında	89
4.3.3. Toplumsal Düzen	91
4.3.3.1. Tek Kişinin Sözünün Hükümü Hakkında	91
4.3.3.2. Kanaate Göre Hüküm Vermek Hakkında	113
4.3.3.3. Selamlaşma ve Teşmît Hakkında	115
4.3.3.4. Bir Kimsenin Kendisine Helâl Olan ve Helâl Olmayan Kimselere Bakışı Hakkında	125
4.3.3.5. Dinen Giyilmesi Uygun Görülen ve Görülmeyen Giyecekler Hakkında	136
4.3.3.6. Altın ve Gümüş Kullanımı Hakkında	146
4.3.3.7. Tebrik Etme, Şeker ve Dirhem Atma ve Bunları Yapanlar Hakkında	155
4.3.3.8. Ehl-i Zimme ve Onlar ile İlgili Hükümler Hakkında	157
4.3.3.9. Hediyeler ve Misafir Ağırlama Hakkında	162
4.3.3.10. Musiki, Eğlence, Diğer Günah İşler ve Emr-i bi'l-ma'ruf Hakkında	172

4.3.3.11. Ziyinet ve Hizmetçi Edinme Hakkında.....	179
4.3.3.12. Çocuklara İsim ve Künye Verilmesi Hakkında.....	191
4.3.3.13. Kadınların Hamama Girmesi ve Ata Binmesi Hakkında.....	193
4.3.3.14. Müsabaka Hakkında.....	194
4.3.3.15. Ebeveyninin veya Her İkisinden Birinin, Onlar Dışında Akrabaların, Borç Alacaklısının Bir Kimsenin; Bir Efendinin Kölesinin, Bir Kocanın Karısının Yolculuk Yapmasını Engellemeleri Hakkında.....	196
4.3.3.16. Yöneticiler ile Görüşme, Onlara Tevazu Gösterme ve Bir Kişinin Başka Birinin Yüzünü Öpmesi ve Bununla İlgili Konular Hakkında.....	203
4.3.4. İktisadi Hayat.....	206
4.3.4.1. Kesb Hakkında.....	206
4.3.4.2. Karz Hakkında.....	211
4.3.4.3. Ortak Mülkiyete Konu Olan Mallardan Faydalanma Hakkında.....	217
4.3.4.4. Satım Akdi ve Başkasının Belirlediği Fiyata Pazarlık Etme Hakkında....	224
4.3.5. Suç ve Cezalar.....	229
4.3.5.1. Babasını Öldüren Bir Kişiyi Gören Kimse ve Onunla İlişkili Konular Hakkında.....	229
4.3.5.2. Müslüman Birinin Müşrik Babasını Öldürmesi ve Benzerleri Olan Yakın Akrabayı Öldürmesi Hakkında.....	231
4.3.6. Sağlık.....	231
4.3.6.1. Hoş Görülmeyen Yeme Durumları ve Onunla İlgili Hususlar Hakkında.....	231
4.3.6.2. Tedavi, İlaçlar, ‘Azl Ve Düşük Yapma Hakkında.....	243
4.3.6.3. Sünnet Olma, Boya Yapma, Tırnak Kesme, Saç Tıraş Etme, Kadının Saçını Kesmesi ve Onu Başkasının Saçına Ekleme Hakkında.....	250
4.3.6.4. İnsan ve Hayvana Cerrahi Müdahale Yapılması ve Bunun Mümkün Olmadığı Durumlarda Hayvanların Öldürülmesi Hakkında.....	257
4.3.7. Çeşitli Meseleler.....	262
4.3.7.1. Çeşitli Meseleler Hakkında.....	263
4.3.7.2. İnsanlara Eziyet Vermek ve Keraheti Hakkında.....	266
4.3.7.3. Fetret Döneminde Dilencilerin, İftiracıların ve Zâlimlerin Öldürülmesi Hakkında.....	297
BÖLÜM V SONUÇ.....	310
REFERANSLAR.....	312
ÖZGEÇMİŞ.....	315

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Müellifin Mukaddimesinde Yer Alan Kaynaklar	13
Tablo 2.2. Muhakkikin Tahkikinde Ortaya Çıkan Kaynaklar.....	14
Tablo 2.3. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'de Bölüm Tertîbi	18
Tablo 3.1. İstihsân ve Kerâhiyye Bölüm Başlığının Belirli Eserlere Göre Tasnifi....	26
Tablo 3.2. <i>el-Fetâva't-Tatarhâniyye</i> 'nin İstihsân ve Kerâhiyye Bölümünde Geçen İsimler	43
Tablo 3.3. İstihsân ve Kerâhiyye'de Konu Tertîbi.....	45
Tablo 4.1 İstihsân ve Kerâhiyye'de Detaylı Konu Tertîbi.....	47

SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ

md.	madde
r.a.	Radiyallahu Anh
r.anhüma	Radiyallahu anhüma
rh	Rahimehullah
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
bkz.	Bakınız

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu ve Önemi

Helâlleri ve haramları naslarda açık olan dinimizin, insanın yapması veya yapmaması hususunda serbest bırakıldığı filler alanı olan mübâh sahası oldukça geniştir. Doğası gereği insan, bu mübâhlar alanında dahi vicdanına uygun olanı, iyiyi, güzeli, doğruyu seçmek ister. Bu minvalde karşılaşılan her bir olay da şer’î açıdan incelenmeyi hak eder. Bu sebeple, bu düşünceler bizi klasik kaynaklarda bu konu nasıl ele alınmış olabilir sorusunu sormaya sevk etmiştir. Hiç şüphesiz bunun cevabı kütüphaneler dolusu kitapta bulunmaktadır.

Biz bu konuda araştırmalarımızı yürütürken okumalarımız esnasında Buhara Hukuk Okulu kitabı ile karşılaştık. Bu eser Mâverâünnehir coğrafyasındaki fıkhi çevreden bahsediyordu. Dahası fetvâ kitapları daha çok ilgimizi çekmişti. Bu sebeple fetvâ kitaplarına yönelik bir çalışma yapmayı uygun gördük. Ancak bu sefer kaynak seçimi doğrultusunda bu coğrafyadan uzaklaşmış olacaktık. En nihayetinde, *el-Muhîtu’l-Burhânî* ile *el-Fetâva’t-Tatarhâniyye*’nin birbiri ile olan yakın ilişkisini keşfettik. Dahası *el-Fetâva’t-Tatarhâniyye*’nin *el-Muhîtu’l-Burhânî*’den esinlenmiş olmasına karşın onu aşan bir eser olduğu bilgisi, bizi bu esere yönlendirmiş oldu. Cevabımızı bir yüksek lisans tezi sınırları içerisinde kalarak bulabilmek için de *el-Fetâva’t-Tatarhâniyye* isimli eserin İstihsân ve Kerâhiyye bölümünü çalışmaya karar verdik.

Tezimiz, günümüzde daha çok ‘‘Helâller ve Haramlar’’ şeklinde ifade edilen ‘İstihsân ve Kerâhiyye’’ başlığının tarihi gelişim sürecini ve özellikle önemli fetvâ kitaplarından biri olan *el-Fetâva’t-Tatarhâniyye*’de bu bölümün tahlilini konu edinmektedir. *el-Fetâva’t-Tatarhâniyye*, Hanefî literatürü başarılı bir şekilde mezcetmesi ve sonraki dönemlere de ulaşmış olması itibariyle önemli bir noktada bulunduğundan detaylı bir incelemeyi gerektirmiştir. İncelemelerimiz sonucunda bu eserin, mümkün olan karşılaşılmış her problem hakkında hüküm vermeyi hedefleyen fetâvâ kitaplarını ve Hanefî mezhebinin birincil kaynaklarını derlemesi, onun kendi

zamanından sonra etkili olmasının başlıca sebebi olmuştur. Konularının çeşitliliği, neredeyse dönemindeki hiçbir soruyu/hukuki olayı cevapsız bırakmamış, akla gelen bütün ihtimalleri bünyesinde toplamış olduğu fikrini uyandırmıştır. Bu sebeple bu eser hukuki işlemlerde ve diğer ibâdet ile ilgili dini meselelerde de insanlara kaynaklık etmiştir. Başlıca yararlanmış olduğu *el-Muhîtu 'l-Burhânî*'nin sınırlarını aşıp devrinin en önemli fetâvâ kitaplarından biri olmuştur. Daha sonrasında da *el-Fetâva 'l-Hindiyye* gibi Osmanlı coğrafyasında kayda değer bir etki bırakmış olan eserlerin yazılmasına öncülük etmiştir.

Bu tezimizin amacı, çok hacimli bir eser olan *el-Fetâva 't-Tatarhâniyye*'de İstihsân ve Kerâhiyye konusunda ne tür fetvâlara yer verildiğini keşfetmek, yapmış olduğumuz tercümesi ile birlikte alana dair Türkçe bir kaynak kazandırmak, konularının çeşitliliğini ortaya çıkararak, dönem itibarı ile kendinden öncesi ve sonrasında yaşanan yeni dini hukuki olaylara İslâm Hukukuna göre nasıl yaklaşıldığını göstermektir. Ayrıca ilk tahkiki beş cilt olarak Kitâbü't-Tahâret'ten Kitâbü'l-vakf'a kadar yapılmış Karaçi baskısı yerine, yirmi ciltten oluşan, yazmalardaki tüm konuların tahkiki ile gerçekleşen Mektebetü'l-hanefiyye baskısı arasındaki farkları ve ortaya çıkan yeni bilgileri istifadeye sunmaktır.

1.2. Tezin Kapsamı ve Yöntemi

Bir giriş, üç ana bölüm ve bir sonuç bölümünden oluşan tezimizin giriş bölümü, tezimizin konusu ve önemi, kapsamı ve yöntemi, literatür değerlendirmesi ve tezin literatüre katkısı hakkında genel bilgileri içermektedir. Birinci bölümde *el-Fetâva 't-Tatarhâniyye* müellifi, telif edildiği dönem, telif süreci ve üzerine yapılmış çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde İstihsân ve Kerâhiyye bölüm başlığının tarihi gelişim süreci, bölümde atıfta bulunulan eserler, isimler ve bölümün sistematığı olmak üzere genel durumu incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise *el-Fetâva 't-Tatarhâniyye*, İstihsân ve Kerâhiyye bakımından tahlil edilmiştir. Çalışmamızın çıktıları ise sonuç bölümünde aktarılmıştır.

Delhi Sultanlarından Firûz Şah Tuğluk (ö. 790/1388) döneminde telif edilen *el-Fetâva 't-Tatarhâniyye*, dönemin komutanı Emir Tatarhân'ın isteği üzerine yakın arkadaşı Âlim b. Alâ el-Enderpetî (ö. 786) tarafından kaleme alınmış bir eserdir. Emir Tatarhân, Horasan Sultanının oğludur ve bir savaş esiri olarak Delhi Sultanlığında

yetiştirilmiştir. Tezimizde bu isimlerin hayatları hakkında tek tek bilgilendirme yapılmıştır.

Birinci bölümde *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin kaynakları, metodu, muhtevası, yazma nüshaları hakkında bilgi verilmiştir. Ardından İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin Muntehâb'ı, İbn Safâ Hâce'nin Koleksiyonu, Seccâd Hüseyin'in ve muhakkimiz Şebbîr Ahmed el-Kâsımî'nin tahkikleri incelenmiştir. Ayrıca belirtmek gerekirse “Mukaddime” olarak atıf yaptığımız el-Kâsımî'nin tahkikinin mukaddimesidir.

İstihsân ve Kerâhiyye bölüm başlığını incelediğimiz ikinci bölümde, İstihsân ve Kerâhiyye bölüm başlığının tarihi gelişim sürecini, Hanefî mezhebinin en temel kaynaklarından *Kitâbü'l-Asl*'dan yakın dönem kaynaklarımızdan olan *Büyük İslâm İlmihali*'ne gelinceye kadar yirmi bir tane klasik kaynaktaki bölüm özelinde değerlendirdik. Ardından İstihsân ve Kerâhiyye bölümünde atıfta bulunulan eserleri ve isimleri zikrettik. Son olarak *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de İstihsân ve Kerâhiyye bölüm sistematüğini ele aldık.

Tezimizin ana bölümünü oluşturan *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin İstihsân ve Kerâhiyye bakımından incelenmesi ise Âlim b. Alâ tarafından derlenmiş olan fetvâların günümüz düşünce yapısına göre tasnifi ile olmuştur. Ana eserde 32 fasıl 1137 mesele olarak sıralanan bu bölümün fetvâları, giriş konusu olan itikâdî meseleler hariç ahlâk, ibâdet, toplumsal düzen, iktisâdî hayat, suç ve cezalar, sağlık ve çeşitli meseleler ile ilgili fetvâlar olmak üzere yedi alt başlık altında ele alınmıştır. Bu alt başlıkların her biri kaynak eserin tahkikli neşrindeki konu başlıkları (fasıllar) esas alınarak çeşitlendirilmiştir.

1.3. Literatür Değerlendirmesi ve Tezin Literatüre Katkısı

Tezimizin temel kaynağını Âlim b. Alâ el-Enderpetî'nin *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* adlı eseri oluşturmaktadır. Bu eseri modern dönemde ilk defa Seccâd Hüseyin tahkik etmeye başlamış ancak vefatı sebebi ile yaptığı çalışmayı tamamlayamamıştır. Çalışmış olduğu kısım Hindistan Hükümeti tarafından beş cilt olarak neşredilmiştir. Ayrıca Pakistan'ın Karaçi kentinde İdarâtü'l-Kur'ân ve Ulûmu'l-İslâmiyye tarafından ikinci kez neşri ve basımı gerçekleştirilmiştir. Bu neşirden yararlanan Tuğba Demirkan'ın Aile Hukukuna dair bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Eserin neşrinden üç sene sonra eserin tüm bölümlerini tahkik etmeye başlayan Şebbîr Ahmed

el-Kâsımî bunda muvaffak olmuş ve eseri yirmi cilt olacak şekilde neşretmiştir. Biz, tezimizde bu Mektebetü'l-Hanefiyye baskısını kullandık.

Burada Seccâd Hüseyin'in tahkiki üzerine başarılı bir çalışma yapan Demirkan, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* hakkında bize önemli bilgiler sunmuştur. Çalışmamızın alanı gereği İstihsân ve Kerâhiyye'ye yönelmemize rağmen Aile Hukuku çalışmış olması hasebiyle bazı hususlarda çalışmasına başvurduk. Özellikle eserin yazma nüshaları bölümünden istifade etmiş olmakla birlikte o kısmı daha çok muhakkik el-Kâsımî'nin çalışmasından destekledik. Zira tüm bölümlerin tahkiki kendisi tarafından yapılmıştır.

Fetvâ Literatürü ile çalışmasına başlayan Demirkan daha sonrasında Âlim b. Alâ hakkında bilgi vermektedir.¹ Bu hususta ulaştığımız kaynaklar ve bilgiler aynı olmaktadır. *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin fıkıh tarihindeki yeri ilk kez kendisi tarafından çalışılması sebebi ile eserin kaynakları ve müellifleri teker teker tanıtılmıştır.² Ancak biz çalışmamızda kendisinin aktardığı kaynaklardan daha fazlasına ulaşmış olduk. Bunları tezimizde bir tablo olarak sunduk. Ayrıca bölümü okurken müellif ve muhakkik tarafından zikredilmeyen eserlerin mevcudiyetinden bahsettik.

Eserin başlıca başvurduğu kaynakların mukayesesini yapmış olan Demirkan, bunu *el-Muhîtu'l-Burhânî* ve *el-Hidâye* ile sınırlı tutmuştur. Hakkında yapılmış çalışmalardan Seccâd Hüseyin'in tahkikini ve *Müntehab*'ı zikretmiştir. Nitekim biz de çalışmamızda buna iki eser daha ilave edip *İbn Safâ Hâce'nin koleksiyonu* ve Şebbir Ahmed el-Kâsımî'nin tahkikli neşrini ele aldık.

Buna ek olarak, her bir araştırma bir hedefe odaklı, bir amaca matuf bir çalışmadır. Bu minvalde biz bu çalışma ile başlıca kaynak klasik bir eserin nasıl ele alınması gerektiğini göstermek istedik. Tüm dikkatimizi vererek yapmış olduğumuz tercümesi ile Arapça dili dışında ulaşılabilecek Türkçe bir kaynak oluşturmuş olduk. Buna ek olarak tezimizin, üzerinde az çalışma yapılmış olması bakımından fıkıh alanında fıkıh problemleri konusu ekseninde önemli bir eksik doldurduğu, anlamlı bir değer kattığı kanaatindeyiz. Ayrıca sadece dini problemler ile değil sağlık, sosyal ve iktisadi konularda da görüş geliştirmesi, birçok kaynak eseri ve müellifi bünyesinde

¹ Tuğba Demirkan, "Fetâvâ-yı Tatarhâniyye'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri (Aile Hukuku Örneği)" (İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, 2007), 28.

² Demirkan, 33.

barındırması bakımından sosyal tarih çalışmalarına da kaynaklık teşkil edeceğini düşnmekteyiz. Bu çalışmamız, fetvânın verildiği dönem sosyal yapı, örf, adet ve hakkında bizi aydınlatacak ve fıkıh hayat diyalektiğini bize göstermiş olacaktır. Yüksek lisans tezi sınırlarında olması sebebiyle genel kaçabilecek tezimiz, metnin çok yönlü analizi ile hazırlandığı için daha farklı alt başlıklara medar olabilir.

Tüm çaba ve azmimiz kemâle olan iştiyakımızdandır. Tüm gayret ve eksiklikler bizden, tevfiğ ve kemâl Rahmân ve Rahîm olan Allah’tandır...

BÖLÜM II

el-FETÂVA't-TATARHÂNİYYE

Bu bölümde tezimizin mihenk taşını oluşturan kaynak eserimiz *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin kendisi, müellifi, telif edildiği dönem ve etkileri hakkında incelemelerde bulunulacaktır.

2.1. el-Fetâva't-Tatarhâniyye Müellifi

Tam adı Feridüddin Âlim b. Alâ el-Enderpetî ed-Dihlevî (ö. 786/1381) olan müellif, Hint alt kıtasında nispet edildiği yer olan Dihle'de dünyaya gelmiştir. Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte o, yaşamış olduğu dönemde Hindistan'ın en önemli Hanefî fıkıh âlimlerindendir. Keşfü'z-zünûn'da geçen vefat tarihi hakkındaki h. 286 ifadesi³ diğer müellifler arasında karışıklığa sebep olmuştur. Doğru tarihin Abdülhay el-Haseni'nin belirttiği üzere hicri 786 olması gerekmektedir.⁴

Kâtip Çelebi'nin eserinde aktarmış olduğu bilgilere yakından baktığımızda *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin iki farklı başlık altında ele almış olduğunu görmekteyiz. İlki, eserin kendi ismiyle olan başlıktır. Bu kısmı eser ile ilgili bölümde aktardık. İkincisi ise *Zâdu'l-musafır fi'l-fürû* başlığıdır. Burada yine eserin müellifine nispetinden bahsetmektedir. Kâtip Çelebi bu başlık altında vefat tarihini 286 olarak zikretmiştir. Yine Halebî'nin bu eseri telhis ettiğini ifade etmiştir.⁵

2.2. el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin Telif Edildiği Dönem

el-Fetâva't-Tatarhâniyye Delhi Türk Sultanlığı'nda telif edilmiştir. Delhi Sultanlığı olarak da bilinen Delhi Türk Sultanlığı, Delhi merkez olmak üzere çoğu Türk hanedanları tarafından kurulmuş bir sultanlıktır. Bu sultanlık (1206-1526) hâkim olmuş olduğu yaklaşık üç yüz yirmi yıllık sürede birçok farklı hanedanlığın eline geçmiştir. Bunları Memlûk Sultanlar, Halâciler, Tuğluklular, Seyyidiler, Lûdiler

³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1. Baskı, 1 c. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 268.

⁴ Ferhat Koca, “el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye”, içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995), 446-447.

⁵ Kâtip Çelebi, 947.

olarak sıralayabiliriz. 21 Nisan 1526'da gerçekleşen ünlü Panipet Savaşı'nda Babür'ün galibiyeti ile Hindistan'da Delhi Sultanlığı sona ermiş ve Babür Türk-Hind İmparatorluğu dönemi başlamıştır.⁶

Eserimizin telif edildiği dönem ise yukarıda bahsetmiş olduğumuz hanedaklılardan Tuğluklular dönemine tekabül etmektedir. Tuğluklular dönemi siyasi tarihine bakacak olursak on bir sultan ile on iki dönem geçirmiş bir hanedanlıktır. II. Mahmud Nasîruddin Şah farklı zamanlarda iki kez yönetime geçmiştir. Gıyaseddin Tuğluk'un siyaseti (1320-1325) daha çok yönetimde bütüncül bir yaklaşım sağlamak olduğu için Hindu halkın imtiyazlarını artırmış ve vergileri azaltmıştır. Bengal bölgesinde Telengara, Jajnagar ve Leknevti'yi topraklarına katmıştır. Ardından yirmi altı yıl hüküm sürecek olan oğlu Muhammed Tuğluk idareyi eline almıştır. Merkezi yönetim siyasetini benimsemiş, diğer eyaletlerin merkezden yönetilmesini istemiştir. Bu dönemde Devagiri (Devletabad) ikinci yönetim merkezi olmuştur. Ayrıca kendisi ilme çok önem veren, âlimleri ve ehliyetli ve liyakatli kimseleri yönetime getirmeyi önemseyen bir sultandır. Amcasının oğlu vefat edince müsamahakâr tavırları ile tanınan, âlime değer veren, ilim ve kültür için birçok mecra oluşturan Fîrûzşah Tuğluk, ulema tarafından yönetime takdir edilmiştir. Hükümrânlığı (1351-1388) boyunca suçluların hukukunu düzenlemesi, onlara işkenceyi yasaklaması, İslâmî olmayan 28 adet vergiyi kaldırması yapmış olduğu icraatlardan bazılarıdır.⁷

Bu noktada Tuğluklular dönemine daha yakından bakmak isabetli olacaktır. Siyasi olarak gerileme dönemi sayılan ancak kültürel olarak gelişim dönemi sayılan bu dönem için Kortel şöyle demiştir: 'Tuğluklular devri, Delhi Sultanlığı'nın siyasi tarihinde bir gerileme devri olmakla birlikte kültür hayatı ve imar faaliyetleri açısından parlak bir dönem olmuştur. Ülke ekonomik ve sosyal açıdan bir refah dönemini geçirmiş, birçok müessese ve mescid yapılmıştır. Ayrıca sosyal hayatta değişimler ve bazı ıslahatların gerçekleştirildiği dönem olarak dikkat çekmektedir. Özellikle Gıyâseddin Tuğluk Şah'ın sosyal alanda ıslahata büyük önem verdiği görülmektedir. Moğollar'dan kaçan pek çok ilim adamı Hindistan'a sığınmış, faaliyetlerini burada

⁶ Farooqi, 131.

⁷ Farooqi, 130.

devam ettirmiştir.⁸ Buradan anlayabileceğimiz üzere Tuğluklular dönemi, sultanlığın siyasi olmaktan çok kültürel ve sosyal bir ivme kazanmış olduğu bir dönemdir.

Kortel, ‘Fîrûz Şah zamanı imar faaliyetleri açısından çok önemlidir. Bu dönemde çok sayıda mescid ve medrese yaptırılarak vakıflar tahsis edilmiştir. Bunlar arasında Mescid-i Câmî ve Medrese-i Fîrûz Şah dikkat çeken eserlerdir.’⁹ derken özellikle eserin telif edildiği dönemde ilmî mekanların imarı ile aslında ilme ne kadar önem verildiğine de dikkat çekmiştir.

2.2.1. Eserin Kendi İsmine Nispet Edildiği Tatar Hân Hakkında

el-Fetâva’t-Tatarhâniyye’nin Delhi Sultanlığında önemli mevkilerde bulunmuş bir devlet adamı olan Emir Tatarhan’ın emri ile yazıldığı bilinmektedir. Ancak Emir Tatarhân hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Tarihçiler onun salih, çok oruç tutan, iradeli ve Allah Teâlâ’nın hududuna riâyet eden bir kimse olduğunu, hacca gitme ile müşerref olup Kâbe-i Muazzama ve Ravza-ı Mutahhara’yı ziyaret ettiğini, mukim olduğunda ve seferde şer’î kurallara uyduğunu, bunun yanında çok cesur, harp sanatını çok iyi bilen özellikle de savaşlarda atılgan biri olduğunu ve Muhammed Tuğluk döneminde onun için birçok bölge fethettiğini belirtmişlerdir.¹⁰

Tarihçiler ve özellikle onların başında gelen, Farsça kaleme alınan *Tarihi-i Feriştah* kitabının müellifi tarihçi Muhammed Kâsım Hinduşah (d. 1580-ö. 1623), Gıyaseddin Tuğluk’un şaban ayının ortalarına kadar hüküm sürdüğü (h.721) ve hicri 725 yılında vefat ettiğini söylemektedir. Yani kendisi Hindistan’a dört yıl ve birkaç ay hâkim olduktan sonra vefat etmiştir. Vefatından dört gün sonra oğlu Muhammed Gıyaseddin Tuğluk yerine geçmiştir.¹¹

Tarihi kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Emir Tatar Han bir savaş esiri olarak Tuğluklular sarayına gelmiştir. Rivayete göre Sultan Gıyaseddin Tuğluk döneminde Horasan Sultanı saldırı yapmak üzere Dipalpur ve Mültan üzerine yürümüştür ve oraya hâkimiyet kurmuştur. Bu seferde yanında hamile olan eşi Farihatülcemâl de bulunmaktadır. Sultan, bu ismi geçen yerleri işgal ederken eşi, bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. Bu sıralarda saldırı haberini öğrenen Sultan Gıyaseddin Tuğluk

⁸ Haluk Kortel, “Tuğluklular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), 333-336.

⁹ Kortel, 335.

¹⁰ “Eserin Mukaddimesi”, 10.

¹¹ “Eserin Mukaddimesi”, 10.

cesur ordusuyla Horasan ordusuna kuvvetli bir karşılık vermek için Mültan ve Dipalpur üzerine harekete geçmiştir. Bu harekât sonucu Horasan ordusu kılıç bırakmak zorunda kalmışlardır. Sultan ve ordusu geri dönmüş ancak korkudan bu yeni doğmuş bebeği alamadıkları için bebek savaş meydanında kalmıştır. Tuğluklar bu bebeği esir olarak almışlardır ve onu Gıyaseddin Tuğluk'un huzuruna getirmişlerdir. Onu çok sevmişler ve benimsemişlerdir. Onu Tatarhân olarak isimlendirmişlerdir. Ayrıca Tatarhân, Sultan Gıyaseddin'in oğlu Muhammed Tuğluk zamanında gençlik dönemindedir. Muhammed Tuğluk için Emir Tatar Han'ın cesaretli ve azimli oluşu önemli olmuştur. Ona savaş tecrübesi, askeri yetenek, dine karşı istek ve hükümlerine uyma düsturu kazandırmıştır. Tatarhân, Sultan Muhammed için birçok yer fethetmiş ve çeşitli yerler kuşatmıştır.¹²

Muhammed Gıyaseddin Tuğluk'un (ö. 752) yirmi yedi senelik hükümlerinden sonra amcasının oğlu Fîrûz Şah Tuğluk 23 Muharrem 752'de hâkimiyeti eline almıştır. Yine bu dönemde Tatarhân, yönetimde önemli bir konumda olmuştur. Zira Fîrûz Şah Tuğluk sultanlığında resmi meclisinde Emir Tatarhân'ın sultanın sağında, Hân Cihan'ın ise sultanın sol tarafında oturduğu bilinmektedir. Emir Tatarhân'ın, sultanın huzurundaki önemini teyitlerden biri de sultanın ona yapmış olduğu ikramlarıdır. Sultan ona çok güveniyor, önemli idari ve sultanlığa dair işlerinde ona danışıyordu. Emir Tatarhân, âlimleri ve salihleri gerçekten çok seviyor onlara yakın duruyor ve onlara ikramda bulunuyordu. Bundan dolayı Allah Teâlâ onu bu konuda muvaffak kılmış ve asrının en önemli âlimini Hanefî fikhına dair büyük fıkıh ansiklopedisi sayılabilecek bu gibi eseri telife yönlendirmek kendisine nasip olmuştur.¹³

2.2.2. Fîrûz Şah Tuğluk Dönemi

Fîrûz Şah Tuğluk Dönemini genel bölümden ayrı olarak ele almak, esas aldığımız eserin telif edildiği dönemi yakından görmek bakımından daha yararlı olacaktır. Burada öncelikle Fîrûz Şah hakkında bilgi verip ardından dönemin siyasi ve kültürel özelliklerinden bahsedeceğiz.

Fîrûz Şah Tuğluk, hicri 707 yılında dünyaya gelmiştir. Salih, mütedeyyin, şer'î hükümlere son derece bağlı hükümdardır. Otuz dokuz sene boyunca bu görevde kalmış ve birçok faydalı iş yapmıştır. Kendisinin Hanefî fikhına özel bir ilgisinin olduğu

¹² "Eserin Mukaddimesi", 11.

¹³ "Eserin Mukaddimesi", 11.

bilinmektedir. Kendi ismini yüceltmek için Sadreddin Yakub Muzaffer el-Kirmanî'ye Fetâva-yı Fîrûzşahiyye diye isimlendirilen eseri telif etmesini istemiştir. Halîk Ahmed en-Nizâmî, bu eserin yazma nüshasının Aligarh Üniversitesi'nin Yazmalar Enstitüsü'nde bulunduğunu söylemiştir. Muhammed Gusi eş-Şettari kendi tarih kitabında, Tatarhâniyye'nin yazımı bittiğinde Fîrûz Şah Tuğluk eserin kendi ismine nispet edilmesini istediğini ancak Feridüddin Âlim b. Alâ'nın bunu kabul etmeyip vefa gereği yakın arkadaşı Tatarhân'a nispet ettiğini söylemiştir. Muhakkike göre Âlim b. Alâ eseri Tatarhân'a nispet edince Fîrûz Şah Tuğluk da kendi ismine nispet edilecek olan Fetâvâ-yı Fîrûzşahiyye'nin Sadreddin Yakub Muzaffer el-Kirmanî tarafından yazılmasını istemiştir.¹⁴ Sultan, akâid konusunda da kendisine nispet edilmesini istediği bir eser olan Fevâid-i Fîrûzşahiyye'yi Şerif Muhammed Atâi'ye telif ettirmiştir. Halîk Ahmed en-Nizâmî, bu eserin yazma nüshasının Aligarh Üniversitesi'nde olduğunu söylemiştir.¹⁵

Müellifin, Fîrûz Şah'ın talebine değil de Tatarhân'ın talebine karşılık vermesi ve Emir Tatarhân'a nispet edilmesinin sebebini mukaddimede muhakkik şöyle açıklıyor: “Emirlerin taleplerini geri çevirmek en zor işlerden birisidir. Feridüddin Âlim b. Alâ cesur bir mümin, yüce himmet sahibi bir âlimdir. Emir Tatarhân'ın faziletlerini, ilmini, dostluğunu, muhabbetini, sultanlarla ilişkisini biliyordu. Bir karar verdiklerinde olaylara basiretle yaklaşması, hakikatten de ne olursa olsun dönmemeleri ilim ehlinin bir ayrıcalığıydı.”¹⁶

Fîrûz Şah Tuğluk zamanında Delhi Sultanlığı topraklarının bir kısmını kaybetmiş ve nüfuz sahası önemli ölçüde daralmıştır. Fîrûz Şah devri daha çok bilim, kültür, bayındırlık işleri yönünden parlak geçmiştir. Âlimleri himaye eden Fîrûz Şah fakir talebelere ve din görevlilerine hazinesinden para bağlatmış, açtırdığı su kanalları ve kuyular sayesinde tarım alanında verim artmış, halkın refah düzeyi yükselmiştir. Ayrıca ceza kanunları hafifletilmiş, işkence ve hafiyelik kaldırılmış, açılan birçok hayır kurumu ile hasta, işsiz ve fakirlerin sıkıntıları giderilmiştir. Bu devirde askerî iktâ sistemi yeniden önem kazanmış, memlûk müessesesi yeni kurulan Dîvân-ı Bendegân'ın denetiminde gelişme göstermiştir. Şefkati ve adâleti bakımından örnek

¹⁴ “Eserin Mukaddimesi”, 37.

¹⁵ “Eserin Mukaddimesi”, 37.

¹⁶ “Eserin Mukaddimesi”, 37.

bir hükümdar olan Fîrûz Şah gayri şer'î yirmi sekiz vergiyi kaldırtmış ve Brahmanlar'ın cizye vermesini zorunlu kılmıştır.¹⁷ Konu hakkında daha detaylı bilgi alınabilmesi için Ahmed'in dipnotta verdiğimiz eserine müracaat edebilir.¹⁸

2.3. el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin Telif Süreci

Hindistan'ın hicri 752-790; miladî 1351-1388 yılları arasında hüküm sürmüş hükümdarı Fîrûz Şah Tuğluk'un baş veziri ve komutanı olan Fakîh Feridüddin Âlim b. Alâ el-Enderpetî, Emir Tatarhân'ın emri ile adı geçen eseri telif etmiştir. Aslında Emir, Feridüddin Âlim b. Alâ'yı İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebine göre fıkhi meseleleri içeren kâmil bir ansiklopedik eser yazmaya yönlendirmiştir. Ayrıca o ikisinin arasında sağlam bir dostluk ilişkisi de bulunmaktaydı. Eserin mukaddimesinde yazdığına göre Emir Tatarhân, onu kuvvetli ilmi, İslâmi bakış açısı, Kitab ve Sünnetteki derinliği, insanlar arasındaki takvası, zühdü, iyi oluşu, asrın en büyük âlimlerinden oluşu ile övüyordu.¹⁹

Bunun üzerinde Âlim b. Alâ tüm bu rağbetleri gerçekleştirebilmek için, kendisinin ihtiyaç duyacağı yazma veya matbû Hanefî mezhebine dair o asırda farklı yerlerde bulunan tüm ana kaynakların temini ile bu eseri oluşturmaya girişmiştir. Bu bilgi bize göstermektedir ki müellifin Hanefî mezhebine dair ana kaynaklardan oluşan büyük bir kütüphanesi vardı. Ayrıca müellif eserinin mukaddimesinde otuz kitabın ismini zikretmiştir. Buna rağmen kitabın tahkikinde zikredilmeyip *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de kaynak olarak başvurulduğu tespit edilen yüz otuz kitabın olduğu aktarılmıştır.²⁰ Bu muhakkikin yapmış olduğu çalışma sonucu ortaya çıkmıştır. Bizim incelemelerimiz sonucu ise müellifin mukaddimesinde ve muhakkikin tahkikinde yer almayan dokuz eserin olduğu tespit edilmiştir.

Müellif, eserin telifini Emir Tatarhân'ın vefatından sonra hicri 777 yılında bitirmiştir. Kendisine sağlamış olduğu kaynaklar ve desteği sebebiyle eseri ona nispet etmiştir. Fîrûzşah'ın eseri kendisine nispet edilmesi gibi bir isteği olması yanında özellikle de kendisi sultan iken himayesindeki Tatarhân bir vezirdi. Ancak eserin müellifi

¹⁷ Haluk Kortel, "Tuğluklular", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), 333-336.

¹⁸ Fouzia Farooq Ahmed, *Muslim Rule in Medieval India: Power and Religion in the Delhi Sultanate* (London: I.B.Tauris, 2016), 172-182.

¹⁹ "Eserin Mukaddimesi", 8.

²⁰ "Eserin Mukaddimesi", 8.

dostluğuna sadık bir kimse olduğundan eseri yakın arkadaşına nispet etmekte ısrarcı olmuştur. Hintli tarihçiler arasında ihtilaf konusu olmakla birlikte²¹ onun eserlerinden bahsederken kendi eserine isim vermediği bu eserin aslında *Zâdü's-Sefer* veya *Zâdü'l-müsafır* olarak isimlendirildiği zikredilmiştir.²² Bu bilgi muhtemelen Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-zğnûn'una dayanmaktadır. Zira Keşf'te, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* ile ilgili kısımda eserin Hanefî bir âlim olan Âlim b. Alâ'ya ait olduğu, içinde *el-Muhîtu'l-Burhânî*, *ez-Zehîra*, *el-Hâniyye* ve *ez-Zahîriyye*'den birçok meseleyi ihtiva eden ansiklopedik bir eser olduğu, *el-Muhît*'e 'م' remzinin verildiği ve *el-Hidâye* tertibi ile tasnif edildiği ifade edilmiş, ayrıca eserin diğer bir isminin *Zâdu'l-musafir* olduğundan ve İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956) çok ve nadir olan meseleleri seçmek suretiyle onu ihtisar ettiğinden bahsedilmiştir.

Tüm bunlardan sonra *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin bir komisyon tarafından yazıldığına dair ortaya atılan fikri de burada ele almamız uygun olacaktır. Bu tartışmayı S. Muhammed Ikram eserinde dile getirmiş ve komisyon tarafından yazıldığı fikrini benimsemiştir.²³ Böyle düşünmesinin sebebinin Tefsîr-i Tatarhân yazılırken bu işi bir komisyonun üstlenmiş olması sayılabilir. Ancak kaynak eserimizi tahkik eden Şebbîr Ahmed bu konuda şöyle demiştir:

Tüm bu şüpheleri gidermek için müellif Feridüddin Âlim b. Ala el-Enderpetî'nin eserinin yazılmasına diğer kimselerin ortak olmayıp -öğrencilerinin ve bazı memurların yardımları hariç tutulursa- kendisinin yazdığına delalet eden şu iki ibaresi yeterli olacaktır. Bu ibarelerden ilki, müellifin mukaddimesinin başında 'Haremeyn'i ziyaret etmek insanın gözü gibidir. Ve bu gözün sahibi kahraman büyük han, zamanın önderlik ettiği büyük hükümdar Tatarhân'dır.' demesidir. İkincisi ise mukaddimenin sonunda 'Ğaffar olan Allah'ın rahmetine sığınan ve onun yardımına dayanan bu aciz köle Âlim b. Alâ, Allah'ın onu her türlü sapmadan korumasını ve bu merhalede ona yolunu göstermesini diler.

Bu iki ibare ilk aşamada *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin bir komisyon tarafından değil Âlim b. Alâ'nın kendisi tarafından yazılmış olduğuna işaret ediyor gibi görünse de kanaatimizce bu bilgiyi teyit etmek için yeterli görünmemektedir.

²¹ "Eserin Mukaddimesi", 9.

²² Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, 5 c. (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 1957), 52.

²³ S.M. Ikram, *History of Muslim Civilization in India and Pakistan: a political and cultural history*, 2. Baskı (Lahore: Institue of Islamic Culture, 1966), 103.

2.3.1. el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin Kaynakları

el-Fetâva't-Tatarhâniyye müellifi, Ebû Hanîfe'nin yaşadığı dönemden kendi dönemine kadar olan belli başlı Hanefî kaynaklardan yararlanmıştır. Eserin mukaddimesinde belirttiği üzere bunlar otuz kitaptır.

Tablo 2.1. Müellifin Mukaddimesinde Yer Alan Kaynaklar

1. <i>el-Muhîtu'l-Burhânî</i>	2. <i>ez-Zehîra</i> (<i>ez-Zehîratü'l-Burhâniyye</i>)
3. <i>el-Fetâva'l-Hâniyye</i>	4. <i>ez-Zahîriyye</i> (<i>el-Fetâva'z-Zahîriyye</i>)
5. <i>el-Hulâsatu'l-Fetâvâ</i>	6. <i>Câmiu'l-Fetâvâ</i>
7. <i>et-Tecrîd (Tecrîd-i Kudûrî)</i>	8. <i>et-Tefrîd</i>
9. <i>en-Nevâzil (en-Nevâzil fî'l-Fürû)</i>	10. <i>el-Hidâye</i>
11. <i>el-Hidâye Şerhi</i>	12. <i>el-Vikâye</i>
13. <i>el-Hâvî</i>	14. <i>el-Fetâva'l-Attâbiyye</i>
15. <i>el-Fetâva'l-Giyâsiyye</i>	16. <i>el-Fetâva's-Sayrafiyye</i>
17. <i>el-Fetâva's-Sirâciyye</i>	18. <i>el-Fetâva'n-Nesefiyye</i>
19. <i>el-Hücce</i>	20. <i>et-Tehzîb</i>
21. <i>Câmiu'l-Cevâmi'</i>	22. <i>Fetâva'n-Nâtîfî</i>
23. <i>Hizânetü'l-fıkh</i>	24. <i>el-Fetâva'l-kübrâ</i>
25. <i>el-Fetâva's-suğrâ</i>	26. <i>el-Yenâbî'u fî Ma'rifeti'l-usûl ve't-tefâri'</i>
27. <i>el-Mültekat fî'l-Fetâva'l-Hanefiyye</i> (<i>Câmiu'l-Fetâvâ</i>)	28. <i>el-Muhtâr fî fîrûi'l-Hanefiyye</i>
29. <i>Câmiu'l-mudmarât ve'l-müşkilât</i>	30. <i>Uyûnü'l-Mesâil</i>

Muhakkik yukarıda bahsettiğimiz müellifin mukaddimesinde geçen eserler dışında, yararlanıp mukaddimesinde bahsetmediği yüz eserin olduğunu söylemektedir. İstihsân ve Kerâhiyye bölümünde yaptığımız incelemeler de bunun böyle olduğunu doğrulamaktadır. Bu eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Tablo 2.2. Muhakkikin Tahkikinde Ortaya Çıkan Kaynaklar

1. <i>el-İbâne</i>	2. <i>Edebü'l-Kâdî</i>
3. <i>İzâh fî Şerhi't-Tecrîd</i>	4. <i>el-Ecnâs</i>
5. <i>el-Emâlî</i>	6. <i>el-Enfau'l-vesâil ilâ Tahrîri'l-mesâil</i>
7. <i>Bustânü'l-ârifîn</i>	8. <i>Tetîmmetü'l-Fetâvâ</i>
9. <i>et-Tecnîs</i>	10. <i>Tecnîs-i Hâherzâde</i>
11. <i>Tecnîsü'n-Nâsirî</i>	12. <i>Tuhfetü'l-Fukahâ</i>
13. <i>et-Temhîd li Kavâidi't-Tevhîd</i>	14. <i>el-Câmi' fî'l-fürû</i>
15. <i>el-Câmiu'l-esğar</i>	16. <i>el-Câmiu'l-Hüsâmî</i>
17. <i>el-Câmiu's-sağîr</i>	18. <i>el-Câmiu's-sağîr el-Hüsâmî</i>
19. <i>el-Câmiu'l-Attâbî</i>	20. <i>el-Câmiu'l-kebîr</i>
21. <i>el-Câmiu'l-Kerhî</i>	22. <i>el-Cürcâniyyât</i>
23. <i>Cem'ut-tefârik (Fetâva'l-Bakkâlî)</i>	24. <i>el-Cevâmî'</i>
25. <i>Hasru'l-mesâil</i>	26. <i>Hîretü'l-fukahâ</i>
27. <i>Rakkiyyât</i>	28. <i>Ravzatü'l-ârifîn</i>
29. <i>Ravzatü'l-ulemâ (Ravzatü'z-Zendûsî)</i>	30. <i>Zâdü'l-fukahâ</i>
31. <i>ez-Ziyadât</i>	32. <i>es-Siğnâkî</i>
33. <i>Siyerü'l-kebîr</i>	34. <i>eş-Şâfî</i>
35. <i>eş-Şâmil (el-Mücerred)</i>	36. <i>Şerhu Şeyhülislâm</i>
37. <i>Şerhu't-Tahâvî</i>	38. <i>Şerhu'l-müttefak</i>
39. <i>Şerhu'l-muhtelifât</i>	40. <i>Şerhu'l-mukaddime</i>
41. <i>Umdetü'l-müftî</i>	42. <i>Garibü'l-hadîs</i>
43. <i>Fetâvâ İbnü'l-Fazl</i>	44. <i>Fetâvâ Ebi'l-Leys</i>
45. <i>Fetâvâ Âhû</i>	46. <i>Fetâvâ Ehli Semerkand</i>
47. <i>el-Fetâva'l-Bedî'iyye</i>	48. <i>Fetâva'l-Bakkâlî</i>
49. <i>Fetâvâ Hüsâmüddîn</i>	50. <i>Fetâva'l-Hucendî</i>
51. <i>Fetâvâ Hâherzâde</i>	52. <i>Fetâva's-Suğdî</i>
53. <i>Fetâvâ Ali es-Suğdî</i>	54. <i>Fetâva'l-Fazlî</i>
55. <i>Fetâva'l-Veberî</i>	56. <i>el-Fetâva'l-Velvâliciyye</i>

Tablo 2.2. (devamı)

57. <i>Fevâidü 'l-Câmiu 's-sağır</i>	58. <i>el-Kâfî</i>
59. <i>Kitabü 'l-Hasâil</i>	60. <i>Kitabü 'r-ravza</i>
61. <i>Kitabü 'ş-şirb</i>	62. <i>Kitabü 'l- 'ilel</i>
63. <i>Kitabü 'l-ayn</i>	64. <i>Keşfü 'l-ğavamid</i>
65. <i>Kenzü 'd-dekâik</i>	66. <i>Kifâyetü 'ş-Şa 'bî</i>
67. <i>el-Keysâniyyât</i>	68. <i>el-Mebsût fî 'l- fûrû (el-Asl)</i>
69. <i>el-Mebsût li Serahî</i>	70. <i>el-Mebsûtü 'l-Kübrâ</i>
71. <i>Mebsûtü 'l-Fakîh Ebü 'l-Leys</i>	72. <i>el-Müttetfak</i>
73. <i>el-Mücerred (eş-Şâmil)</i>	74. <i>el-Mücmel</i>
75. <i>Muhtasaru 't-Tahâvî</i>	76. <i>Muhtasar-ı Kudûrî</i>
77. <i>Muhtasar-ı Kerhî</i>	78. <i>Müşkilü 'l-Âsâr</i>
79. <i>Mesâbîhü 's-Sünne</i>	80. <i>el-Musaaffâ</i>
81. <i>el-Muğrib fî tertîbi 'l-Mu 'rib</i>	82. <i>el-Mûlahhas</i>
83. <i>el-Menâfî '</i>	84. <i>el-Müntekâ</i>
85. <i>Manzûmetü 'n-Nesefî</i>	86. <i>en-Nütef fî 'l-fetâvâ</i>
87. <i>en-Nisâb</i>	88. <i>Nazmu 'z-Zendustî</i>
89. <i>Nevâdirü 's-salât</i>	90. <i>Nevâdirü Hişâm</i>
91. <i>Nevâdirü 'l-mualla</i>	92. <i>Nevâdirü İbrahim b. Rüstem</i>
93. <i>Nevâdirü Muhammed b. Semmâ 'a</i>	94. <i>Nevâdirü Bîşr</i>
95. <i>Nevâdirü Davud b. Reşid</i>	96. <i>Nevâdirü Muhammed b. Şucâ '</i>
97. <i>el-Vâfî</i>	98. <i>Vakîâtü 'l-Hüsâmî (el-Ecnâs)</i>
99. <i>el-Hidâyetü 'n-Nâtîfî</i>	100. <i>el-Yetîmetü 'l-fetâvâ</i>

Bu 100 eserden 30 tanesi daha önceki tahkik üzerine yapılan yüksek lisans tezinde belirtilmiştir.²⁴ Kalan 70 tanesi ise muhakkik Şebbîr Ahmed el-Kâsımî'nin tahkiki ile ortaya çıkmıştır. Bizim incelemelerimiz sonucunda ise muhakkikin bahsetmediği dokuz esere daha rastlanmıştır. Bu daha sonraki bölümlerde açıklanacaktır.

²⁴ Tuğba Demirkan, “Fetâvâ-yı Tatarhâniyye'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri (Aile Hukuku Örneği)” (İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2007), 33.

2.3.2. *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de Metot

Eserin mukaddimesinde giriş için önemli bilgiler verdikten sonra müellif, eserine klasik fıkıh konularının ilki olan Kitâbü't-tahâret ile başlamıştır. Ancak her biri bir mesele ihtiva eden fetvâları bize aktarırken bir metot benimsemiştir. Görülebildiği üzere müellifin metodu şu şekilde sıralanabilir²⁵:

1. Müellif, aktardığı her meseleyi güvenilir itibar görmüş fıkıh kitaplarından nakletmiştir.
2. Eserde meselelerin teyidi için, meselelerin kendilerinden çıkarıldıkları naslar ve deliller zikredilmemiştir. Çünkü fetvâ kitabından maksat nasları ve delilleri görmek değil, meseleleri görmektir.
3. Eserde her kaynak kitaptan bir fetvâ/mesele aktarılmıştır.
4. *el-Muhîtu'l-Burhânî*, meseleleri aktardığı kitaplar arasında müellifin kitabını dayandırdığı esas olmuştur. Bunun için diğer kitapları isimleri ile zikrederken, bu esas teşkil eden kitabı 'م' harfi ile sembolleştirmiştir.
5. Müellif, nakilde bulunduğu 30 kitaba mukaddimedede yer vermiştir. Birçok meseleyi aktardığı diğer kitapların isimlerine yer vermemiştir.

Bizim incelemelerimize göre muhakkikin yukarıda sıralamış olduğu bilgiler doğruluk arz etmektedir. Zira Âlim b. Alâ'nın kaynak olarak ele aldığı tüm eserler sahih fıkıh kitaplarındandır. *Tatarhâniyye*, bir fetvâ mecmuası olduğu için hacmini daha fazla genişletmemek adına sadece meseleler ve buna verilen cevaplar zikredilmiştir. Bununla birlikte her kaynak eserden en az bir mesele yer almıştır. Ancak bu kaynak eserler arasında *el-Muhîtu'l-Burhânî*'nin daha farklı bir yeri olmuştur.

Bu noktada *el-Muhîtu'l-Burhânî*'e kısaca değinmek uygun olacaktır. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'nin müellifi tam ismi İmam Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Mergînânî (ö. 616/1219) olan ve aynı zamanda *ez-Zehîra'l-Burhânî* olarak bilinen *ez-Zehîra'l-Fetâvâ*'nın da müellifidir. Müellif, *el-Muhîtu'l-Burhânî*'ten birçok mesele nakletmekle birlikte bazı başlıklara olduğu gibi yer vermiştir.²⁶ *el-Muhîtu'l-Burhânî*, *el-Mebsût (el-Asl)*, *el-Câmiu'l-kebîr*, *el-Câmiu's-sağîr*, *Siyeru'l-Kebîr*, *Siyeru's-sağîr*, *ez-Ziyadât*, *Nevâdir*, *Fetâvâ*, *Vakiât* ve *Fevâid* kitaplarının hepsini içeren bir eserdir. *Keşfü'z-zünûn* müellifinin de belirttiği üzere *el-Muhîtu*, diğer

²⁵ "Eserin Mukaddimesi", 9.

²⁶ Âlim b. el-Alâ Enderpeti, *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, 218; 302.

fıkıh kitapları arasında önemli bir yer kaplamıştır. Fıkıh alanında önemli bir kaynak olmuştur. *el-Muhîtu'l-Burhânî* kendinden sonra müellifine atıf yapılmadan ve kendisine başvurulmadan geçilemeyen bir eser haline gelmiştir.²⁷

2.3.3. *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de Muhtevâ

el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin, Âlim b. Alâ el-Enderpetî (ö. 786/1384) tarafından telif edilmiş klasik bir fıkıh eseri olduğunu söylemiştik. Fetâvâ türünde değerlendirilmesine rağmen tetkik edildiğinde Hanefî fûru' kaynaklarının tertibince telif edildiği görülmektedir. Muhakkik, müellifin esere başlarken bu eseri telif etme motivasyonunun Fîrûzşah Tuğluk ve arkadaşı Emir Tatarhân olduğundan bahsettikten sonra 'İlim ve onu elde etme yolları' başlığı ile giriş yaptığını söylemiştir. Müellif mukaddimenin bu bölümünü yedi farklı alt başlığa ayırmıştır. Bunlar sırası ile ilmin fazileti; ilmin, fıkıhın, âlimin, eğitimin, öğretimin ve öğrencinin faziletleri; zorunlu ve kifâyet miktarı ilim öğrenmek; ilmin afeti; Ehl-i sünnet ve'l-cemâatin açıklanması; fetvâ vermeye yetkili olan ve olmayan kimseler; müfti (fetvâ veren) ve müstefti (fetvâ isteyen) hakkındaki konulardır.²⁸ Bu girişten sonra müellif tüm konuları 64 bölümde ele almıştır. Bunlar aşağıdaki tabloda sırası ile verilmiştir.

2.3.3.1. *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de Bölüm Tertîbi

el-Fetâva't-Tatarhâniyye bir fetâvâ türü eseri olsa da klasik fıkıh kitaplarında gördüğümüz tertip ile telif edilmiştir. Buna göre yirmi ciltten oluşan bu eserde altmış dört bölüm ve toplam 33778 mesele bulunmaktadır. Demirkan'ın çalışmasında sadece bölüm isimlerine yer verilmiştir.²⁹ Bizim çalışmamızda ayrıca fasıl ve mesele sayıları da eklenmiştir. Ayrıca dikkat çekmek istediğimiz bir husus da Kitâbü'l-cenâiz bölümünün, Kitâbü's-salât bölümü içinde değerlendirilmiş olması ve bundan dolayı ayrı bir bölüm olarak sayılmamış olmasıdır. Bu bölüm tertibi aşağıda tablo olarak verilmiştir.

²⁷ Enderpeti, 10.

²⁸ "Eserin Mukaddimesi", 9.

²⁹ Demirkan, "Fetâvâ-yı Tatarhâniyye'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri (Aile Hukuku Örneği)", 61.

Tablo 2.3. el-Fetâva't-Tatarhâniyye'de Bölüm Tertîbi

	Kitâb	Fasıl	Mesele
1.	Kitâbü't-tahâret	9	1487
2.	Kitâbü's-salât	35	2097
	Kitâbü'l-cenâiz	-	298
3.	Kitâbü's-secdât	-	50
4.	Kitâbü'z-zekât	17	416
5.	Kitâbü'l-uşr	7	64
6.	Kitâbü'l-harâc	8	111
7.	Kitâbü'l-meâdin ve'r-rikâz ve'l-künûz	-	18
8.	Kitâbü's-savm	14	325
9.	Kitâbü'l-hac	20	493
10.	Kitâbü'n-nikâh	26	1059
11.	Kitâbü'r-radâ'	-	41
12.	Kitâbü't-talâk	31	1830
13.	Kitâbü'n-nafakât	5	238
14.	Kitâbü'l-itâk	13	281
15.	Kitâbü'l-eymân	28	772
16.	Kitâbü'l-hudûd	10	195
17.	Kitâbü's-serika	16	156
18.	Kitâbü's-siyer	42	530
19.	Kitâbü'l-harâc ve'l-cizye	9	114
20.	Kitâbü'l-ahkâmi'l-mürteddîn	37	270
21.	Kitâbü'l-lakît	5	28
22.	Kitâbü'l-lukata	4	40
23.	Kitâbü'l-ibâk	6	30
24.	Kitâbü'l-mefkûd	3	19
25.	Kitâbü's-şirket	8	185
26.	Kitâbü'l-vakf ve'l-büyû'	26	613
27.	Kitâbü'l-büyû'	28	2203
28.	Kitâbü's-sarf	24	222
29.	Kitâbü'l-kefâle ve'd-damân	27	554

Tablo 2.3. (devamı)

30.	Kitâbü'l-havâle	9	194
31.	Kitâbü'l-hiyel	27	476
32.	Kitâbü Edebi'l-Kâdî	33	1106
33.	Kitâbü'ş-şehâde	24	729
34.	Kitâbü'r-rücû' ani'ş-şehâde	16	209
35.	Kitâbü'l-vekâle	30	928
36.	Kitâbü'd-da'vâ	30	1810
37.	Kitâbü'l-ikrâr	25	776
38.	Kitâbü's-sulh	26	656
39.	Kitâbü'l-hibe	12	370
40.	Kitâbü'l-icâre	34	1587
41.	Kitâbü'l-mudârebe	30	475
42.	Kitâbü'l-vedîa	10	257
43.	Kitâbü'l-âriye	9	118
44.	Kitâbü'l-mükâteb	18	227
45.	Kitâbü'l-velâ	5	98
46.	Kitâbü'l-ikrâh	11	191
47.	Kitâbü'l-hacr	2	133
48.	Kitâbü'l-me'zûn	25	556
49.	Kitâbü'l-gasb	15	646
50.	Kitâbü'ş-şüf'a	20	539
51.	Kitâbü'l-kısme	13	327
52.	Kitâbü'l-müzâra'â ve'l-muâmele	26	530
53.	Kitâbü'z-zebâih	4	54
54.	Kitâbü'l-udhiye	9	205
55.	Kitâbü'l-istihsân ve'l-kerâhiyye	32	1137
56.	Kitâbü't-taharrî	3	61
57.	Kitâbü'ş-şirb	8	359
58.	Kitâbü'l-eşribe	5	128
59.	Kitâbü's-sayd	12	234
60.	Kitâbü'r-rehn	12	555
61.	Kitâbü'l-cinâyât	28	1471

Tablo 2.3. (devamı)

62.	Kitâbü'l-vesâyâ	40	1226
63.	Kitâbü'l-hünsâ	2	51
64.	Kitâbü'l-ferâiz	37	709

2.3.4. el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin Yazma Nüshaları

Muhakkik ilk önce yazmaların tespitini gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin beş yazması üzerinde çalışma yapmıştır. Bunlar, Kostantiniyye, Mektebet-i Rıza, Salarcenk Müzesi, Mektebeti Hudabahş ve Neşşaşîbî yazmalarıdır.

Ayrıca muhakkik, Kostantiniyye nüshasının eserin başından sonuna kadar tüm bölümlerini kapsayan, en doğru, isnadı en güvenilir ve yazısı en güzel olan yazma olduğunu belirtmiştir. Esas aldığı bu yazmayı diğer dört yazma ile mukabele etmiştir.³⁰ Hindistan'ın Yüpi eyaletinin Rampur şehrinde olan Mektebeti Rıza yazması, doğru ve güvenilir, hatası az bir yazma olmakla birlikte eserin tüm konularını büyük bir levhada iki cilde sığdırması hasebiyle yazısı çok ince olup okunması zor bir yazmadır. Üçüncü nüsha olan Salarcenk Müzesi yazması yazısı güzel ve anlaşılır bir yazma olmakla birlikte müstensih'in ibarelerde çok hataya düştüğü bir yazmadır. Diğer nüshalarla mukabele edildiğinde güven zedelediği tekid edilmiştir. Dördüncü nüshaya gelince, Hindistan'ın Bihar eyaletinde Patna şehrinde bulunan Mektebeti Hudabahş yazması, anlaşılır bir hat ile yazılmıştır. Buna rağmen, Kostantiniyye nüshasının işaret etmiş olduğu birçok hata ve noktalama eksikliği ile doludur. Son olarak Neşşaşîbî nüshasına gelince, yazısı en kötü ve çok değişik olan bu nüshadan muhakkik istifade etmeye çalışsa da bir müddet sonra mukabele nüshaları arasından çıkarmıştır.³¹ Muhakkikin metodu diğer bölümlerde detaylı incelenecektir.

2.4. el-Fetâva't-Tatarhâniyye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Muhakkik Şebbîr Ahmed el-Kâsımî kendisinden önce iki önemli ismin *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* hakkında çalışma yaptığını belirtmiştir. Bunlardan biri, Kâtip Çelebi'nin de eserinde yer verdiği gibi İbrahim b. Muhammed el-Halebî, diğeri ise Seccâd Hüseyin'in tahkididir. Ancak İbn Safâ Hâce'nin (ö.?) de *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* üzerinde çalışma yaptığını kaynaklar zikretmektedir. Muhakkikin çalışması ile birlikte

³⁰ "Eserin Mukaddimesi", 12.

³¹ "Eserin Mukaddimesi", 13.

eserin tüm konularının tahkik çalışması tamamlanmış olduğundan bu bölümde dört müellif ve çalışmasını değerlendireceğiz.

2.4.1. İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin Müntehâb'ı

Hanefî Fakîh İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549), *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* üzerine çalışma yapan ilk âlimdir. *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin tüm bölümlerinde diğer klasik kaynaklarda bulunmayan tek ve çok vuku bulan meseleleri derlemiş, onları bir ciltte toplamış ve eserde kullanılan kaynakların isimlerini tashih etmiştir.

Muhakkikin mukaddimede belirttiği üzere Müntehab mahtut olarak kalmış ve tahkik edilmemişti. Ancak 2014 yılında Müntehab'ın büyü ve icarât bölümlerinin yayımlanmış, nikâh, talak, rada, nafakât bölümlerinin ise yayımlanmamış başka bir yüksek lisans çalışması ile incelenmiştir.³² Bu muhtasarın Şehîd Ali Paşa nüshası orta boy 203 varaktır.³³

2.4.2. İbn Safâ Hâce'nin Koleksiyonu

Asıl adı Ahmed b. Muhammed olan İbn Safâ Hâce'nin *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'den belli bölümlerinden oluşmak üzere seçme bir koleksiyon yaptığı bilinmektedir. Bu çalışmanın P. S. Van Koningsveld ve Q. al-Samarra tarafından 1978 yılında basılmış olan *Localities and dates in Arabic Manuscripts* eserinde olduğu belirtilmiştir.³⁴

2.4.3. Seccâd Hüseyin'in Tahkiki

Dehli'de bulunan Fethfuri Üniversitesi'nin yüksek öğretim müdürü olan 1990'da vefat eden Seccâd Hüseyin bu fetvâları tahkik etmeye karar vermiştir. Önce *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin yazma nüshalarına ulamış ve onları toplamıştır. Sonra bu nüshaları tahkik ve tenkit etmiştir. Tahkik esnasında karşılaştığı zor, anlamı kapalı kelimeleri

³² Zalim Şidov, "Halebî'nin el-Müntehab Adlı Eserinin Tahlili ve Kaynakları (Büyü ve İcarât Bölümleri Örneği)" (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2014).

Yûsuf Alisultanov, "Halebî'nin el-Müntehab Adlı Eserinin Tahlili ve Kaynakları (Nikâh-Radâ-Talâk-Nafakât Bölümleri Örneği)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2014).

³³ Nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 162; Damad İbrâhim Paşa, nr. 730, 731; Esad Efendi, nr. 1008; Şehîd Ali Paşa, nr. 1081.

³⁴ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 1. bs (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 86.

talik kısmında açıklamıştır. Ancak Seccâd Hüseyin'in Kitâbü't-Taharet ile başladığı tahkik çalışması, Kitâbü'l-Vakf'a geldiğinde hak vaki olmuş ve ahirete irtihal etmiştir. Vefatından sonra Hindistan Hükümeti tarafından tahkik edilmiş olan kısım beş cilt şeklinde neşredilmiştir. Pakistan'ın Karaçi kentinde İdarâtü'l-Kur'ân ve Ulûmu'l-İslâmiyye tarafından ikinci kez neşri ve basımı gerçekleştirilmiştir.³⁵ Yine kendisinin tahkikinden temize geçmiş olduğu *Kitâbü'l-büyû*'dan başlayıp *Babu beyi't-telcie*'ye kadar süren bazı sayfalar bulunmuştur. İster matbu ister temize çekilmiş sayfalar olsun tahkike dair bulunan tüm sayfalardan ilim erbabı istifade etmiş hala daha istifade etmektedirler.

Araştırmalarımıza göre *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* hakkında tahkikler dışında Türkçe olarak bir yüksek lisans tezi yazılmıştır.³⁶ Bu tezde bizim tezimizden farklı olarak, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin yazma nüshaları ile Seccâd Hüseyin'in tahkiki olan Karaçi baskısı esas alınmıştır. Bizim yararlandığımız Şebbîr Ahmed el-Kâsımî'nin tahkikli neşri ise bu tezin yazımından üç sene sonra yapılmıştır.

2.4.4. Şebbîr Ahmed el-Kâsımî'nin Tahkiki

Muhakkik yazmaları tespit ettikten sonra ilk olarak okuma aşamasına geçmiştir. Yazmaların çoğu dağınık harflerden oluşan noktasız ve işaretli bir şekildedir. Önce onları kaleme alıp temize geçmiştir. Muhakkik bu aşamanın, okumanın en zor kısmı olduğunu ve bunda Allah'ın yardımı, fıkıh ve dini bilgilerinin vesilesi ile başarılı olabildiğini ifade etmiştir. Bir sonraki aşamada müellifin maksadına uygun lafzı elde edebilmek için nüshaların birbiri ile karşılaştırılması ve metne göre düzenlemesi yapılmıştır. Çünkü lafzın aslının belirlenmesinde yapılacak her türlü hata yazmaları okuyan kimseyi üstün, esre, ötre gibi harekelerde ve noktalamada çok büyük bir hataya doğru itecektir. Sonrasında muhakkik, yazmaları okurken başından sonuna kadar yazılan tüm meseleleri detaylı bir şekilde incelemiş, tüm dikkat ve özeni ile onları saymış ve her birini numaralandırmıştır. Bunun sonuncunda yazılan tüm konuların 33778 meseleden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Numaralandırma hususunda müellifin uzun meselelerde anlattığı fer'î konuları ayırmadığını, okuyucunun gözünü

³⁵ Seccâd Âlim b. Alâ el-Enderpetî, *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, ed. Seccâd Hüseyin, 2. bs, 5 c. (Karaçi: İdarâtü'l-Kur'ân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1996).

³⁶ Tuğba Demirkan, "el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri (Aile Hukuku Örneği)" (İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2007).

yormayacak şekilde tek bir rakam altında değerlendirdiğini söylemiştir.³⁷ Nitekim İstihsân ve Kerâhiyye bölümlerini incelerken bunun örnekleri ile çok karşılaştık.

Muhakkik ikincil olarak, talik kısmında nakledilen meseleleri teyit etmek için Kur’ân âyetlerinden, hadis-i şeriflerden ve rivâyetlerden nakiller verdiğini söylemiştir. Bunu yaparken sadece aktarılan kısım ile yetindiğini, rivâyetlerin hangi kitapta bulunup kimler tarafından nakledildiğini vermemeyi yöntem olarak benimsediğini, aksine nasların sadece metnini yahut bir kısmını vermeyi uygun bulduğunu ifade etmiştir.³⁸ Bu da muhakkikin üstün gayretleri ile özverili bir tahric çalışması yapmış olduğunu bizlere göstermektedir. Nitekim eseri incelerken her meseleye dair bir hadis verme gayretinde olan muhakkik konuya dair hadis bulunmadığında bu konuya dair herhangi bir hadis verilmediğini söylemiştir.

Dikkate değer hususlardan biri de muhakkikin muamelât bölümünde ibadet bölümündekinden daha az hadis ve rivâyetleri nakletmiş olmasıdır. Bunun sebebi ibadetler ile ilgili meselelerinin nakli, muamelât meselelerinin kıyasî oluşudur. Bu hadisleri ve rivâyetleri aktarırken Hintçe nüshalardaki cilt ve sayfa numarası ile beraber Arapça nüshalardaki numaralandırmayı da yazmıştır. Bunu önce metnin kendisi, alındığı kaynak eserin ismi, Hintçe nüshalardaki sayfa ve cilt numarası ve ardından Arapça numaralandırılmış nüshalardan rivâyet yapmıştır. Buna örnek olarak, Tirmizi’den nakil yaparken önce Hintçe nüshadan sayfa ve cilt numarasını yazmış ardından Tuhfetü’l-Ahvezi’nin hadis numaralandırmasını vermiştir. Bunun sebebi ise kendisinde Tirmizi’nin numaralandırılmış nüshasının bulunmayışındır.³⁹ Bazen de Ebû Davud’un Arapça ve Hintçe nüshaları arasında bazı konularda farklılıklar gözlemlemiştir. Mesela Ebû Davud’un Hintçe nüshasında bir başlık altında bir iki hadis varken Arapça nüshada aynı başlık altında üç ve üçten fazla hadis bulunduğunu, tıpkı Arapça nüshada Kitâbü’l-eymân ve’n-Nüzûr bölümünde ‘*Sessiz kaldıktan sonra yeminden istisna babı*’nda iki hadis bulunmasına rağmen Hintçe nüshada bu bölümün olmaması gibi bazı konu başlıklarının tamamen düştüğünü, dolayısıyla sadece Arapça nüshadan rivâyet naklettiğini ifade etmiştir. Bu bölümleri Hintçe nüshadan aramaya çalışanların bu bölümlerin kitapta bulunmayışından dolayı onlara ulaşamayacaklarını,

³⁷ “Eserin Mukaddimesi”, 13.

³⁸ “Eserin Mukaddimesi”, 125.

³⁹ “Eserin Mukaddimesi”, 125.

dolsayısıyla bu meselelerin geçtiği yerlerde Hintçe nüshayı bırakıp Arapça nüshaya atıfta bulunduğunu söylemiştir. Sonuç olarak, bu metotları uygulayarak dünya çapında tüm konuları tahkik edilmemiş matbu olmayan bu eseri, altı yüz sene sonra tahkik edip neşre hazırladığını ve bunda Allah'ın yardımı ile başarılı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰

Konu tertibine gelince muhakkik, ilk önce müellif Âlim b. Alâ'nın hayatını ele almıştır. İkincil olarak, müellifin kendinden önceki fukahânın biyografilerini sonra ise müellifin kendisinden sonraki fukahânın biyografilerini vermiştir. Ardından Alkame b. Kays'tan Beyhakî'ye, Gazâli'den da Aclûnî'ye kadar yetmiş altı farklı muhaddisin biyografilerini zikredip Hanefî Fıkıh tarihi hakkında bilgi aktarmıştır. Altıncı bölümde *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* yazma nüshaları için yapılan çalışmaları vermiştir. Son olarak, müellifin mukaddimede zikretmeyip nakilde bulunduğu kitapları ele almıştır.

⁴⁰ “Eserin Mukaddimesi”, 126.

BÖLÜM III

İSTİHSÂN VE KERÂHIYYE BÖLÜM BAŞLIĞININ İNCELENMESİ

İstihsân ve Kerâhiyye bölüm başlığının neden ve ne zaman müstakil bir başlık olarak literatüre girdiği tezimizin ana sorularından biri olmuştur. Bu soruya cevap bulabilmek için tezimizin bu bölümünde, Hanefî Fıkıh literatürünün ilk eserlerinden günümüze gelene kadar belirlediğimiz belli başlı eserlerde süreç içerisinde nasıl ele alındığı inceledik. *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de İstihsân ve Kerâhiyye fetvâlarını bir sonraki bölümde detaylandırdığımız için bu bölümde ona yer vermedik.

3.1. İstihsân ve Kerâhiyye Bölüm Başlığının Tarihi Gelişim Süreci

İstihsân ve Kerâhiyye bölüm başlığı, Hanefî Fırû sistematiği içerisinde *Kitâbü'l-Asl*, *el-Câmiu's-sağîr* gibi mezhebin ilk kaynaklarında farklı şekillerde görülmektedir. *el-Hidâye* gibi kendinden önceki tüm literatürü mezceden ve ilmi anlamda doyurucu bir olan eserde ise bu konu başlığı daha kapsamlı ve çeşitli fasıllar çerçevesinde ele alınmıştır. Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-Muhtâr* şerhi olan *el-İhtiyâr* ve *Kudûrî*'nin *el-Muhtasar* şerhi olan *el-Lübâb* adlı eserlerde de kısmen yakın isimlendirmeler mevcuttur. Bu bölümde bu eserlere bir mercek tutularak kronolojik olarak incelenip bu konu başlığı ve ele aldığı konular sırasıyla verilip aralarındaki farklar ve kısmen benzerlikler ele alınacaktır.

Tablo 3.1. İstihsân ve Kerâhiyye Bölüm Başlığının Belirli Eserlere Göre Tasnifi

Eser	Eser Bölüm Sayısı	Bölüm Sıra Sayısı	Önceki Bölüm	Bölüm İsmi	Sonraki Bölüm
<i>Kitâbü'l-Asl</i>	60	7	Kitâbü't-taharri	Kitâbü'l-istihsân	Kitâbü'l-imân
<i>el-Câmiu's-sağîr</i>	40	35	Kitâbü'z-zebâih	Kitâbü'l-kerâhiyye	Kitâbü'l-eşribe
<i>el-Câmiu'l-kebîr</i>	24	-	-	-	-
<i>Muhtasaru't-Tahâvî</i>	52	52	Kitâbü'l-me'zûn fi't-ticare	Kitâbü'l-kerâhiyye	-
<i>Muhtasaru'l-Kudûrî</i>	65	63	Kitâbü's-siyer	Kitâbü'l-hazır ve'l-ibâha	Kitâbü'l-vesâyâ
<i>el-Mebsût</i>	62	17	Kitâbü's-siyer	Kitâbü'l-istihsân	Kitâbü't-taharri
<i>Tuhfetü'l-fukahâ</i>	37	29	Kitâbü's-şirb	Kitâbü'l-hazır ve'l-ibâha	Kitâbü's-sibâk
<i>Bedâiu's-sanâ'î</i>	68	29	Kitâbü'l-eşribe	Kitâbü'l-istihsân	Kitâbü'l-büyû'
<i>el-Hidâye</i>	54	45	Kitâbü'l-udhiye	Kitâbü'l-kerâhiyye	Kitâbü'ihyâi'l-mevât
<i>el-Vikâye</i>	47	38	Kitâbü'l-udhiye	Kitâbü'l-kerâhiyye	Kitâbü'ihyâi'l-mevât
<i>el-İhtiyâr</i>	55	48	Kitâbü's-siyer	Kitâbü'l-kerâhiyye	Kitâbü's-sayd
<i>Mecmau'l-bahreyn</i>	49	47	Kitâbü's-siyer	Kitâbü'l-hazır ve'l-ibâha	Kitâbü'l-vesâyâ
<i>Kenzü'd-dekâik</i>	48	38	Kitâbü'l-udhiye	Kitâbü'l-kerâhiyye	Kitâbü'ihyâi'l-mevât

Tablo 3.1. (devamı)

<i>Tebyinü'l-hakâik</i>	57	47	Kitâbü'l-udhiye	Kitâbü'l-kerâhiyye	Kitâbü ihyâi'l-mevât
<i>Fethü'l-kadîr</i>	57	49	Kitâbü'l-udhiye	Kitâbü'l-kerâhiyye	Kitâbü ihyâi'l-mevât
<i>Dürrü'l-Hükkâm</i>	53	11	Kitâbü ihyâi'l-mevât	Kitâbü'l-kerâhiyye ve'l-istihsân	Kitâbü'n-nikâh
<i>Bahrü'r-râik</i>	57	47	Kitâbü'l-udhiye	Kitâbü'l-kerâhiyye	Kitâbü ihyâi'l-mevât
<i>Dürrü'l-muhtâr</i>	54	44	Kitâbü'l-udhiye	Kitâbü'l-hazır ve'l-ibahâ	Kitâbü ihyâi'l-mevât
<i>Reddü'l-muhtâr</i>	55	45	Kitâbü'l-udhiye	Kitâbü'l-hazır ve'l-ibahâ	Kitâbü ihyâi'l-mevât
<i>el-Lübâb</i>	65	63	Kitâbü's-siyer	Kitâbü'l-hazır ve'l-ibahâ	Kitâbü'l-vesâyâ
<i>Büyük İslâm İlmihali</i>	10	8	Kurban	Kerâhiyyet ve İstihsân	Ahlak

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere bu bölüm başlığı çeşitli formlarda ele alınmıştır. Ancak dikkat çekmek istediğimiz husus, bu iki kavram çifti ile bölüm başlığı olarak *Dürrü'l-Hükkâm*'da geçmektedir. Bu konuda net bir bilgi aktarmak için yeterli kaynak incelemesi yapmış olamasak da bu kavram çifti, incelemiş olduğumuz bu 21 kaynak arasından ilk defa bu eserde rastlanmıştır. Ayrıca bu konu Tahâvî'de son konu olarak yer almışken genel itibari ile Kitâbü'l-udhiye ya da Kitâbü ihyâi'l-mevât'tan sonra gelmiştir. Bu eserlerin içeriklerini göstermek için konuları teker teker sıralanmıştır.

i. Kitâbü'l-Asl

Bu konu başlığı, Hanefî mezhebinin Zâhirü'r-rivâye kaynaklarından biri olan Şeybânî'nin (ö. 189/805) *Asl*'ında bölüm tertibi, satın almak istediği câriyesine bakmak ve dokunmak, erkekler ile birlikte ölen kadının durumu, yanlarında başka bir erkeğin bulunmadığı kadınlarla birlikte ölen erkeğin durumu, din işlerinde şahitlik, süt kardeşlikte şahitlik, câriyesini satan kimse ve müşterinin onun sahibini tanınması, evine silah ile giren kimsenin durumu, herhangi bir kimsenin kardeşini ya da babasını öldürmeye karar veren kimse, bir miktar mala sahip olup onun gasp malı olduğunu öğrenen kimse hakkındaki on farklı konudan oluşmaktadır.⁴¹

ii. el-Câmiu's-sağîr

Şeybânî'nin bir önceki eserinden farklı olarak Zâhirü'r-rivâye'ye dahil bu eserde bölüm tertibi, yiyeceklerde kerâhet konusu ile başlamaktadır. Ardından giyeceklerde kerâhet konusu onu takip etmektedir. Dokunma ve cinsel ilişkide kerâhet, satım akdinde kerâhet, diğer konu başlıkları ile benzeşmeyen Kitâbü'l-kerâhiyye'ye giren meseleler ve köle azâdı hakkındaki konular ile bölüm altı başlık altında bitmektedir.⁴²

iii. el-Câmiu'l-kebîr

Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından Zâhirü'r-rivâye diye nitelenen altı eserden biri olan *el-Câmiu'l-kebîr*'de herhangi bir isimle İstihsân ve Kerâhiyye konusuna rastlamadık. Burada bu esere yer vermemizin sebebi diğer kaynaklar ile bir kıyaslama yapabilmemiz içindir.

iv. Muhtasaru't-Tahâvî

Ebû Hanîfe ve İmameyn'in görüşlerini derleyip ihtilafli konularda 'وبه تأخذ' diyerek tercihini belirten Tahâvî (ö. 321/933) bölüm tertibine gelince, cemaatte imamı göremeyenler için imamın yüksekte bulunması konusu ile başlamıştır. Tahâvî yine cemaat konusu ile devam ederek, öncesinde cemaat oluşmuş câmide cemaatin yeniden kurulması hakkında görüşlerini zikretmiştir. Tahâvî, cünüp olarak ezan okumak, tuvalet ihtiyacını giderirken kıbleye doğru yönelmek, tilavet secdesini terk etmek, cünüp kimsenin mescide girmesi, namazlarda Kur'ân'ın hep aynı yerlerini okumak, tabutu boyna koymak gibi hususlar ile devam etmiştir. Namazda izarını sarkıtmak,

⁴¹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Asl*, ed. Muhammed Boynukalın, 1. Baskı (Katar: Daru İbn Hazm, 2012), 233-275.

⁴² Şeybânî, 259.

namazı kısaltmak, üzerinde resim olan seccadede namaz kılmak, üzerinde ya da önünde heykel olduğu halde namaz kılmak, üzerinde ya da seccadesinde resim varken namaz kılmak gibi namaz ile ilgili mekruhlara yer vermiştir. Ardından erkeklerin altın takması ve ipek kumaş giyinmesi, Kur'ân'ın noktalanması ve onar onar bölümlendirilmesi, altın yüzük takılması, mescidin süslenmesi, dişi altın ve gümüş halka ile bağlamak, dişi eşek eti yemek ve sütü içmek, mahreminin karnına ve sırtına bakmak, deve idrarı içmek ve at eti yemek, eşek arısı yemek gibi yenilmesi mekruh olan şeyler hakkındaki durumları zikretmiştir.⁴³

Son olarak, teri silmek için mendil taşımak, altın ve gümüş dışında bir şeyi yüzük yapmak, mescidin içinde cenaze namazı kılmak, satranç ve tavla oynamak, karaborsacılık yapma ve yol kesicilik, ipek ve kalın atlas ve bunlar dışında bir şeyler giymek, altın ve gümüş kaplar kullanmak, çeyizi iade etmek, erkeğin ipek giyebildiği durumlar, el ve ağız öpmek ve kucaklaşmak hakkında, Mekke toprağından satmak, domuzdan yararlanmak, kölenin boynuna bayrak asmak ve onun özgürlüğünü kısıtlamak, kaplumbağa yemek, şarabın bir kısmından yararlanmak, kâfir bir kimseyi selamlamak, ölü tavuktan yumurta almak, hasta gayrimüslimi ziyaret etmek, kertenkele yemek, ehl-i fitneye silah satmak, mahremsiz kadının yolculuk yapması, bir kimsenin hadım edilmesi, onun kazancı ve istihdamı, hayvanların kısırlaştırılması ve at ile eşeğin çiftleştirilmesi gibi mekruh olan bazı fiiller hakkında görüşler sıralanmıştır.⁴⁴

v. *Muhtasaru'l-Kudûrî*

Kudûrî (ö. 428/1037) bölüm tertibince ipek giymek, altın ve gümüş kullanmak, yabancıya bakmak, karaborsacılık ve narh koyma ile ilgili otuz farklı fikhî probleme değinmiştir.⁴⁵

vi. *el-Mebsût*

Fıkıh tarihinde hocası Halvanî'den sonra ikinci Şemsüleimme olarak ünlenen Serahsî (ö. 483/1090) yazması çok uzun yıllar süren eserinde, İstihsânın tanımı ve dayanağı ile bölüme başlamıştır. Bir kimsenin başka bir kimseye bakışı ile ilgili sınıflama

⁴³ Tahâvî, *el-Muhtasar*, ed. Ebû'l-Vefa Afgani, 1. Baskı, c. 2 (Tunus: Daru'l-Malikiyye, 2016), 959-988.

⁴⁴ Tahâvî, 961.

⁴⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, ed. Naim Eşref Nur Ahmed, 1. Baskı (Karaçi: İdaretü'l-Kur'ân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1422), 737-745.

yapmıştır. Ele aldığı bu meseleler temelde, erkeğin erkeğe bakması, uyluğun ve diz kapağının avret oluşu, kadının kadına bakması, kadının erkeğe bakması, erkeğin kadına, eşine ve câriyesine bakması, mahrem kadınlara bakmak ile ilgilidir. Ardından mahrem kadınlarla halvet ve yolculuk, câriyenin mahrem kadın hükmünde oluşu, mahrem olmayan (yabancı) kadınlara bakmak, şehvetle bakmak, yabancı kadına dokunmak, kadına bakmanın zaruret oluşu, evleneceği kadına bakmak, şehvet alınamayacak yaştaki kadına bakmak, avrete bakmak, sünnet olmak, lavman yapmak, doktorun durumu, kadınsı erkeğin durumu, kadınla adet döneminde cinsel ilişki, cenaze yıkamakla ilgili hükümler, güvenilir Müslümanın verdiği haber, kölenin verdiği haber, kadının verdiği haber, zimmet ehlinin verdiği haber, küçüğün ve bunağın haberi, haberlerin çatışması ve kanaat, bir kişinin verdiği haber, dinle ilgili haberde kadın ve erkeğin durumu, süt kardeşlik haberi, süt haramlığının sübutu, töhmet yerlerinden kaçınmak, cinsel ilişkinin rızayla değil mülkiyetle helâl olacağı, yiyeceğin helâlligine dair haber, kazanılmış hakkın bir kişinin tanıklığıyla düşmemesi, cinsel ilişki parayla rıza karşılığı olup olmayacağı mülkiyet şüphesi doğuran haber, birisini babasını öldürürken görmek, tanıklık hakim kararı olmadan hak doğurmaz, boşama tanıklığı, hakimin hükmü ile ictihadın çatışması gibi konulardır. Ayrıca eserler arasında ilk defa *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* ile konu çeşitliliği ve konu tasnifi yönleri ile anlamlı bir benzerlik gösteren eser olması bakımından dikkatimizi çekmiştir.

vii. *Tuhfetü'l-fukahâ*

Semerkandî (ö. 539/1144) bu eserindeki bölüm tertibine gelince, kadın ve erkeğe bakmak ve dokunmak ile ilgili meseleler ilk sırada yer alır. Kasıtlı bir şekilde bir kimseyi öldürmek ile ilgili bahisler, ipek kumaş, altın ve gümüş kullanmak, kadının saç eklettirmesi, satranç ve tavla oynamak, yavrusu karnında iken ölen hamile bir kadının karnının kesilmesi ile ilgili meseleler ele alınmıştır.⁴⁶

viii. *Bedâiu's-sanâ'i*

Kâsânî, tüm eserde hissedilebilecek olan tasnif sistematüğini burada da gösterir. Bölüm hakkında açıklama yaptıktan sonra mahzur ve mübâh olarak görülecek şeylerden bahsedeceği ifade eder.

⁴⁶ Alâeddin Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, 1. Baskı, c. 3 (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984), 331-345.

ix. el-Hidâye

Bu eser, konu tertibi bakımından *el-Câmiu's-sağîr* ile çok benzeşmektedir. Nitekim, Merginânî (ö. 593/1197) de Şeybânî gibi yiyeceklerde kerâhet konusu ile başlamıştır. Ardından giyeceklerde kerâhet konusu onu takip etmiştir. Dokunma ve cinsel ilişkide kerâhet konusundan sonra istibra ve benzeri meseleleri ele alan Merginânî, bu farklılıkla *Câmiu's-sağîr*'den ayrılır. Sonrasında satım akdinde kerâhet, Kitâbü'l-kerâhiyye kapsamına girip diğer konu başlıkları ile benzeşmeyen meseleler ile bölüm bitmiştir.⁴⁷

x. el-Vikâye

Tâcüşşerîa (ö. 709/1309)⁴⁸, *el-Hidâye*'deki meseleleri torununa ezberletmesi kolay olması için daha muhtasar bir şekilde *el-Vikâye* adlı eserini telif etmiştir. Bu eserde bölüm tertibine gelince, tahrimen mekruh olan şeyler, yiyecekler ve onun altında dinden dönme şartları ve düğün yemeğine (velime) gitmenin câiz olup olmadığı zamanlar, kadınlar ve erkeklerin giymesi câiz olan ve olmayan giyecekler ve son olarak bakmanın hükmü ve ona benzer konular hakkında daha az ve öz meseleler sıralanmıştır.⁴⁹

xi. el-İhtiyâr

Mevsilî'nin (ö. 683/1284) Hanefî mezhebinin temel metinlerinden biri sayılan kendi telifi el-Muhtar'a yine kendisinin yapmış olduğu şerhtir. Bu eserdeki bölüm tertibi ise kadın ve erkeğin giyimi, ihtikar, muhtelif meseleler, sünnetler, müsabaka, kesb, vacip ve mendub olan kıyafetler ve kırâat ve tesbih konularında tartışmalar olmak üzere sekiz bölümden oluşmaktadır.⁵⁰

xii. Mecmau'l-bahreyn

Kudûrî'nin Muhtasar'ı ile Neseî'nin *Manzûmetü'n-Neseî* adlı eserlerini birer deniz ve ışık olarak niteleyen ve adını verdiği bu eserin de bunların buluşma noktaları

⁴⁷ Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, 1. Baskı, c. 6 (Medine: Darü's-Sirac, 2019), 446-522.

⁴⁸ Buharalı Sadr ailesine mensubiyeti sebebi ile biyografik eserlerde çok karıştırılması bakımından müellifinin esere nispeti ihtilaflı olsa da meşhur olan görüşe göre bu eser Tâcüşşerîa'ya (ö. 709/1309) aittir. Ancak Bedir, eserin Burhânuşşerîa Mahmud b. Sadruşşerîa'ya ait olduğuna dikkatleri çekmektedir. Bkz.

⁴⁹ Tâcüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, ed. Mehmed Emin Saraç, 1. Baskı (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanifiyye, 2017), 483-490.

⁵⁰ Mevsilî, *Kitabü'l-İhtiyâr li ta'lili'l-Muhtâr*, c. 4 (Beyrut: Daru'l-Marife, 2015), 189-225.

olduğunu söyleyen İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/1295) bölüm tertibinde, kısa kısa birçok meseleyi ele aldığını görürüz. Avrete bakmanın haram olduğu ile başlar, erkeğin erkeğe ve kadına, kadının erkeğe ve kadına bakışı, eşlerin birbirine bakışı, câriyeye bakmak ve dokunmak, kölenin efendisine bakması, evleneceği kimseye bakmak, âlim bir kimsenin ve sultanın elini öpmek ve musâfaha yapmak, erkekler için sarılmak ve öpüşmek gibi konuları ele alır.⁵¹

Ardından giyecek ile ilgili hususlardan konuya devam eder. Kadın ve erkeğin ipek giymesi, altın ve gümüş kullanması, kadınların ver erkeklerin akik, cam gibi kaplar kullanması, gümüş kapta içecek tüketmek, gümüş olan yatakta oturmak, muamelâtta kadın ve erkek kölenin, çocuğun sözünün geçerli olup olmaması, câriye ile izni dışında cinsel ilişkiye girmek, hadım edilmiş kimselerin istihdamı, hayvanların kısırlaştırılması ve at ve eşeğin çiftleştirilmesi, satranç hakkında meseleler, Kur'ân'ın noktalanması ve onar onar bölümlendirilmesi, mescidin süslenmesi, fitne döneminde silah satımı, Mekke arazisinin satımı, şaraptan elde edilmiş suyu satmak, Müslüman bir kimsenin şarap satması ve karşılığını alıp almaması, tezek satımı, karaborsacılık ve narh koyma, zimmînin mescide girmesi, arşın yüce makamından bir makam istemek için dua konuları sırasıyla ele alınır.

xiii. *Kenzü'd-dekâik*

Bu eser, Hanefî fıkında 'mütûn-ı selâse' olarak nitelenen üç eserden biridir. Hâfızuddîn en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) yine kendi telifi olan *el-Vâfi* adlı eserine yaptığı bir ihtisar çalışmasıdır. Bölüm tertibinde ise Nesefî, yiyecekler ve içecekler hakkındaki meseleleri ele alarak başlamıştır. Giyecekler, bakmak ve dokunmak ile ilgili meseleler, istibra ve buna benzer meseleleri ele almış son olarak da satım ve karaborsacılık hakkındaki meseleler ile konuyu bitirmiştir.⁵²

xiv. *Tebyinü'l-hakâik*

Nesefî'nin *Kenzü'l-hakâik* üzerine yazılan en önemli şerhlerden biri olan *Tebyinü'l-hakâik* adlı eserinde Zeylaî (ö. 743/1343), bu bölümün tertibine gelince, giyinmek, bakmak ve dokunmak, istibra ve onun dışındakiler, satım hakkındaki meseleleri sıralamıştır.⁵³

⁵¹ İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-bahreyn ve mültekâ'n-neyyireyn fi'l-fikhü'l-Hanefî*, ed. İlyas Kaplan (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 821-824.

⁵² Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*, ed. Muhammed Ahsen Sıddıkî (Karaçi: Mektebetü'l-Büşra, 2010), 329-347.

⁵³ Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik*, 1. Baskı, 6 c. (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1315), 10-34.

xv. *Fethü'l-kadîr*

Merginânî'nin *el-Hidâye*'si üzerine yazılmış en kapsamlı şerh olan bu eseri İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) vefatı dolayısı ile tamamlayamamıştır. Yerine Kadızâde Ahmed Şemseddîn, *Netâicü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr* ismi ile *Kitâbü'l-vekâlet*'ten sonrasını tamamlamıştır. Nitekim bu konu başlığı da onun tekmilesinde yer almaktadır. Bölüm tertibinde ise yiyecekler ve içecekler, giyecekler, cinsel ilişki, bir başkasına bakma ve dokunma, istibra ve buna benzer şeyler, satım ve diğer farklı konular ile ilgili meseleler sırasıyla ele alınmıştır.⁵⁴

xvi. *Dürerü'l-Hükkâm*

Bir kâdının ihtiyacına cevap verebilecek bir eser yazma sâiki ile yine kendi yazmış olduğu eseri *Gurerü'l-ahkâm*'ın şerh mahiyetinde telif ettiği *Dürerü'l-hükkâm*'da Molla Hüsrev (ö. 885/1480) bölüm tertibi olarak, zaruret durumunda haram olmayan şeylerden yemek, erkeğin ipek giyememesi, bir erkeğin başka bir erkeğin avret sayılan yerlerine bakması, köleye sahip bir kimsenin onu satması ve buna benzer konular ile ilgili fasıllardan oluşmaktadır.⁵⁵

xvii. *Bahrü'r-râik*

Nesefî'nin *Kenz*'i üzerine yapılan bir diğer şerh çalışması olan bu eserde müellif İbn Nüceym (ö. 970/1563), *Tebyin*'de daha çok hilafiyat konularına temas edilmesi ve metinde açıklanmaya muhtaç birtakım alanların kaldığını ve bunları bu eserde kendisinin fetvâ mecmualarından ve şerhlerden tamamladığını söyler. İbn Nüceym bu eserde bölüm tertibine gelince, yiyecekler ve içecekler, giyecekler, bakma ve dokunma, istibra ve onun dışındakiler ve satım konularında meseleleri sıralamış ve detaylıca ele almıştır.⁵⁶

xviii. *Dürerü'l-muhtâr*

Fıkhî meseleleri muhtasar bir şekilde ele alan Haskefî (ö. 1088/1677), bu bölümün tertibini hazr ve ibahanın tanımı ile başlamıştır. Giyecekler, yiyecek ve içecekler, bir kimsenin diğer birine bakışı ve ona dokunması ile ilgili konularla devam etmiştir.

⁵⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, ed. Abdurrezzak Galib el-Mehdi (Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1318), 3-64.

⁵⁵ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gurerü'l-ahkâm*, 1 c. (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1979), 309-325.

⁵⁶ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, 1. Baskı, 8 c. (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 330-385.

İstibra ve onun dışındakiler, satım, altın ve gümüş kullanmak gibi meseleler sıralanmıştır. Ebû Hanîfe'nin İmam Şâfiî'nin sorularına verdiği cevap ile ilgili bir bölüm de bulunmaktadır. Son olarak da müteferrik konulardan bahsedilmiştir.

xix. *Reddû'l-muhtâr*

Haskefi'nin *Dürrü'l-muhtâr*'ının en önemli iki haşiyesinden biri olan *Reddû'l-muhtâr* adlı eser, son dönem Hanefî fakihlerinin önde gelenlerinden İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) tarafından telif edilmeye başlanmıştır. Eseri tamamlayamadan vefat etmiştir. Onun yazmış olduğu kısımda bu bölüm başlığı, Kitâbü'l-hazr ve'l-ibahâ şeklindedir. Sırası ile giyinme, bir başkasına bakma ve dokunma, istibra ve diğer konular ve satım hakkında meseleler ele almıştır. Bu esere tekmile yazan Rafîî, İbn Âbidîn'in konu başlığına sadık kalarak Kitâbü'l-hazr ve'l-ibâha olarak talikat yazmıştır. Ayrıca, giyinme, bir başkasına bakma ve dokunma istibra ve diğer konular ve satım ile ilgili meseleler olmak üzere konu sistematigi aynı olup herhangi bir bab başlığı eklenmemiştir.⁵⁷

xx. *el-Lübâb*

Meydânî (ö. 1298/1881) bu bölüm tertibine gelince, ipek ve benzerlerini giyinmek, altın ve gümüş aksesuar ve çeşitli kaplar kullanmak, mushafın onar onar bölümlendirilmesi ve noktalanması ve cildinin süslenmesi ve işlenmesi, insan ve hayvan türünün kısırlaştırılması, verdiği haberin kabul edildiği ve edilmediği kişiler, bir erkeğin bir kadına bakması, karaborsacılık ve hükümleri ve naht koyma ile ilgili meseleler sıralanmıştır.

xxi. *Büyük İslâm İlmihali*

Yakın tarihimizin en önemli hukukçularından, bir dönem Diyanet İşleri Başkanlığı da yapmış olan Ömer Nasûhi Bilmen'in (ö. 1971) kaleme aldığı bu eserde Kerâhiyyet ve İstihsân konusunun tertibi, bazı dini tabirler, her müslim için ta'lim ve taallümün lüzumu, vaaz ve nasihatın ehemmiyeti, mukaddesata hürmet ve tazim, diyanet ve muamelât hususunda sözleri kabul edilecek kimseler, Müslümanlıkta aile ve karabet münasebetleri, Müslümanlıkta kazancın ehemmiyeti, muhtelif kazanç yollarının üstünlük dereceleri, alış-verişin çeşitleri ve kazanç miktarı, ihtikarın mahiyeti ve

⁵⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebzar*, ed. Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz, 1. Baskı, 9 c. (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 485-617.

hükmü, ribanın mahiyeti ve nevileri, istikraz meselesi, Müslümanlıkta yapılması caiz olup olmayan şeyler, yiyip içme miktarı ve bunların adâbı, giyilmeleri, kullanılmaları, lazım ve caiz olup olmayan şeyler, lukataların mahiyeti ve hükmü, Müslümanlıkta eğlencelerin, müsabakaların hükmü, Müslümanlıkta insanların hayatça ve azaca masuniyetleri, hayvanlara rifk ile muamelenin lüzumu, Müslümanlıkta maddi ve manevi nezafet şeklinde sıralanmıştır.⁵⁸

3.2. el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin İstihsân ve Kerâhiyye Bölümünde Atıfta Bulunulan Eserler

el-Fetâva't-Tatarhâniyye müellifinin mukaddimesinde yer alan ve muhakkikin eserin tahkikinde ortaya çıkarmış olduğu diğer eserleri yukarıda vermiştik. Bu bölümde bu eserlerin, İstihsân ve Kerâhiyye özelinde hangi oranda dağılımı olduğunu inceledik.

3.2.1. Müellifin Mukaddimesinde Yer Alan Kaynaklardan Atıf Alanlar

Müellifin mukaddimesinde yer alan otuz eserin incelemesine bakarsak bu otuz eserden sadece beşine atıf yapılmadığı görülür. Bunlar *et-Tefrîd*, *Şerhu'l-Hidâye*, *el-Vikâye*, *el-Fetâva'l-Kübrâ* ve *el-Muhtâr* eserleridir.

Atıf yapılan eserlere gelince bunlar yirmi beş tanedir ve şunlardır: *el-Muhîtu'l-Burhânî* 133, *ez-Zehîra* (*ez-Zehîratü'l-Burhâniyye*) 43, *el-Fetâva'l-Hâniyye* 83, *ez-Zahîriyye* (*el-Fetâva'z-Zahîriyye*) 15, *el-Hulâsatu'l-Fetâvâ* 16, *Câmiu'l-Fetâvâ* 3, *et-Tecrîd* (*Tecrîd-i Kudûrî*) 2, *en-Nevâzil* (*en-Nevâzil fî'l-Fürû*) 25, *el-Hidâye* 10, *el-Hâvî* 23, *el-Fetâva'l-Attâbiyye* 46, *el-Fetâva'l-Gıyâsiyye* 5, *el-Fetâva's-Sayrafiyye* 2, *el-Fetâva's-Sirâciyye* 34, *el-Fetâva'n-Nesefiyye* 2, *el-Hücce* 1, *et-Tehzîb* 1, *Câmiu'l-Cevâmi'* 13, *Fetâva'n-Nâtîfî* 5, *Hizânetü'l-fıkh* 4, *el-Fetâva's-suğrâ* 1, *el-Yenâbî'u fî Ma'rifeti'l-usûl ve't-tefâri'* 8, *el-Mültekat fî'l-Fetâva'l-Hanefiyye* (*Câmiu'l-Fetâvâ*) 10, *Câmiu'l-mudmarât ve'l-müşkilât* 7, *Uyûnü'l-Mesâil* 10 yerde geçmiştir.

el-Muhîtu'l-Burhânî, *Tatarhâniyye*'nin en önemli kaynağı olması sebebi ile en çok atıf kendisine yapılmıştır. 148 atfın tamamı tüm bölüme yayılmıştır. Bazen bir meselede

⁵⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1971), 425.

birden fazla atıf yapılmıştır.⁵⁹ Müellif bu esere diğerlerinden çok yer verdiği için ‘م’ rumuzunu kullanmayı tercih etmiştir.⁶⁰ Biz de tercümede bu şekilde ifade ettik.⁶¹

İkincil olarak *el-Fetâva’l-Hâniyye* eseri 83 yerde geçmiştir. Eserde ‘fetâvâ’ muzafı ile değil ‘في الخاتية’ şeklinde yalın olarak yer almaktadır. Müellif bilgileri bu eserden müstakil olarak almış olduğu gibi incelemelerimize göre *el-Muhîr*’ten aldığı bir bilgiyi *el-Hâniyye*’deki bilgiyi ara söz olarak alıp meselelerin tamamlayıcısı olarak da kullanmıştır. Eserin çok hacimli olmasının sebeplerinden biri de bu eserden yapmış olduğu konuyu destekleyici atıflardır.⁶²

el-Fetâva’l-Attâbiyye eseri ise atıf bakımından 48 fetvâ ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu eser, ‘في الفتوى العتابية’ şeklinde 26 yerde geçmiştir.⁶³ Sadece ‘في العتابية’ olarak 21 yerde geçmiştir.⁶⁴ Sadece müellifine nispet ile ‘العتابي’ şeklinde ise 2 yerde bulunmaktadır. Bu iki mesele Attâbî’nin *el-Câmiu’s-sağîr* rivâyetlerini içermektedir.⁶⁵

En çok atıf alan kaynaklardan bir diğeri *ez-Zehîra*’dır. Eserde, ‘في الذخيرة’ şeklinde bulunup kendisinden 44 mesele aktarılmıştır.⁶⁶ 34 meselede gördüğümüz *el-Fetâva’s-Sirâciyye* bölümde sadece bir kez ‘في الفتوى السراجية’ şeklinde geçmiştir.⁶⁷ Diğer 33 mesele ise ‘في السراجية’ şeklinde yer almıştır.⁶⁸ *en-Nevâzil* ise 24 yerde ‘في النوازل’ şeklinde geçmektedir.⁶⁹ Diğer *Salâtü’n-Nevâzil*’de geçen meseledir.⁷⁰ *el-Hâvî* ise 23

⁵⁹ Md. 28186, 28636.

⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, *el-Fetâvâ’t-Tatarhâniyye*, 2010, 94.

⁶¹ Md. 28143, 28145, 28152.

⁶² Md. 27891, 27899, 27902, 27903, 27904, 27911, 27922, 27923, 27929, 27931, 27932, 27934, 27942, 27946, 27954, 27958, 27959, 27995, 28054, 28063, 28068, 28074, 28079, 28082, 28091, 28101, 28105, 28119, 28136, 28137, 28138, 28142, 28148, 28156, 28161, 28174, 28182, 28185, 28186, 28189, 28191, 28213, 28230, 28232, 28252, 28268, 28281, 28293, 28300, 28310, 28491, 28506, 28515, 28529, 28532, 28535, 28539, 28550, 28577, 28578, 28581, 28586, 28599, 28636, 28648, 28701, 28703, 28767, 28840, 28874, 28898, 28944, 28950, 28982, 31193, 31203, 31208, 31218.

⁶³ Md. 27967, 27909, 27933, 27935, 27946, 27947, 28096, 28133, 28149, 28180, 28188, 28226, 28231, 28323, 28460, 28509, 28525, 28538, 28576, 28585, 28587, 28704, 28785, 28878, 28880, 28893.

⁶⁴ Md. 27914, 27988, 28007, 28018, 28090, 28103, 28221, 28229, 28232, 28234, 28699, 28295, 28550, 28587, 28592, 28600, 28721, 28789, 28936, 28971.

⁶⁵ Md. 28626, 28694.

⁶⁶ Md. 27897, 27909, 27918, 27944, 27951, 28065, 28069, 28128, 28196, 28199, 28204, 28224, 28244, 28274, 28280, 28328, 28369, 28380, 28383, 28452, 28463, 28497, 28482, 28517, 28546, 28547, 28579, 28647, 28650, 28618, 28711, 28729, 28738, 28763, 28765, 28858, 28896, 28900, 28907, 28976, 31197, 31189, 31204, 31211.

⁶⁷ Md. 27848.

⁶⁸ Md. 27852, 27857, 27859, 27863, 27876, 27950, 28067, 28192, 28218, 28237, 28242, 28288, 28354, 28364, 28461, 28508, 28588, 28596, 28602, 28607, 28613, 28618, 28627, 28667, 28739, 28773, 28787, 28795, 28796, 28910, 28949, 31193, 31194.

⁶⁹ Md. 27851, 27992, 28085, 28097, 28382, 28387, 28389, 28326, 28473, 28478, 28502, 28506, 28533, 28536, 28581, 28597, 28713, 28733, 28744, 28790, 28830, 28843, 31190, 31191.

⁷⁰ Md. 28524.

meseleye kaynaklık teşkil etmiştir.⁷¹ Müellifin mukaddimesinde oldukça sık geçen kaynakların sonuncusu ise *ez-Zahîriyye (el-Fetâva 'z-Zahîriyye)*'dir. Bu eser sadece 'في الظهيرية' şeklinde geçmiştir.⁷²

Müellifin mukaddimesinde yer verdiği ancak eserde yukarıdakilere göre daha az bulunan kaynaklar hakkında şu bilgiler elde edilmiştir. *Câmiu 'l-Cevâmi* adlı eser, bu isimle 15 yerde geçmektedir.⁷³ *el-Mültekat* ise 10 yerde geçmiştir.⁷⁴ Aynı müellife ait *Câmiu 'l-Fetâvâ* ise 3 yerde geçmiştir.⁷⁵ *el-Hulâsatu 'l-Fetâvâ* ise toplamda 16 yerde geçmiştir. *Fetâva 'l-Hulâsa* olarak 9 yerde⁷⁶, *el-Hulâsa* olarak 7 yerde⁷⁷ bulunmaktadır. Tasnif bakımından eserde etkisi görülen *el-Hidâye* ise kaynak olarak 10 yerde geçmiştir.⁷⁸ *es-Sıġnâkî*'de de ise 1 yerde geçtiğini görmekteyiz.⁷⁹ *Uyûnü 'l-Mesâil* ise 'و في العيون' şeklinde 9 yerde geçmiştir.⁸⁰ Bunlardan biri *ez-Zehîra*'da aktarılan rivâyettir.⁸¹ 'في عيون المسائل' şeklinde bir yerde geçmiştir.⁸² *el-Yenâbî'u fî Ma'rifeti 'l-usûl ve 't-tefâri* isimli eser isminin uzunluğu sebebiyle sadece 'في الينابيع' şeklinde 8 yerde geçmiştir.⁸³ *Câmiu 'l-mudmarât ve 'l-müşkilât* da tam isminin uzun olması sebebiyle 'في المضمرات' şeklinde kısaltılarak kullanılmıştır. Bu haliyle 8 yerde geçmiştir.⁸⁴ *Fetâva 'n-Nâtîfî*'ye baktığımızda bir yerde Nâtîfî'nin ismi zikredilerek yer verilmiş⁸⁵ diğer 4 yerde ise *Vakîâtü 'n-Nâtîfî* şeklinde yer almıştır.⁸⁶ *el-Fetâva 'l-Gıyâsiyye* ise 'في الغياثية' şeklinde 5 yerde kaynaklık etmiştir.⁸⁷

⁷¹ Md. 27856, 27858, 27859, 27880, 28012, 28049, 28050, 28061, 28249, 28305, 28307, 28489, 28564, 28588, 28678, 28734, 28828, 28851, 28921, 28939, 28942, 28945, 28983.

⁷² Md. 28208, 28209, 28268, 28303, 28362, 28457, 28483, 28490, 28519, 28556, 28682, 28791, 28894, 28975, 31190.

⁷³ Md. 27850, 27971, 27982, 28060, 28144, 28145, 28191, 28234, 28295, 28552, 28622, 28680, 28812, 28852, 28861.

⁷⁴ Md. 28066, 28222, 28250, 28566, 28632, 28542, 28825, 28844, 28895, 28921.

⁷⁵ Md. 28196, 28346, 31214.

⁷⁶ Md. 28194, 28265, 28298, 28477, 28487, 28560, 28583, 28786, 28899.

⁷⁷ 28207, 28381, 28419, 28503, 28819, 28825, 28838.

⁷⁸ Md. 27893, 27916, 27928, 28128, 28183, 28231, 28232, 28241, 28245, 28566.

⁷⁹ Md. 27928.

⁸⁰ Md. 28203, 28341, 28361, 28523, 28581, 28608, 28713, 28848.

⁸¹ Md. 28729.

⁸² Md. 28295.

⁸³ Md. 28133, 28145, 28258, 28271, 28557, 28558, 28568, 28649.

⁸⁴ Md. 27878, 28129, 28185, 28246, 28543, 28557, 28664, 28822.

⁸⁵ Md. 28696.

⁸⁶ Md. 28278, 28339, 28692, 28906.

⁸⁷ Md. 27942, 28018, 28042, 28155, 28190.

Beşten daha az atıf alanları da şu şekilde sıralayabiliriz. *Hizânetü'l-fıkh* 4 yerde ‘خزانة’ şeklinde geçmektedir.⁸⁸ Sonuncusunda ise eserin müellifine atıfta bulunularak ‘خزانة الفقيه’ şeklinde yer almıştır.⁸⁹ Kudûrî'nin *et-Tecrîd*'i iki yerde ‘في التجريد’ şeklinde⁹⁰, *el-Fetâva's-Sayrafiyye* iki yerde ‘في الصيرفية’ şeklinde, *el-Fetâva'n-Nesefiyye* iki yerde ‘في النسفية’ şeklinde⁹¹, *el-Hücce* iki yerde ‘في الحجة’ şeklinde⁹², *et-Tehzîb* bir yerde ‘في التهذيب’ şeklinde⁹³, *el-Fetâva's-suğrâ* da bir yerde ‘في الصغرى’ şeklinde⁹⁴ yer almıştır.

3.2.2. Muhakkikin Tahkik Çalışmasında Geçen Kaynaklardan Atıf Alanlar

Muhakkikin tahkik çalışmasında geçen 100 kaynaktan atıf alan kırk dokuz eser, atıf almayan elli bir eser vardır. Öncelikle isimleri ve meselelere dağılımını vereceğiz. Atıf almayan eserler şunlardır. *el-Ecnâs*, *el-Enfau'l-vesâil ilâ Tahrîri'l-mesâil*, *Tetimmatü'l-Fetâvâ*, *Tecnîsü'n-Nâsirî*, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, *et-Temhîd li Kavâidi't-Tevhîd*, *el-Câmi' fî'l-fürû*, *el-Câmiu'l-esğar*, *el-Câmiu'l-kebîr*, *el-Câmiu'l-Kerhî*, *el-Cürcâniyyât*, *Cem'ut-tefârik (Fetâva'l-Bakkâlî)*, *Hasru'l-mesâil*, *Hîretü'l-fukahâ*, *Rakkiyyât*, *Ravzatü'l-ârifîn*, *eş-Şâfi*, *eş-Şâmil (el-Mücerred)*, *Şerhu'l-müttefak*, *Şerhu'l-muhtelifât*, *Şerhu'l-mukaddime*, *Umdetü'l-müftî*, *Garibü'l-hadîs*, *el-Fetâva'l-Bedî'iyye*, *Fetâva's-Suğdî*, *el-Fetâva'l-Velvâliciyye*, *Fevâidü'l-Câmiu's-sağîr*, *Kitabü'l-Hasâil*, *Kitabü'r-ravza*, *Kitabü's-şirb*, *Kitabü'l-ilel*, *Kitabü'l-ayn*, *Kenzü'd-dekâik*, *el-Müttefak*, *el-Mücerred (eş-Şâmil)*, *el-Mücmel*, *Mesâbihü's-Sünne*, *el-Musaffâ*, *el-Mülahhas*, *el-Menâfi'*, *en-Nütef fî'l-fetâvâ*, *Nazmu'z-Zendustî*, *Nevâdirü's-salât*, *Nevâdirü'l-mualla*, *Nevâdirü Bişr*, *Nevâdirü Davud b. Reşid*, *el-Vâfi*, *Vakîatu'l-Hüsâmî (el-Ecnâs)*, *el-Hidâyetü'n-Nâtîfî*.

Bu bölümde atıf alan eserlere gelince, *el-İbâne* 7, *Edebü'l-Kâdî* 2, *Îzâh fî Şerhi't-Tecrîd* 1, *el-Emâlî* 3, *Bustânü'l-ârifîn* 7, *et-Tecnîs* 2, *el-Câmiu'l-Hüsâmî* 2, *el-Câmiu's-sağîr* 27, *el-Câmiu's-sağîr el-Hüsâmî* 1, *el-Câmiu'l-Attâbî* 2, *el-Cevâmî'* 3, *Ravzatü'l-ulemâ (Ravzatü'z-Zendûsî)* 4, *Zâdü'l-fukahâ* 1, *ez-Ziyadât* 1, *es-Siğnâkî* 13, *Siyerü'l-kebîr* 3, *Şerhu Şeyhülislâm* 14, *Şerhu't-Tahâvî* 3, *Fetâvâ İbnü'l-Fazl* 5, *Fetâvâ Ebi'l-Leys* 6, *Fetâvâ Âhû* 13, *Fetâvâ Ehli Semerkand* 22, *Fetâva'l-Bakkâlî* 2,

⁸⁸ Md. 27893, 27914, 27932.

⁸⁹ Md. 27941.

⁹⁰ Md. 28886, 28897.

⁹¹ Md. 28745, 28913.

⁹² Md. 28545, 28565.

⁹³ Md. 28748.

⁹⁴ Md. 28714.

Fetâvâ Hüsamüddîn 2, Fetâva 'l-Hucendî 6, Fetâvâ Hâherzâde (el-Mebsûtü 'l-Kübrâ) 3, Fetâvâ Ali es-Suğdî 6, Fetâva 'l-Fazlî 17, Fetâva 'l-Veberî 2, el-Kâfî 10, Keşfü 'l-ğavamid 4, Kifâyetü 'ş-Şa'bî 1, el-Keysâniyyât 1, el-Mebsût fî 'l-fürû (el-Asl) 5, el-Mebsût li Serahsî 20, Mebsûtü 'l-Fakîh Ebü'l-Leys 19, Muhtasaru't-Tahâvî 4, Muhtasar-ı Kudûrî 6, Muhtasar-ı Kerhî 4, Müşkilü 'l-Âsâr 1, el-Muğrib fî tertîbi 'l-Mu'rib 1, el-Müntekâ 12, Manzûmetü 'n-Nesefî 2, en-Nisâb 3, Nevâdirü Hişâm 5, Nevâdirü İbrahim b. Rüstem 2, Nevâdirü Muhammed b. Semmâ'â 3, Nevâdirü Muhammed b. Şucâ' 2, el-Yetîmetü 'l-fetâvâ 33 yerde atıf almıştır.

Bu bölümde en çok atıf alan kaynak eser olan *el-Yetîmetü 'l-fetâvâ* 33 yerde ‘في اليتيمة’ şeklinde geçmektedir.⁹⁵ Sadece bir yerde ‘اليتيمية’ şeklinde geçmiştir. Bunun da yazımdan kaynaklı bir hata olduğunu düşünmekteyiz.⁹⁶ İkinci olarak *Siyerü 'l-kebîr* 29 yerde bulunmaktadır. 12 yerde ‘في السير الكبير’⁹⁷ olarak, 17 yerde ‘في السير’ şeklinde geçmektedir.⁹⁸ Üçüncü olarak *el-Câmiu's-sağîr* 27 yerde ‘في الجامع الصغير’ şeklinde geçmektedir.⁹⁹ *Fetâvâ Ehli Semerkand* 25 yerde bulunup 24 yerde ‘في فتاوى أهل سمرقند’ şeklinde geçen bu eser bu bölümde en çok atıf alan dördüncü eserdir.¹⁰⁰ Bir yerde ise sadece ‘كتاب أهل سمرقند’ şeklinde geçmektedir.¹⁰¹ Ardından *el-Mebsût li Serahsî* gelmektedir. Eser ismi olmasa da ‘Şemsüleimme Serahsî şöyle demiştir, şu görüşü benimsemiştir, tercih ettiği görüş budur.’ gibi farklı ifadelerle 20 yerde geçmiştir.¹⁰² *Mebsûtü 'l-Fakîh Ebü'l-Leys* eser ismi olarak geçmese de Ebü'l-Leys ismine atıf 19 yerde geçmektedir. Bunlardan bazıları diğer kaynağını verdiğimiz eserler olmakla birlikte ayrıca Ebü'l-Leys'in tercihlerini de göstermektedir.¹⁰³ Ayrıca ‘*Mebsût'ta doğrulanmıştır.*’ şeklinde söylenilen bir eser ismi geçmektedir.¹⁰⁴ *Fetâva 'l-Fazlî* 1

⁹⁵ Md. 27875, 27990, 27998, 28006, 28016, 28033, 28048, 28166, 28193, 28214, 28238, 28275, 28279, 28310, 28311, 28316, 28365, 28458, 28500, 28517, 28541, 28588, 28612, 28625, 28740, 28820, 28854, 28871, 28814, 28923, 28951, 31221.

⁹⁶ Md. 28374.

⁹⁷ Md. 27942, 28019, 28030, 28065, 28094, 28199, 28208, 28367, 28384, 28450, 28493, 28611.

⁹⁸ Md. 27943, 27946, 28118, 28121, 28177, 28196, 28220, 28236, 28360, 28367, 28546, 28563, 28579, 28635, 28639, 28870.

⁹⁹ Md. 27928, 27975, 28009, 28029, 28176, 28180, 28225, 28231, 28246, 28254, 28262, 28263, 28267, 28276, 28388, 28614, 28615, 28702, 28772, 28773, 28782, 28902, 31195, 31201, 31217.

¹⁰⁰ Md. 28005, 28097, 28302, 28327, 28330, 28342, 28348, 28387, 28466, 28501, 28512, 28514, 28516, 28563, 28578, 28584, 28597, 28598, 28608, 28864, 28890, 28905, 28919, 31192.

¹⁰¹ Md. 28018.

¹⁰² Md. 27870, 27943, 27949, 28038, 28041, 28116, 28139, 28143, 28191, 28198, 28212, 28244, 28350, 28360, 28454, 28562, 28610, 28717, 28951.

¹⁰³ Md. 27850, 28008, 28067, 28086, 28093, 28106, 28109, 28267, 28331, 28481, 28506, 28601, 28683, 28709, 28873, 28907, 28984.

¹⁰⁴ Md. 28746.

yerde eserin tam ismiyle geçmiştir.¹⁰⁵ Onun dışında geçtiği 16 yerde müellifinin isim ve künyesine nispet edilmiştir.¹⁰⁶ *Tecnîs-i Hâherzâde* 13 yerde müellifine nispet ile isim olarak geçmektedir.¹⁰⁷ *Fetâvâ Âhû* 13 yerde ‘في فتاوى آهو’ şeklinde geçmektedir.¹⁰⁸ *es-Siğnâkî* bu kaynaklar arasında yine çok atıf alan eserler arasında olup 13 yerde geçmektedir.¹⁰⁹ Hâkim eş-Şehîd’e ait olan *el-Müntekâ* 12 yerde bu şekilde geçmekteyken¹¹⁰ aynı müellife ait *el-Kâfî* 10 yerde ‘في الكافي’¹¹¹ şeklinde geçmektedir.

Muhakkikin tahkikinde yer alıp az atıf alan eserlere baktığımızda şu şekilde sıralayabiliriz. *el-İbâne* 7 yerde ‘في الإبانة’¹¹², *Bustânü’l-ârifîn* ise bir yerde ‘بستان الفقه’¹¹³, 3 yerde ‘بستان الفقيه’¹¹⁴, 3 yerde ise sadece ‘في البستان’¹¹⁵ şeklinde olmak üzere 7 yerde geçmiştir. *Fetâvâ Ebi’l-Leys* 6 yerde bulunup ‘في فتاوى أبي الليث’¹¹⁶, *Fetâvâ’l-Hucendî* adlı eser bizâtihi ismen olmasa da Hucendî’ye nispet ile 6 yerde geçmiştir.¹¹⁷ *Fetâvâ Ali es-Suğdî* 6 yerde ‘في فتاوى على الصغدی’ şeklinde geçmiştir.¹¹⁸ *Muhtasar-ı Kudûrî* 6 yerde müellifine nispet ile geçmiştir.¹¹⁹ *el-Mebsût fî’l-fürû (el-Asl)* 5 yerde bulunup ‘İmam Muhammed Kitabü’l-Asl’da şöyle demiştir’, ‘Kitabü’l-Asl’, ‘Kitâb’ şeklinde geçmektedir.¹²⁰ *Fetâvâ İbnü’l-Fazl* geçmiş olduğu 5 yerde bazen tam ismi ile bazen künyesine nispeti ile yer almaktadır.¹²¹ *Nevâdirü Hişâm* 5 yerde bu isimle geçmektedir.¹²²

Bu bölümde beş atıftan az alanları şu şekilde sıralayabiliriz. *Keşfü’l-ğavamid* 4 yerde Ebû Ca’fer el-Hinduvânî ismi ile geçmektedir.¹²³ *Ravzatü’l-ulemâ (Ravzatü’z-*

¹⁰⁵ Md. 27951.

¹⁰⁶ Md. 28033, 28166, 28193, 28194, 28216, 28319, 28322, 28541, 28752, 28855, 28871, 28915, 28952, 31221.

¹⁰⁷ Md. 27943, 27946, 28154, 28187, 28361, 28456, 28531, 28608, 28609, 28611, 28745, 31197, 31204.

¹⁰⁸ Md. 27981, 28001, 28040, 28053, 28087, 28089, 28094, 28100, 28110, 28198, 28781, 31199, 31220.

¹⁰⁹ Md. 27891, 27893, 27894, 27928, 28014, 28062, 28183, 28251, 28258, 28388, 28476, 28671, 28700.

¹¹⁰ Md. 28010, 28182, 28199, 28213, 28239, 28243, 28264, 28343, 28724, 28860, 31197, 31212.

¹¹¹ Md. 27891, 27892, 28009, 28142, 28143, 28146, 28156, 28474, 28276.

¹¹² Md. 28128, 28171, 28223, 28344, 28879, 31215.

¹¹³ Md. 27873.

¹¹⁴ Md. 28210, 28247, 28937.

¹¹⁵ Md. 28255, 28259, 28262.

¹¹⁶ Md. 27948, 28039, 28303, 28305, 28730, 28165.

¹¹⁷ Md. 28006, 28034, 28365, 28366, 28740.

¹¹⁸ Md. 28053, 28359, 28220, 28224, 28369, 28383.

¹¹⁹ Md. 28214, 28243, 28377, 28341, 28573, 28575.

¹²⁰ Md. 27933, 27934, 27975, 28530, 28866.

¹²¹ Md. 27987, 28117, 28127, 28128, 28080.

¹²² Md. 28073, 28280, 28713, 28761, 28814.

¹²³ Md. 27962, 28384, 28702, 28850

Zendûsî) 4 yerde müellifine nispet ile ‘في الروضة الزندويستي’ şeklinde geçmektedir.¹²⁴ Bir yerde de *Zahîriyye*’de atıf almış *Zendûsî*’nin tercihini verilmiştir.¹²⁵ *el-Emâlî* 4 yerde ‘في الأمالي’ şeklinde¹²⁶, *Şerhu’t-Tahâvî* 3 yerde bu isimle¹²⁷, *Muhtasar-ı Kerhî* bir yerde bu isimle¹²⁸ ve diğer 3 yerde müellifine nispet edilerek geçmiştir.¹²⁹ *el-Cevâmi*’ 3 yerde eser ismine nispet ile değil, Bîşr b. Velid’in ismi anılarak geçmiştir.¹³⁰ Muhakkik mukaddimesinde bu eserin ya Bîşr b. Velid el-Kindi rivâyeti yahut Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Attâbî olduğunu söyler. Bizim bölümümüzde esere değil de müellife nispet yapıldığı için tercih yapmamız kolay olmuştur.¹³¹ *Fetâvâ Hâherzâde (el-Mebsûtü’l-Kübrâ)* 3 şekilde geçmiştir.¹³² *Nevâdirü Muhammed b. Semmâ’â* 3 yerde eserin ismi ile¹³³ ve bir yerde İbn Semmâa’nın ismine nispet ile geçmiştir.¹³⁴ *Muhtasaru’t-Tahâvî* 1 yerde bu isimle geçmektedir.¹³⁵ Tahâvî’nin kendi ismine nispet ile geçtiği 3 yer daha vardır.¹³⁶ *en-Nisâb* 3 yerde¹³⁷ *Fetâva’l-Bakkâlî* 2 yerde¹³⁸ *Fetâvâ Hüsâmüddîn* 2 yerde¹³⁹ *Fetâva’l-Veberî* 2 yerde¹⁴⁰, *Manzûmetü’n-Neseî* 2 yerde¹⁴¹, *Edebü’l-Kâdî* 2 yerde, ‘في أدب القاضي’ şeklinde¹⁴², *et-Tecnîs* 2 yerde geçmiştir. Biri ‘كراهية التجنيس’¹⁴³ diğeri ‘تجنيس الملتقط’¹⁴⁴ şeklinde geçmiştir. *el-Câmiu’l-Hüsâmî* 2 yerde müellifinin ismine nispet edilerek geçmiştir.¹⁴⁵ *el-Câmiu’l-Attâbî* 2 yerde ‘في جامع الصغیر العتابی’ şeklinde geçmektedir.¹⁴⁶ *Nevâdirü Muhammed b. Şucâ’* 2 yerde¹⁴⁷ *Nevâdirü İbrahim b. Rüstem* 2 yerde bulunup birinde eser ismine¹⁴⁸ diğerinde müellif

¹²⁴ Md. 28083, 28665, 28673, 28544.

¹²⁵ Md. 28490.

¹²⁶ Md. 28094, 28133, 28266, 28859.

¹²⁷ Md. 28614, 28618, 28534.

¹²⁸ Md. 28367.

¹²⁹ Md. 28174, 28717, 28525.

¹³⁰ Md. 28266, 28529, 28263.

¹³¹ “Eserin Mukaddimesi”, 137.

¹³² Md. 28041, 28611, 28727.

¹³³ Md. 28195, 28332, 28839.

¹³⁴ Md. 28182.

¹³⁵ Md. 28197.

¹³⁶ Md. 28016, 28174, 28545.

¹³⁷ Md. 28188, 28463, 28566.

¹³⁸ Md. 28122, 28214.

¹³⁹ Md. 28044, 28864.

¹⁴⁰ Md. 28750, 28915.

¹⁴¹ Md. 28702, 28561.

¹⁴² Md. 28115, 28528

¹⁴³ Md. 28542.

¹⁴⁴ Md. 28749.

¹⁴⁵ Md. 28044, 28864.

¹⁴⁶ Md. 28626, 28694.

¹⁴⁷ Md. 27858, 28912.

¹⁴⁸ Md. 31199.

ismine¹⁴⁹ atıf ile geçmektedir. *İzâh fî Şerhi't-Tecrîd* 1 yerde 'في الإيضاح' şeklinde¹⁵⁰, *el-Câmiu's-sağîr el-Hüsâmî* bir yerde 'في جامع الصغير الحسامى' şeklinde geçmektedir.¹⁵¹ *Zâdü'l-fukahâ* bir yerde 'في الزاد' şeklinde geçmiştir.¹⁵² *ez-Ziyadât* bir yerde 'في الزيادات' şeklinde¹⁵³ *Kifâyetü's-Şa'bî* 1 yerde¹⁵⁴, *el-Keysâniyyât* 1 yerde¹⁵⁵, *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib* 1 yerde¹⁵⁶, *Şerhu'l-Kâdi'l-İmami'l-İsbîcâbî* adıyla *Şerhu Şeyhülislâm* 1 yerde¹⁵⁷ geçmiştir.

3.2.3. Her İki Kaynak Grubunda Olmayıp Bölümde Atıf Yapılan Eserler

Yukarıda bahsettiğimiz iki kaynak grubunda olmayıp okurken bölümde karşılaştığımız dokuz kaynak tespit edilmiştir. Bunlar 28526. meselede geçen *Fevâidü Rüstüğfî*, 28110. meselede geçen *Fevâidü Ebû Ca'fer*, 28196. meselede geçen *Şerhu'l-Câmiu's-sağîr*, 28145. meselede geçen *Câmiu'l-Berâmike*, 28951. meselede geçmektedir. *el-Menâhî*, 28562. meselede geçen *Şerhu Siyeri'l-Kebîr*, 28145. meselede geçen *Şerhu'l-Kerhi*, 27940. meselede geçen *el-Hâriciyye*, 28086. meselede geçen *el-Bünyân* isimli eserlerdir.

3.3. el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin İstihsân ve Kerâhiyye Bölümünde Geçen İsimler

Bölümü incelediğimizde başta Efendimiz (s.a.v) olmak üzere birçok sahabinin, mezhep imamının, âlimin, şeyhin ve kâdînin rivâyetine rastlamaktayız. Ayrıca, genel olarak Buhara İmamları, Semerkand İmamları, Ehli Basra gibi bir bölge ulemasına atıflar yapıldığı da görülmüştür. Özellikle bir rivâyette Sasani İmparatoru Yezdigerd ve kızı Şehri Banû'dan da bahsedilmektedir. Bölümde geçen Fıkıh ilmi ile ilişkisi olan bu isimleri bir tablo olarak verdik.

¹⁴⁹ Md. 28875.

¹⁵⁰ Md. 28661.

¹⁵¹ Md. 28485.

¹⁵² Md. 28621.

¹⁵³ Md. 28145.

¹⁵⁴ Md. 28159.

¹⁵⁵ Md. 28840.

¹⁵⁶ Md. 28182.

¹⁵⁷ Md. 28185.

Tablo 3.2. el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin İstihsân ve Kerâhiyye Bölümünde Geçen İsimler

1. Ebû Hanîfe (ö. 150/767): 109	2. İbn Avn (ö. 151/768): 1
3. Nûh ibn Meryem (ö. 173/789): 1	4. Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797): 1
5. Ebû Yusuf (ö. 182/798): 92	6. İmam Muhammed (ö. 189/805): 143
7. Fakîh Ebû Mutî' (ö. 199/814): 1	8. Ebû Süleyman el-Cüzcânî (ö. 200/816 [?]): 1
9. Hişâm (ö. 201/817): 11	10. Hasan b. Ziyad: (ö. 204/819): 7
11. İmam Şâfî (ö. 204/820): 12	12. Ebû Hafs el-Kebîr (ö. 217/832): 1
13. Nazzâm (ö. 231/845): 1	14. Hassâf ö. 261/875): 3
15. Cübbâi (ö. 303/916): 1	16. Kâ'bî (ö. 319/931): 1
17. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36)	18. Hâkim eş-Şehid (ö. 334/945): 2
19. Ebü'l-Kâsım el-Hakîm (ö. 342/953): 16	20. Ebü'l-Hasan er-Rüstüğfenî (ö. 345/956): 1
21. Fakîh Ebû Ca'fer el-Hindüvani (ö. 362/973): 6	22. Ebü'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983): 25
23. Şeyh İmam Ebû Bekir Muhammed bin Fazl (ö. 381/991): 4	24. Ebû Talib el-Mekkî (ö. 386/996): 1
25. Abdülcebbâr er-Râzî (ö. 415/1025): 1	26. Ebû Nasr ed-Debûsî (ö. 430/1039): 8
27. Muhammed b. Heysem (ö. 432/1040 [?]): 1	28. Şeyh İmam Şemsüleimme el-Halvânî (ö. 452/1060 [?]): 13
29. Kâdî İmam Ali es-Suğdî: (Hüseyn) (ö. 461/1068): 6	30. Şeyhülislâm Hâherzâde: Şeyh İmam Muhammed el-Buhârî (ö. 483/1090)
31. Kâdî İmam Sadrulislâm: Şeyh İmam Ebû Yûsr: Sadrü'l-İslâm Ebü'l-Yûsr Pezdevî (ö. 493/1100): 2	32. Hafız Ebû İshâk: İmam ez-Zâhid es-Saffâr (Rüknülislâm) (ö. 534/1139): 1
33. Sadrüşşehîd: Hüsâmî: Ebû Hafs (Ebû Muhammed) (ö. 536/1141): 11	34. Ebü'l-Fazl el-Kirmânî (ö. 543/1149): 1
35. Şemsüleimme Özcendî (ö. 592/1196): 1	36. Fakîh Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) (ö. 616/1219): 4
37. Şeyh Kutbuddin Haydar (ö. 618/1221 [?]): 1	38. Hucendî (ö. 700/1301): 5

Tablo 3.2. (devamı)

39. Zendûsi: 1	40. Hamîr el-Veberî: 4
41. Şeyhülislâm Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed el-Kâdî: 1	42. Şeyh İmam Ebû Bekir Muhammed b. Hâmid: 1
43. Hâkim İmam Abdurrahman el-Kâtib: 1	44. Seyyid Ebû Şuca' es-Semerkindî: 2
45. Fakîh Ali b. Musa el-Kummî: 1	46. Ebû Hâmid el-Kattân: 1
47. Ebû Bekir el-Annasi: 1	48. Yunus b. Ebi İshak: 1
49. Ebû Bekir el-Belhî: 2	50. Fakîh Abdûlmelik: 1
51. Şeyh Ali et-Tirmizî: 1	52. Ebû Bekir İsmaili: 1
53. Ali b. Ahmed: 15	54. Ebû Abdullah: 1
55. Ali er-Râzî: 1	56. Nasîr b. Yahya: 4
57. Muhammed b. Seleme: 7	58. Ebû Nasr Muhammed b. Selâm: 3
59. Şeyh İmam İsmail: 1	60. Hâris: 1
61. Şeyh Muhammed bin İbrahim: 1	62. Ebû Bekir bin Ebû Saîd: 1
63. Muhammed bin Mukâtil er-Râzî: 2	64. Kâdî Bediuddîn: 2
65. İmam Celâleddîn: 1	66. Halef bin Eyyûb: 1
67. Ahmed bin Ebi Amr: 1	68. Ali b. Muhammed: 1
69. Yûsuf b. Muhammed: 6	70. İbn Semmâa: 5
71. Atâ: 1	72. Amr b. Şaîb: 1
73. Ebû İsmet: 1	74. Amr el-Edibî: 1
75. Vebr el-Kebîr: 1	76. İmam Nâsiruddîn: 1
77. Kâdî Ebû'l-Asım el-Mervezî: 1	78. Şeyh İmam Zahîruddîn el-Merginânî: 1
79. Hasan b. Ali el-Merginânî: 3	80. Hammad b. Ebû Hanîfe: 1
81. İbn Ledün: 1	82. Fakîh Ebû Bekir İyâzî: 1
83. Ebû Nasîr: 1	84. İshâk el-Kindî: 1
85. İsferâini: 1	86. Ebû Muhammed Abdullah b. el-Kattân: 1
87. Ali b. Ebû Yûsuf: 1	88. Vekî' b. Harâc: 1
89. İbn Rüstem: 2	90. Nasr b. Muhammed el-Mervezî
91. Muhammed b. İshâk	

3.4. el-Fetâva't-Tatarhâniyye'de İstihsân ve Kerâhiyye Bölümü Sistematiği

Hanefî Fürû kitaplarından *el-Hidâye* sistematiği örnek alınarak telif edilmiş olduğu söylenen¹⁵⁸ *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* dönemin meşhur Hanefî fıkıh kitaplarından olan *el-Muhîtu'l-Burhânî*, *ez-Zahîre*, *Fetâvâ-yı Kâdîhan* ve *ez-Zahîriyye* ve daha birçok eserdeki fetvâ ve meseleleri bir araya getiren bir eserdir.¹⁵⁹ Demirkan'ın belirttiği üzere *Hidâye* sistematiği ile telif edilmiş gibi gözüke de tamamen aynılık söz konusu değildir.¹⁶⁰ Bazı konuların tertip sırası veya ele alınışı farklı olmaktadır. İstihsân ve Kerâhiyye konusu açısından baktığımızda da *Hidâye*'nin konu tertibi ve çeşitliliğinden çok *el-Mebsût* ile anlamlı bir benzerlik olduğunu söyleyebiliriz.

3.4.1. İstihsân ve Kerâhiyye'de Konu Tertîbi

İstihsân ve Kerâhiyye bölümü tabloda verdiğimiz sistematiğe sahiptir. Bu numaralandırma, ana eserimizin tahkikli neşrinde fasıl olarak nitelenen başlıkları göstermektedir. Buna göre bölümde, itikâdi meselelere dair bir mukaddimeden sonra otuz iki fasılda meseleler ve fetvâlar nakledilmiştir.

Tablo 3.3. İstihsân ve Kerâhiyye'de Konu Tertîbi

Konu Tertîbi	Mesele
Mukaddime: İtikâdî Mesâil	42
1. Tek kişinin sözünün hükmü	67
2. Kanaate göre amel etmek	7
3. Babasını öldüren bir kişiyi gören kişi ve onunla ilişkili konular	8
4. Namaz, tesbih, kırâat, zikir, dua, Kur'ân kırâati esnasında sesi yükseltmek	57
5. Mescit, kible, mushaf, üzerinde Kur'ân yazılı olan yahut Allah-u Teâla'nın isminin zikredildiği şeyler	45
6. Şükür secdesi	-
7. Müsabaka	9

¹⁵⁸ Demirkan, “*el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri (Aile Hukuku Örneği)”, 59.

¹⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*.

¹⁶⁰ Demirkan, 61.

Tablo 3.3. (devamı)

8. Selam verme ve teşmît	43
9. Bir erkeğin kendisine helâl olan ve helâl olmayan kimselere bakışı	51
10. Dinen giyilmesi uygun görülen ve görülmeyen giyecekler	48
11. Altın ve gümüş kullanımı	42
12. Hoş görülmeyen yeme durumları ve onunla ilgili hususlar	60
13. Tebrik etme, şeker ve dirhem atma ve bunları yapanlar hakkında	7
14. Kesb	24
15. Kabir ziyaretleri, kabirlerde Kur'ân kırâati ve ölünün taşınması	9
16. Ehl-i zimme ve onlar ile ilgili hükümler	23
17. Hediyeler ve misafir ağırlama	60
18. Musiki, eğlence ve diğer günah işler ve emr-i bi'l-ma'ruf	43
19. Tedavi ve ilaçlar, 'azl ve düşük yapma hakkında	28
20. Sünnet olma, boya yapma, tırnak kesme, saç tıraş etme, kadının saçını kesmesi ve onu başkasının saçına eklemesi	33
21. Ziyinet ve hizmetçi edinme	47
22. Müslüman birinin müşrik babasını öldürmesi ve benzerleri olan yakın akrabayı öldürmesi	3
23. İnsan ve hayvana cerrahi müdahale yapılması ve bunun mümkün olmadığı durumlarda hayvanların öldürülmesi hakkında	29
24. Çocuklara isim ve künye verilmesi	7
25. Kıskançlık ve gıybet	3
26. Kadınların hamama girmesi ve ata binmesi	2
27. Satım akdi ve başkasının belirlediği fiyata pazarlık etme	22
28. Ebeveyninin veya her ikisinden birinin, onlar dışında akrabaların, borç alacaklısının, bir kimsenin; bir efendinin kölesinin, bir kocanın karısının yolculuk yapmasını engellemeleri hakkında	30
29. Karz	28
30. Yöneticiler ile görüşme, onlara tevazu gösterme ve bir erkeğin başka birinin yüzünü öpmesi ve bununla ilgili konular hakkında	15
31. Ortak mülkiyete konu olan şeylerden faydalanma	30
32. Çeşitli meseleler hakkında	247

BÖLÜM IV

İSTİHSÂN VE KERÂHIYYE

İstihsân ve Kerâhiyye kavram çifti, yapılması câiz olan ve câiz olmayan şeyler anlamına gelmektedir. Naslarla sabit hükümler sınırlı sayıda olduğu için fakîhler, asırlar boyunca yeni problemler için ictehad faaliyeti yürütmüşlerdir. Ortaya çıkan yeni problemlere dinin bakış açısını yine asli kaynaklara dayanarak öngörmüşlerdir. Böylelikle her dönemde meydana gelen, problem halindeki dini ve hukuki güncel olaylara fıkhi çözümler üretilmiştir. Bu bakımdan bu çalışmada, zihinlerde daha anlaşılır olması ve yer bulabilmesi bakımından güncel fıkhi meseleleri ele alan kitapların bir benzeri olarak niteleyebileceğimiz, günümüzde de ‘Fıkıh Problemleri’ olarak ele alınan ‘İstihsân ve Kerâhiyye’ bölümü incelenecektir.

İstihsân ve Kerâhiyye bölümü temelde iki bölüme ayrılır. Giriş bölümünde itikâdî meselelere dair kırk iki meseleyi ihtiva eden bir mukaddime yer almaktadır. İkinci bölümde ise İstihsân ve Kerâhiyye ile ilgili otuz iki fasılda fetvâ yahut meseleler verilmiştir. İstihsân ve Kerâhiyye bölümünde *el-Muhîtu'l-Burhânî*'nin başlıklandırması esas alınarak bir sistematik oluşturulmuş, konuya dair diğer fetvâ kitaplarındaki görüşler bir arada verilmiştir.

4.1. İstihsân ve Kerâhiyye’de Detaylı Konu Tertîbi

İstihsân ve Kerâhiyye’de Arapça ana kaynaktan tercümesini yaptığımız konu başlıklarını karşılıkları ile beraber vermeyi uygun gördük. Bu tablo bölümün daha detaylı olarak görülmesini kolaylaştıracak ve incelemelerimiz sonucu yapmış olduğumuz tasnifi daha anlaşılır hale getirecektir.

Tablo 4.1. İstihsân ve Kerâhiyye’de Detaylı Konu Tertîbi

Giriş: a. İtikâdî Mesâil b. Ehl-i sünnet ve'l-cemâat yolunu kapsayan konular hakkında	المدخل: • المسائل الاعتقادية • ومما يتصل به فصل يشتمل على طريق السنة والجماعة
---	---

Tablo 4.1. (devamı)

1. Tek kişinin sözünün hükmü hakkında a. Suyun kirliliği, temizlenmesi ve suyun bulunduğu mahallin haramlığı ve mübâhlığı ve ona dair olan dini bir durum hakkında haberler. b. Suyun Kirliliği, Temizliği ya da kaynağın haramlığı ve mübâhlığı hakkında iki haberin çatışması durumu c. Muamelâtta tek kişinin sözünün hükmü d. el-Muhît: Eşlerden birinin irtidat etmesi, süt kardeşliği, talak, ölüm ve nikahın fesadı hakkında tek kişinin sözünün hükmü	الواحد بخبر العمل في الأول الفصل هذا الفصل يشتمل على أنواع، الأول: في الاخبار عن امر ديني نحو • الأخبار عن نجاسة الماء، وطهارته وحرمة المحل وإباحته، وما يتصل بذلك • نوع آخر في تعارض الخبرين في النجاسة الماء وطهارته حرمة العين وإباحته • نوع آخر في العمل بخبر الواحد في المعاملات • م: نوع اخر في العمل بخبر الواحد بارتداد أحد الزوجين وبالرضاع والطلاق والموت وفساد النكاح
2. Kanaate göre hüküm vermek hakkında	الفصل الثاني في العمل بغالب الرأي
3. Babasını öldüren bir kişiyi gören kimse ve onunla ilişkili konular hakkında	الفصل الثالث في الرجل رأى رجلا يقتل أباه وما يتصل به
4. Namaz, tesbih, kırâat, zikir, dua, Kur'ân kırâati esnasında sesi yükseltmek hakkında a. Tesbih konuları ile ilgili meseleler b. Kur'ân'ın Okunması ile İlgili Meseleler c. Dua ile İlgili Meseleler d. Kur'ân Kırâatinde, Cenazede ve Zikir esnasında Sesi Yükseltmek	الفصل الرابع في الصلوة، والتسبيح، والدعاء، وقراءة القرآن والذكر، ورفع الصوت عند قراءة القرآن • مسائل التسبيح • مسائل قراءة القرآن • مسائل الدعاء • رفع الصوت عند قراءة القرآن وعند الجنائز والذكر

Tablo 4.1. (devamı)

5. Mescit, kible, Mushaf, üzerinde Kur'ân yazılı olan yahut Allah Teâlâ'nın isminin zikredildiği şeyler • Bu fasıl ile bağlantılı Mekke'de komşuluk ve Mekke'de ev kiralamak ile ilgili mesele	الفصل الخامس في المسجد والقبلة والمصحف وما كتب فيه شيء من القرآن نحو الدرهم والقرطاس أو كتب فيه نكر اسمه سبحانه • ومما تتصل بهذا الفصل الجوار بمكة واجارة بيوت مكة
6. Şükür secdesi hakkında	الفصل السادس في سجدة الشكر
7. Müsabaka hakkında	الفصل السابع في المسابقة
8. Selam verme ve teşmît hakkında	الفصل الثامن في السلام والتشميت
9. Bir kimsenin kendisine helâl olan ve helâl olmayan kimselere bakışı hakkında • Hayız gören kadın ile ilişkiye girmek hakkında	الفصل التاسع فيما يحل للرجل النظر إليه وما لا يحل • ومما تتصل بهذا الفصل جماع الحائض في الفرج
10. Dinen giyilmesi uygun görülen ve görülmeyen giyecekler hakkında	الفصل العاشر في اللبس ما يكره من ذلك وما لا يكره
11. Altın ve gümüş kullanımı hakkında • <i>el-Muhîr</i>: Bu fasıl ile ilgili konular	الفصل والفضة الذهب استعمال في حادى العشر م : ومما يتصل بهذا الفصل
12. Hoş görülmeyen yeme durumları ve onunla ilgili hususlar hakkında a. Mekruh olan ve olmayan hayvanlardan yemek b. Yeme-içme, ekmeği tuzlama ile ilgili meseleler	الفصل الثاني عشر في الكراهة في الأكل وما يتصل به • بيان ما يكره من الحيوانات وما لا يكره

Tablo 4.1. (devamı)

	• ومما يتصل بهذا الفصل لمسائل الاكل وضع المملحة على الخبز زعلى الخوان
13. Tebrik etme, şeker ve dirhem atma ve bunları yapanlar hakkında	الفصل الثالث عشر في التهئة ونثر الدراهم والسكر وما رمى به صاحبه وغير ذلك
14. Kesb hakkında	الفصل الرابع عشر في الكسب
15. Kabir ziyaretleri, kabirlerde Kur'ân kırâati ve ölünün taşınması hakkında	الفصل الخامس عشر في زيارة القبور وقراءة القرآن في المقابر ونقل الميت من موضع إلى موضع [اخر]
16. Ehl-i zimme ve onlar ile ilgili hükümler hakkında	الفصل السادس عشر في أهل الذمة والأحكام التي تعود إليهم
17. Hediyeler ve misafir ağırlama hakkında	الفصل السابع عشر في الهدايا والضيافات
18. Musiki, eğlence, diğer günah işler ve emr-i bi'l-ma'ruf hakkında	الفصل الثامن عشر في الفتاء واللهو وسائر المعاصي والأمر بالمعروف
19. Tedavi ve ilaçlar, 'azl ve düşük yapma hakkında • 'Azl meselesi: Cinsel ilişki sırasında erkeğin menisini, hamile bırakma endişesi ile karısının ya da kölesinin rahmine ulaşmadan dışarıya boşaltması	الفصل التاسع عشر في التداوى والمعالجات وفيه العزل وإسقاط الولد • جننا إلى مسائل العزل • وتفسيره أن يطأ الرجل امرأته أو أمته فيعزل عنها قبل أن يقع الماء في الرحم مخافة الحمل

Tablo 4.1. (devamı)

20. Sünnet olma, boya yapma, tırnak kesme, saç tıraş etme, kadının saçını kesmesi ve onu başkasının saçına eklemesi hakkında	الفصل العشرون في الختان والخضاب وقلم الاظافر وقص الشارب وحلق الرأس وحلق المرأة شعرها ووصلها شعر غيرها
21. Ziyinet ve hizmetçi edinme hakkında • <i>el-Muhît</i>: 13. Fasıl: Çocuklar ve köleler ile ilgili bazı meseleler hakkında	الفصل الحادى والعشرون في الزينة واتخاذ الخادم للخدمة • م: الفصل الثالث عشر في المسائل التى تتعلق بالصبيان وفيه بعض مسائل العبيد
22. Müslüman birinin müşrik babasını öldürmesi ve benzerleri olan yakın akrabayı öldürmesi hakkında	الفصل الثانى والعشرون في قتل المسلم والده المشرک ومن بمعناه وقتله سائر محارمه
23. İnsan ve hayvana cerrahi müdahale yapılması ve bunun mümkün olmadığı durumlarda hayvanların öldürülmesi hakkında	الفصل الثالث والعشرون فيما يسع من جراحات بنى آدم والحيوانات وقتل الحيوانات وما لا يسع من ذلك
24. Çocuklara isim ve künye verilmesi hakkında	الفصل الرابع والعشرون في تسمية الأولاد وكناهم
25. Kıskançlık ve gıybet hakkında	الفصل الخامس والعشرون في الحسد والغيبة
26. Kadınların hamama girmesi ve ata binmesi hakkında	الفصل السادس والعشرون في دخول النساء الحمام وفى ركوبهن على السرج

Tablo 4.1. (devamı)

27. Satım akdi ve başkasının belirlediği fiyata pazarlık etme hakkında	الفصل السابع والعشرون في البيع الإستيتام على سوم الغير
28. Ebeveyninin veya her ikisinden birinin, onlar dışında akrabaların, borç alacaklısının bir kimsenin; bir efendinin kölesinin, bir kocanın karısının yolculuk yapmasını engellemeleri hakkında	الفصل الثامن والعشرون في الرجل يخرج إلى السفر ويمنعه أبو اه أو أحدهما أو غيرهما من الأقارب أو يمنعه الداين، والعبد يخرج ويمنعه المولى، والمرأة تخرج ويمنعها الزوج
29. Karz hakkında	الفصل التاسع والعشرون في القرض
30. Yöneticiler ile görüşme, onlara tevazu gösterme ve bir adamın başka birinin yüzünü öpmesi ve bununla ilgili konular hakkında	الفصل الثلاثون في ملاقة الملوك والتواضع لهم وتقبيل الرجل وجه غيره، وما يتصل بذلك
31. Ortak mülkiyete konu olan mallardan faydalanma hakkında	الفصل الحادى والثلاثون في الانتفاع بالأشياء المشتركة
32. Çeşitli meseleler hakkında a. İnsanlara eziyet vermek ve mekruhluğu hakkında: Bu konu kendi içinde çeşitlenmektedir. 1. Tür Konular 2. Tür Konular 3. Tür Konular b. <i>el-Muhît</i> : Fetret Döneminde dilencilerin, iftiracıların ve zâlimlerin öldürülmesi hakkında	الفصل الثانى والثلاثون فى المتفرقات • المسائل التى تتعلق بأذى الناس والكراهة فيها، وهى أنواع: النوع الأول النوع الثانى النوع الثالث • م: قتل الأعونة والسعاة والظلمة فى أيام الفترة

4.2. İstihsân ve Kerâhiyye’de Mukaddime: İtikâdî Mesâil

Eserde bölüme giriş olan bu itikâdî meseleler müellifin öncelik sıralamasına göre aktarılmış, muhtevalarına göre başlıklandırılmış ve o şekilde sıralamaya alınmıştır. Buna göre itikâdî mesail konusunu, itikadi bilgiler ve Ehl-i sünnet ve’l-cemâat yolunu kapsayan konular hakkında olmak üzere ikiye ayırdık.

4.2.1. İtikâdî Bilgiler

İlk olarak *el-Fetâva’s-Sirâciyye*’den imân hakkında bir nakil yapılmıştır. Buna göre, “‘Bu bölümde itikâdî meselelere dâir bir alt başlık bulunmaktadır. Önemli bir konu olması bakımından ilk olarak bu konu sunulmuştur. ‘İmân, dil ile ikrar ve gönülden inanmaktır. Bu Allah’ın birliğini, ezelî sıfatlarını, katından göndermiş olduğu tüm kitapları, resulleri kalben kabul etmektir. Dil ile ikrar Kâdir olan Allah’ın hakkında düşüncelerin ve cevabın ortaya çıkması için şarttır.’ demiştir. İmân kalp ile inanmaktır. İkrar İslâm’ın hükümlerini icra etmek içindir. Ebû Hanîfe’nin rivâyetine göre, tafsili imân vâcib değildir. Aksine toptan imân etmek yeterlidir. İmân artmaz ve eksilmez. Çünkü ameller bize göre imândan değildir.’” şeklinde bir açıklama ile bölüme giriş yapılmıştır.¹⁶¹

Ardından korku anındaki imân ve mukallidin imânı konusuna geçilmiştir. Korku anındaki imânın makbul olmadığı ancak tevbenin makbul olacağı, Buhara imamlarına göre imânın yaratılmış bir şey olmadığı, Semerkand imamlarına göre imân yaratılmış olduğundan bahsedilmiştir. İmânın mahluk olmasının sebebi, Buharalıların imânı kendisini tanıması için Rabbinden kuluna bir hediye olduğunu ve bu yüzden mahluk olamayacağını söylemeleridir. Semerkandlılar ise imân kulun fiilidir, dolayısı ile mahluktur, demişlerdir. Böylelikle en temel kelâmî tartışma konusu olan ‘İmân vehbi midir kesbi midir?’ sorusuna kişi cevabını almış olur, denilmiştir. Mukallidin imânının ise sahih olduğu söylenmiştir. O, İslâm’ın tüm gerektirdiklerine delilsiz imân edendir, demişlerdir.¹⁶² Korku anında imân, mukallidin imânı konuları Kelâmcılar tarafından tartışılmıştır.

Bu bölümde müellifi hakkında pek bilgi sahibi olamadığımız *Câmiu’l-Cevâmi*’ ve ünlü Fakîh Ebü’l-Leys es-Semerkandî’den nakiller yapılmıştır. *Câmi*’de imân esasları

¹⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 3; Md. 27848.

¹⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 4; Md. 27849.

incelenirken *en-Nevâzil*'de lâl olan bir kimse ile farklı dili konuşan bir kimsenin imânı ikrarı hususu tartışılmıştır. Buna göre Ebü'l-Kâsım, 'Kim küçüklüğünde, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, resullerini, ahiret gününe, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna inandım sözlerini öğrenirse imânı öğrenmiş olur' dediği, bunun açıklamasını öğrenmeyenlere Müslüman denilemeyeceğini söylemiştir. Ebü'l-Leys ise "Bir kimseye Farsça sorulsa bunu biliyorum dese Müslüman olduğuna hükmedilir. Eğer bunu doğru ifade edemezse kendisi İslâm'a davet edilir." demiştir.¹⁶³ Buradan imân esasları ve farklı bir dilde kişi imân esaslarını ikrar ederse imânının sahih olacağı sonucu çıkmaktadır. *en-Nevâzil*'de Fakîh'in imânını farklı dilde ikrar eden yahut ifade kabiliyetinden aciz bulunan kimse hakkında şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

İfade etmekten aciz olan biri şu şekilde değerlendirilir. Farsça sorulduğunda Allah'ın bir olduğunu, peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğini, kıyamet vaktinin şüphesiz geleceğini, Allah'ın kabirlerdekilere tekrar dirilteceğini bilirse ve bunların böyle olduğunu, emrin böyle geldiğini biliyordum derse mümin olur. Ona ifade etmekten aciz olunsa ve bu durumda iken sorulsa ve ben böyle bilmiyordum derse o kimse dinsizdir. Kendisi İslâm'a davet edilir. Şâyet Müslüman olursa ve daha öncesinden bir eşi var ise nikahını yeniler.¹⁶⁴

i. Mürtekb-i Kebîrenin Durumu

Buna ek olarak, büyük günah işleyen kimsenin durumu tartışılmıştır. *es-Sirâciyye*'den aktarıldığına göre mümin kimse, büyük günah işlemekle dinden çıkmaz. Tevbe etmeden ölürse durumu, Allah'ın rahmetine bırakılır. Allah dilerse bağışlar, dilerse suçu miktarınca yahut daha azı kadar cezalandırır ve cennetine alır.¹⁶⁵

ii. Kur'ân-ı Kerîm'in Tanımı

Ayrıca Kur'ân'ın Allah'ın mahluk olmayan yahut icat edilmemiş kelâmı, Mushaflarda yazılan Allah'ın kelâmına işaret eden lafızları ve onların da mahluk olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁶

iii. Rû'yetullah

Yine Rû'yetullah hakkında da bilgi aktarılmıştır. Buna göre, ahirette Allah'ın görülecek olması bir hakikattir. Cennet ehli koşulsuz, apaçık ve sınırsız olarak ahirette

¹⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 4; Md. 27850.

¹⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 4; Md. 27851.

¹⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 5; Md. 27852.

¹⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 5; Md. 27853.

Allah'ı görecektir. Uykuda Allah Teâlâ'nın görülmesi hususunda ise âlimlerin çoğu câiz değildir demişlerdir. Bu konuda sükût etmek daha ihtiyatlı olan davranıştır.¹⁶⁷

iv. Kader

En temel itikâdî konulardan biri olan kader hakkında ise iyi ve kötü her şeyin Allah'tan, onun dilemesi ve sonsuz iradesi ile olduğunu bilmektir denilmiştir.¹⁶⁸

v. Allah'ın Varlığı ve Birliği ve Sıfatları

el-Hâvî'de, Ebû Seleme'den Fakîh'in Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mensubu selef ulemasının bulduğu on mesele olduğu nakledilmiştir. Kim bu on hususa imân ederse Müslümanlardan olur." dediği rivâyet edilmiştir. Şeyhülislâm Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed el-Kâdî'nin de şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

1. Allah Teâlâ kulların fiillerinin yaratıcısıdır. Onların fiilleri Allah'ın kazası ve dilemesi sebebiyledir. 2. Allah sonsuz yaratıcıdır. 3. Allah Teâlâ'nın, O'ndan başkasının bilmediği ezeli bir ilmi vardır. 4. Allah Teâlâ, sınırsız, sonsuz, keyfiyeti idrak edilmeyecek bir şekilde ahirette görülecektir. Ancak Allah, dilediği kuluna dilediği şekilde kendisini görme hususunda ikramda bulunabilir. 5. Kur'ân, Allah'ın mahluk olmayan yahut icat edilmemiş kelâmıdır. 6. İmân etmiş kimselerden büyük günah işleyenlerin sonu Allah'ın rahmetine bırakılmıştır. Dilerse cömertliği ile onları bağışlayabilir. Dilerse adâleti ile günahları miktarınca cezalandırabilir. Sonra onları cennetine alır. 7. Allah Teâlâ, kullar için iyi olsun yahut olmasın dilediğini yapar ve iradesince hükmeder. Yaptıklarından mesul değildir bilakis onlar yaptıklarından sorguya çekilir. 8. Hz. Muhammed'in (s.a.v) şefaati, ümmetinin büyükleri için geçerli bir hakikattir. 9. Kabir azabı bir hakikattir. Kullarına dualarında istedikleri verilmesi Allah'tan istenir. Duada faydalı hikmetler bulunur. 10. Kader, iyi ve kötü şeylerin Allah'tan olduğunu bilmektir. Buna imân etmeyen hevâ sahibi bidatçıdır. Başarı, Allah'ın yardımı iledir.¹⁶⁹

Bu noktadan sonra müellif kelâm konularından Allah'ın zâtî ve fiilî sıfatlarına, istitaat problemine değinmiş kelâm ilminin öğrenilmesinin gerekliliğine uzunca bir atıf yapmıştır. Nitekim, *es-Sirâciyye'de* Allah'ın zâtî ve fiilî ayırmaksızın sıfatlarının hepsi ezeli ve onların Allah'ın zâtî ile kâim olduğu ifade edilmiştir. Allah'ın sıfatlarının ne O (c.c.) ne de O'ndan (c.c.) gayrı olması bir sayısının on sayısının ne aynı ne de gayrı olmasına benzetilmiştir. Allah Teâlâ'nın ne cisim ne cevher ne araz ne de mekânla kayıtlı olmadığı ve hiç şüphesiz Allah Teâlâ'nın Kemâl sıfatı ile nitelendiği bilinmektedir. El, göz sahibi olarak nitelendiği ancak bunların bilinen eller ve gözler gibi olmadığı ve onun nasıllığı hakkında çok düşünülmemesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 5-6; Md. 27854.

¹⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 6; Md. 27855.

¹⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 6; Md. 27856.

¹⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 7; Md. 27857.

Fiilî sıfatlar konusunda da Allah Teâlâ'ya Farsça bu iki sıfatı nitelemenin câiz olup olmayacağı sorulmuş ve bu hususta Ebû Şucâ'nın "El için olabilir ancak göz için nitelenemez" dediği rivâyet olunmuştur. *el-Hâvî'den* aktarılan rivâyete göre ise seleften bazılarının, imkân ve şüphe durumunda doğru davranışın 'Resûlullah'tan gelenlerin hepsine Resûlullah'ın maksadı üzerine inandım.' demek olduğunu söyledikleri aktarılmıştır.¹⁷¹ Buna göre, fiilî sıfatlar hususunda Allah Resulüne ve getirdiklerine tabi olmak en doğru yaklaşım olacaktır.

vi. İstitâat

Yine *es-Sirâciyye'den* Farsça aktarılan nakle göre, 'Gayret, tevfiğe eşittir.' denmemelidir. Çünkü tevfik ezeli, kulun fiilî ise sonradan yaratılmıştır. Ancak 'Güç fiile eşittir.' denebilir. Yine 'Allah olsun da başka bir şey olmasın.' da denmemelidir. Bunun sebebinin o ifadede cennet ve cehennem yokluğu anlamının olmasıdır. Ancak bildiğimiz üzere Ehl-i sünnet ve'l-cemâat inancına göre cennet ve cehennem yok olmamaktadır. Ayrıca *el-Hâvî'de*, Ebû Hanîfe'ye Allah katında sen mümin misin diye sorulunca onun 'Bana göre ben Allah katında müminim.' dediği aktarılmıştır.¹⁷²

vii. Kelâmın Gerekliliği ve Yeterliliği

Mütekellim düşünürlerinden bazıları, insana şu iki durumdan birinin şart olduğunu söylemişlerdir. Birincisi, kelâm ilminde ihtisaslaşmak, cedel, tartışma ve münazarada iyi bir seviyeye gelmektir. İkincisi ise bunu yapamayanların halkın görüş birliğinde olduğuna tabi olmasıdır. Kişi, yeterli olmadığı alanlarda kişisel ihtilaflara girmemelidir. Aksine tartışılan konuda muvâfık olunan şeye inanmalıdır. Nitekim, inandıkları şey hak, tartıştıkları şey ise batıl olmaktadır.¹⁷³

Eserde Allah'ın varlığı, birliği, hükmü, kullarını idaresi hakkında özet mahiyetinde bir alıntı yapılmıştır. İhlas suresinin özeti mahiyetinde olan bu alıntı şu şekildedir:

Allah Bir'dir, eşi ve benzeri yoktur. Benzeri, örneği yoktur. Zaman ve mekân ile sınırlı değildir. Arş, hava ve diğer mevcûdâtın üstündedir. Şüphesiz o kadîm, onun dışındakiler yaratılmıştır. Kazası adil, haberleri sahihtir. Kötülüğü sevmez. Kulun isyanına razı olmaz. Hiç şüphesiz güç yetirilemeyecek şeyi kullarına yüklemeyiz. Yine o tüm fiillerinde yarattıklarına karşı hikmet ve ihsân sahibidir. Bir şeyin olmasını emreder ve onu planlar. Kulları için kolaylık ister zorluk istemez. Bu yüzden onlara peygamberler gönderir. Ezeli ilmini hatırlatmak için kitaplar indirir. Kul bunları hatırlar, bunları terk etmekten korkar ve

¹⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 7; Md. 27858.

¹⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 7; Md. 27859.

¹⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 8; Md. 27860.

bunları Allah'ın varlığına delil olarak düşünür. Eğer kul imân etmez ve yüz çevirirse, Allah'ın bu kazasında bir hayır vardır. Ona mühlet verir. Sonra da hükmünü gerçekleştirir. Onun hükmüne rıza göstermek vâcibtir. Emrine teslim olmak gerekir. Dilediği şey olur, dilemediği olmaz. Bir şeye hükmettiği zaman o yaratmış olduğu şeyler için gerçekleşir. Tasarladığı ise onları bağlayıcıdır.¹⁷⁴

Yukarıda paylaşılan bilginin tevilinin Müslümanların sözünü te'vil etmek ve reddedilemez olduğu söylenmiştir. Buna göre Allah'ın emri, yarattıklarının üzerinde geçerlidir. Allah'ın kulunu mükellef kıldığı ve onun sorumlu olunan ibâdetten alıkoyulamayacağı aşıkardır. Nitekim, Allah ganîdir, kulun hataları ona zarar veremez, faydası da sorumluluktan çıkarmaz denilmiştir. Ayrıca Allah, insan ve cinleri kendisine itaat ve kulluk etsin diye yaratmıştır.¹⁷⁵ Allah, dilediğini dalâlete dilediğini doğru yola eriştirmektedir. Onun dalâletinin şeytan ve yandaşlarının dalâletine benzemediği ve Allah'ın günahkârları değil zâlimleri dalâlete uğrattığı zikredilmiştir.¹⁷⁶

viii. Nübüvvet

Bir diğer kelâm konusu ise nübüvvet inancıdır. Bu sebeple *es-Sirâciyye* 'de nübüvvet hakkında bilgiler paylaşılmıştır. Nebîmiz'in (s.a.v), yaratılmışların en cömerti ve faziletlisi olduğu, göğe yükselmesinin ve Allah'ın cemâli ile müşerref olmasının gerçek olduğu, cennet ve cehennem hak olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca genel olarak peygamberlerin davalarının kendilerinin vefatları ile son bulmayacağı söylenmiştir.¹⁷⁷

Ademoğullarının peygamberleri meleklerden daha üstün ve Ademoğullarının takvalı inananları ise meleklerin avamlarından üstün olduğu ancak yüksek dereceli meleklerin ise insanların avamlarından üstün olduğu da eklenmiştir.¹⁷⁸

Nübüvvet konusundan sonra velilerin kerâmeti ve mekanların bir diğerine üstünlüğü konusu ele alınmıştır. Velilerin kerâmetinin bir hakikati bulunduğu, bununla birlikte velî peygamberden üstün olamayacağı, ayrıca mekânların birbirine üstünlüğünün de bir hakikati olduğundan bahsedilmiştir.¹⁷⁹ Buna ek olarak, Müslümanlardan bazı âsiler için peygamberlerin ve salihlerin şefaatinin hak olduğu da belirtilmiştir.¹⁸⁰ Velilerin

¹⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 8; Md. 27861.

¹⁷⁵ Zâriyât Sûresi, 56. Âyet.

¹⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 8-9; Md. 27862.

¹⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 9; Md. 27863.

¹⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 9; Md. 27864.

¹⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 9; Md. 27865.

¹⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 9; Md. 27866.

kerâmeti, mekanların üstünlüğü, peygamberlerin ve salih kimselerin şefaatinin bir hakikat olduğu sonucu çıkmaktadır.

ix. Hilâfet

Temelde kelâmî olan İslâm mezhepler tarihi problemlerinden biri de hilâfet mevzûudur. Müellif eserde bu konuya dair rivâyeti de almıştır. Ümmetin halifelerin en üstününün Ebû Bekir b. Kuhâfe et-Teymî, ikincisinin Ömer b. Hattâb el-Adevî, üçüncüsünün Osman b. Affân el-Emevî ve sonrasında Ali b. Ebû Tâlib el-Hâşimî'nin olduğunu belirtmiştir.¹⁸¹ Ardından hilâfetin Kureyş kabilesinden olma zorunluluğu olduğunu ancak Hâşim soyundan olma zorunluluğu olmadığını da eklemiştir. Ayrıca adâletin, imâmetin, idareciliğin ve hakimliğin şartı olmadığını bilakis adâletin öncelikli şart olduğunu söylemiştir.¹⁸² Hilâfet mevzûundaki tartışmaların önüne geçebilmek için, amelî yönden Hanefî mezhebine göre hazırlanmış bu eserde itikâdî problemlerin Maturîdî temellere dayandırıldığı görülmektedir.

x. Akıl

Kelâmın en temel problemlerinden biri de akıl konusudur. Bu sebeple “Mu'tezile'nin aksine bize göre ilim akıldan üstündür. Cennet ehli kovulmaktan eminken Celâl sahibi Allah'a karşı korkudan emin değillerdir.” denilmiştir.¹⁸³ Burada tasavvufî gelenekteki havf ve recâya atıf yapıldığı görülür. Asıl mümin yapmış olduğu amellere güvenen değil, kabulünü Yüce Allah'tan bekleyendir. Böylelikle kişi daima amellerinin kabulüne dair bir endişe taşımak ile birlikte Allah'ın rahmetini umarak içinde yaptıklarının kabulüne dair bir reca barındırmaktadır.

Müşriklerin çocuklarının cennetlik ya da cehennemlik olduğu tartışılmıştır. Bu konuda Ebû Hanîfe tevakkuf ederken Şeyh İmam es-Serahsî ise kâfirin çocuğu kâfirdir demiştir.¹⁸⁴ Müşriklerin çocuklarının imânı hakkında tevakkuf etmek mezhep imamımız Ebû Hanîfe'nin sünnetidir.

¹⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 9; Md. 27867.

¹⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 9-10; Md. 27868.

¹⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 10; Md. 27869.

¹⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 10; Md. 27870.

xi. Rûh Nedir?

Kelâmî bir diğer problem ise ruhun ne olduğu ve nasıllığıdır. Dolayısıyla bu eserde bu konu hakkında da tartışılmıştır. Âlimlerden bazıları, “Ruh hakkında konuşmak câiz değildir.” derken bazıları, hayattır; bazıları, arazdır; bazıları, kendine has rûzgâr gibi latif cisimdir demişlerdir.¹⁸⁵

xii. Melek

Bu bölümde imân esaslarından bir kalem olan Melekler hakkındaki rivâyetler nakledilmiştir. Öncelikle Münker ve Nekir’in sorgusunun imâni bir hakikat olduğundan bahsedilmiştir. İnsanların en şerefliyelerinden olan peygamberlere sorulacak sorunun ise ‘Ümmetini ne üzere bıraktın?’ olacağı zikredilmiştir.¹⁸⁶

Bustânu’l-fikh’da Hafaza melekleri hakkındaki bölümde Fakîh’in, ulemanın hafaza melekleri konusunda ihtilaf etmiş olduklarını naklettiği aktarılmıştır. Buna göre âlimler Hafaza meleklerinin neyi yazıp yazmayacakları, nerede bulundukları ve sayıları tartışmışlardır. Hafaza melekleri, Kirâmü’l-Kâtibîndir; Âdemoğlunun tüm sözlerini ve fiilleri yazarlar; içinde sevap ve günah olan şeyler dışında bir şey yazmazlar; göğe ulaşan her şeyi yazarlar ve ecir ve günah olmayan şeyleri oradan silerler; Allah Teâlâ’nın “Allah dilediğini siler dilediğini bırakır.” âyetindeki manaya göre yazarlar fikirleri âlimler tarafından ortaya atılmıştır. İbn Cüreyc’in “Onlar sağda ve solda bulunan iki melektir. Sağda bulunan diğerinin şahitliği olmaksızın yazarken solda bulunan ise diğerinin şahitliği olmadan yazamaz. Bir kimse otursa biri sağından diğeri solundadır. Yürüse biri önünde diğeri arkasındadır. Uyusa biri baş ucunda diğeri ayakları ucundadır.” dediği rivâyet edilmiştir. Âlimlerden bazıları, sayıları dörttür; gündüzleri iki, geceleri iki tanedir, demişlerdir. Bazıları ise beş demiş gece gündüz ayırmamıştır.¹⁸⁷

Âlimler, kâfirlerde hafaza meleklerinin olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, onlarda hafaza melekleri olduğunu, bazıları ise olmadığını söylemişlerdir. Hafaza meleklerinin olmadığını söyleyenlere göre kâfirlerin durumları kusurludur ve hep aynı fiilleri yapmaktadırlar. Buna rağmen Fakîh’in, bu görüşü kabul etmediğini

¹⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 10; Md. 27871.

¹⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 10; Md. 27872.

¹⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 11; Md. 27873.

Hafaza melekleri hakkındaki “ve ona kitabı solundan/arkasından verilene gelince...” âyeti¹⁸⁸ kâfirleri de kapsamakta olduğu zikredilmiştir.¹⁸⁹ Kafirlerde hafaza meleklerinin bulunup bulunmayacağı tartışmasında Fakih’in âyeti kerîmenin herkesi kapsadığını en son rivâyet olarak ele alması aslen tercihin bu yönde olduğuna muhtemeldir.

İhtilaf edilen bir diğer husus da çocuklarda hafaza meleklerinin bulunup bulunmayacağıdır. *el-Yetîme*’de rivâyet edildiğine göre çocukta onun fiillerini yazan hafaza melekleri var mıdır diye sorulmuştur. “Sorumluluk şu üç kimseden kaldırılmıştır.” denilmiştir.¹⁹⁰ Çocukların şer’î ahkama bağlı müddeti tamamlamadan önce bakışlarının mazur görülüp görülmeyeceği hususunda ise onun mükellef olmasının şartlarının tamamlanması bulûğdan önce olduğu söylenmiştir. Aklına bir korku gelir. Bakışı terk ederse mazur görülmez.¹⁹¹ Çocuklarda hafaza melekleri hususunda ise çocukların sorumluluk kaleminde olmadığına dikkat çekilmiştir.

xiii. Kabir Azâbı

Bir diğer kelâmî problemlerden olan kabir azabı konusu eserde *es-Sirâciyye*’den nakledilen rivâyet ile ele alınmıştır. Kabir azabı, kâfirler ve bazı âsiler için imâni bir hakikat olduğu zikredilmiştir. Nasıllığı hakkında düşünülmeyeceği, bunun sebebinin bu konuda tevakkuf edilmiş ve bir cevap alınamamış olduğudur. Bu konuda daha detay bir bilgi olarak “Kişi, orada nasıl olduğunu Allah’tan başkasının bilmediği elem dolu bir hayata girer.” denilmiştir. Buna muhalif olarak kabir azabı câiz değildir diyenler de câizdir diyenlerde olmuştur. Ancak onun haddizatında tartışmalı bir konu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Kâdî İmam Sadrulislâm’ın, ‘Allah’ın buna izin vereceğini ya da vermeyeceğini konuşmak hatadır.’ dediği rivâyet edilmiştir.¹⁹² Buradan konu hakkında bazı âlimlerin, kabir azabının mâhiyeti hakkında bazılarının ise Allah’ın iradesi bağlamında yorumlar getirdiği görülmektedir.

¹⁸⁸ Hakka Sûresi, 25. Âyet.

¹⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 11; Md. 27874.

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, Hudûd, 17; Hadisin tamamı için: Hz. Âişe"den (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, akli başına gelinceye kadar akıl hastalığına düşen olandan ve bulûğ (ergenlik) çağına gelinceye kadar çocuktan.”

¹⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 11; Md. 27875.

¹⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 12; Md. 27876.

xiv. Tevhid

Avâmdan birine tevhid hakkında sorulmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ancak “Din böyle değil midir?” demenin o kişi için telkin olabileceği ve bu şekilde soru yöneltilebileceği ifade edilmiştir.¹⁹³ Buradaki açıklamalardan, herkes ile imâni meselelerin konuşulmaması bunların mütehasıslara bırakılması gerektiği, ancak avâm ile imâni meseleler hakkında konuşulurken yönlendirici olunabileceği sonucu çıkmaktadır.

4.2.2. Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat Yolunu Kapsayan Konular Hakkında

Bu bölüm mukaddime içinde ayrı bir başlık açılarak verilen Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat yolu hakkındaki bilgileri kapsamaktadır.

i. Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat Yolunda Olmanın Şartları

Bu bölümde ilk olarak *el-Mudmarât*'ta geçen Ali b. Ebû Tâlib'in “Mümin kimse sünneti seniyye'yi ve buna tabi cemâati severse Allah onun dualarına karşılık verir. İhtiyaçlarını giderir. Günahları bağışlanır. Cehennem ateşinden ve nifaktan azâd olur.” rivâyeti¹⁹⁴ aktarılmıştır.¹⁹⁵

Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiği söylenen bir hadis nakledilmiştir.¹⁹⁶ Bu hadise göre Nebî'nin (s.a.v) “Kim Ehl-i sünnet ve'l-cemâat istikametinde olursa, Allah ona kendisine on sevap yazılan yolları açar ve derecesini on kat yükseltir.” buyurduğu nakledilmiştir. Ayrıca “Ya Rasulallah! Kişi, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat yolunda olduğunu nasıl bilir?” denilmiştir. Efendimiz (s.a.v), kendinde şu on şey varsa kişi Ehl-i sünnet ve'l-cemâat yolundadır, buyurmuştur.¹⁹⁷

1. Beş vakit namazı cemaat ile kılması. 2. Sahabeden birine herhangi kötü veya noksan bir söz söylememesi. 3. Sultana karşı silahlı mücadeleye girmemesi. 4. İmânından şüphe etmemesi. 5. Kadere inanıp hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanması. 6. Allah'ın dini hakkında tartışmaması. 7. Günahından dolayı tevhid ehli birini tekfir etmemesi. 8. Kible ehlinin cenazesini terk etmemesi. 9. Yolculukta ve mukim iken mestlerin üzerine meshi câiz görmesi. 10. Her iyi ve günahkâr imam arkasında namaz kılması.

¹⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 12, Md. 27877.

¹⁹⁴ Muhakkik kendisinde bulunan hadis kitaplarında böyle bir rivâyete rastlamadığını söylemiştir.

¹⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 12; Md. 27878.

¹⁹⁶ Muhakkik kendisinde bulunan hadis kitaplarında böyle bir rivâyete rastlamadığını söylemiştir.

¹⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 12; Md. 27879.

el-Hâvî’den aktarılan rivâyete göre bazı âlimlerin, Ehl-i sünnet ve’l-cemâat için on haslet saymış oldukları bilinmektedir. Bunlardan birincisi, kulun Allah’ı hoş olmayan bir şey ile nitelememesidir. İkincisi, Kur’ân-ı Kerîm’in Allah kelâmı olduğunu ve mahluk olmadığını ikrar etmesidir. Üçüncüsü, Cuma ve bayramlarda dindar veya fâcir imam arkasında namaz kılmasıdır. Dördüncüsü, kaderi ve hayrın şerrin Allah’tan olduğunu bilmesidir. Beşincisi, mest üzerine mesh etmeyi câiz saymasıdır. Altıncısı, idareciye karşı silahlı kalkışma yapmamasıdır. Yedincisi, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’yi diğer sahabeden üstün tutmasıdır. Sekizincisi, günahından dolayı Ehl-i Kible’yi tekfir etmemesidir. Dokuzuncusu, Ehl-i Kible’nin cenaze namazını kılmasıdır. Onuncusu, cemaatin rahmet, tefrikanın azap getireceğini bilmesidir. Kitab sahibi Hasîrî’nin, bu fasılda ‘Ashabımıza ait şartlar ve ek açıklamalar vardır. Bunlara da bakılması gerekir.’ dediği de eklenmiştir.¹⁹⁸ Ayrıca Ebû Bekir el-Annâsî’ye bir kimse hakkında Ehl-i sünnet ve’l-cemâat üzerine midir diye sorulmuş, bunun üzerine ‘İlmi, Allah’ın kitabına ve Resulünün sünnetine ve İslâm ümmetinin önderlerine dayanıyorsa o kimse Ehl-i sünnet ve’l-cemâat mezhebi üzerinedir.’ dediği rivâyet olunmuştur.¹⁹⁹ Hâvî’den aktarılan rivâyette Ehl-i sünnetten sayılmanın koşulları sıralanmıştır. Bu son rivâyet, konu tertibinden alınıp buraya yerleştirilmiştir. Nitekim bu rivâyetin de Ehl-i sünnet mezhebine dair konu bütünlüğü ile alakası olduğu görülmektedir.

ii. Fıtrat Hadisi

Ehl-i Sünnet konularına fıtrat hadisi ile devam edilmektedir. Buna göre Ebû Nasr ed-Debûsî’den, Efendimiz’in (s.a.v) “Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar.” hadisinin manası hakkında sorulmuş ve cevap vermesi beklenmiştir. Debûsî ise şöyle söylemiştir:

Yani yaratılışının delilleri üzerine demektir. Allah Teâlâ onu hilkat üzere yaratmıştır. Eğer ona bakar, üzerinde biraz tefekkür edersen zatının, rablığının ve vahdaniyetinin gerektirdikleri üzere olduğunu görürsün. “Onu Yahudileştirirler” sözü, onu içinde bulundukları Yahudi şeriatına ve şartları bağlarlar demektir. Gerek mütekaddim dönemde olsun gerek müteahhir dönemde olsun durum bu şekilde ortaya çıkar. Çünkü çocuk, Müslüman yahut kâfir olmadan önce anne babasına tabiidir.²⁰⁰

¹⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 13; Md. 27880.

¹⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 15; Md. 27887.

²⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 13; Md. 27881.

Yine aynı şekilde Ebû Nasr ed-Debûsî'ye, Nebî'den (s.a.v) rivâyet edilen haberlerin manası sorulmuştur. Onlardan bazılarının, “Dindar veya fâcir imamın arkasında namaz kılmış olmalarıdır.” dediği rivâyet olunmuştur. Bazılarının ise “Kaderiyye bu ümmetin ateşe tapanlarıdır. Hastalandıkları zaman onları ziyaret etmeyin, öldüklerinde cenazelerini kaldırmayın.” şeklinde söyledikleri rivâyeti de aktarılmıştır.²⁰¹

iii. 73 Fırka Hadisi

Ehl-i Sünnet olmayı gerektirecek şartlardan bazıları 73 Fırka Hadisi olarak bilinen “Ümmetim falan falana ayrılacak biri hariç hepsi ateştedir.” hadisinde nakledilmiştir. Ulemanın, Ehl-i kiblede birinin tekfir edilmemesi, Ehl-i kible ve Ehl-i dinden fâcir bir kimsenin arkasında namaz kılınması Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'ın şartlarındandır.” dediği de rivâyet edilmiştir. Kafirlerin hepsinin cehennemlik, hevâ ve bidat ehli ve İslâm dairesinin dışında oldukları belirtilmiştir. Onların durumları seviye seviye olduğu, onlardan bazılarının arkasından namaz kılmanın câiz olduğu ifade edilmiştir. Eserde Şeyh olarak atıfta bulunulan Debûsî'nin, fâcir İslâm dairesinde günahkâr bir kimse iken dindar ise İslâm dairesinde adil kimsedir.” dediği nakledilmiştir.²⁰²

Resûlullah'tan (s.a.v) tefsirle şöyle buyrulmuştur: Günahı sebebi ile kimse İslâm dininden çıkmayacağı, hevâları sebebi ile ümmet içinde ayrılıklar olduğu zikredilmiştir. Buna rağmen, İslâm dairesinde olduğu müddetçe büyük günah işlese dahi o kimsenin arkasında namaz kılmanın câiz olduğu da aktarılmıştır.²⁰³

Yukarıda hevâ sahibi insanlardan bahsedildiği için eserde bu insanların mahiyeti hakkında da bilgiler yer almıştır. Buna göre, hevâ sahibi insanlar iki şekilde ele alınmaktadır. Birinci grup İslâm dininden çıkanlardır. İkinci grup ise İslâm dininden çıkmayanlardır. İslâm dininden çıkanların arkasında namaz kılmak câiz değildir. Bu konuda detaylı bilginin Kitâbü's-Siyer'in sonunda 'Tetimmetü Kelimâti'l-Küfr' bölümünde geçmiş olduğu belirtilmiştir. İslâm dininden çıkmayanların arkasında namaz kılmak câiz, dinden çıkan sonsuz cehennemde ve dinden çıkmayanların hepsi Allah'ın rahmetinde olduğu vurgulanmıştır. Allah Teâlâ'nın, kendisine şirk koşanları bağışlamayacağı, bunun dışında dilediğini bağışlayacağı eklenmiştir. Sorumluluğun

²⁰¹ Bu rivâyetin Ebû Davud'un Sünen'inde İbn Ömer'den nakledilen bir haber olduğu bilinmektedir.

²⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 14; Md. 27883.

²⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 15; Md. 27884.

ağırlığını ve şiddetini göstermek için, hevâ sahiplerinin İslâm dairesinde sayılmayacağı ve cenazelerinin kaldırılmayacağı uyarısında bulunulmuştur.²⁰⁴

Tam bu noktada müellif tarihi bir bilgi paylaşmaktadır. İlk dönemlerde, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman (r.anhum) zamanlarında, Müslümanlar tek bir ümmet olduğundan, Hz. Osman öldürülünce tefrikanın başladığından bahsetmiştir. Bunun en büyük sebebinin hevâların baş göstermesi ve hevâlarına tabii gruplar çoğalmasından kaynaklı olduğu da ifade edilmiştir. Tüm bu sürecin sonunda Peygamber dönemine dönmenin mümkün olmadığı, muhaliflerin bazen Ali b. Ebû Tâlib'in yanında bulunup bazen onunla rekabet içinde oldukları ve bu sebeple günümüze kadar ulema ve fukahâ arasında da durumun bu şekilde geldiği belirtilmiştir. Buna en önemli delil olarak hevâ sahiplerinin şahadetinin câiz olması gösterilmiştir.²⁰⁵

iv. İmân Artar mı Eksilir mi?

İmân hakkında önemli tartışmalardan biri de artıp eksilme durumudur. Bu sebeple, eserde imân hakkında artar mı eksilir mi diye sorulan bir mesele aktarılmıştır. Fakîh'in hayır artmaz dediği belirtilmiştir. Bununla birlikte imân sözlükte farklı anlamlara gelmektedir. Kulu, küfürden kurtaran imân, artmaz ve azalmaz iken Allah'ı yakinen bilmek anlamındaki imânın ise 'İmânları arttı' âyetince²⁰⁶ değerlendirildiği söylenmiştir. Dolayısı ile bu çeşit imânda artma ve eksilme söz konusu olacaktır.²⁰⁷

v. Tevhîd Çeşitleri

Ebü'l-Kâsım el-Hakîm'den tevhid hakkında şu rivâyet aktarılmıştır:

İnsanlardaki tevhid inancının iki şekilde olduğunu gördüm. 1. Sıhhatinde ittifak edilen tevhid. 2. Sıhhatinde ihtilaf edilen tevhid. Birincisi, insanların ve acizlerin inanması gereken tevhid. Sıhhatinde ihtilaf edilen tevhid ise insanların detaylarda ihtilaf ettikleri tevhidir. Bazıları o imâna sahip olanları tekfir eder. 'Ben kimsenin ihtilaf etmediği sahih olan imânı seçiyorum. İnsanların çoğunun tutunduğu imândır.'²⁰⁸

Müellif, itikâdî tüm bu bahsettiğimiz meseleleri ele aldıktan sonra *el-Muhîr*'te zikredilen konulara geçelim demiştir. Buna göre *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* müellifi,

²⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 15; Md. 27885.

²⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 15; Md. 27886.

²⁰⁶ Fetih Sûresi, 4. Ayet.

²⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 16; Md. 27888.

²⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 16; Md. 27889.

başlıklarda değişiklik yapmadan ve sıralamayı bozmadan ibâdet ile ilgili konulara giriş yapmıştır.

4.3. İstihsân ve Kerâhiyye’de Fıkhî Mesâil

el-Fetâva’t-Tatarhâniyye’nin İstihsân ve Kerâhiyye bölümünün itikâdî meseleleri içeren mukaddimesi de dahil 32 fasıl ve 1137 meseleden oluştuğunu yukarıda ifade etmiştik. Âlim b. Alâ tarafından derlenen bu mesele ve verilen fetvâları, günümüz düşünce terminolojisine göre tasnif etmeyi uygun gördük. Bu sebeple, bu bölümün fetvâlarını ahlâk, ibâdet, toplumsal düzen, iktisâdî hayat, suç ve cezalar, sağlık ve çeşitli meseleler ile ilgili fetvâlar olmak üzere yedi alt başlık altında ele aldık. Bu alt başlıkların her biri kaynak eserdeki konu başlıkları/fasıllar esas alınarak çeşitlendirilmiştir.

4.3.1. Ahlak

4.3.1.1. Kıskançlık ve Gıybet Hakkında

Bölüm tertibince yirmi beşinci sırada bulunan bu bölümde üç mesele ele alınmıştır. İlki *el-Uyûn*’dan nakledilen bilgilerdir. Buna göre herhangi bir köyün halkı hakkında konuşan bir kimse, o yerin ismini vermediği müddetçe gıybet yapmış sayılmamaktadır. *Fetâvâ Ehli Semerkand*’daki bilgiye göre ise ihtimam göstermek için Müslüman kardeşinin özelliklerini söylemek de bir sakınca olmamasıdır. Çünkü bu gıybet olmamaktadır.

Yine aynı rivâyette gıybet, “Eksikleri söylemek ve yermek niyeti ile kişi hakkında konuşmaktır.” şeklinde tanımlanmıştır. Namaz kılan, insanlara eliyle ve diliyle zarar veren biri olsa da hakkında konuşmak gıybet sayılmıştır. Sultanın o kimseyi ıslah etmesi için bilgilendirme sebebi ile söylemesinde herhangi bir günah olmadığı da eklenmiştir. Bu konuda Abdullah b. Mes’ûd’dan (r.a.) şöyle bir rivâyet aktarılmıştır ve ardından şu yorum yapılmıştır:

‘İki şeye gıpta edilir: Birincisi, Allah’ın vermiş olduğu malı yine O’nun yolunda harcayan kimseyedir. İkincisi, Allah’ın vermiş olduğu ilmi insanlara öğreten ve onunla zaman geçiren kimseyedir.’ Hadisin zahiri, iki durumda hasedin mübâh olduğuna delildir. Çünkü o tahrinden istisnayı ifade eder ve tahrinden istiğna o şeyin mübâhlığına delalet eder.²⁰⁹

²⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 231, Md. 28608.

Konunun bağlamına baktığımızda Ebû'l-Leys es-Semerkindî olduğunu düşündüğümüz Şeyhülislâm ise aynı rivâyette şöyle bir yorum getirmiştir:

Durum hadisin zahirinin gerektirdiği gibi değildir. Hased bu iki durumda da onlar dışındaki durumlarda da haramdır. O halde hadisin manası şu şekilde olur: İnsanın başkalarını kıskanması gerekmez. Şâyet kıskançlık yaparsa ancak bu iki konuda yapabilir. Bu ikisinde kıskançlık olmadığı için değil, mübâh olduğu içindir. Bir başka ifade ile, bir insan başkasında gördüğü bir nimet sebebi ile hased ederse o nimeti kendi için istiyor demektir. Bu iki durum dışındaki dünyalık işler nimet değildir. Çünkü bu Allah'ın öfkesi ile sonuçlanır. Nimet ise sonucundan Allah'ın razı olduğu şeydir. Bu ikisinin sonucu Allah'ın rızasına uygundur. Bu ikisi diğerleri dışında bir nimettir. Sonuç olarak hadisin manası, eğer hased câiz olan bir şey olsaydı bunlardan başkası için değil, bu ikisi için olurdu.²¹⁰

Bazı âlimlerden hasedin, başkasında görülen nimetin ondan kaybolmasını ve kendinde olmasını istemek sureti ile kötü görülen bir iş olduğu, ancak başkasından kaybolmasını istememek ile kendisinde olmasını istemenin hased olmadığı ve bilakis buna gıpta denildiği nakledilmiştir. Ardından Şeyhülislâm'ın, kişinin bu nimetin aynısının kendisinde olmasını istemesinin haram olduğuna ve zemmedileceğine dair rivâyeti zikredilmiştir. Devamında ise kişinin bu nimetin bir mislinin kendisinde olmasını istemesinde bir sakınca olmayacağı belirtilmiştir.²¹¹

Son olarak bu bölümde Şemsüleimme Serahî'nin şu rivâyeti ele alınmıştır:

Hadisin manası hasedin haram ve mezmûm oluşudur ve hased edene, bu övülmüş durumdaki istisnalar dışında zarar verir. Aslında onlar gerçekte hased değildir. Bilakis onlar gıpta sebebidir. Hased, elde edilmiş nimetin o nimeti bulunduran kimseden gitmesini ve kendisinin onu tekellüf etmesini istemektir. Ayrıca bu nimetin doğru yerde olmadığına inanır. Gıptanın manası ise bu nimetin bir mislinin herhangi bir hak görmeden kendisinde bulunmasını istemektir.²¹²

4.3.2. İbâdât

4.3.2.1. Namaz, Tesbih, Kırâat, Zikir, Dua, Kur'ân Kırâati Esnasında Sesi Yükseltmek Hakkında

Bu bölüm konu tertibince dördüncü sıradadır. Bu bölümde toplam elli yedi fetvâ ele alınmıştır. Namaz ile ilgili on bir fetvâ; tesbih konuları ile ilgili meselelerde beş fetvâ; Kur'ânın kırâati ile ilgili yirmi fetvâ; dua ile ilgili on bir fetvâ; Kur'ân kırâatinde, cenazede ve zikir esnasında sesi yükseltmek hakkında on fetvâ zikredilmiştir.

²¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 231; Md. 28608.

²¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 232; Md. 28609.

²¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 232; Md. 28610.

i. Üzerinde Necaset Olan Bir Kimsenin Namazı

Üzerinde dışkı ya da idrar kalıntısı ile namaza başlamanın mekruh olduğu, namaza bu şekilde başlanırsa ve kişiyi namazda meşgul ederse namazı yarıda kesip namazı bu şekilde tamamlamaması gerektiği söylenmiştir. Bu namaz özür sebebi ile yarıda kesilmiş olur. Kişi namazına devam ederse namaz câizdir ancak kerih görülmüştür. İster namaza başlamadan önce olsun ister namazda iken olsun, eğer bu durum o kişiyi namazda iken meşgul ediyorsa her iki durumda da namazı sonlandıracağı ifade edilmiş, kişi namaza devam ederse namazın câiz olduğu ancak kerih görüldüğü vurgulanmıştır.²¹³

ii. Hamamda Namaz Kılmak

Hamamda heykel sureti varsa namaz kılmanın mekruh olduğu söylenmiştir. Şâyet bunlar yoksa veya namaz kılınacak yer temiz ise ulema tarafından farklı görüşler beyan edilmiştir. Bazıları yine de “Mekruhtur.” derken çoğunluk ise Buhara âlimlerinin çoğu bunu bu şekilde uyguladıklarını söyleyerek mekruh olmayacağını belirtmişlerdir. Şeyh İmam İsmail (rh), hizmetçi ve diğerleri ile farz namazlarını hamamda kıldığını söylemiştir.²¹⁴

Hamam oturak yerlerinde namaz kılma hususuna gelince, şüphesiz bu konu da tartışılmıştır ve şöyle fetvâ verilmiştir:

Hamamda namaz kılmak mekruh diyenlere göre oturak yerinde namaz kılmak mekruh değildir. Hamamda namaz kılmak mekruh diyenler oturak yerlerinde kılınan namazı kerih görmezler. Hamamda namaz kılmak mekruh diyenler söz konusu oturak yerleri olunca aralarında ihtilaf ettiler. Onlar daha çok hamamda namaz kılma kerâhetinin illeti konusunda ihtilaf ettiler. Eğer صَلَّى fiilinin orta harfi şeddeli olursa mekruh değildir demişlerdir. Bu konu *Mecmûu 'n-Nevâzil'* de belirtilmiştir.²¹⁵

iii. Üzerinde Resim Olan Örtüde Namaz Kılmak

el-Câmiu 's-sağîr' de bir kimsenin üzerinde suret şekli olan bir örtüde namaz kılması durumunda, ‘Secde yerine denk gelen bir resim olmadıkça namaz kılmak mekruh olmaz. Şâyet resim olursa namaz kılmak mekruh olur.’ denilmiştir. Bu mesele *Kitâbü 'l-Asl'* da mutlak kerâhet olarak kendine yer bulmuştur.²¹⁶

²¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 39; Md. 27972.

²¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 39; Md. 27973.

²¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 39-40; Md. 27974.

²¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 40; Md. 27975.

iv. Resimler ve Heykeller Hakkında

Resim ve heykeller ile ilgili bu konu şu şekilde izah edilmiştir:

Resim ve heykeller iki grupta ele alınır. Birincisi, ağaç ve benzeri gibi cansız varlıkların resimleridir. İkincisi, canlı varlıkların resimleridir. Cansız varlıkların resimlerini ele alırsak böyle resimleri almak ve ister büyük ister küçük resim olsun üzerinde namaz kılmak mekruh değildir. Şâyet canlı varlık olan resimler uzaktan bakanın göremeyeceği kadar küçük ise namaz kılmak mekruh değildir. Bakanın uzaktan görebileceği büyüklükte olan resimleri elde bulundurmak ve üzerinde namaz kılmak mekruhtur. Ancak baş kısmı olmayan resimler olursa o zaman mekruh olmaz.²¹⁷

Canlı hayvanların başının kesik olmasının îzâhının başın asli görüntüsünden eser kalmayacak şekilde o kısmı dikmek ya da bir örtü ile başı kapatmak şeklinde yapıldığı söylenmiştir. Dikilen kısmın baş ile beden arasında bir yerdeyse bunun gereksiz olduğu belirtilmiştir. Sebebi ise resmi resim olmaktan çıkarmamasıdır. Ulemâ, bedeni olmayan baş bulunan resmin alınmasında ve üzerinde namaz kılınmasında ihtilafa düşmüşlerdir.²¹⁸ Ayrıca namaz kılan hakkındaki kerâhet ise o suretin üzerinde ya da çevresinde bulunmasıdır. Namaz kılanın başı üzerinde ise bu suret, çok mekruh görülmüştür. Diğer durumlar ise suretin namaz kılarken arkasında, duvarda, başkasının başı, örtü ve yastık üzerinde bulunması durumlarıdır.²¹⁹

v. Evde Resim ve Heykel Bulundurmak

Evde namaz harici resim ve resimli bir kıyafet bulundurma hususunda iki görüş olduğu söylenmiştir. Bunlardan birincisi, o resmin yüceltilmesi ile ilgilidir ve kerih görülmüştür. İkincisi ise o resmin küçük görülmesiyle ilgilidir ve kerih görülmemiştir. O resme karşı namaz kılmak hakkında ise “Eğer bu resim örtü üzerine işlenmişse mekruh değildir ancak resim bu örtüden ayrı bir yer kaplıyorsa mekruh olur.” denilmiştir. Resimli örtü üzerinde namaz kılan kişi hakkında ise “Eğer resim ayak hizasına geliyorsa namaz kılmak mekruh olmaz. Şâyet secde edilen yerde olursa mekruh olur.” şeklinde bir açıklama getirilmiştir. Bununla birlikte bu şekilde kılınan namazlara şartları ve rükünleri gerçekleştiğinden dolayı fesat hükmü verilmeyeceği, kerâhet oluşturma bakımından namazın iade edilmesi gerektiği söylenmiştir.²²⁰

²¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 40; Md. 27976.

²¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 40-41; Md. 27977.

²¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 41; Md. 27978.

²²⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 41-42; Md. 27979.

vi. Fasit Namazın Hükmü

Kerâhet durumu olup eda edilen her namazda hükmün yukarıda açıklandığı gibi olduğu söylenmiştir. Kâdî Sadru'l-İslâm ise bunun başka meselelerde de böyle olduğunu zikretmiştir. Örnek olarak kırâatinde lahn yapan bir imamın arkasında namaz kılınması durumu verilmiş ve namazın iade edilmesi gerektiği ve bu görüşün Hz. Ömer'den gelen rivâyet olduğu ifade edilmiştir. Müellif, bu konudaki rivayetleri daha çok namaz bölümünde aktardığını ifade etmiştir.²²¹

*Fetâvâ Âhû'*da Kâdî Bediuddîn'den gelen rivâyet ise şöyledir:

Bir kimse Müslüman birinden namaz kılmak için bir kıyafet ya da örtü satın alsa ve satıcı şarap içen biri olsa namazı kılar. Çünkü Müslümanın durumundan necasetten uzak durduğu anlaşılır. Şâyet Mecûsî'nin izârında namaz kılsa câizdir ancak kerih görülmüştür.²²²

*Câmiu'l-Cevâmi'*de namazdan çıkmayı gerektiren durumlara dair rivâyet ise şu şekildedir:

Bir kimseyi anne babasından biri namazda iken çağırsa, yardım etmek haricinde namazdan ayrılamaz. Yine bir yabancıнын boğulmasından, yanmasından ya da bir yerden düşmesinden endişe ediliyorsa durum böyledir. Ebû Yûsuf ise "Kim gösteriş için namaz kılsa namazı câizdir ancak kabulü Allah katındadır." demiştir. Nûh ibn Meryem ise "Farzlar makbul olur. Farzlara riya etki etmez." demiştir. Bazıları da sevabını götürür demişlerdir.²²³

vii. Tesbih Konuları ile İlgili Meseleler

Bir kimse günah işlenen bir mecliste diğerleri fîsk ve eğlence ile meşgul olurken Allah'ı zikir ve tesbih ettiği durumda "O kimsenin tesbihine devam etmesi daha güzel ve hayırlı olandır." denilmiştir. *el-Hulâsa'*daki rivâyette ise "Böyle yapan kimse tıpkı çarşıda gezerken tesbih çeken kimse gibi sevap kazanır. Eğer niyeti 'İnsanlar dünya işi ile meşgul iken ben bu gibi yerde Allah'ı tesbih ediyorum.' ise o zaman çarşı haricinde Allah'ı zikretmesi daha hayırlıdır." denilmiştir. Eğer kişi itibar için tesbih ediyorsa, güzel görülmüş ancak ona göre ecrini alacağı söylenmiştir.²²⁴

²²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 42; Md. 27980.

²²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 42; Md. 27981.

²²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 42-43; Md. 27982.

²²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 43; Md. 27983.

“Günah bir işi yaparken Allah’ı zikrediyorsa günah kazanır.” denilmiştir. Örnek olarak, bir tacire gelip ondan bir giyecek alan kimsenin, tacir o kıyafeti açarken sattığı giyeceğin güzelliğini ifade için Allah’ın adını anmasının ve Nebî’ye (s.a.v) salavât getirmesinin mekruh olduğu söylenmiştir.²²⁵ Hâris’in bu konudaki rivâyeti ise şöyledir:

‘La ilahe illallah’ ya da ‘Sallallahu ala Muhammed ve sellim’ derse, böyle yaparak günah kazanır. Çünkü bunun karşılığını almıştır. Aksine ilim meclisinde âlimin ‘Sallu ala’n-Nebî’ demesi ya da bir mücahidin ordusuna ‘Tekbir getirin.’ demesi sonucunda sevap kazanılır.²²⁶

Bir diğer husus da Allah’ın zikredildiğini duyan kimsenin ‘Subhanallah’ veya ‘Tebarekallah’ diyerek onu ta’zim etmesi gerektiğidir.²²⁷ *Fetâva’l-Hulâsa*’da ise İmam Ebû Bekir Muhammed bin Fazl’ın “Fakîh tesbih namazı kılar mı?” sorusuna “Bu herkesin güç yetirebildiği bir şeydir.” dediği aktarılmıştır. “Falan oğlu falan fakîh tesbih namazı kılıyor.” denildiğinde ise “O bana göre genel bir ibadettir.” dediği belirtilmiştir.²²⁸

viii. Kur’ân’ın Okunması ile İlgili Meseleler

Attâbiyye’den aktarılan rivâyete göre, Âyete’l-Kürsi gibi bazı âyetlerin ve surelerin faziletleri hakkında haberler gelmiştir. Faziletin anlamına gelince, bu âyetlerin okunması ile çok sevap elde edilmesi demektir. Ve bir kısım âlimin “Kur’ân kalpleri uyanık tutmak içindir. Böyle demek daha doğru olur.” dediği vakidir. Bundan dolayı bu durum için “Kur’ân-ı Kerîm diğer indirilmiş olan kitaplardan daha faziletlidir. Ve Kur’ân’ın bir bölümünü diğer bölümüne üstün tutmamak gerekir.” denilmiştir. Bu son ifadenin tercih edilen görüş olduğu vurgulanmıştır.²²⁹

İmam Muhammed (rh) Kitâbü’l-İlel’de, çarşıda Kur’ân okuyan kimse hakkında şöyle demiştir:

Bazı âlimlerimiz çarşıda Kur’ân okuyan muktediye bu durumu terk etmesi için verilen sadakayı kerih saymışlardır. Çünkü çarşıda Kur’ân okumak, meşgul insanların yanında okumak demektir. Dolayısı ile sadaka vermek zorla ya da uyarıcı olarak mekruh sayılmıştır.²³⁰

²²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 44; Md. 27984.

²²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 44; Md. 27985.

²²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 44-45; Md. 28986.

²²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 45; Md. 27987.

²²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 46; Md. 27988.

²³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 46; Md. 27989.

el-Yetîme'de mescitte yarışması olan hoca hakkında Ebû Hâmid'e sorulan soru aktarılmıştır. “Mescitte müsabakası olan bir hoca ve ona yakın diğer bir tarafta da Kur’ân okuyan insanların varlığında, şâyet müsabaka bittiğinde kırâati dinleyebildiği durumda yarışma ile meşgul olması mazur görülür mü?” diye sorulmuştur. Ebû Hâmid, evet cevabını vermiştir.²³¹

İmam Muhammed Kur’ân’ın okunabileceği yerler hakkında “Ebû Hanîfe’den birçok rivâyet öğrendim. Hamamda ya da yıkanma yerinde ya da necasetin yıkandığı suyun isabet ettiği bir yerde ister açık ister gizli olsun, Kur’ân okumak mekruhtur.” Hamam sahibinin ya da giyeceklerin bulunduğu, hamam dışında yıkanmanın yapılmadığı yerde Kur’ân okumaya gelince, bu hususta ulema ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe, ‘Bu gibi yerlerde Kur’ân okumak mekruh değildir.’ demiştir. İmam Muhammed ise ‘Mekruhtur, bu konuda Ebû Yûsuf’tan rivâyet yoktur.’ demiştir.²³² Ayrıca, Vakîât’ta “Hamamın dışında, yıkanma yerinde ve hamamın içinde sadece harf harf Kur’ân okunabilir.” ifadesi geçerken en-Nevâzil’de ise “Harf harf okunması da yine mekruhtur.” ifadesi geçmektedir. Birincisinin daha sahih olan görüş olduğu söylenmiştir.²³³

ix. Kabirlerde Kur’ân Okumak

Bu konuya dair Şeyh İmam Muhammed el-Buhârî’nin şu görüşü nakledilmiştir:

Açıktan olmayıp gizli (sessiz) olarak kabirlere Kur’ân okumak mekruh değildir, sakıncalı görülmemiştir. Şâyet açıktan okunursa mekruhtur. Şâyet korku durumunda ise sorun olmaz, cehren okunur. Hafız Ebû İshâk, Şeyh Muhammed bin İbrahim’den şöyle rivâyet etmiştir: ‘Kabirlerde Mülk suresinin sesli yahut sessiz okunmasında bir sakınca yoktur. Kabirlerde Mülk suresinin dışında kalan diğer sureler sesli olsun olmasın fark olmaksızın okunmaz. Çünkü onun hakkında haber nakledilmiştir.’²³⁴

Ebû Bekir bin Ebû Saîd’in ise ‘Kabir ziyaretlerinde yedi kez İhlas Sûresi (Bana ulaşan rivâyette Kim İhlas Sûresini yedi kez okursa diye geçer) okunması müstehâbtır. Eğer o kimse günahkâr bir kimse ise günahları bağışlanır. Şâyet mağfur bir kimse ise okuyan kimsenin günahları gider ve sevabı ölüye hediye edilir.’ dediği rivâyet edilmiştir.²³⁵

²³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 46; Md. 27990.

²³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 47; Md. 27991.

²³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 47; Md. 27992.

²³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 47; Md. 27993.

²³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 47-48; Md. 27994.

el-Hâniyye'de Kur'ânın cehri veya hafi ya da niyet ederek yahut etmeyerek okunmasına dair bir rivâyet aktarılmıştır. Buna göre 'Kabirlerde Kur'ân okuma niyeti ile Kur'ân okunursa Kur'ân sesi göz ardı edilebilir. Şâyet buna niyet etmeden okunduğunda neticede Kur'ân okunuyordur. Dolayısı ile Kur'ân okunduğunu Allah işitmektedir.' denilmiştir.²³⁶

x. Kur'ân Okurken Hürmet İçin Ayağa Kalkmak

Mushafa bakarak Kur'ân okuyan bir grup ya da tek bir kişi Kur'ân okurken muhterem bir kimse ya da eşraftan biri gelince Kur'ân okuyan kişi hürmet için ayağa kalkar. Eğer gelen kimse âlim, kendi anne babası veya kendisine ilim öğreten hocası ise ayağa kalkması yine câizdir. Ancak bunlar dışında kalanlar için kalkması câiz olmaz.²³⁷

Bir diğer husus ise kişinin yanı üzerine uzanırken Kur'ân okumasında bir sakınca olmadığı ancak kırâat esnasında ayaklarını toplaması gerektiği ile ilgilidir.²³⁸

el-Yetîme'de Kâdî İmam Fâhru'l-İslâm'a uzanarak Kur'ân okuyan kimseye cevaz olup olmadığı hakkında soru sorulduğunda 'Eğer kendini bir örtü ile örter ve Kur'ânı açıkta tutarsa kırâatinde bir sakınca yoktur.' cevabını vermiştir. Yürürken kırâat eden kimse hakkında cevaz olup olmadığı sorulduğunda ise 'Câizdir.' demiştir.²³⁹

xi. Kur'ân'dan Bir Âyet veya Bir Sûreye Başlarken İstiâze ve Besmele

Muhammed bin Mukâtil, bir sûre veya bir âyet okumak isteyen kimse hakkında "Bu kimse önce istiâze getirmelidir ardından besmele çekmelidir." demiştir.²⁴⁰ Diğer bir mesele ise Enfâl suresini okumak için istiâze ve besmele getiren bir kimsenin Tevbe suresine geçmesi ve yeteri kadar okuması durumudur. Buna göre başta getirilen istiâze ve çekilen besmele yeterli olmaktadır. Kişinin takva sahiplerine ve insanların ellerinde olan Mushafları yazanlara muhalefet etmemesi gerekir. Ancak kişi Enfâl suresinin sonunu okumak suretiyle kısaltsa, kırâati bitirse ve Tevbe suresine başlamak isterse bu durumda da Enfâl suresinden bir âyetle başlamak isteyen kimsenin durumu gibidir. 'Yani istiâze ve besmele çeker. Diğer surelerin durumu da böyledir' denilmiştir.²⁴¹

²³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 48; Md. 27995.

²³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 48; Md. 27996.

²³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 48; Md. 27997.

²³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 48; Md. 27998.

²⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 49; Md. 27999.

²⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 49; Md. 28000.

xii. Farz Namazlardan Sonra Sûre Okumak

Fâtiha suresinin önemine binaen beş vakit namazlardan sonra toplulukla birlikte sesli veya sessiz okunması mekruhtur. *Fetâvâ Âhû'*dan Kâdî Bediuddîn'in tercihinin mekruh olmadığına dair rivâyet gelmiştir. İmam Celâleddîn'in tercihi ise eğer sonrasında sünnet kılınan namazlardan sonra ise mekruh olacağı, değilse Fâtiha suresini okumanın mekruh olmayacağı yönündedir.²⁴² el-Yetîme'den aktarılan rivâyete göre ise Hucendî'ye cemaat ile her sabah ve namazların aralarında açıktan Âyete'l-kürsî, Bakara Sûresi'nin sonu ve Şehîdallah'ı okuyan imam hakkında 'Böyle yapması uygun mudur?' şeklinde fetvâ sorulmuş, Hucendî ise 'Böyle yapmasında bir sakınca yoktur. Daha faziletli olanı onu gizli yani sessiz okumasıdır.' demiştir.²⁴³ Tüm bunlardan anlaşıldığına göre namaz aralarında da namazın bütünlüğünü sağlamak için Allah kelamı da olsa bazı ayetlerin okunması ihtiyatla karşılanmıştır.

xiii. Farz Namazlardan Sonra Dua Etmek

Şemsüleimme Özcendî'ye 'Farzlardan sonra dua etmek güzel olan bir şey midir yoksa sünnet midir?' diye sorulduğunda 'Sünnettir.' cevabını vermiş olduğu nakledilmiştir.²⁴⁴

xiv. Ezan Okunurken Kıraate Devam Etmek

Bu konuda "Ezanı duyan kimsenin kırâati durdurması daha faziletlidir. Ezanı dinlemelidir. Bu konuda sünnet vardır." denilmiştir.²⁴⁵ *Fetâvâ Ehli Semerkand*'dan bu konuda 'Ebû Ca'fer'in *Fevâid*'inde gördüm. Eğer bir kimse Kur'ân okurken ezan okunsa, Ebû Hanîfe'den gelen rivâyet kişinin kendi kalbine danışması şeklindedir. İmam Muhammed'in görüşü ise kırâatine devam etmesi şeklindedir. Hislerine danışmasına gerek olmaz. Dilini meşgul etmediği gibi kalbini de meşgul etmez.' bilgisi nakledilmiştir.²⁴⁶

²⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 49; Md. 28001.

²⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 50; Md. 28006.

²⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 49; Md. 28002.

²⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 50; Md. 28003.

²⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 50; Md. 28005.

xv. *Kur’ân Okurken Peygamber Efendimiz’in İsmi Duymak*

Kur’ân okuyan kimsenin Peygamber Efendimiz’in ismini duyması halinde salavât getirmesi gerekmekte, salavât için kıraatine ara verirse bu güzel görülmektedir. Ancak durmayıp salavât getirmezse “Ona herhangi bir günah olmaz.” denilmiştir.²⁴⁷

Attâbiyye’den aktarılan rivâyet ise nağmeli Kur’ân okumak hakkındadır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’in huzurunda nağmeli bir şekilde Kur’ân okuyan bir kimseye o ikisinin şaşırması oldukları, orada bulunanlardan bazılarının ise bunu hoş görmedikleri nakledilmiştir. Ayrıca bunun şarkı olduğunu söylemişlerdir. Bölümün son meselesini aktarırken, kırâat meselelerinin Kitâbü’s-salât’ta geçmiş olduğu bilgisini de ekleyelim.²⁴⁸

xvi. *Dua ile İlgili Meseleler*

o *Duada Kullanılması Mekruh Olan ve Olmayan İfadeler*

Ebû Hanîfe’den duada Allah Teâlâ’ya yakışmayacak, ona farklı sıfatlar nispet edilen ifadeler kullanımına dair rivâyet gelmiştir ve şu şekildedir:

Bir kişinin duasında ‘Allah’ım! Senin arşından izzet makamı istiyorum.’ demesi kerih görülmüştür.” Bu lafız iki rivâyet şeklinde gelmiştir. Biri, ‘Arşından bir izzet makamı sözü’; diğeri, “Arşından makamlardan bir izzet makamı.” Şeklindedir. İkinci rivâyette bir sakınca vardır. Çünkü Allah’a kendisine yakışmayacak bir sıfat nispet edilmiştir ki bu oturma ifadesidir. Arş üzerine temekkün Mücessimenin söylemlerinden biridir. Birinci lafza gelince, onun izzetinin arş kelimesi ile ilgili olduğunu çağırıştırıyor. Eğer onun izzeti hadis veya hadis ile ilişkilendiriliyor ise Allah Teâlâ hadis sıfatının üstünde yüce bir varlıktır. Ebû Yûsuf ise “Kişinin böyle söylemesi mekruh değildir.” demiştir. Ebû’l-Leys: “Biz bu görüşü tercih ediyoruz.” demiştir.²⁴⁹

Buna ek olarak, bir kimsenin duasında “Allah’ım! Senin nebilerin ve resullerinin hakkı için istiyorum.” demesi de kerih görülmüştür. Çünkü yaratılmışların Allah üzerinde bir hakkı olmadığı vurgulanmıştır. *el-Kâfî*’de ise kişinin duasında ‘Şu falanın adı için, Beytü’l-haram, Meş’arî’l-Haram için istiyorum.’ demesi de kerih görülmüştür. *el-Câmiu’s-sağîr*’deki rivâyete göre de kişinin duasında ‘Nebînin hakkı için’ demesi de kerih görülmüştür. Ancak ‘Senin Nebînin davası için’ demesinde bir sakınca olmamaktadır. Bunun cevazına dair bir rivâyet olduğu bildirilmiştir.²⁵⁰

²⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 50; Md. 28004.

²⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 50-51; Md. 28007.

²⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 52; Md. 28008.

²⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 52; Md. 28009.

el-Müntekâ'da Ebû Yûsuf'un Ebû Hanîfe'den şu rivâyeti nakledilmiştir:

Kişiye Allah'ın isminden başka bir şey ile dua etmesi gerekmez. 'Arşının kudret makamından istiyorum.' demesi mekruhtur. Yine üstad, 'Kabul görmüş dua ve onda sorumlu olanlar "Bütün güzel isimler onundur. O'na onlarla dua edin." âyet-i kerîmesine dayanır.' demiştir.²⁵¹

Ebû Hanîfe'den tekraren 'Bir kişinin peygamberden başkasına salât getirmesi doğru değildir.' dediğini rivâyet etmiştir. Ayrıca bunu, İmam Muhammed'in benimsediği de söylenmiştir. Ebû Yûsuf ise 'Herhangi bir sakınca yoktur. Nebî'den sonra başkasına salât getirmekte tartışmasız sakınca yoktur.' demiştir.²⁵²

○ *Duada Elin Yüze Sürülmesi*

Bu konuda *el-Hâvî*'den gelen rivâyette 'Duada boş elin yüze sürülmesi hakkında soruldu. 'Herhangi bir sakınca yoktur.' dedi. Kitab'ın müellifinin 'Ashabımızın çoğu böyle görüş bildirmiştir. Nebî'den (s.a.v) de bu şekilde haber gelmiştir. Bu hadis bize göre sahihtir.' dediği nakledilmiştir.²⁵³

Fetâva'l-Hulâsa'dan aktarılan rivâyete göre, Halef bin Eyyûb döneminde bir deprem olmuş ve halkı duaya davet etmiştir. 'Sizin hayrınız sizin dışındakilerin hayrından daha hayırlıdır. Sizin şerriniz başkalarının şerrinden daha hayırlıdır.' demiştir.²⁵⁴ Yani bu rivâyet, kontrolümüz dışında olsun yahut olmasın gerçekleşen her olayın kendi özelinde genel kader planında yeri olduğunu ve birinin diğerinden daha iyi yahut kötü olduğunu bilemeyeceğimizi bize söylemektedir.

○ *Dua Çeşitleri*

Bu konuda *es-Siğnâkî*'den aktarılan rivâyete göre, Muhammed bin el-Hanefiyye şöyle demiştir:

Dua dört çeşittir ve şunlardır: Dua-ı rağbet (Talep Duası), dua-ı rehbet (Korku Duası), dua-ı tadarru' (Sesli Dua), dua-ı hafi (Sessiz Dua). Rağbet duasında avuç içi yukarıya bakar. Rehbet duasında birinden yardım isteyen kimse gibi avuç dışı yüze yaklaştırılır. Tadarru' duasında yüzük parmağı ile serçe parmağı birbirine bağlanır. Baş parmak ve orta parmak halka yapılır ve işaret parmağını işaret eder. Gizli duada ise kişi içinden söyler.²⁵⁵

²⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 52-53; Md. 28010.

²⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 53; Md. 28011.

²⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 53; Md. 28012.

²⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 53; Md. 28013.

²⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 53-54; Md. 28014.

Bunun üzerine Ebû Yûsuf *İmlâ*'da şöyle demiştir:

İftitah tekbiri alırken, Hacerü'l-Esved'i selamlarken, Vitir namazında Kunût dualarını okurken, bayram namazlarında tekbir alırken avuç içi havaya dik tutulur. Safa, Merve, Arafat ve Cemrelerde el yine havaya dik tutulur ancak biraz daha yükseltilir. Çünkü bu yerlerde kişi istemek için dua eder.²⁵⁶

○ *Tevbe Lafızları*

el-Yetîme'den aktarıldığına göre Ebû Ca'fer'in, Ahmed bin Ebi Amr'dan "Bir kimsenin 'Allah'ım beni bağışla ve O'na tevbe ediyorum.' dememesi gerekir. Ancak 'Allah'ım beni bağışla, tevbeyi senden istiyorum.' diyebilir." dediğini nakletmiştir. Ebû Ca'fer Tahâvî ise bu konuda 'Öyle söylemesinde sakınca yoktur.' demiştir.²⁵⁷

Bir kimse minberde etkileyici bir dua yapsa, oradaki topluluk da bu duaya eşlik etmiş olsalar, ta'lim maksadıyla yapıldığında bunda bir sakınca olmadığı ancak ta'lim maksadı taşımadığında bu şekildeki duanın mekruh olduğu söylenmiştir.²⁵⁸

○ *Kâfirin Duası*

Bu bölümün son meselesi kâfir bir kimse dua etmesi halinde 'Onun duası müstecab olur.' denmesinin câiz olup olmadığıdır. Bu mesele hakkında şöyle söylenmiştir:

Ehli Semerkand kitabında Meşayihin ihtilafından bahsedilmiştir. Bazıları ki onlardan biri Ebû'l-Hasan er-Rüstüfî'dir, 'Câiz değildir.' demişlerdir. *Attâbiyye*'de 'Mazlumun duası müstecaptır.' hadisinde, şâyet kâfir ise de kaydı vardır. Burada küfrandan maksat -Allahu alem- nimeti inkâr eden, dinde kâfir olan değildir. Bazıları- ki onlardan biri Ebû'l-Kâsım el-Hakîm ve Ebû Nasr ed-Debûsi'dir- Câizdir.' demişlerdir. Sadrüşşehîd ise 'Bu sahih olandır' demiştir. *el-Gıyâsiyye*'den aktarılan rivâyete göre Ebû Nasr ed-Debûsi, 'Fetvâ buna göre verilir.' demiştir.²⁵⁹

○ *Kur'an Kırâatinde, Cenazede ve Zikir Esnasında Sesi Yükseltmek*

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarıldığına göre İmam Muhammed, *Siyerü'l-kebîr*'de Hasan'dan şöyle aktarmıştır:

Resûlullah (s.a) Kur'an kırâatinde, cenazede ve zikirde sesin yükseltilmesini kerih görmüştür. Ubâde, Resûlullah'ın ashabının da kerih gördüklerini rivâyet etmiştir. Hasan'ın rivâyet ettiği hadise göre Kur'an'ın kırâati, neliği hakkında herhangi bir tartışma yoktur. Zikre gelince zikir, dua, tesbih, tehlil, vaaz ve Kur'an kırâatini kapsayan genel bir isimdir. Kur'an kırâati zikirdir hatta ezkârın en yücésidir. Allah Teâlâ 'Allah'ın zikri en üstündür.' buyurmuştur.²⁶⁰ İbn Abbâs ise 'Kur'an-ı Kerîm'i tilâvet etmek en üstündür.' demiştir.²⁶¹

²⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 54; Md. 28015.

²⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 54; Md. 28016.

²⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 55; Md. 28017.

²⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 55; Md. 28018.

²⁶⁰ Ankebût Süresi, 45. Âyet.

²⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 56; Md. 28019.

Cenazede sesi yükseltmeye gelince, bundan maksat ölü için dövünme, kıyafeti parçalama ve yüzleri cırmalama anlamları taşımaktadır. Ayrıca insanların ölü için namaza durdukları vakit bir kimsenin ölü için yüksek sesle dua etmesi de sayılabilir. Tüm bunların mekruh olduğu söylenmiştir. Cahiliyye âdeti olarak cenazede ölüyü övmeye aşırıya gitmek -hatta onun imkânsız özelliklerini zikretmek şeklinde ağıtlar yakmak- anlamına gelmektedir. Ölünün kendisine yapılan senâ (övgü) mekruh olmamakla birlikte asıl mekruh olanın, kişide bulunmayanları söylemek ile sınırı aşmak olduğu söylenmiştir.²⁶²

Zikirde sesin yükseltilmesine gelince, zikirde maksadın dua olduğu ve yüksek sesle yapılanların mekruh sayıldığı ifade edilmiştir. Çünkü asıl olanın sessiz dua olduğu söylenmiştir. Zikirde maksat vaaz ise bu, vaazda vaizin sesini yükseltmesi anlamına gelmemekte aksine asıl maksadın orada bulunan topluluktan bazılarının tehlil ve Nebî'ye (s.a.v) salât esnasında sesini yükseltmeleri olduğu ifade edilmiştir.²⁶³ Ayrıca İbn Mes'ûd'a şöyle söylendiği bilgisi doğrudur:

Mescitte tehlil ve Nebî'ye salât getirmek için toplanan bir grup kimse, bunları yüksek sesle yapmışlardır. İbn Mes'ûd onlara doğru gitmiş ve “Biz Resûllullah döneminde böyle bir şey ile karşılaşmadık. Sizin yeni bir şey ortaya çıkardığınızı düşünüyorum.” demiştir. O grup mescitten çıkana kadar bu şekilde zikretmeye devam etmişlerdir.²⁶⁴

Bu sesi yükseltmekten maksat Kur'ân kıraati hakkında ise sesi aşırı yükseltmek huşuyu zedeleyeceği için mekruhtur. Riya için olup olmayacağı sorulmuştur. Başkasını meşguliyetinden uzaklaştırma anlamı taşıyacağı söylenmiştir. Çünkü duyan kişinin dinlemesi, cehennemden geçtiği bir âyeti işitmişse Allah'a sığınması gerekir. Bu yüzden sesi yükseltmek (açıktan okumak) mekruhtur. Kur'ân okuyan böyle yapar ve sesini yükseltirse bu mekruhtur.

Meşâyi'h'ten bazıları şöyle söylemiştir:

Kur'ân'ın sonu cemaatle yüksek sesle okunur. Buna Farsça “سى پارة خواندن” denir ve bu mekruhtur. Bu konu Hasan'ın ve Resûllullah'ın ashabından Kays'ın rivâyet ettiği hasen hadis ile ilişkilidir. Zikirde maksat Kur'ân kıraati olduğunda ise bu konu bu faslın farklı meseleler başlığı altında gelecektir.²⁶⁵

²⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 56-57; Md. 28020.

²⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 57; Md. 28021.

²⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 57; Md. 28022.

²⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 58-59; Md. 28023.

Yine kişi riya olmasından endişe ederek namaz kıldığı ya da Kur’ân okuduğunda, kırâatin ve namazın bu sebepten ötürü bırakılmayacağı söylenmiştir. Tüm farz namazlarında böyledir. Allah’ın rızasını kazanmak için namaza başlayıp sonra kalbine riya düşse “Namaz esas ettiği şey üzerinedir.” denilmiştir.²⁶⁶ Kısacası Allah rızası için namaza başlayıp sonra riya hisseden kimsenin namazı başlangıçtaki niyetine göredir.

Mekruh işler yapan bir topluluk ya da bir kişi, kerâhetin içinde fesatlık barındırıyorsa da imamlığa daha layık oldukları için azarlanmaları mekruh görölmüştür. Hasan el-Basri Resûlullah’ın ashabından bu şekilde rivâyet etmiştir. Şâyet bu kişi imamlığa en layık kimse olup bununla birlikte imamlığını beğenmeseler, onların eleştirmeleri kerih görölmemektedir. İmam Muhammed ise “Eğer namazın farzlarını ve adabını biliyorsa topluluğun beğenmemesi itibara alınmaz.” demiştir.²⁶⁷

○ *Kur’an’ın Nağmeli Okunması*

Bir diğer husus da *el-Muhîtu’l-Burhânî*’de geçen Kur’ân’ın nağmeli okunması meselesidir. Bunun için ‘Kur’ân kırâatinde sesi titreterek nağmeli söylemek mekruh mudur?’ diye sorulmuştur. Meşayihin bu konu hakkındaki görüşleri bildirilmiştir. Âlimlerin bazıları ‘Bir sakıncası yoktur.’ demişlerdir. Çoğunluğu ise ‘Mekruhtur, böyle bir kırâati dinlemek de helâl olmaz.’ demişlerdir.

○ *Efendinin Kölesine Kur’ân Öğretmesi*

Ayrıca “Efendi için kölesine ihtiyacı kadar Kur’ân okumayı öğretmesi vâciptir.” fetvâsını da eklemişlerdir.²⁶⁸

Bir kimsenin burnundan bir miktar kan aksa, yüzüne ve burnuna tedavi ve şifa için bu kanla Fâtiha yazılmasının câiz olduğu söylenmiştir. Bunu idrar ile yazmayı istemesi halinde, bunun hakkında mütekaddiminden bir nakil olmadığı belirtilmiştir.²⁶⁹

Namaz kılan bir kimse istiâze getirmek istediğinde, Kur’âna muvâfık olarak ‘Eûzü billahi mine’ş-şeytani’r-racîm’ demesi gerektiği söylenmiştir. Şâyet ‘Eûzü billahi’l-Azîm’ ya da ‘Eûzü billahi’s-Semîul-Alîm’ dese bunda bir sakınca olmadığı

²⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 59; Md. 28024.

²⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 59; Md. 28025.

²⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 60; Md. 28026.

²⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 60; Md. 28027.

belirtilmiştir. Kitab’da şöyle söylemenin daha tercihe şayan olduğu ifade edilmiştir. Buna göre, “‘Eûzü billahi mine’ş-şeytani’r-racîm, Bismillahi’r-rahmâni’r-rahîm, İnnAllahe hüve’s-Semîu’l-Alîm.” şeklinde başlamak daha uygun olacaktır.²⁷⁰

4.3.2.2. Mescid, Kible, Mushaf, Üzerinde Kur’ân Yazılı Olan yahut Allah Teâlâ’nın İsmi Zikredildiği Şeyler

Bu bölüm konu tertibince beşinci sıradadır. Bu bölümde kırk beş fetvâ ele alınmıştır.

i. Mescidin Kireç Taşı, Sac ve Altın Suyu Süslenmesi

Mescidin kireç taşı, sac ve altın suyu ile süslenmesi hakkında *el-Câmiu’s-sağîr*’de İmam Muhammed’den şöyle nakledilmiştir:

Mescidin kireç taşı, sac ve altın suyu ile işlenmesinde bir sakınca yoktur. Bunlardan başkasının hoş görülebilir olduğuna delalette bir sakınca yoktur. Bu fakirlere yönelik yapıldığında günah ya da ecir olmayan bir harcamadır. Bazı âlimler mekruhtur demişlerdir. En doğru görüş ulemamıza ait olan mekruha yakın olmayacağına dair görüştür.²⁷¹

Konunun devamında ‘Meşayihimizden bazıları mihrap ve kible duvarı üzerine nakış yapılmasını kerih görmüşlerdir.’ nakli yapılmıştır. Fakîh Ebû Ca’fer ise *Siyerü’l-Kebîr Şerhi*’nde duvarlar üzerine işleme yapmanın mekruh olduğunu zikretmiştir.²⁷²

ii. Kible Yönü Hakkında

Bu konuda da ilk önce İmam Muhammed’den bir nakil yapılmıştır:

Mescidin kiblesinin çıkışa, hamama yahut kabre doğru olmasını kerih görüyorum. Kible yönünün yüceltilmesi ve hafife alınmaması gerektiğini bilmen gerekir. Nebî’den (s.a.v) kible yönüne tüküren bir adamı bu yaptığı işten dolayı nehiy ettiğine dair haber gelmiştir. Mescidin yakınında necaset ve pislik olması kibleye saygısızlıktır. Bunun hakkında şöyle deriz: Ayağında bir özür bulunan ya da bir miktar idrar bulaşmış kimse böyle namaz kılsa mekruhtur.²⁷³

İmam Muhammed’in “‘Kible yönünün hamama doğru olmasını kerih görüyorum.” sözünün anlamı üzerinde Meşâyih görüş beyan etmiş oldukları bilinmektedir. Bazı âlimlerin ‘Onunla hamamın duvarı ifade edilmemiştir. Sadece banyo yapılan kısım kastedilmiştir. Burası da yıkanan kişinin sıcak su döktüğü yerdir. Taşa veya çamura

²⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 60; Md. 28028.

²⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 61; Md. 28029.

²⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 61; Md. 28030.

²⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 62; Md. 28031.

yönelmesi durumuna gelince, böyle bir durumda mekruh olmaz.’ dediği bilinmektedir. Ayrıca ‘Kible yönünün çıkışa doğru olmasını kerih görüyorum.’ sözünün anlamı üzerine de görüş beyan etmişlerdir. Bazılarının ‘Bundan kasıt çıkışın kendisidir.’ dedikleri; bazılarının, ‘Çıkışın duvarını kastetmiştir.’ dedikleri nakledilmiştir. Yine kiblenin kabre doğru olmasının üzerinde de görüş beyan ettiklerinde, bazılarının, ‘Onda Yahudilere benzeme durumu söz konusudur.’; bazılarının ise ‘Kabirler ölülerin kemiklerinin olduğu yerdir. Ölülerin kemikleri necîs ve pistir.’ dedikleri aktarılmıştır.²⁷⁴

Yukarıdaki durumların hepsi namaz kılan kimse ile çıkış, hamam veya kabir arasında herhangi bir duvar ya da sütre olmadığı durumlarını ifade etmektedir. Mekruh olmadığı durumda duvarın fasıla yani bir ayırım ifade etmiş olduğu, eğer bunların arasında sütre yoksa Cuma mescitlerinde bu gibi yerlere yönelmenin mekruh olduğundan bahsedilmiştir. Ancak evlerin mescidinde durumun farklı olup mekruh olmayacağı ifade edilmiştir. Sebebinin ise bu mescitlerin mutlak anlamda mescit hükmünde olmamalarıdır. Buralara cünüp girmek ve alım satım yapmakta bir sakınca olmayacağı söylenmiştir.²⁷⁵

iii. Mescide Bitişik Eve Kapı Açma Meselesi

el-Yetîme’de, Ali b. Muhammed, Hamîr el-Veberî, Yûsuf b. Muhammed’e mescidin hocalarının, mescidin duvarına bitişik kiralık yahut sahipleri oldukları kendi evlerinin durumu hakkında ‘Mescide doğru alışveriş yapacağı bir kapı yapması uygun mudur?’ diye soruldu. Çoğunluğun ‘Uygun değildir.’ dediği bilinmektedir. Ebû’l-Fazl el-Kirmânî’ye bu konu hakkında sorulduğunda o da ‘Uygun değildir.’ demiştir. Devamında ‘Kapıda oluşan eksikliği tazmin etmek şartı ile olsa, dedim.’ şeklinde bir soru daha eklenmiştir. Bu konuda da ‘Buna hakkı yoktur.’ demiştir. Bunun, tıpkı gasp ettiği malı, malını aldığı kimseye tazmin olarak vermesi gibi olduğu ve burada da bunu yapmaya hakkı olmadığı söylenmiştir.²⁷⁶

iv. Mescidin Revaklarında Ticaret Yapmak

Hucendî’ye mescidin revakları için ‘Mescidin avlusunda oranın ehlinin ticaret yapmaları mübâh görülmüştür. Senin bu cevaza karşı bir görüşün var mı?’ diye

²⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 62; Md. 28031.

²⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 63; Md. 28032.

²⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 63; Md. 28033.

sorulmuştur. O, ‘Mescid için bir maslahat söz konusu ise İnşallah, bir sakınca yoktur.’ demiştir. Bir diğer soru olarak ‘Şâyet mescidin avlusuna bir çit çekilse insanlar da burayı kiralasa ya da burada ticaret yapsalar bu avluda yaptıkları mübâh olur görüşüne ne dersin?’ diye sorulmuştur. Bunun için de ‘Mescidin salahı için ise -kamuya ait bir geçit değilse- sakıncası yoktur.’ dediği nakledilmiştir.²⁷⁷

v. Mescidin Avlusunun Sınırı

Konunun devamında geldiği için Hucendi’ye sorulduğunu düşündüğümüz bir soru daha gelmiştir. Buna göre, mescidin avlusunun nereyi ifade ettiği hakkında ‘Avlu, duvarların haricinde kalan yer midir yoksa eşikler de avludan sayılır mı?’ diye sorulmuştur. O, ‘Mescidin avlusu mescidin gölgesinin düştüğü -tamamı mescide ait olan- yerdir.’ demiştir. Bir diğer soru da ‘Mescidin avlusuna oturmak için yer ya da çit çekildi. Burayı insanlar kiralayıp ticaret yapıp buradan elde ettiği geliri kendisi ya da imama harcaması halinde buna hakkı var mıdır?’ sorusudur. O, ‘Hayır, hakkı yoktur.’ demiştir. Müellif, ‘Bize göre o kazancı dilediği gibi harcayabilir.’ şeklinde bir fetvâyı da burada eklemiştir.²⁷⁸

vi. Mescidin Sınırları Hakkında

Bu konuda *el-Muhîtu ’l-Burhânî*’de İmam Muhammed’in (rh) şu görüşü aktarılmıştır:

Mescitte idrar yapmak ya da ilişkiye girmek mekruhtur. Zira mescidin arsa ve havadan oluştuğu hükmü sabittir. Bundan dolayı kim mescidin sathında (arz-tul) mescidin içinde olan imama arkasından tabi olsa kıldığı namaz câizdir. Eğer itikaf yapan kimse mescitten buraya çıksa itikafı bozulmaz. Cünüp olan, hayız ve nifaslı kadının burada gezmesi helâl değildir.²⁷⁹

vii. İçinde Tuvalet Bulunan Evde Namaz Kılmak

Bu hususta İmam Muhammed’in, içinde mescid olan bir evde tuvalet yapmakta bir sakınca görmediği nakledilmiştir. Burada mescitten kastın namaz kılma yeri sayılan mekân olduğu belirtilmiştir. Bu durum içinde mushaf bulunan evde tuvalete gitme durumuna benzetilmiş ve bu sebeple mekruh olmadığı söylenmiştir.²⁸⁰

Cenaze namazı kılındığı bilinen bir mekânda cimâ’ etmek, tuvalet yapmak konusu hakkında *el-Kitab*’da herhangi bir bilgi olmadığı zikredilmiştir. Bu sebeple Meşâyihi

²⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 63; Md. 28034.

²⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 64; Md. 28035.

²⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 64; Md. 28036.

²⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 64; Md. 28037.

bu konu hakkında ihtilafından bahsedilmiştir. Bazıları ‘Hayız durumunda yolun çıkıntılarını üzerinde olan mescid ve câmide cimâ’ etmek, tuvalet yapmak mekruhtur.’ derken bazıları ise ‘Bu gibi yerlerde cimâ’ etmek, tuvalet yapmak mekruh değildir.’ demişlerdir. Bunun da Şeyhu’l-İmam, Şemsüleimme es-Serahsî’nin meylettiği görüş olduğu söylenmiştir. ‘Acaba mekruh olmamasının sebebi ölenin gömülü olmuş olması olabilir mi?’ diye düşünülmüş ‘Câmiden değil de ölünün namazının kılındığı mescitlerden uzak durmasını emrettik.’ şeklinde görüş beyan edilmiştir.²⁸¹

viii. Cenaze ve Bayram Namazı Kılınan Yerlerde Cimâ’ Etmek ve İdrar Yapmak

Fetâvâ Ebi’l-Leys’de geçen rivâyete göre, cenaze namazı kılınan musallanın, safların birbiriyle bağlantılı olması halinde iktidanın cevazı ve cünüpkken buraya girmenin yasak olması, buranın mescid hükmünde olmasından dolayıdır. Bayram namazı kılınan yerin de bunun gibi olduğu söylenmiştir.²⁸²

ix. Mescidi Genişletmek İçin Yanındaki Araziyi Satın Almak

Fetâvâ Âhû’dan aktarılan rivâyete göre, Kâdî Burhânüddîn’e ‘Yanında başkasına ait bir arsa bulunan mescid, o bölge halkına yetmediğinde ne yapılır.’ diye soruldu. ‘Bu arsa sahibinden kıymeti karşılığında kerhen alınır.’ dedi. Çünkü Mescid-i Harâm için sahabeden böyle yaptıkları rivâyet olunmuştur.²⁸³

el-Hulâsa’da geçen rivâyet ise bir yerin kamulaştırılması ile ilgilidir. Buna göre, Fakîh Ebû Ca’fer Hişâm’dan o da İmam Muhammed’den ‘Yolun bir bölümünü mescide katmak, ya da mescidin bir parçasını kamu yolu yapmak câizdir. Ancak tüm bunların hepsi kamu için olmalıdır.’ dediğini rivâyet etmiştir. Bu rivâyetleri Şeyh İmam Hâherzâde ve Şemsüleimme Serahsî de zikretmiştir.²⁸⁴

x. Mescidin İhtiyaçları İçin Alınan Akarın Satımı

Bu konuda *el-Gıyâsiyye*’den ‘‘Mescidin cemaati mescidin ihtiyaçları ve mescit için bir akar satın alır. Sonra mescidin imarı için onu satarlar. Satılması konusunda Meşâyih ihtilaf etmiştir. Sahih olan satılmasının câiz oluşudur.’’ rivâyeti gelmiştir.²⁸⁵

²⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 64; Md. 28038.

²⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 64; Md. 28039.

²⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 64-65; Md. 28040.

²⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 65; Md. 28041.

²⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 65; Md. 28042.

Halk tarafından hasırları serilen, kandiller asılan mescid yıkıldığında bu verilenler geri alınabilir. Bütün bunların hepsinin o sahibinin mülküne geri döneceği söylenmiştir. Sahih olan görüş ise Ebû Yûsuf'un görüşüdür ki 'Kazandıkları kendisine dönmez bilakis başka bir mescide harcanır ya da satılır ve karşılığı mescidin yararına kullanılır. Bu tercih edilen görüştür.' şeklindedir.²⁸⁶

xi. Mescidin Çimenlerinin Satımı

Bu konuda 'Mescidin çimenlerinin kıymeti varsa onları savurmak câiz olmaz. Esas olan onu mescidin giderlerine kullanmak için satmaktır.' denilmiştir. Bu konuda Sadrüşşehîd Hüsâmüddîn ise 'Muhtâr olan görüş durumu hâkime götürmektir, o durumuna göre satar.' demiştir.²⁸⁷

xii. Geliri Mescidin İhtiyaçları ya da Muhtaçlar için Kullanılmak Üzere Vakfedilen Arazi

Geliri ihtiyaç sahiplerine diye beyan edilmeyen bir arsanın mescide vakfedildiği durum hakkında da görüş beyan edilmiştir. Âlimlerin görüşleri ve tercih ettikleri her şekilde câiz olmasıdır. Bir diğer durum da mescide içindeki binalarının gelirlerinin fukaraya verilmek suretiyle vakfedilen mezra hakkındadır. Mahsul toplandığında mescidin o anda herhangi bir şeye ihtiyacı olmaması halinde Fakîh, "Şâyet o mescidin yahut mezranın ihtiyacı olacak miktarca ürün toplar. Bu şekilde orayı imar eder ve ziyadesini fakirlere tasarruf eder." demiştir. Sadrüşşehîd de bu görüşü tasdik edecek şekilde 'Bu muhtâr olan fetvâdır.' demiştir.²⁸⁸

xiii. Mescitte Ücretle Herhangi Bir İş Yapmak

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarılan rivâyete göre, "Eğer bir terzi mescitte kıyafet dikerse bu mekruhtur. Eğer varrak (kâtip) mescitte ücret karşılığında yazı yazar ise bu da mekruhtur." denilmiştir.²⁸⁹ Buna ek olarak, eğer mescitte ücreti mukabilinde fıkıh yazılırsa bunun da mekruh olduğu, ücreti mukabilinde olmazsa mekruh olmayacağı söylenmiştir. Sadece ücreti mukabilinde olanların kerâhiyeti söz konusudur. Bu konuya dair 'Mescitte oturan bir hoca ya da yazı yazan bir varrak, eğer hoca ücretli

²⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 65; Md. 28043.

²⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 65; Md. 28044.

²⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 65; Md. 28045.

²⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 66; Md. 28046.

olarak öğretim yapıyor, varrak da ücretli yazı yazıyorsa zaruret durumu olmadıkça ikisinin bu işi yapması kerih görülmüştür.’ örneği verilmiştir.²⁹⁰ Günümüzde ise her şey ücreti mukabilinde yapılmaktadır. Bu istihsanen bu işleri bir standarda bağlamak için böyle yapılmaktadır. Özellikle dini hizmetlerinde çalışan yahut din eğitimi veren kimselerin bu hususta daha özverili ve dikkatli olması beklenir. Nitekim yapılan işlerin dünyevi boyutunun dışında bir uhrevi boyutu bulunmaktadır. Yukarıdaki fetvâlardan esinlenecek olursak işin bir de bulunulan mekân ile alakalı olduğu görülür. O dönemlerde hayatın merkezinde olan mescitler günümüzde sadece din hizmetlerine bırakılmıştır. Yani günümüzde kurumların meydana gelmesi ile karşılığı alınan işler mescit dışında gerçekleşmektedir. Bununla birlikte din hizmetinde bulunanlara da kanun gereği diğer mesleklerde olduğu gibi çalışma karşılıkları verilmektedir.

xiv. Mescitte Çocukların Eğitimi

el-Hulâsa’da “Mescitte çocukların eğitiminde bir sakınca yoktur.” denilmiştir. *el-Yetîme*’de ise “Çocuklara ilim öğretilen bir dükkânın bulunduğu mescidin avlusu hakkında hüküm sordum. Böyle yapılmaz.” denilmiştir. Ayrıca müellifin “Bu Ebû Hanîfe’nin görüşüdür. İmam Muhammed’in görüşüne gelince, eğer toplumun zararına olacak bir durum yoksa böyle bir eğitimde sakınca yoktur.’ dediği rivâyet edilmiştir.²⁹¹

xv. Allah İsmi Yazılı Olan Kâğıt Hakkında

Allah ismi yazılı olan kağıdı atmak mekruh görülmüştür. *el-Hâvî*’de ise ‘Yazı ister içinde olsun ister dışında olsun, Allah ismi yazılı olan bir çantaya verilen hükmün aksine kerih görülmüştür.’ şeklinde fetvâ verilmiştir.²⁹²

Yanında Nebî’nin (s.a.v) hadislerinin bulunduğu ya da Ebû Hanîfe ve başkalarına ait yazılar bulunan haritaya yaslanmanın durumu, ‘Eğer ezber amaçlı ise mekruh değildir, böyle bir amaç yoksa mekruhtur.’ denilmiştir. *el-Hâvî*’de ise ‘Eğer o kimse dayanmaya diretirse mekruhtur.’ denilmiştir.²⁹³

²⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 66; Md. 28047.

²⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 66; Md. 28048.

²⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 66; Md. 28049.

²⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 66; Md. 28050.

xvi. Mushafın Miras Bırakılıp Bırakılmayacağı

İbrahim en-Nehaî'den ‘‘Mushaf miras bırakılmaz. Çünkü o mirasçılardan okuyana aittir, denilmiştir. Bize göre diğer eşyalar gibi devamlılığı için miras bırakılabilir.’’ dediği rivâyet edilmiştir.²⁹⁴

xvii. Cebinde Kitap, Kur'an Olan Bir Kimsenin Tuvalet Girmesi

Fakîh Ebû Ca'fer'e cebinde kitap olan birinin tuvalet girip ihtiyacını gidermesi hakkında sorulmuş ve şöyle cevap vermiştir:

Eğer kitabı kendisi ile tuvalet götürdü ise bu mekruhtur. Eğer kendisi için temiz bir mekânda temiz bir tuvalet yeri tercih etmiş ise bu durumda mekruh değildir. Bunun üzerine eğer cebinde, üzerinde Allah ismi olan dirhemler ya da Kur'an yazılı bir şey varsa ve bu şekilde kendisi ile helaya girmişse mekruhtur. Buna ek olarak, eğer üzerinde Kur'an'dan bir şey yazılı olan bir yüzük veya içinde Allah'ın ismi yazılı olan kitaplar ile helaya girse bu mekruhtur. Şayet temiz bir mekânda temiz bir helâ bulursa bu mekruh olmaz.²⁹⁵

xviii. Dirhemlerin İsimlendirilmesi

Fetâvâ Âhû'da ‘Sahibinin âlim oluşunu belirtmek, onu hafife almamak kastı ile dirhemlere isim vermekte bir sakınca yoktur.’ denilmiştir. Kâdî İmam Ali es-Suğdî ise ‘Bu mesele üzerinde Allah'ın isimlerinden bir isim yazılı olan yüzüğü bulunan adamın helaya girmek istemesi durumuna kıyaslanır. Eğer yüzük parmağında iken girerse bu mekruh değildir.’ demiştir.²⁹⁶

xix. Kur'an'ın Duvarlara ve Sütunlara Yazılması-Resimli Dirhem ile Namaz Kılmak

el-Hâniyye'den aktarılan rivâyete göre ise Kur'anın, duvarlara ya da sütunlara yazılması halinde bazılarının câiz olacağını bazılarının ise yere düşüp ayak altında kalması ihtimalinden endişe duydukları için mekruh olacağını söyledikleri belirtilmiştir.²⁹⁷ Ayrıca *Fetâvâ 'l-Hulâsa*'da bir kimsenin üzerinde resimli dirhem ile namaz kılmasında bir sakınca olmadığına dair fetvâ geçmektedir.²⁹⁸

²⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 66-67; Md. 28051.

²⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 67; Md. 28052.

²⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 67; Md. 28053.

²⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 67; Md. 28054.

²⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 67; Md. 28055.

xx. Mescide Ağaç Dikmek

Fakîhe mescide ağaç dikmek hakkında sorulmuştur. Bu konu da o şöyle cevap vermiştir:

Eğer bu dikim işlemini bir gölgelik maksadı ile yapıyorsa bir sakıncası yoktur. Ancak yaprakların satımı yahut başka bir menfaat için yapıyorsa mekruhtur. İnsanlar namaz kılariken sıkışıklığa sebep oluyorsa ya da safların arasını bölüyorsa yine mekruhtur. Bize Ömer'den (r.a.) Kâbe'nin yakınındaki ağaçların tavaf ederken tavaf ehlini sıkıştırdığı için kesilmesi hakkında rivâyet ulaşmıştır.²⁹⁹

Bir diğer husus da mescitlerde filiz ekim meselesidir. Bu konu hakkında Fakih şöyle demiştir:

Meselenin cevabı mescit için yararlı bir ot ise sakıncası yoktur, yararı yoksa mekruhtur. Mescide yararı mescidin birikinti yapan bir yer olması ve sütunların sağlam olmaması sebebiyle ekildiğinde ağaçların köklerinin bu suları emmesidir. Durum böyle ise fidan dikimi câizdir, değilse mekruhtur.³⁰⁰

xxi. Mescitte Muska Satmak-Sadaka Vermek

el-Hulâsa'dan aktarılan rivâyete göre, “Cuma mescidinde bir kimsenin muska satıp karşılığında bir şey alması ya da yemek gibi şeyler satması câiz değildir.” denilmiştir.³⁰¹ Ayrıca “Cuma mescidinde sadaka vermek gerekmez. Bu diğer mescidler için de geçerlidir.” demişlerdir.³⁰²

xxii. Mushafı Hacimce Küçültmek-Noktalamak-Onluk Olarak Ayırmak

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarıldığına göre, hacim bakımından mushafı küçültmek ve ince kalemle yazmanın mekruh olduğu söylenmiştir. Ancak devamında *Câmiu'l-Cevâmi*'den gelen rivâyette ise “İşlerin en faydalısı mushafa bakmaktır.” denilmiştir.³⁰³

el-Hâvî'den aktarılan rivâyete göre ise Ebü'l-Kâsım'a mushafı noktalama ve onluk olarak ayırma hakkında sorulmuş ve “Bunda herhangi bir sakınca yoktur, insanların faydasıdır. Ebû Hanîfe kendi zamanında kerih görmüştü. Çünkü o zamanda buna

²⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 67; Md. 28056.

³⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 67; Md. 28057.

³⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 68; Md. 28058.

³⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 68; Md. 28059.

³⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 68; Md. 28060.

gerek yoktu ancak şimdi bunun büyük bir fayda vardır. Buna ihtiyaç duyulmuştur.” cevabını vermiştir.³⁰⁴ Bu konuya ek olarak *es-Siğnâki*’den aktarılan rivâyet ise “Buna ek olarak surelerin isimlerinin ve âyetlerin adedinin yazılması yeni bir şey olsa da bidat-ı hasenedir. Zaman ve mekânın değişmesiyle değişen şeylerdendir.” şeklindedir.³⁰⁵

Bir diğer hususta da *el-Hâniyye*’de taharetli olmayan kimsenin üzerinde Allah ismi olan bozuk paraları almasının mekruh olduğudur.³⁰⁶ Yine kişinin mührüne, kendi ismi, Allah’ın ismi, Allah’ın isimlerinden ‘Hasbunallahu ve nimel vekil’ gibi bir yazı ile başlayan ya da Allah ismi yerine geçen bir yazı yazmasında bir sakınca olmadığı söylenmiştir.³⁰⁷

xxiii. Mushaf Yıprandığında Toprağa Defnetmek

Mushaf ateşte yakılmaz, toprağa defnedilir. Bu hususun detayları *ez-Zehîra*’dan gelen rivâyete göre şu şekildedir:

Mushaf kırâat edilemeyecek derecede tahrib olmuşsa, ateşte yakılmaz. Bu İmam Muhammed’in *Siyerü’l-Kebîr*’de işaret ettiği husustur ve biz de bu görüşü alırız. Mushafın defni mekruh olmaz. Bir yere defnedilmek istenirse temiz bir beze sarılır, küçük bir yer kazılır ve oraya gömülür ve tekrar açılmaz. Her ne zaman yarılı üzeri açılırsa tekrar gömülür, üzerine toprak yığılır. Üzerinin açılması Allah’ın kelâmına saygısızlık ve küçük görmedir. Şâyet tekrar üzerine toprak gerektirmeyecek kadar çatı yapılırsa bu durumda saygısızlık olmaz. Bu durumdayken toprak yarılısa bir sakınca yoktur. Eğer onun üzerindeki pis suyun gitmesi için yıkamak ve muhdis olanların, toz ve pisliklerin erişmeyeceği temiz bir yere koymak isterse bu Allah’ın kelâmına saygıdır.³⁰⁸

xxiv. Üzerinde Allah’ın İsmi Bulunan Mektupların İmhası

el-Mültekat’ta geçen konulardan biri de üzerinde Allah’ın ismi bulunan mektupların imha edilmesi gerektiğidir. Buna konuda “Kâğıt, suda bekletilir böylece ondan boş bir kâğıt elde edilir ve böyle yapmak daha faziletlidir.” denilmiştir.³⁰⁹

es-Sirâciyye’den aktarılanlara göre ise “Mushaf eskidiğinde temiz bir beze sarıp temiz bir yere gömmek gerekir yahut yakılır.” denilmiştir. Ebü’l-Leys kitabında “Kitabın üstüne toprak atılması gerekmez, demiştir.”³¹⁰

³⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 68; Md. 28061.

³⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 68; Md. 28062.

³⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 68; Md. 28063.

³⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 68; Md. 28064.

³⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 68-69; Md. 28065.

³⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 69; Md. 28066.

³¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 69; Md. 28067.

el-Hâniyye'den aktarıldığına göre ise Allah ismi yazılı olan dirhemlerin bulunduğu bir bez hakkında İbn Semmâa İmam Muhammed'in 'Kişi abdestli değilse onu bez ile tutmasında bir sakınca yoktur.' dediğini rivâyet etmiştir.³¹¹

xxv. Kibleye ve Kitaplara Doğru Uzanmak

İnsanların bilerek uykuda ve normal zamanda kibleye doğru uzanmasının doğru olmadığı belirtilmiştir. Mushafa, fıkıh kitaplarına doğru uzanması da bu kabildendir. *ez-Zehîra*'da "Kişinin ayaklarını Kâbe'ye doğru kasten uykuda ya da uyku dışında uzatması mekruhtur." fetvâsı geçmektedir.³¹² Ayrıca üzerinde Kur'ân'dan bir şeyler yazılı olan dirhem ve dinarın bulunduğu çuval hakkındaki hüküm de böyledir. Çuvalda fıkıh ve tefsir kitapları ya da sahifelerin bulunması ve üzerine oturup uyuması halinde, koruma maksatlı ise bir sakınca olmadığı söylenmiştir. Ayrıca 'Bu konunun bir benzeri önceden geçmişti.' şeklinde bir açıklama yapılmıştır.³¹³ Konuya dair detay bilgiye buradan bakılabilir.

xxvi. Allah'ın İsmi Yazılan Kâğıtların Saçaklara Koyulması

Allah'ın ismi kâğıtların üzerine yazılıp saçakların altına koyulduğu durum tartışılmıştır. Buna göre "Üzerine oturulduğunda mekruh olur da denebilir olmaz da denebilir. Şâyet evin altına koyulduğunda o ev üzerinde uyumakta sakınca yoksa burada da öyledir." denilmiştir.³¹⁴ Buna ek olarak, çuval içinde Mushaf ya da dini kitapların bir yerden bir yere taşınması halinde çuval sahiplerinin, çuvalların üzerine binmesi mekruh olmamaktadır.³¹⁵

Bu fasıl ile bağlantılı Mekke'de komşuluk ve Mekke'de ev kiralamak ile ilgili mesele ise şöyledir:

Hişâm, Ebû Hanîfe'den Mekke'de komşuluğun kerih olduğunu rivâyet etmiştir. Hasan, ondan Mekke'de komşuluk yapmanın ve oturmanın kerih olduğunu rivâyet etmiştir. Resûlullah oradan hicret etmiştir. Hişâm, Nevâdir'inde Ebû Yûsuf'tan, o da Ebû Hanîfe'den şöyle rivâyet etmiştir: 'Hac mevsiminde Mekke evlerini kiralamayı kerih görüyorum. Hac mevsimi dışında bunun yapılması ruhsata dahildir.' Hişâm, Ebû Hanîfe'den böyle nakletmiştir. Kendi devrinde bu şekilde fetvâ vermiştir. Sonra bu mesele arazi sahibi olmaksızın binanın kiralanmasına cevaz teşkil eder.³¹⁶

³¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 69; Md. 28068.

³¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 69-70; Md. 28069.

³¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 70; Md. 28070.

³¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 70; Md. 28071.

³¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 70; Md. 28072.

³¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 71; Md. 28073.

4.3.2.3. Şükür Secdesi Hakkında

el-Fetâva't-Tatarhâniyye müellifi tarafından bu konunun *el-Muhît*'te çokça tekrarlanmış olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu konu, bu fetvâ külliyyatının ibâdetler bölümünün yirmi birinci faslı olan Tilavet secdesi bölümünden sonra gelen, Namaz bölümü içerisinde aynı başlıkla ele alınmıştır.³¹⁷

4.3.2.4. Kabir Ziyaretleri, Kabirlerde Kur'ân Kırâati ve Ölünün Taşınması Hakkında

Bu bölüm konu tertibince on beşinci sıradadır. Bu bölümde dokuz mesele yer almaktadır.

i. Ölünün Başka Bir Yere Nakli ve Defni

İlk mesele ölünün bulunduğu yerden taşınıp başka bir yere defnedilmesi hakkındadır. İbn Melike'nin, Abdurrahman b. Ebi Bekir'in (r.a.) Mekke'nin 12 mil dışında vefat ettiğini belirttiği rivâyetinde, cenazesinin Mekke'ye nakledilmiş ve orada defnedilmiş olduğunu söylemiştir. Hz. Aişe'nin (r.anha) hac ya da umre vesilesi ile Mekke'ye geldiğinde kabrini ziyaret etmesi ve “‘Vallahi seni görseydim ziyaret etmezdim, vallahi seni görseydim seni öldüğün yer dışında bir yere defnetmezdim.’” demesi üzerine “‘Vallahi seni görmeseydim ziyaret etmezdim.’” sözünün manası ve te'vili hakkında Meşâyih görüş geliştirmişlerdir.³¹⁸ Bu hususta birçok rivâyette olduğu gibi sadece mesele aktarılmış, meşayihin bahsedilen görüşlerine yer verilmemiştir.

ii. Kabir Ziyaretleri

Ali es-Suğdî'nin benimsemiş olduğu görüşe göre bu söz ile kabir ziyaretlerinin vâcip olmadığını beyan edilmiş iken Şeyh İmam Şemsüleimme Serahsî'nin (rh) benimsemiş olduğu görüşe göre, bu söz ile Hz. Aişe'nin ziyaretinde özrünü beyan etmiş olduğu görülmüştür. Bu söz ile kabir ziyaretlerinin kadınlar hakkında mekruh olmadığı da beyan edildiğini söyleyenler olmuş hatta bu konuda gelen mensuh bir hadis rivâyeti eklenmiştir.³¹⁹ Nitekim Hz. Aişe'nin “‘Vallahi seni görseydim ziyaret etmezdim.’”

³¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 72.

³¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 160; Md. 28358.

³¹⁹ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) 'Daha önce size kabir ziyaretlerini yasaklamıştım, şimdi ziyaret ediniz. Sesinizi yükseltip ağıt yakmayınız. Ziyareti yapmamak daha evladır.' hadisi ile neshetmiştir.

dediğini ve Şeyh İmam Serahsî'nin bunu benimsediğine vurgu yapılmış, “Vallahi seni görseydim seni öldüğün yer dışında bir yere defnetmezdim.” sözünün ise ölen kişinin öldüğü yere ya da onlara ait mezarlığa defnedilmesi gerektiğine delil kılınmıştır.³²⁰

Konuya dair İmam Muhammed'in *Siyer*'deki “Ölenin ve öldürülenin öldükleri yere ya da onlara ait mezarlığa defnedilmesi bize daha hoş gelmektedir. Cenazenin bir, iki ya da bu civarda mil uzaklığına nakledilmesinde bir sakınca yoktur. Ancak bu daha fazlasının mekruh olacağına delildir.” ve Şemsüleimme Serahsî'nin “Cenazenin nakli definin gecikmesi sebebi ile olursa bu kerâheti için yeterlidir.” rivâyeti ele alınmıştır.³²¹ Buradan da ilk dönem âlimlerince çok uzak bir yere nakle cevaz verilmediğini görmekteyiz. Buna ek olarak, Şeyhülislâm şerhinde “Bir amaç için bir şehirden diğer bir şehre cenaze taşınması mekruh değildir.” derken *Siyeri'l-uyûn*'dan da bunu destekleyici olarak “Kesinlikle, bir amaç için bir şehirden diğer bir şehre cenaze taşınması mekruh değildir.” rivâyeti alınmıştır.³²²

ez-Zahîriyye'de geçen rivâyette önceki peygamberlerin ve sahabede defin örneklerini bize göstermektedir. Hz. Yakub'un (a.s) Mısır'da vefat edip Şam'a nakledildiği, Hz. Musa (a.s), belli bir vakit sonra Hz. Yûsuf'un (a.s) tabutunu Habeşistan'dan Şam'a taşıdığı ve Sa'd bin Ebi Vakkas, Medine'ye dört fersah uzaklıkta bir mezrada vefat etmişken, insanların omuzlarında Medine'ye taşınmış olduğu rivâyet edilmiştir.³²³ Ayrıca ölünün defnedildikten uzun ya da kısa bir müddet sonra, defnedildiği yerden herhangi bir mazeret dışında çıkarılmayacağı da belirtilmiştir.³²⁴

iii. Kabirlerde Kur'an Kıraati

Kabirlerde Kur'an kıraati hakkında *es-Sirâciyye*'de aktarılan rivâyete göre, bir kabre uğrandığında onları ziyarete gelenler niyeti ile bir şeyler okunmasında bir sakınca yoktur. Bu konuda el-Yetîme'den aktarılan rivâyete göre, Hucendî'ye anne babasını kabirlerin arasına defneden kimse hakkında “Müslüman kabirleri arasında bu kimse dua edip, zikrederek o ikisini ziyaret edebilir mi?” diye sorulduğu rivâyeti aktarılmış, imkânı varsa kabirlere basmadan bunu yapabileceğini söylemiştir.³²⁵

³²⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 160-161; Md. 28359.

³²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 161; Md. 28360.

³²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 161; Md. 28361.

³²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 161-162; Md. 28362.

³²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 162; Md. 28363.

³²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 162; Md. 28365.

Bu bölümde son rivâyet mezarlıkta yeri olan kimsenin geçiş için mezarların üzerine basıp basamayacağı konusudur. Diğer mezarların üzerine basmak dışında geçiş yolu olmayan bu kimsenin mezarlara basıp basamayacağı soruldu. Ölüler tabut içindeyse bir sakınca yoktur demişlerdir. Ancak Hucendî (r.a.) tabut dışında da olsa böyledir, demiştir.³²⁶

4.3.3. Toplumsal Düzen

4.3.3.1. Tek Kişinin Sözünün Hükümü Hakkında

‘Tek bir kişi tarafından ulaşan haber’ anlamında kullanılan ‘haber-i vâhid’ terkihi, haber ve vâhid kelimelerinden oluşmuştur. Haber-i vâhid, “vâhid haber, âhad haber” terkipleri ile ifade edilmekle birlikte İslâmi ilimlerin farklı alanlarında kullanılmıştır. Fıkıh ıstılahları bakımından haber-i vâhid, bir ya da iki, üç gibi mahdut sayıda kimselerin yine bir zattan veya iki, üç gibi mahdut zevattan naklettiği haberdır.³²⁷

Bu bölümde *el-Fetâvâ’t-Tatarhâniyye* müellifi, yararlanmış olduğu farklı kaynaklardan altmış yedi fetvâyı/meseleyi dört farklı başlık altında ele almıştır. Bu fetvâların/meselelerin konu tasnifi birbirinden farklıdır. İlk grup fetvâlar/meseleler suyun kirliliği, temizlenmesi ve suyun bulunduğu mahallin haramlığı ve mübâhlığı ve ona dair olan dini bir durum hakkında haberler ile ilgilidir. İkinci grup fetvâlar ise suyun kirliliği, temizliği ya da kaynağın haramlığı ve mübâhlığı hakkında iki haberin çatışması durumudur. Üçüncü grup fetvâlara gelince, bu gruptaki fetvâların daha çok muamelâtta haber-i vâhidin sözü ile amel etme hususunda olduğu görülmektedir. Son grup fetvâlar ise *el-Muhît*’ten nakledilen eşlerden birinin irtidat etmesi, süt kardeşliği, talak, ölüm ve nikahın fesadı hakkındaki haber-i vâhidler ile amel edilmesi durumları ile ilgilidir. Bu bölümde toplam 67 fetvâ bulunmaktadır.³²⁸

a. Suyun Kirliliği, Temizlenmesi ve Suyun Bulunduğu Mahallin Haramlığı ve Mübâhlığı ve Ona Dair Olan Dini Bir Durum Hakkında

Bu grupta on dört mesele yer almıştır.³²⁹

³²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 163; Md. 28366.

³²⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 4. Baskı (İstanbul: Ensar, 2013).

³²⁸ Enderpetî, *el-Fetâvâ’t-Tatarhâniyye*, 17-34.

³²⁹ Enderpetî, *el-Fetâvâ’t-Tatarhâniyye*, 17.

i. *Vudû'*

İmam Muhammed “Bir yolcu namaz için geldiğinde, Müslüman hasta bir adamın içinde pislik bulunduğunu haber verdiği bir kap dolusu sudan başka bir şey bulamazsa, onunla abdest almaz. Bu bilgiyi haber veren erkek, kadın bir köle yahut hür bir kadın olduğunda da durum aynıdır. Haber veren kişinin adâletine bakılır.” demiştir.³³⁰ Buradan adil bir Müslümanın sözüne itibar eden başka bir Müslüman kimsenin, dini vecibelerini ona göre yönlendirebileceği sonucu çıkmaktadır.

Ancak suyun kirli olduğu haberini güvenilir olmayan, güvenilirliği bilinmeyen bir kişi veriyorsa, suyu güvenilir olmayan biri istiyorsa ya da haber veren fâsık, hakkında fikir beyan edilemeyecek birisi ya da zann-ı gâlibe göre sadık olduğuna hükmedilen kişi ise teyemmüm edileceği ve bu su ile abdest alınamayacağı söylenmiştir. Şâyet suyu biraz akıtır ve ondan pisliği gidermeye çalışır sonra teyemmüm alırsa bunun daha ihtiyatlı olacağı eklenmiştir. Ancak zann-ı gâlibe göre haberi veren kimsenin yalancı olduğu biliniyorsa kişinin bu su ile abdest alabileceği ve o kimsenin söylediğinin dikkate alınmaması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu kişinin almış olduğu abdestin kabul edileceği ve üzerine tekrar teyemmüm alması gerektirecek bir durumun olmadığı ve bu konudaki nihai cevabın bu olduğu ifade edilmiştir. Yine de güç yetiriliyorsa ihtiyatlı ve daha faziletli olanın bu su ile abdest aldıktan sonra teyemmüm almak olduğu belirtilmiştir. Burada, zannı galib çok önemli bir durumdadır. Kişinin sadık olduğuna hükmediliyorsa abdest yerine teyemmüm alınabilirken, kişinin yalancı olduğu biliniyorsa bu su ile doğrudan abdest alınması gerekir.

Buna ek olarak az bilinen, hakkında az bilgi bulunan kimse ve fasık kimse arasında kıyas yapılmış ve bu konuda farklı eserlerden farklı görüşler nakledilmiştir. Buna göre *el-Kâfî*'de, “Bu su hakkında haber veren fâsık ya da az bilinen bir kimse olup zanna göre onun güvenilir olduğuna hükmedilirse sadece teyemmüm alınır, abdest alınmaz. Zâhirü'r-rivâye görüşüne göre ise İmam Muhammed, asıl olan az bilinen bir kimsenin fâsık hükmünde olmasıdır.” görüşü aktarılmıştır.³³¹ Aynı konuda *es-Siğnâki*'de “Zâhirü'r-rivâye'ye göre az bilinen ve fâsık kimse birbirinin aynıdır ve bu en sahih olan görüştür.” ifadesi geçmektedir. Yine aynı eserde Hasan'dan, Ebû Hanîfe'nin ‘Az bilinen bir kimse burada adil gibidir.’ dediği ve bunun mezhepte zahir görüş olduğu

³³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 17; Md. 27890.

³³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 17; Md. 27891.

rivâyet edilmiştir. Hatta hasmın itirazı olmazsa az bilinen iki kimsenin şهادeti ile dava câiz olduğunu da eklemiştir.” Burada berâet-i asliyye kuralı işletilmiş olduğunu görmekteyiz. *el-Hâniyye’de* ise su hakkında haber veren Müslüman olduğu takdirde Zâhirü’r-rivâye görüşünün alınacağı nakledilmiştir. Son olarak *Fetâva’l-Hulâsa’dan* adâletli erkek veya kadın, hür veya köle, kazif suçu ya da başka bir suç ile had yemiş kimseler için hürriyet, adâlet ve şهادet lafızları şart koşulmayacağı bilgisi eklenmiştir.³³²

Suyun kirli olduğunu bir zimmînin haber verdiği durumlarda *el-Kâfi*’den bir rivâyet aktarılmıştır. Buna göre, haberi veren kişinin çocuk olması hakkında araştırma yapılması durumlarında kısmen farklılıklar vardır. Haber verenin çocuk olduğu durumlarda onun sözü ile suyun necis olmayacağı söylenmiştir. Zimmî hakkında araştırma yapıldığında ve onun haber verdiği şeyin doğruluğuna inanıldığında teyemmüm gerekmeyeceği ancak teyemmüm alındığı takdirde bunun müstehâb olacağı ifade edilmiştir.³³³ Zimmî bir kimsenin haberinde ise çocuk ve hakkında araştırma yapılması durumları dikkate alınmıştır.

Abdestte esas olan su ile temizlik olduğundan, su bulunduğu müddetçe onun hakkında derin bir tahlil yapılması gerekmektedir. Hakkında malumat bulunmayan kimsenin su hakkında haber verdiği durumların aksine kim böyle bir sudan abdest almadan teyemmüm ederse sudan dökülmedikçe bu teyemmüm sayılmaz. Şâyet araştırması sonucu haberi veren kişinin doğruluğuna kani olunursa suyu pislikten arındırmadan teyemmüm ederse bu teyemmüm sayılır. Bu zimmînin suyun kirliliği durumunu haber verdiği durumlarda verilen cevaba benzetilmiştir. Bunun da âkil çocuk ve matuh hakkında verilen cevap olduğu söylenmiştir.³³⁴ Abdestte esas olan su ile temizlik olduğundan, su bulunduğu müddetçe onun hakkında derin bir tahlil yapılması gerekmektedir.

ii. Zebh

Su hakkında tek bir kişinin haber verdiği durumlardan sonra Müslümanlar için önemi hayli yüksek olan et kesimi hususuna geçilmiştir. Buna göre, et satın alan bir kimseye, bu etin kabzı esnasında güvenilir bir Müslüman tarafından eti bir Mecûsînin

³³² Md. 27891.

³³³ Md. 27892.

³³⁴ Md. 27892.

boğazladığı söylendiğinde, *el-Hizâne*'deki bilgiye göre o ete yenilmesi câiz olmayan bir et karıştırıldığında o etten yenilemeyeceği ifade edilmiştir. *es-Siğnâki*'deki ifadeye göre ise yememekle beraber başkalarına da bu etten yedirmemesi gerekmektedir.³³⁵

el-Hidâye'de konu ile ilgili başka bir tasarı ortaya konulmuştur. Buna göre şâyet birisi Mecûsî kölesini ya da hizmetçisini et almaya gönderdiğinde, o kimse 'Ben onu bir Yahudi'den, Hristiyan'dan ya da bir Müslüman'dan satın aldım.' derse o etin yenebileceği söylenmiştir. Çünkü gayrimüslim kimsenin sözü muamelâtta geçerli olmaktadır. Bu kimselerden gelen bilgi, aklın ve yalanın haramlığına hükmeden dinin doğru saydığı bir haberdur. Bunun böyle olmasının en önemli sebebinin muamelâtta bu tür olayların çokça gerçekleşmesidir. Bu da aklen ve dinen geçerliliği için kuvvetli bir delil olmaktadır. *el-Hidâye*'de de geçtiği üzere, şâyet böyle olmazsa (et, yukarıdaki bahsedilen kimselerden alınmazsa) bu etin yenilmeyeceği belirtilmiştir. Bu, onun Ehl-i kitap veya Müslüman olmayan birisi tarafından kesilmiş olduğunu gösterir. Gayrimüslim kimsenin sözünün muamelâtta geçerli oluşu, muamelâtta sık rastlanan olayların dinen belirleyiciliği ile ilgili bir örnek olmaktadır.

es-Siğnâki'de geçen bir rivâyet ise satım akdini yapan kimsenin yukarıdakiler dışında diğer dinlerden olması durumunu ele almıştır.³³⁶ Bu durumda, satın alınan helâl olacağını belirtir. Aksi takdirde mülkiyetin zevaline işaret ederse haramdır. Mülkiyetin zevalini içeren haberde olduğu gibi mülkiyeti bitiren adil bir habercinin haberi geçerli kabul edilir. Az bir kimse kabul edilmez demiştir.

iii. *Radâ*'

Haber-i vâhidin tartışıldığı diğer bir mevzu da süt emzirme durumundadır. Bu durumda, iki erkek ya da bir erkek iki kadın şahit getirmeksizin aynı kadından süt emdiğini söyleyen adil bir adam ve karısının durumunun da aynı bu şekilde geçersiz olacağı söylenmiştir. Yiyecek, içecek gibi mülkiyetin zevalini gerektirmeyen habere gelince, o haber kabul edileceği, geçerli olacağı bildirilmektedir.³³⁷ Süt emzirme çok önemli haramlık oluşturan sebeplerden biridir. Dolayısı ile gelen bilginin şahitsiz kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir. Zira yiyecek içecek gibi tüketilen şeylerde tek bir kişiden gelen haber kabul edilmiştir. Ancak evliliği sabit olan karı ve kocanın

³³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, *el-Fetâvâ 't-Tatarhâniyye*, 2010, 18; Md. 27893.

³³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 18; Md. 27894.

³³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 18-19; Md. 27895.

evlilik bağı, sahih olduğu kanıtlanmamış bir bilgi ile bozmaları dinimizin öngördüğü ihtiyat yolları ile bağdaşmamaktadır. İhtiyatlı olan konuyu derinlemesine araştırmaktır.

Eserde yine aynı konudan devam edilmiştir. Bu sefer, bir adam ve bir kadın evlendiğinde güvenilir bir Müslüman kimsenin gelip bu adama ya da kadına aynı kadın tarafından emzirildiğini söylediği durum ele alınmıştır. Kocanın karısından ayrılması, onu boşaması ve onunla ilişkiye girmemişse mehrinin yarısını vermesinin gerekliliği olduğu, koca mehrin yarısını vermese dahi bu onun üzerine bir borç olacağı zikredilmiştir.³³⁸ Sahih kaynaktan kesin bir bilgi ile aynı kadından süt emmiş olan karı ve kocanın boşanması gerekliliği ve sonucunda ilişkiye girilmemişse nikahın doğrudan sonucu olan mehrin yarısına hak kazanmış olacağı belirtilmiş ve bunun kocanın üzerinde bir borç olduğu söylenmiştir. *ez-Zehîra'da* mehrin hakkında kadının kocasından bir şey almamasının müstehâb olacağı, ancak bir ilişkiye girilmişse belirlenmiş mehrin kadına verileceği, şâyet bu mehir, emsal olan mehirden fazla ise kadının mehr-i misilden fazlasını almaması müstehâb olduğu eklenmiştir. Bunun sebebinin, bu durumun kocayı zorlayacağıdır. Koca hakkında nihai hüküm böyledir.³³⁹ Burada bir bilinmezlik üzere başlayan ve doğrudan bağın kesilmesi icap eden bu durumda ilişkiye girilmemişse kadının eşinden (bu durumda süt kardeşinden) mehir almamasının müstehâb olacağı belirtilmiştir. Ancak ilişki gerçekleşmişse de mehr-i müsemmayı almalıdır. Ancak mehir daha önceden belirlenmemişse ve emsal mehirden fazla ise kadının emsal mehirden fazlasını almamasının müstehâb olacağı belirtilmiştir.

iv. Haberi Verenin Hür veya Köle Olması

Bu bölümde tartışılan bir diğer mevzu ise *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den nakledilen câriye satın alan bir kimsenin, onun güvenilir bir Müslüman tarafından aslen hür bir kadın olduğunu ya da kendi süt kardeşi olduğunu öğrenmesi durumudur. Bu durumda o kadın ile ilişkiye girmekten kaçınması ve böyle yapmasının onun için daha uygun olacağı ifade edilmiştir. Eğer böyle yapmazsa, bu onun genişliğidir denilmiştir.³⁴⁰ Cârîye satın alan bir kimsenin satın aldığı kadının hür yahut süt kardeşi olması akdın fasit oluşuna sebep olmaktadır. Bu durumda erkeğin, bu kadınlardan biri ile ilişkiye

³³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 19; Md. 27896.

³³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 19; Md. 27897.

³⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 19; Md. 27898.

girmesi câiz olmamaktadır. Eğer bu kişi, akdin doğrudan sonuçlarını kendinde hak olarak görüyorsa da bu o kimsenin vicdanına bırakılmıştır.

el-Hâniyye'de geçen rivâyete göre, süt emenin ağzına emziren kişinin göğsü verildiğinde, boğazından sütün geçip geçmediği bilinmeyen kadının durumu da böyledir. Yani nikahla ortaya çıkan haramlık hükmen oluşmaz. Yine de bu hususa dikkat etmelerinin daha faziletli olacağı belirtilmiştir.³⁴¹ Bu meseleden hükmen sabit olmasa da ortada bir şüphe olduğunda daha ihtiyatlı davranmak gerektiği sonucu çıkıyor.

Benzer bir durum da köy halkından bir kadın grubunun emzirdiği ama hangisinin emzirdiği bilinmediği küçük kız çocuğunun durumunda görülmektedir. O kız ile köy halkının erkeklerine bu konuda nikahtan meydana gelen haramlık oluşmayacağı ancak böyle bir kimse ile evlilikten uzak durmaları onlar için daha hayırlı olacağı zikredilmiştir.³⁴² Kalabalık bir grup içinden bir kadın grubunun bir kızı emzirmesi o yörede bulunan erkeklerle arasında bir hürmet oluşturmamaktadır. Ancak ihtiyatlı davranmakta fayda olduğu ifade edilmiştir.

Bir diğer tartışma konusu yine *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den ücreti ödenmemiş, et sahibinin onu satmayıp sadece yenmesine izin vermiş olduğu ve güvenilir bir Müslümanın, Mecûsî bir kimsenin tarafından boğazlandığını söylediği et hakkındadır. Bu durumda onun yenmesinin helâl olmayacağı, kişinin bu durumu bildikten sonra o eti satın alması, durumu satımdan önceki duruma çevireceği söylenmiştir. Genel bir kural olarak miras, vasiyet, hibe de yiyecek, içecek ve ilişkiye girmekte satım akdi gibidir denilmiştir.³⁴³ Mecûsî bir kimsenin boğazladığı et İslâm fıkına göre yenmemektedir. Bunu bilerek yiyecek yahut içecek satın alınması câiz olmamaktadır. Buradan miras, vasiyet ve hibe hakkında da genel bir kaideye de ulaşılmış olunur.

Bölümde 'şöyle dedi' diyerek bir yiyecek, bir câriye yahut mirastan bir mülk satın alan bir kimse hakkında bir mesele aktarılmıştır. Eserin genel tertibine bakacak olursak bir önceki meseleden mülhem atfın *el-Muhîtu'l-Burhânî* müellifine yapıldığı görülür. Konunun devamı niteliğinde *el-Hâniyye*'den yukarıdaki satın almaya ek olarak hibe edilme ya da herhangi bir sebep olma durumu eklenmiştir. Ardından güvenilir bir

³⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 19; Md. 27899.

³⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 20; Md. 27900.

³⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 20; Md. 27901.

Müslüman gelip falanca kişinin o malı satıcıdan, hibe edenden ya da ölüden gasp ettiğini söylemesi durumunda, *el-Muhîr* müellifine göre o yiyecekten yenmemesi, o câriye ile ilişkiye girilmemesi daha güzel olan davranıştır. Bundan kaçınmamasının da imkân dâhilinde olacağı belirtilmiştir.³⁴⁴

Bir diğer mesele de yenilmesi, içilmesi ya da abdest alınması için başkasına izin veren kişinin elindeki yiyecek ve içecek hakkındaki fetvâ konusudur. Güvenilir bir Müslüman onun falan kişiden gasp edildiğini söylediğinde, *el-Hâniyye*'deki rivâyete göre, o malı elinde bulunduranın onun kendisine ait olduğunu iddia edip bunu inkâr etmesi durumunda o şeyden uzak durulması müstehâb olur. Bu ürünleri yemekten, içmekten yahut onunla abdest almaktan sakınmadığında bu durumun onun sorumluluğunda olduğu söylenmiştir. Konuya dair *el-Hâniyye*'den aktarılan diğer bir rivâyete göre ise kişinin elindeki su güvenilir değilse, yolculuk esnasında su bulunmadığında onu kullanacağı, abdest alacağı ancak sonrasında teyemmüm etmesi gerekeceği söylenmiştir.³⁴⁵

b. Suyun Kirliliği, Temizliği Ya Da Kaynağın Haramlığı ve Mübâhlığı Hakkında İki Haberin Çatışması Durumu

İkinci grupta on bir mesele ele alınmıştır.³⁴⁶ Bu grup meselelerini ilki yemek yiyip içerken gelen bir kimsenin sofraya davet edildikten sonra güvenilir bir kimse tarafından yemeklerin içeriği hakkında bilgilendirilmesi hususudur. Buna göre, yemeğe davet edilen kimse, güvenilir Müslüman bir kimseden yenilen etin bir Mecûsî tarafından boğazlandığını yahut o ete domuz eti, o içeceğe de şarap karıştığını öğrenmiştir. O kimseyi yemeğe davet edenler durumun böyle olmadığını bilakis yediklerinin helâl olduğunu, o kişinin bu konuda bilgisinin kulaktan dolma olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda verilen fetvâ, önce o grupta bulunanların durumlarını gözden geçirmeleri, şâyet onlar güvenilir ve doğru sözlü kimseler ise onların sözlerinin karşısında bu tek kalmış kişinin bilgisine iltifat etmemesi gerektiği yönünde verilmiştir. *el-Hâniyye*'de geçen rivâyet daha ihtiyatlı olması gerektiği yönündedir. Buna göre, böyle bir şey ile itham edilmiş bir grup ise bu durumda kişi, tek kişinin

³⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 20; Md. 27902.

³⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 20; Md. 27903.

³⁴⁶ Enderpetî, 21.

sözüne itibar etmelidir. Orada bulunan yiyeceklerden yemesi ve içmesi uygun olmayacağı belirtilmiştir.³⁴⁷

İkincil olarak, haberi veren kimsenin durumu, haberi kaç kişinin verdiği hakkında *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den bilgi aktarılmıştır. Haber verenin, güvenilir olduktan sonra Müslüman, hür veya köle; erkek ya da kadın olmasının fark etmeyeceği, şâyet bir toplulukta iki güvenilir kişi varsa her ikisinin de sözüne itibar edileceği ifade edilmiştir. Bu kimselerden biri konu üzerinde zann-ı gâlibe göre amel eden yahut herhangi bir bilgisi olmayan biri olsa dahi, o kişiye göre her iki durumda da amel etmesi câiz olacaktır. Fetvâya göre o yiyeceği yemesinde ve içeceği içmesinde bir sakınca olmayacaktır.³⁴⁸ Ayrıca tüm durumların hepsinde böyle bir sudan abdest almanın da aynı hükümde olacağı söylenmiştir. Suyun kirliliğini söyleyen bir kişi ile içinde güvenilir bir kişinin bulunduğu bir grubun suyun temizliğini söylemesi durumunda gerekli araştırma yapılır. Fetvâ, araştırma sonucunda bir şey çıkmazsa o su ile abdest alınmasında bir sakıncanın olmayacağı yönündedir.³⁴⁹

Yukarıdaki meselenin devamı niteliğinde bir diğer mesele de haber veren kimsenin hür mü köle mi olduğudur. Eğer bunun helâl olduğunu söyleyen iki güvenilir köle; haramlığını söyleyen hür bir kimse olsa o yiyeceğin yenmesinde bir sorun olmayacağı, iki durumdan birini güvenilir bir köle, diğerini hür birisi haber verse zann-ı gâlibe göre amel edileceği, şâyet iki durumdan birini iki güvenilir köle (memlûk), diğerini de iki güvenilir hür kimse haber vermesi durumunda da güvenilir hür kimselerin görüşünün tercih edeceği ifade edilmiştir. Bu durum, her iki taraftan birinde iki hür bulunup diğer tarafta üç köle bulunan durumun tersi bir hükümdür. Böyle bir durumda kölelerin görüşünün tercih edilmesi uygundur.³⁵⁰ Burada kölenin beyanının da esas alındığını görmekteyiz. Sayı itibariyle iki köle bir hür kimsenin beyanının üstündedir. Sayının eşit olduğu durumlarda hür kimselerin beyanı esas alınırken, sayıca köleler fazla ise onların görüşünün esas alınacağı söylenmiştir. Buna ek olarak, bu tarz meselelerde esas olanın tercihin sayı bakımından öncelenmesi olacaktır. Çünkü adet, şahitlik (görgü tanıklığı) ve olaya yakınlığı ifade etmektedir. Örnek olarak herhangi iki taraftan biri olan habercinin, adil iki hür olup diğer tarafta dört tane olması durumunda dört

³⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 21; Md. 27904.

³⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 21; Md. 27905.

³⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 21; Md. 27906.

³⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 21; Md. 27907.

kişi olan tarafın görüşünün tercih edilmesi verilmiştir. Durumlardan birini haber veren iki erkek, diğerini haber veren de bir erkek ve iki kadın olsa, sayı fazlalığından dolayı bir erkek ve iki kadının haberine itimat edilecektir.³⁵¹ Burada normalde bilinen kadının şahitliği bir erkeğe denktir muamelesinin esnetildiğini görebiliriz. Nitekim bir erkek iki kadın şahadeti iki erkeğe denk sayılması gerekirken burada sayı fazlalığından bahsedilmektedir.

ez-Zehîra'daki rivâyete göre, dini bir meselede memlûk ve hür kimsenin haberleri, adâletleri eşit derece olduğu müddetçe aynı olmaktadır. Çünkü ilk olarak sayı bakımından tercih yapılmaktadır. Sayı eşit olduğunda tercih şer'î hükme göre olan haberden yana olmaktadır. Bu iki haberin de eşit olması durumunda tercih araştırıp sorgulananından yana olacaktır. Konu ile ilgili olarak *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'den, iki kişinin haberinin tek kişinin haberine tercih edilmesi gerektiği ve ikiden fazlasının itibara alınmayacağı nakledilmiştir.³⁵² Şahitlikte sayı, şer'î hüküm, araştırma sıralaması esas alınmıştır. *Attâbiye*'de yine ihtiyatlı olmanın faydalı olacağı benimsenmiş ve iki kişinin haberinin tek kişinin haberinden üstün olacağı söylenmiştir.

i. *Gasp Malı*

Elinde başkasına yemesi ve içmesi için izin verdiği bir yiyecek ve içecek bulunan bir kimseye, güvenilir bir Müslüman onun falanca kimseden gasp ile elde edilmiş olduğunu söylemesi ve malı elinde bulunduranın da bunu “O benim mülkumdür.” diyerek yalanlaması ve mal sahibi güvenilir olmayan biri tarafından itham edilmesi durumunda o yiyeceklerden sakınması müstehâb olur denilmiştir. Yemesinin, içmesinin ve abdest almasının bir sorun teşkil etmeyeceği de eklenmiştir. İmam Muhammed sâhibü'l-yedin güvenilir ve doğru sözlü olduğunu zikretmemiştir. Sadece onun o kimsenin mülkünde olduğunu ve başkasından gasp olmadığını söylemiştir. Diğer meşayihin ise bu hususta ihtilafa düştükleri ifade edilmiştir. Fakîh Ebû Ca'fer el-Hinduvânî ise “o yiyeceklerden sakınması gerekmez.” demiştir. Diğer âlimler ise “O yiyeceklerden sakınması gerekir.” demişlerdir ve itibara alınan görüş ise sonuncusu olmuştur.³⁵³

³⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 21-22; Md. 27908.

³⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 22; Md. 27909.

³⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 22; Md. 27910.

ii. Mecûsînin Kestiği Et

Buna ek olarak kişinin bir et satın almak istediği başka bir mesele incelenmiştir. Buna göre adâletli bir kimse “Onu Mecûsî kesmiştir, onu satın alma”, kasap da “Onu Müslüman kesmiştir, satın al” derse, Ebû Ca’fer’in görüşüne göre, kasap adâletli ise kerâhet ortadan kalkacaktır. Diğerlerinin görüşüne göre ise kasabın beyanı kerâheti ortadan kaldırmamaktadır. *el-Hâniyye*’de yine Ebû Ca’fer’den şöyle nakledilmiştir: “Bu sözleri işitene düşen araştırma yapmaktır. Eğer araştırma sonucu herhangi bir bilgi bulmazsa bu iki haberde doğruluğunu yitirir. “Eşyada asıl olan mübâhlıktır.” ilkesi işletilir.” Bunun üzerine meşayihlerden bazılarının, haberin doğruluğunu yitirmeyeceği, Mecûsî’nin kesmiş olduğu görüşün esas alınacağını söyledikleri bilinmektedir.³⁵⁴

iii. Mağsub Cârîye

Efendisi için köleliğe razı bir cârîyeye sahip olan bir kişiye Müslüman olan bir kimse başka bir kişinin yanında, falancanın yanında bulunan başkasına ait bir cârîyenin, o kimseden gasp edildiğine şahit olmuş olduğunu söylese ve cârîyeyi eli altında bulunduran kimse de bunu “O cârîye benimdir” diyerek bu durumu inkâr etse, cârîyeyi elinde bulunduran gayr-i me’mun olduğu söylenmiştir. Ayrıca Kitab’da aynı hususta şöyle nakledilmiştir³⁵⁵:

O cârîyeyi almaması daha iyidir. Eğer onu satın alır ve ilişkiye girerse bu kendi sorumluluğundadır. İhtiyatlı olan görüş ise bu durumdaki cârîyeyi almamasıdır. Şâyet güvenilir bir Müslüman o cârîyenin aslen hür olduğunu yahut zilyedin kölesi olduğunu beyan etse, bu ve bir önceki durum da hüküm açısından aynıdır. Bu durumdaki bir cârîyeyi satın almak kişinin sorumluluğundadır. Şâyet satın almazsa bu daha faziletli olandır.

Bununla birlikte, bir kişinin diğer bir kimsenin elinde bulunan cârîyenin kendisinin olduğunu iddia etmesi durumu da tartışılmıştır. Kişi o cârîyenin başkasına ait olduğunu öğrendiğinde, zilyed ona “Ben bunu falanca kişiden herhangi bir sebepten ötürü satın aldım.” der ve o kimse de: “Onun satımı için beni vekil tayin et.” dese bu satım işleminin istihşânen câiz olduğu söylenmiştir.³⁵⁶

³⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 22-23; Md. 27911.

³⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 23; Md. 27912.

³⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 23; Md. 27913.

el-Hizâne'de geçen rivâyette bir câriyeye, satın alma, hibe ve miras yolu ile mâlik olan kimsenin câriyenin önceki sahibinin gasıp olduğunu öğrenmesi konu olmuştur. Bu durumda bir kimse bunu haber verirse o kimsenin o câriye ile ilişkiye girmesi mekruh olmaktadır. Ayrıca *el-Attâbiyye*'den nakille bir kişinin sözü ile Mecûsînin kestigi söylenilen etin reddedilemeyeceği söylenmiştir. Ödenen ücrete de mâni olunamayacağı da eklenmiştir. Ancak etin yememesi daha iyi olandır denilmiştir. Küçük bir grup ise “Yemesi helâl değildir.” fetvâsını vermişlerdir.³⁵⁷

c. Muamelâtta Tek Kişinin Sözünün Hükümü

Üçüncü grup meselelere gelince, bu grupta yirmi yedi mesele ele alınmaktadır.³⁵⁸

Muamelâtta tek ve güvenilir kimsenin sözünün istihşânen hüccet olduğu söylenmiştir. Ancak haber verenin doğru sözlü olması şartı dışında kıyasa göre tek kişinin sözü hüccet olmamaktadır.³⁵⁹

i. Fâsık ve Gayrimüslimlerin Sözü

el-Hidâye'de geçen bilgiye göre muamelâtta fâsık bir kimsenin, doğru sözlü olmak kaydıyla diğer dinlere mensup kimselerin sözü de geçerlidir. Bunun sebebinin muamelelerin insanlar arasında çok tekrarlanır fiiller olmasıdır. Zorluğa sebep olacak bir şart koşulduğunda, kadın olsun erkek olsun; hür olsun köle olsun, Müslüman, kâfir ya da fâsık olsun tek kişinin sözü zorluğu ortadan kaldırmak için geçerli sayılmıştır.³⁶⁰ Buna rağmen ibadi konular muamelâtta hususlara göre çok tekrarlanmaz. Bu yüzden dini konularda ek bir şart koşulabilir. Doğru sözlü ve Müslüman kimsenin sözü dışında tek kişinin haberi kabul edilmemektedir.³⁶¹

Câriyesi olan kimseden, başka bir kimsenin onu satmak için aldığı ve önceki kişinin o câriyeyi satacağını bilmesini istemediği ve herhangi bir sebeple onun birine ait olduğunu bilmeden satın alıp sattığı durum tartışılmıştır. *ez-Zehîra*'da konuya ilişkin şu fetvâ geçmektedir³⁶²:

Eğer bu câriyeyi satın alırsa câizdir, mekruh olabilir. Şâyet câriyenin asıl sahibinin onun satımına izin verdiğini ya da herhangi bir şekilde câriyenin mâliki olduğunu öğrenirse onu satın almasında bir sakınca yoktur. Satım akdi mekruh olmaksızın câiz olur. *el-Muhîtu'l-*

³⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 23; Md. 27914.

³⁵⁸ Enderpetî, 24.

³⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 24; Md. 27915.

³⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 24; Md. 27916.

³⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 24; Md. 27917.

³⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 24; Md. 27918.

Burhânî câriyeyi elinde bulunduran “ Onu satın aldım, bana hibe edildi, bana sadaka olarak verildi, satımına vekil kıldım.” dese, Müslüman ve güvenilir bir kimse ise satın alması helâldir.

İmam Muhammed bu konuda Sahibulyedin doğru sözlü Müslüman olması gerektiğini şart koşmuştur. Adâletli olmak şarttır ancak Müslüman olmak şart değildir. Şâyet adâletli ise zimmînin sözü muamelâtta hüccettir. Hâkim eş-Şehîd, Muhtasar adlı eserinde Müslüman olma şartını değil, adâlet şartını zikretmiştir. Burada Hakim’in Müslüman olmayı zikretmesinin sadece İmam Muhammed ile ittifak için olduğunu, sâhibü’l-yed için şart olmadığını göstermektedir.³⁶³ Buradan, zihinlerde insan ve Müslüman şeklinde bir ayırım olmakla birlikte adaletin insaniyetin şartı olduğunu görmekteyiz.

Câriyeyi elinde bulunduran kimsenin fâsık bir kimse olduğu bilindiği durumlarda, haberin gelmesiyle birlikte onunla muamele yapmak mübâh olmamaktadır. Aksine bunun araştırılması, soruşturulması gerektiği, araştırma sonucu onun doğru söylediğine ulaşırsa o zaman o câriyeyi ondan satın alması helâl olacağı ve araştırma sonucu yalan söylediğine ulaşırsa o câriyeyi alması helâl olmayacağı söylenmiştir. Şâyet herhangi bir bilgiye ulaşamadıysa ibâdetler hususunda olduğu gibi olduğu hal üzere bırakılmalıdır.³⁶⁴ Nitekim bir diğer durum da elindeki câriyenin başkasının mülkünde olduğunu haber alana kadar câriyenin hakkında bir şey bilmeyen kişinin durumudur. Kişi câriyenin satımına vekil olsa ve falancanın sâhibü’l-yedden aldığını ve satım için izin verdiğini bilmese câriyeyi satın alamaz demişlerdir. Çünkü sâhibü’l-yed bunun bilgisini vermediği için câriye hala başkasının mülkü sayılmaktadır. Bu durumu değiştiren etken zilyedin fâsık bir kimse olmasıdır demişlerdir. Şâyet zilyed fâsık bir kimse ise bu durumda zilyedden satın alınır sorunu olmaz. Ve yine şöyle bir akıl yürütme yapılmıştır³⁶⁵:

Günlük ihtiyacını karşılayamayan fakir bir kimsenin elindeki inci gibi böyle bir şeye mâlik olamayacağı durumun delaleti ile bilinir. Babalarının bu konuda ehil bulunmadığı cahilin elinde bulunan kitap da bu gibidir. İşte o zaman o câriyeyi satın almaktan kaçınması müstehâb olur. Alım satım yapmadığı gibi hediye ve sadaka olarak da kabul etmez.

³⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 24; Md. 27919.

³⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 24-25; Md. 27920.

³⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 25; Md. 27921.

el-Hâniyye'de başkasının mülkü olduğunu bilmeksizin satın alınan veya hediye olarak kabul edilen cârîye hakkında 'Bundan dolayı bir sorumluluğunun olmamasını umarım.' şeklinde fetvâ verilmiştir. Şâyet gelen kimsenin hür bir kadın olması durumunda fetvâ, erkeğin durumuna verilen cevap gibi olduğu söylenmiştir. Eğer köle kadın ya da erkek gelmişse satın alması, hakkında araştırmadan hibe veya sadaka kabul etmesi de gerekmeyeceği söylenmiştir. "Efendisinin satımına, hibe edilmesine, sadaka olarak verilmesine izin verdiği köle, güvenilir ise o kölenin satın alınmasında sakınca yoktur. Kölenin fâsık olduğu durumda ise satın alan kişi bu konuda araştırma yapar." denilmiştir.³⁶⁶ Yine *el-Hâniyye*'de geçen rivâyette kişi, kanaatine göre onun söylediklerinde güvenilir olduğunu düşünüyorsa söylediği haber geçerli olmaktadır. Aksine yalan söylediğini düşünüyorsa geçerli sayılmamaktadır. Şâyet herhangi bir kanaati yoksa cârîyeyi satın almaz ve sözünü de geçerli saymaz. Hakkında herhangi bir araştırma bulunmuyorsa fetvâ, hür kimseye verilen hükmün verileceği yönündedir.³⁶⁷

ii. Çocuk ve Kölenin Satımı Akdi-Hibesi

Bir diğer mesele de küçük bir çocuk, küçük bir cârîye, hür veya köle erkek kimse ile gelenden bir şey satın alınmasının doğru olmamasıdır. Araştırdıktan sonra alınır diyenler olmuştur. Örneğin, ticaret için o kimsenin me'zunu olduğu söylenirse, çocuk olması durumunda da çocuk adâletli ise o kimse araştırma yapar. Hakkında herhangi bir bilgi yoksa araştırmadan önceki durumda bırakılır.³⁶⁸ Bu örnek de bize ibaha-yı asliyenin ilk zamanlardan bu yana temel ilkelerden biri olduğunu göstermektedir.

iii. Çocuk ve Kölenin Satış Yapması-Hibesi

Bir diğer mesele de bu küçük çocuğun o kişiye getirdiğini hibe etmek ya da sadaka vermek istemesidir. O kişinin üzerine düşenin bu hediye yahut sadakayı hakkında soruşturana kadar kabul etmemesi olduğudur. Eğer hibe etmeye ve sadaka vermeye izinlidir denirse, Kâdî araştırır ve araştırma sonucuna göre hüküm verir. Şâyet araştırma sonucunda bir şey çıkmazsa araştırmadan önce olduğu gibi bırakılır.³⁶⁹ Bu da bize bir şeyin hakkında bilgi olmaması durumunda o şeyin mübâhlığına

³⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 25; Md. 27922.

³⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 25; Md. 27923.

³⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 25; Md. 27924.

³⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 26; Md. 27925.

hükmetmemiz gerektiğini göstermektedir. Bu konuda İmam Muhammed şöyle demiştir³⁷⁰:

Küçük çocuk haber aldığı bilgiyi araştırıp sonucunda o haberin doğruluğuna ulaşırsa bu bilgiye göre amel edip sadaka verebilir. “Bu mal babamın, yabancı bir kimsenin malı ya da efendimin malıdır, sana hibe yahut sadaka olarak gönderdi.”, “Bu bizim malımızdır. Babamız sana sadaka etmemize ya da hibe etmemize izin verdi.” dese, bunu kabul etmesi gerekmez. Çünkü haber ile sabit olan bilgi, gözlem ile olandan daha üstün değildir. Babanın hibe edilmesine ya da sadaka verilmesine izin verdiğini öğrenen kimse (sami’), bu durumda da bunu kabul etmesi câiz değildir.

Şeyh İmam Şemsüleimme el-Halvânî’nin de çocuğun satım akdine dair şöyle bir rivâyeti aktarılmıştır:

Çocuk bakkala bir şeyler almak için bir miktar parayla gitse, bakkalın eşi bunu çocuğun annesine haber verse, şâyet sabun benzeri bir şey isterse bunu o çocuğa satabilir. Şâyet genellikle yediği kuru üzüm satın almak isterse, bakkalın onu satmaması gerekir. Çünkü çocuğun yalan söylediği aşikardır. Böylelikle annesinin vermiş olduğu para israf olur. Çünkü çocuk kendi istediği şeyi satın almak istemiştir.³⁷¹

Efendisi için kadın ya da erkek köle tarafından fakire gelen sadakanın durumu da böyle olacağı ve kişinin onu önce araştırması gerektiği söylenmiştir. *el-Hidâye*’de hediyein köle, câriye, küçük çocuk beyanı ile kabul etmesinin câiz olduğu söylenmiştir. Çünkü hediyeler genellikle bunlar aracılığı ile gönderilir. *el-Câmiu’s-sağîr*’de gelen rivâyet, bir câriyenin, beni bu hediye getirmem için efendim sana gönderdi, onu alabilirsin demesini şart koşarken *es-Siğnâkî*’de gelen rivâyette ise *el-Hidâye*’den nakille efendinin kölesine ticaret izni vermesi durumunu şart koşmuşlardır.³⁷²

Başka bir durum da bir kişinin, başkasının câriyesini kendi câriyesi olduğunu iddia eden bir kişiye karşı karşıya kaldığı durumdur. *el-Hâniyye*’de durum, o kimsenin câriyenin sahibinin kendisi olduğunu söylemesi ve câriye de bunu doğrulaması ve diğer adamın elinden de bu câriyeyi kaçırmaması şeklinde olmuştur. Devamında ise câriyeyi elinde bulunduranın “Bu câriyenin, sahibi olduğunu iddia eden kişinin olduğunu öğrendim.” demesi ve câriyenin sahibi olan kimsenin de “Dediğin gibidir. Bunu böyle gizli kalmasını emrettim, câriye de onu doğruladı.” demesi gelmektedir. Güvenilir Müslüman bir kimse ise o kimseden satın almasında bir sakınca olmayacağı, şâyet câriyeyi elinde bulunduran kimse fâsık ise araştırıp soruşturulması gerektiği

³⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 26; Md. 27926.

³⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 26; Md. 27927.

³⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 26; Md. 27928.

söylenmiştir. Araştırma sonucu onun yalan söylediği ortaya çıkarsa o zaman satın alması gerekmeyecektir. *el-Hâniyye*'deki nakle göre bu kimsenin hibesi ve sadakası kabul edilmemektedir. Ancak araştırma sonucunda onun doğru söylediğine ulaşılsa satın almak da bir sakınca olmamaktadır. Araştırma sonucu hakkında bir bilgiye ulaşılmazsa olduğu gibi bırakılacağı belirtilmiştir.³⁷³ Burada meselenin ne kadar detaylı ve tüm boyutları ile düşünülmüş olduğu görülmektedir.

Herhangi bir esere nispet edilmeden bir mesele aktarılmıştır. Tahminimizce öncesi ve sonrası ile ilişkili olarak bu meselenin *el-Haniyye*'de geçtiğini söyleyebiliriz. Burada geçtiğine göre sâhibü'l-yed senin vasıflandırdığın sözü söylemese ve “Falan kimse bana zulmetti câriyemi gasp etti ve onu aldı.” dese adil olsa dahi o kimseden bir şey satın alması gerekmeyeceği ifade edilmiştir.³⁷⁴

el-Hâniyye'de bu konuda geçen rivâyete göre elinde câriye bulunan kimse güvenilir olsun, olmasın sadakası ve hibesi kabul olunmayacağı söylenmiştir. Şâyet “Bana zulmetti, gasbetti sonra gasb ettikten sonra onu bıraktı sonra bana geri verdi.” dese, güvenilir bir kimse ise satın almak da sakınca olmadığı, fâsık bir kimse ise araştırma yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Şâyet “Onu bana yaklaştırmadı ancak konuyu kâdîye götürdü. Onun aleyhine beyyine sunuldu yahut yemin verildi ve yeminden dönüldü. Kâdî da bu durumlara göre hükmetti.” dese, bu ve ilk durum da aynı olacağı vurgulanmıştır. Nihai karar ise adâletli bir kimseden satın alma işlemi yapılabilirken fâsık bir kimse olduğunda araştırma yapılacaktır.³⁷⁵

el-Hizâne'den aktarılan rivâyet de mağsup câriye hakkındadır. Buna göre kişi, “Bu câriye benimdi falanca onu gasbetti, rızam ve herhangi bir hüküm olmaksızın onu vermek zorunda kaldım.” dese bu doğrulanamaz. *el-Muhît*'te ise konuyu destekleyici olarak “Kâdî o câriyeyi evinden almam için hükmetti.” ifadesine verilen hükmün de aynı olacağı söylenmiştir. *el-Hâniyye*'de eklenen, izinli olsun yahut izinli olmasın kaydı da şartlardan birini oluşturmaktadır. Ayrıca *el-Muhît*'te, “Kâdî câriyenin benim olduğuna hüküm verdi, câriyeyi o kimseden aldım sonra o da onu bana verdi.” demesi durumunda kişi adil ise onu satın almak da bir sakınca olmayacağı; kâdî câriye ve o kimse için hükm verir ve hükmünden döner inkâr ederse o zaman adil bir kimse dahi olsa câriyeyi satın almamak gerektiği söylenmiştir. *el-Hâniyye*'de yine benzeri bir

³⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 26; Md. 27929.

³⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 27; Md. 27930.

³⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 27; Md. 27931.

durum paylaşılmıştır. Kişi, “Falan kimseden şu câriyeyi aldım, bedelini ödedim sonra satım reddedildi. Cârîyeyi yine de aldım.” demesi bu durumun onun sözünün geçerli olmasını gerektirmez.³⁷⁶

Konuya dair İmam Muhammed *Kitâbü'l-Asl*'da “Bu, elinde cârîyeyi bulunduran kimsenin durumu hakkındaki hüküm mesabesindedir. Onu ücreti karşılığında falanca kimseden aldım. Onu onun emri ile satın aldım.” demiştir. *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'de şâyet inkâr zikredilmezse şâyet adâletli ise satım gerçekleşir mi? diye sorulmuştur. Kişinin satımı inkâr ettiği söylene, adâletli bir kimse ise satın alınması gerekmeyeceği söylenmiştir.³⁷⁷

Yine İmam Muhammed *Kitâbü'l-Asl*'daki rivâyetinde bu durumu “Cârîyeyi falancadan satın aldım, onun emri ile kabz gerçekleşti. Semeni ödedim ve o kimse sika idi.” ifadesinde yaşadığı olaya benzetmiştir. Başka bir kişi “Falan kimse bu satımı inkâr etse, hiçbir şey satmadığını iddia etse ve bu kimse de sika bir kimsedir.” demesi durumunda, ondan bir şey satın alması gerekmeyeceği de yine aynı yerde geçmektedir. Bu satımı inkâr haberini getiren kişi fâsık olursa haber hakkında araştırma yapılması gerekmektedir. *el-Hâniyye*'de şâyet haberi veren ikinci kişinin sika değil ve zannı galibe göre yalancı olduğuna hükmediliyorsa o cârîyeyi satın almakta bir sorun olmayacağı belirtilmiştir. Haberi getiren ikinci kişi sika olmadığı veya haberi getirenlerin hepsi fâsık olduğu durumlarda, ikinci haberi getirenin sözü doğru sayılmaktadır. Bunun üzerine ondan herhangi bir şey kabul edilmez yani satın alınmaz.³⁷⁸

iv. Miras

Bir diğer mesele de *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'deki birine miras bırakıldığı yahut o kimsenin mirası olduğu ortaya çıktığı rivâyetidir. Bu durumda adil bir kimse o malın gasp edildiğini bildirirse ve zilyed de müttehim olarak tekzip etmiş olsa, bu mal o kişiye câiz olur denilmiştir. Kendinden başkasının bulunmadığı durumlarda bulunan su hakkında hüküm ise teyemmüm gerekmeden onunla abdest alınabileceğidir.³⁷⁹

³⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 27; Md. 27932.

³⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 27-28; Md. 27933.

³⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 28; Md. 27934.

³⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 28; Md. 27935.

v. Evlilik

Bir kimsenin vekili olduğunu söyleyip seni şu kimsenin küçük kızı ile bu şahitlerin huzurunda evlendirdim yahut şu kız ile ilişkiye gir demesi durumunda hükmün ne olacağı da tartışılmıştır. Kızın babası ölmüş ve kız, erkek kardeşinin himayesi altındaysa, erkek kardeşi karar verinceye kadar bu söylenenlerin hiçbiri gerçekleşmez.³⁸⁰

vi. Satın Alınan Câriye

el-Muhîr'te geçen rivâyete göre bir kişinin 'Onu sika Müslüman bir kimseden satın aldım.' diyerek elinde olan câriyeyi sattığında, o kimseden bu câriyeyi satın almak için bu sözün yeterli olacağı söylenmiştir. Câriye kabz esnasında kendi elinde değil de efendisinin evinde olmuş olsa 'Falan kimse onu satmam ve satın alan sika birine vermemi benden istedi.' dese, yine satın almasında bir sakınca olmayacağı söylenmiştir. Kabz, câriyeyi satım istemi ya da emretmeksizin doğrudan gerçekleşmiş olmaktadır.³⁸¹ Herhangi bir malın satımında Müslüman kimsenin beyanının esas alınacağı, fasık kimsenin beyanının araştırmaya ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Bunu söyleyen fâsık bir kimse olduğunda ise araştırma yapmanın gerekeceği belirtilmiştir. Araştırma sonucu kişi, o kimsenin doğru söylediği hissine kapılırsa satım akdi gerçekleşir ve câriyeyi kabzeder. Şâyet o kimsenin yalan söylediği hissi oluşursa, efendisine sorana kadar yahut adil bir kimse onu haber verinceye kadar o câriye ile ilişkiye girmemesi gerektiği söylenmiştir.³⁸² Satım akdini fasit kılan bir şüphe bulunduğundan bu hususta ihtiyatlı davranmak gerekmektedir.

Bu noktada İmam Muhammed konuya dair, 'Bu câriyenin sahibi tarafından bir zorlama ya da tartışma olmadığı durumundadır. Şâyet sahipten bir tartışma ya da bir inkâr gelirse, muhbirin -fâsık olsun adil olsun- haberi delil olma özelliğini kaybeder.' kaydı eklenmiştir.³⁸³ Tartışma olması hususu haberin delaletini zedelemektedir.

vii. Şahitli Satım Akdi

Şahitli satım akdinde iki adil şahit satım esnasında câriyenin efendisinin satıcıya satım emri verdiğine şahit olsalar, kişi de bu şahitlerin şahitliği ile câriyeyi satın alsa, ücreti

³⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 28; Md. 27936.

³⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 28; Md. 27937.

³⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 28; Md. 27938.

³⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 28; Md. 27939.

ödeyip câriyeyi kabzetse ve sonra efendi gelip vekâleti inkâr etse, müşteri için câriyeyi elinde bulundurma hakkı vardır. *el-Hariciyye*'de geçen rivâyete göre, efendi konuyu kâdîye götürünceye kadar -muhibirin tek kişi olduğu duruma muhalif olarak- bu kişi bu câriye üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir. Hâsım, kâdî huzurunda olmazsa mâlik açısından hükmedilir. Eğer mâlik vekâlet üzerine yemin vermek ister ve yemin ederse, kâdî vekâlete hükmedinceye kadar o iki şahit vekâlet hakkında kâdî huzurunda şهادetlerini tekrar etmedikçe câriyeyi elinde tutamayacağı söylenmiştir.³⁸⁴

Hizânetü'l-Fakîh'te bu bölümün son maddesi olarak hakkında tek bir kişinin getirdiği haberin kabul olmadığı beş durum rivâyet edilmiştir ve konu bununla özetlenmiştir. Birincisi, bir şey satın aldığında, bir adam bunu satıcıya ait olmadığını onu izinsiz sattığını söylenmesi durumudur. Bu kimsenin haberi doğrulanmayacağı ve bu satın alınan şeyde tasarrufun câiz olacağı zikredilmiştir. İkincisi, bir kadının evlendirildiğinde, bir erkeğin veya kadının o kadının aslında kendisinden ayırt edilemeyecek kadar benzeyen süt kız kardeşi olduğunu söylemesi durumudur. Bu durumda o kişinin bu ilişkiden uzak durması müstehâb olmaktadır. Üçüncüsü, bir yiyecek yahut içecek satın alındığında sika bir kimsenin bunun haram olduğunu söylemesi durumudur. Bu hususta da bunlardan uzak durulması müstehâb olacağı ifade edilmiştir. Dördüncüsü, satıcının bu ürünleri gasp ettiğinin haber verilmesi durumudur. Satıcı bunu doğrulamasa da haram olarak değerlendirilir. Beşincisi ve sonuncusu da kendi velisini kılıçla öldüren ve bunu inkâr eden bir adamı gören kimsenin de doğrulanmayacağıdır. Çünkü bu, onu görenin bu cinâyete yardım etme kapasitesini de göstermektedir.³⁸⁵

d. Eşlerden Birinin İrtidat Etmesi, Süt Kardeşliği, Talak, Ölüm ve Nikahın Fesadı Hakkındaki Haber-İ Vâhidler ile Amel Edilmesi Durumları

Son grup fetvâlar ise *el-Muhîr*'ten nakledilen eşlerden birinin irtidat etmesi, süt kardeşliği, talak, ölüm ve nikahın fesadı hakkındaki haber-i vâhidler ile amel edilmesi durumları ile ilgilidir.³⁸⁶

³⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 28-29; Md. 27940.

³⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 29; Md. 27941.

³⁸⁶ Enderpetî, 30.

i. *Eşlerden Birinin İrtidadı*

İlk mesele eşlerden birinin irtidat etmesi meselesidir. İmam Muhammed (rh) şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

Bir adam bir kadın ile evlense ve onunla kendisinden ayrılıncaya kadar ilişkiye girmese ve bir adil bir kimse de o kadının İslâm dininden döndüğünü (Allah korusun) söylese; *el-Gıyâsiyye*'de eklenen bilgiye göre hür, memlûk ya da kazıftan had yemiş biri de olsa, o kişinin muhbirin haberini doğru sayması, o kadının kız kardeşi yahut irtidat ettiği söylenilen kadından başka dört kadın ile evlenmesi de geçerlidir. Şâyet fâsık bir kimse ise bu bilgi üzerinde araştırma yapılır.³⁸⁷

el-Hâniyye'den aktarılan rivâyete göre ise irtidat haberini getiren muhbir sika bir kimse olmayıp zann-ı gâlibe göre doğru söylediğine kanaat getirilen bir kimse olduğunda da hüküm böyle verilmektedir. Ancak bu kimsenin yalan söylediği düşünüüyorsa tedbiren üçten fazla evlenmesi câiz olmamaktadır. Bu meselenin İstihsân bölümünde böyle ele alındığı da vurgulanmıştır. *Siyerü'l-Kebîr*'de ise bu meseleye daha da ihtiyatlı yaklaşımış, o kişinin irtidat ettiği söylenilen kadının kız kardeşi ve ayrıca dört kadın ile evliliği, iki erkek yahut bir erkek iki kadın şahit olmadıkça geçerli olmaz denilmiştir.³⁸⁸ Haberi sika kimse veriyorsa hüküm de daha ihtiyatlı olmak gerektiği yönünde oluyor. Hatta *Siyer*'de bu konuda daha tedbirli olunmuş ve iki şahidin şهادeti istenmiştir.

Bölümde Şeyhülislâm'ın, İstihsân bölümünün şerhinde, kadının irtidatı hakkında iki rivâyeti zikrettiği, erkeğin irtidatı hakkında bir şey söylemediği belirtilmiştir. Şemsüleimme Serahsî'nin ise erkeğin irtidatı hakkında iki rivâyetin ihtilafı başlığında konuya dair görüşlerini zikrettiği eklenmiştir. *Siyer*'deki rivâyete göre, iki erkek ya da bir erkek iki kadın şahit olmaksızın kadın tarafınca erkeğin irtidatı sabit olmamaktadır. Kadının irtidadına gelince, rivâyetlerin ittifakına göre zevç tarafınca tek kişinin sözü ile sabit olmaktadır. Şemsüleimme Halvânî'ye göre ise *Siyer*'deki rivâyetlerin ve bu iki meselede zevç tarafınca kadının irtidatının sabit olmaması sahih olan görüştür. Kadın tarafınca ise erkeğin irtidatı iki erkek yahut bir erkek iki kadın şahit olmaksızın geçerli sayılmamaktadır.³⁸⁹

³⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 30; Md. 27942.

³⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 30; Md. 27942.

³⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 30; Md. 27943.

ii. İrtidat

Kadının nikahtan sonra irtidat ettiğinin haberi İstihsân bölümündeki rivâyetten ayırt edilmiş olduğu *ez-Zehîra*'da vurgulanmıştır. Buradaki bilgiye göre “Koca, onunla mürted iken evlendim.” dediğinde şâyet adâletli ise muhbirin sözü onu bağlamamaktadır. O kadının irtidatının nikahtan sonra olduğunu söylerse, adâletli ise dört kadın ve kız kardeş ile evlenmesi sözünü doğru kabul etmek zorundadır.³⁹⁰

iii. Radâ'

Kişi süt emzirilmiş bir câriye ile evlense sonra kadından boşansa, bir kimse de gelip kendi annesinin, kızının yahut kız kardeşinin o küçük câriyeyi emzirmiş olduğunu söylemesi durumunda şâyet o kimse adâletli bir kimse ise sözü geçerli sayılmaktadır ve küçük câriyenin kız kardeşi ile ya da o küçük kızdaki başka herhangi dört kadın ile hükmen evlenebilmektedir. Eğer fâsık bir kimse ise o zaman bu bilgi araştırmayı hakeder.³⁹¹ Bu rivâyetin *ez-Zehîra*'da geçtiği zikredilmese de geçmiş olmasının muhtemel olduğu konu tertibinden anlaşılmaktadır.

Tam bu noktada Şeyhülislâm'ın bir tasnife gittiğini görmekteyiz. *Siyer*'deki rivâyetin rada' ve riddet olmak üzere ayırt edilmesi gerektiğini savunmuştur. Yukarıdaki gibi söylemeyip “O câriye ile evlendin. Evlendiğin zaman o senin süt kardeşindi.” dense, bilgiyi veren kimse adil ise ne o câriyenin kız kardeşi ile ne de diğer dört kadın ile evlenir. *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'den bu durumun, iki adil kimsenin şahitliği olmadan geçerli olmayacağı nakledilmiştir. *el-Hâniyye*'den gelen alıntıda da süt kardeşi olduğunu haber verdiği hâkimin aksine, yaygın olan görüşün bu olduğu ifade edilmiştir.³⁹² *Siyer*'deki rivâyete göre haber verenin adil olması durumunda dahi teyite muhtaç bir bilgi olduğu, konunun önemine işaret etmektedir. *Attâbiyye*'deki bilgi ile de bunun desteklendiğini, şahitler olmadan bu bilgiye hüküm inşa edilemeyeceği anlaşılmaktadır.

iv. Talak

Bir kişinin karısından ayrılıp ayrıldığı kadına adil bir Müslüman kimse gelip ‘Kocan seni üç talak ile boşadı yahut öldü ve senin iddet beklemen gerekir.’ dediği ve bunu üzerine kadının gidip başka bir kimse ile evlendiği durum tartışılmıştır. Bu haberi

³⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 30-31; Md. 27944.

³⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 31; Md. 27945.

³⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 31; Md. 27946.

getiren kimse fâsık bir kimse ise bu haberin doğruluğu araştırılmalıdır. *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'den eklenen bilgiye göre, o kadına kocasının boşadığına veya öldüğüne dair bir yazı geldiğinde de yine aynısı uygulanmalı yani bu durum araştırılmalıdır. Zann-ı galibe göre böyle hükmedilir.³⁹³

Bu hususta *Fetâvâ Ebi'l-Leys*'ten bir rivâyet aktarılmıştır. Buna göre:

İki şahit boşanma esnasında bir kadına şahitlik ettiklerinde, kocası gaib ise bu kadın iddet bekler ve başka bir kişi ile evlenir. Şâyet kocası kayıp değilse kocasından ayrılamaz. Bir kadın kocasının kendisini boşadığını duyar ve kocası da bunu reddeder ve yemin eder. Kâdî o kadını kocasına geri verir. Ancak kadın kocanın yanında bulunamaz. Kadın sahip olduklarını bırakır ve kocasından uzak durur. Şâyet buna gücü yetmezse onu öldürür. Bu durumdaki hüküm yine böyledir. Bu faslı ve beraberinde gelen ihtilafları nikâh bölümünde ele aldık.

Buna ek olarak Kitâbü'l-İstihsân'da bu durumdaki kadının iddeti hakkında görüş geliştirilmiştir. Kadın kocasından uzak durması halinde iddet beklemesine de gerek olmayacağı ve başka bir kimse ile evlenebileceği söylenmiştir. Şemsüleimme Serahsî (rh), bunun hukukun verdiği karar ve bununla birlikte bu durumun o kadın ile rabbi arasında olduğunu ve dolayısıyla iddet bekleyip de başka bir kimse ile evlenebileceğini söylemiştir.³⁹⁴

v. Ölüm

Bir kadına adil Müslüman bir kimsenin, kocasının öldüğü haber vermesi durumunda, kadının 'Onu ölü olarak gördüm.', 'Cenazesinde bulundum.' beyanına inanması makuldür. Ancak 'Bana birisi bunu söyledi.' dese o zaman bu habere itimat etmemelidir. Şâyet o haberi tek bir kişiden duysa ve diğer iki kişiden kocasının hayatta olduğunu işitse, eğer öldüğünü haber veren kişi "onun öldüğünü gördüm ve cenazesinde bulundum." dese o kadın başkası ile evlenebilmektedir. Şâyet kocanın yaşadığını haber veren diğer iki kişi sonraki bir tarihi söylüyorlarsa bu ikisinin haberi tercih edilmelidir. *es-Sirâciyye*'deki bilgiye göre, bu iki kişinin adil olması gerektiği kaydı konulmuştur.³⁹⁵ Buradan tek kişinin aynen ölüm beyanı kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte haberin verildiği tarih de önemli olmaktadır. Güncel tarihte bilgiyi verenin beyanı esas alınmaktadır.

³⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 31; Md. 27947.

³⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 31-32; Md. 27949.

³⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 32; Md. 27950.

Fetâva'l-Fazlî’de ise “İki kişi kocanın öldüğüne ya da öldürüldüğüne ve diğer iki kişi de hayatta olduğuna şahit olsalar, kişinin öldüğüne şahitlik yaşadığına şahitliğine tercih edilir” denilmiştir. *ez-Zehîra*’daki nakile göre ise adil bir erkek ya da kadın onların boşanmalarına şahitlik etse, o kadında şahidin me’zun olduğuna dair bir his oluşsa, kadına iddet beklemesi ve başka bir kimse ile evlenmesi câiz olmaktadır. Ayrıca kadının velisi yanındaki şahitlik ve haber verme, kadının kendisine verilmiş benzer olduğu da belirtilmiştir.³⁹⁶

Bunun üzerine şöyle bir örnek verilmiştir. Şâyet bir kadın bir kimseye, “Eşim beni üç talak ile boşadı. İddetim de bitti.” dese, bu kadın adil ise o kişinin bu kadın ile evlenebileceği söylenmiştir. Eğer fâsık bir kadın ise o kişinin, önce araştırması ve bunun sonucuna göre amel etmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, adil bir kimsenin o kadına, nikahını fasit olduğunu; kocasının kendi süt kardeşi olduğunu ya da kocasının mürted olduğunu söylemesi durumunda ise kadının bu evliliği kabul etmemesi ve başka bir kimse ile evlenmesi gerekmektedir.³⁹⁷

İmam Muhammed bu durumu başkasının mülkiyetindeyken esir olmuş bir câriyeyi elinde bulunduran kimsenin durumuna benzetmiştir. Durumunu öğrenip onu satın almak isteyen kimse, onun hakkında soruşturur. Câriyesi olduğunu söyleyen ‘Bu câriye benimdir.’ diyerek câriye onun elindeyken mülkiyetine dair yalan söylemesi durumunda, adâletli olan kimsenin onu satın alması gerekmez. Şâyet câriyeyi elinde bulunduran ondan satın aldım derse satın alabilmektedir.³⁹⁸

Bir diğer hususta elinde bulunan câriyenin kendisine ait olduğunu iddia eden kişinin durumudur ki bu da bir önceki duruma benzetilmiştir. Nitekim bu câriye onay veya reddetmek sureti ile kendini ifade edemeyecek kadar küçüktür ve büyüdüğünde durumundan haberdar olan başka şehirden bir kişi ile tanışır ve o kişi onunla evlenmek ister. Kız ‘Ben aslen hür biriyim, elinde bulunduğum kimsenin kölesi değilim.’ dese o kişi o kız ile evlenemeyeceği, o câriye, ‘Ben elinde bulunduğum kimsenin kölesiyim, beni esir aldı.’ diye beyan etse, şâyet o kız doğru söylüyorsa o kişi onunla evlenebileceği söylenmiştir. Bu konuda *el-Hâniyye*’de o kişiye göre sadık ya da sika bir kimse olduktan sonra evlenmesine bir mâni olmayacağı belirtilmiştir.³⁹⁹

³⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 32; Md. 27951.

³⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 32; Md. 27952.

³⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 32; Md. 27953.

³⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 32-33; Md. 27954.

Bir kimse ile evlenmiş hür bir kadın başka bir kişiye gelse ve ilk nikahının kocasının gayrimüslim olması sebebiyle fasit olduğunu söylemesi durumunda, bu kişinin o kadını onaylamaması ve onunla evlenmemesi gerektiği eklenmiştir. Kadın 'Eşim benim boşadı' ya da 'Kocam dinden döndü ve ondan ayrıldım' dese, kadın şâyet doğru sözlü bir kimse ise onu onaylayıp onunla evlenebileceği söylenmiştir.⁴⁰⁰ Buna ek olarak, nikahtan sonra kocasının mürted olduğunu ikrar eden kadının durumu da buna benzetilmiştir. Bu haberi duyanlar şâyet o kadın doğru sözlü bir kimse ise onunla evlenebilirken, haberi veren yabancı bir kimse olduğunda ve nikâh esnasında bu kocanın mürted olduğunu haber vermesi halinde bu haberi duyanlar (o kadın ile evlenmek isteyenler) o kadın ile evlenemezler.⁴⁰¹ Haberi verenin Müslüman mı yoksa yabancı mı olduğu önemlidir. Hüküm buna göre değişkenlik göstermektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz sistem göz önüne alındığında tek bir kişinin getirdiği haberde dikkat edilen hususlar da bilginin kaynağı ile mahiyeti ele alınır. Bu doğru ve güvenilir bilginin hem kişisel hem toplumsal hem de dini önemini bize göstermektedir. Bu konu hakkındaki meseleler ekler kısmında daha detaylı incelenebilir.

4.3.3.2. Kanaate Göre Hüküm Vermek Hakkında

Bu bölüm konu tertibince ikinci sırada yer almaktadır. Bu bölümde müellif yedi fetvâya yer vermiştir. Bu fetvâlar daha çok *el-Fetâva'l-Hâniyye*'den nakledilmiştir. Ayrıca müellif son iki fetvâda Ebû Ca'fer el-Hinduvânî'nin Ebû'l-Hasan b. Ziyad tariki ile gelen rivâyetlerine de yer vermiştir.

Bu bölüm, müellifin tek kişinin sözü bölümünde de belirttiği, dini konularda ve muamelâtta kanaate göre amel etmenin câiz olacağına telmih ile başlamıştır. Nitekim kan davalarında da hükmün böyle olacağını eklemiştir. İlk mesele kılıcını kuşanarak bir başkasının haberi olmadan birden evine giren kimsenin durumu nasıl olacaktır. Böyle bir durumda o kimsenin hırsızlardan mı kaçtığı, kendisi hırsızlık için yahut ev sahibinin mâni olması durumunda onu öldürmek için mi o eve girdiği ev sahibi soruşturur. Araştırma sonucunda eve sığınmak için girdiği ortaya çıkarsa o kimsenin öldürülmeyeceği; eve bir şeyler çalmak üzere giren bir hırsız olduğu bilirse ve kişi kendisine bağırma ve kovma gibi durumlarında sataşılmasından korkması halinde, onu

⁴⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 33; Md. 27955.

⁴⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 33; Md. 27956.

öldürmesinde sakınca olmayacağı söylenmiştir.⁴⁰² Konuya dair *el-Hâniyye*'de geçen rivâyet ise şöyledir:

Kanaati oluşturan zanna dış görünüşten hüküm vererek de ulaşılır. Eğer bu kimsenin ehl-i hayr ile oturup kalktığı biliniyorsa bu, o kimsenin hırsızlardan kaçan bir kimse olduğuna; o kimsenin hırsızlar ve ehl-i şer ile oturduğu biliniyorsa bu, o kimsenin hırsız olduğuna delalet eder.⁴⁰³

Ve yine *el-Hâniyye*'de geçen rivâyete göre, bir yere bir kimsenin mudâribi, mufâvıdı ya da vekili olarak bir miktar yiyecek ile geldiği bilinen birisinin sattıklarından alınabilir. Yine bir kölenin bir şehre gelip efendisinin ona ticaret yapma hususunda izin verdiğini söylemesi durumunda da o bölgenin insanları onun sözünü kabul edip o kimse ile muamelede bulunabilmektedir.⁴⁰⁴ Burada, beyanı esas alanlara göre borç yükümlülüğü mal sahibinde olmaktadır.

Bir diğer önemli husus da herhangi bir kadın ile kendisini görmeden evlenmiş bir kimsenin durumudur. Böyle birinin huzuruna bir kimse gelse ve o kadının onun karısı olduğunu söylese fetvâ, kendisine göre gerçekten sika ya da zanna göre sadık birinin sözü olduğunu düşünmesi halinde o kimsenin bu sözü geçerli sayması ve o kadın ile ilişkiye girmesidir.⁴⁰⁵ Bu rivâyet görülmeden yapılan akitlerde zannı galibin önemini göstermektedir.

Buna ek olarak, Dârulharb'de bir grup kimse ile karşılaşan Müslümanların, o grubun Müslüman olup olmadıklarından emin olmamaları halinde, onları Müslüman mı yoksa düşman olarak mı kabul edecekleri da tartışılmıştır. Onların yapması gereken bu noktada araştırma yapmak olduğu söylenmiştir.⁴⁰⁶ Ebû Ca'fer el-Hinduvânî'nin Ebû'l-Hasan bin Ziyad'dan, evine kılıçla girmiş bir adam hakkında Ebû Hanîfe'nin şu rivâyeti nakledilmiştir:

Kişî kendi canına kastedileceği kanaatini taşıyorsa, canına bir kastı olmadığını bilirse dahi, herhangi bir uyarı olmaksızın onu öldürebilir. Bu rivâyet araştırmanın öldürmesinin mübâh olacağı şer kastının ne zaman gerçekleştiğine işaret eder. Tekrar bir araştırmaya gerek olmaz.⁴⁰⁷

⁴⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 34; Md. 27957.

⁴⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 34; Md. 27958.

⁴⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 34; Md. 27959.

⁴⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 34; Md. 27960.

⁴⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 34-35; Md. 27961.

⁴⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 35; Md. 27962.

Öldürmeden bırakmak ya da bırakmamak hususunda İmam Muhammed Kitâbü'l-İstihsân'daki görüşü de buna eklenmiştir. Zira o, kanaatine göre bu kişinin şer için eve girdiği biliniyorsa ikinci olarak öldürmeden mi gönderileceği yoksa hiç gönderilmeyeceği hususunda araştırma yapılması gerektiğine işaret etmiştir.⁴⁰⁸

Son olarak Ebû Ca'fer'e karısı ile bir kişiyi gören kimsenin o kişiyi öldürmesinin câiz olup olmadığı hakkında sorulduğu rivâyet ile bölüm bitmiştir. Bu durumda Ebû Ca'fer, o kişi bağırma ile zinadan menedilmesi ya da öldürücü bir silah ile darb edilmesi durumları gerçekleşmişse onu öldürmeyeceği ve silahla çatışmaya girmeyeceği; öldürmekten ya da çatışmaktan başka yolu yoksa o zaman öldürmesi câiz olduğuna fetvâ vermiştir.⁴⁰⁹

4.3.3.3. Selamlaşma ve Teşmât Hakkında

Bu bölüm konu tertibince sekizinci sırada yer almaktadır. Bu bölümde kırk üç fetvâ ele alınmıştır.

i. Selamlaşma ve Fazileti

er-Ravzatü 'z-Zendûsiyye'de İbn Mes'ûd'dan (r.a.) gelen 'Kim Müslüman kardeşini selamla karşılarsa Allah Teâlâ onu ateşten azâd eder, annesinden ilk kez doğmuş gibi günahlarını siler.' rivâyeti nakledilmiştir. Yine aynı kaynaktan aktarılan diğer bir nakil ise Ebû Hüreyre'den (r.a.) gelmiştir ve 'Her kim Müslüman kardeşi ile karşılaşır, birbirilerini selamlarlar ve musâfaha ederlerse Allah ayrılmadan önce o kişinin günahlarını bağışlar. Müslümanlardan her kim birbirleriyle toplaşmak isterlerse meleklerden bir melek 'Ey kul, cennet ile müjdelendin' diyerek ona karşılık verir.' şeklinde rivâyet edilmiştir.⁴¹⁰

Yine bu hususta Abdullah b. Ömer b. el-As, Resûlullah'ın (s.a.v) "Kim kabirlere selam verirse Allah Teâlâ onu üç şey ile rızıklandırır: 1. Yaratılışı ve Ehl-i beyti tarafından sevilir. 2. İslâm üzere muhafaza eder. 3. Dünya hayatını Müslüman olarak tamamlar." buyurduğunu aktarmıştır.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 35; Md. 27962.

⁴⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 35-36; Md. 27963.

⁴¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 76; Md. 28083.

⁴¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 76; Md. 28084.

ii. *Selamlaşma Adâbı ve Usûlü*

en-Nevâzil'de bir kimsenin başka birisinin kapısına geldiğinde, önce izin istemesi, şayet içeri girerse selam vermesi gerektiği söylenmiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den bu hükmün evlerdeki durumlar için geçerli olduğu, şayet kişi dışarıda ise önce selam verip sonra konuşmaya başlayacağı nakledilmiştir.⁴¹² Bir diğer meselede ise kapıya bir dilenci gelip 'Esselamu aleyküm' dediğinde selama cevap verilmesi gerekmeyeceği söylenmiştir. Fakîh Ebü'l-Leys ise selamlaşma usulüne dair şöyle demiştir:

Bir topluluk ile karşılaştığınızda selam veriniz. Eğer selam vermişseniz bu selama bir karşılık gerekir. Hangisinin ecrinin daha fazla olduğunda ihtilafa düşülmüştür. Bazıları: "Geri cevap veren daha faziletlidir." derken bazıları, "Selam veren daha faziletli olur." demişlerdir. Selam veren için en faziletli olanı 'Esselamu aleyküm ve rahmetullahi ve berakâtühü' demesidir. Selamı alanın da bu şekilde geri cevap vermesi gerekir. 'Berakâtühü' den sonra herhangi bir şey eklemesi gerekmez. el-Bünyan'da ise "Cevabın başına vavı'l-atıf getirilerek 'Ve aleykum.' denir. Şayet atıf vavı düşürülürse 'Aleyküm selam' denir ve ondan da sevap elde edilir." şeklinde geçmektedir.⁴¹³

Söze ilk başlayan 'Selamun aleyküm', 'Esselamu aleykum' derse cevap veren için iki durum söz konusu olacağı ya 'Selamun aleyküm' ya da 'Esselamu aleyküm' demesi gerektiği söylenmiştir. Elif-lam olan yani marife şeklinde söylemek daha tercih edilendir. *Fetâvâ Âhû*'da selama karşılık veren 'Aleyküm selam' demesi gerekmektedir. Çünkü herkes Kirâmen Kâtibin ile gözetim altındadır. Her bir kişi aslında üç kişi sayıldığı için böyle yapılmaktadır.⁴¹⁴

Bir topluluğa gelen bir kimse selam verip oradan çıkıp tekrar geri dönmesi halinde tekrar selam vermesi gerekmeyeceği söylenmiştir. Teşmî't için de bunun bu şekilde geçerli olduğu söylenmiştir. İkinci defa karşılık vermek gerekmediği ancak verildiği takdirde müstehâb olacağı ifade edilmiştir. Nebî'nin ismi işitilince salavât getirilmesi müstehâbtır. Allah Teâlâ'nın ismi işitilince ise enbiyaların isminin işitilmesinin aksine zimmette herhangi bir borç oluşmamaktadır.⁴¹⁵

⁴¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 76; Md. 28085.

⁴¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 77; Md. 28086.

⁴¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 77; Md. 28087.

⁴¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 77; Md. 28088.

iii. Yürüyenin Oturana, Küçüğün Büyüğüne, Binekte Olanın Yürüyene Selam Vermesi

Ayrıca *el-Muhîtu'l-Burhânî* 'de geçen rivâyette yürüyenin oturana, küçük büyüğüne, binekte olanın yürüyene selam vermesi gerektiği söylenmiştir. *Fetâvâ Âhû*'da ise selam vermenin sünnet olduğunda bahsedilmiştir. Binekte olan kimsenin umumi olan yolda selam vermesi farz olmaktadır. Çünkü kendinden emin olmak isteyenlere güvenilirliğini göstermesi gerekmektedir. Bazıları bunu göstermesi gerekmeyeceğini söylemişlerdir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de 'Arkadan gelen öndekine selam verir.' denilmiştir.⁴¹⁶

Atâ'nın (rh) nakletmiş olduğuna göre, iki kişi karşılaştıklarında selam verdikten sonra konuşmaya başlarlar. *Attâbiyye*'de selam usulü "İki kişi karşılaştıklarında daha faziletli olan birbirlerine selam verip almalarıdır. Selamı temiz olarak vermeleri müstehâbtır. Teyemmüm ile de câiz sayılır. Ayakkabılı olan da yalın ayak olana yolun kolay olmasından dolayı selam verir." şeklinde açıklanmıştır.⁴¹⁷

iv. Erkeğin Kadına Selamı

el-Hâniyye'de ise 'Bir erkek bir kadın ile karşılaştığında ilk olarak erkek selam verir. Yabancı kadın erkeğe selam verdiğinde kadın yaşlı ise erkek selamı sesli alır, şâyet kadın genç ise erkek selamı içinden cevaplar.' denilmiştir.⁴¹⁸ Ayrıca, "Bir erkek yabancı bir kadını selamlar ise bu durumda selamı cevaplama önceki durumun tam tersidir. Hasan, iki topluluk birbirleri ile karşılaştıklarında sayıca az olan çok olana selam verir demiştir." şeklinde ekleme yapılmıştır.⁴¹⁹ Ayrıca Fakîh Ebü'l-Leys bir grubu selamlama usulüne dair yine şöyle demiştir:

Bir grup kimse bir topluluğa girdikleri vakit selamı vermezlerse o gruptaki herkes bu konuda günahkâr olurlar. Eğer onlardan sadece biri selam verirse bu hepsi adına câiz kabul edilir. Eğer hepsi selam verirlerse bu daha faziletlidir. Eğer hepsi karşılık vermezlerse hepsi günahkâr olur. Eğer onlardan sadece biri selama cevap verirse hepsi sevap kazanır. Bu görüşe dair bir hadis olmakla birlikte bu Fakîh Ebü'l-Leys'in tercih ettiği görüştür. Eğer onların hepsi selama karşılık verirlerse bu daha faziletlidir. Meşâyih'ten bazıları, o gruptaki herkesin selama karşılık vermeleri gerekir demişlerdir. Ancak biz bu görüşü tercih etmeyiz.⁴²⁰

⁴¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 77; Md. 28089.

⁴¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 78; Md. 28090.

⁴¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 78; Md. 28091.

⁴¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 78; Md. 28092.

⁴²⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 79; Md. 28093.

v. Selama Daha Güzeli ile Karşılık Vermek

*Fetâvâ Âhû'*dan aktarılan rivâyete göre, *Siyerü'l-Kebîr* kitabında selama karşılık vermek farzdır denilmiştir. Ayrıca âyet-i kerîmede “Eğer bir selama muhatap olduğunuzda, siz de o selamdan daha güzelini ya da bu selama karşılık verin.” buyrulmuştur.⁴²¹ Bir gruptan bir kimse selama karşılık verirse, sorumluluğun diğerlerinin üzerinden düşmekte olduğu söylenmiştir. Kâdî Bediüddin, “Ebû Yûsuf’un *el-Emâlî*’sinde bu konuda rivâyeti var.” demiştir. Buna ek olarak, temyiz döneminde olmayan çocuğun ve kadının selama karşılık vermesinin, farzların ikamesindeki bazı ehliyet eksiklikleri sebebiyle selamdaki sorumluluğu düşürmeyeceği; onlardan bazılarının sorumluluğu düşürür dediği bildirilmiştir. Yaşlının selama karşılığı hakkında da sorumluluğu düşürür denilmiştir.⁴²² *el-Muhîtu ’l-Burhânî*’de ise bu konuda şu şekilde geçmektedir:

Selamın karşılığını verdiğinde Müslüman kimsenin onu işitmesi gerekir. Eğer bunu işitmezse kişinin uhdesinden çıkmış olmaz. Müslümanın selam verip karşılığını işitmeme durumunda bunu selam olması düşünülemez. Eğer selama karşılık veren kimse karşısındakinin cevabını işitmezse buna karşılık denmez. İşitme duyusu olmayan bir kimsenin selamın yerine gelmesi için selam verenin ağız hareketlerini görmesi gerekir. Hapşırın kimsenin karşılığı da böyledir.⁴²³

el-Fetâva ’l-Attâbiyye’de baş parmak ile selam vermenin mekruh olduğu söylenmiştir. *el-Muhîtu ’l-Burhânî*’de geçen rivâyet ise selam sigası ile alakalı olup “Müslüman bir kimse bir başkasına selam verdiğinde çoğul sigası kullanması gerekir.” şeklindedir.⁴²⁴ *en-Nevâzil*’de selamın sorumluluğunu düşüren örnekler verilmiştir ve şöyledir:

Bir grup içinde oturan bir kimseye başka bir kimse ‘Esselamu aleyk’ diyerek selam verirse, o gruptan bazıları bu selama karşılık verdiklerinde bu karşılık o meclisteki diğer kimselerin cevabı yerine geçer ve sorumluluk üzerlerinden düşer. Bu belirli bir isim zikredilmediği durumda, o grubu işaret ettiğinde olur. Eğer ‘Esselamu aleyk ya Zeyd’ diyerek selamı belirli hale getirir ve buna Zeyd’den başkası karşılık verirse, Zeyd’den selam sorumluluğu düşmez. Eğer selamda belirli bir isim zikretmeyip sadece işaret ile iktifa ederse selama karşılık sorumluluğu düşer. Çünkü selam kastı işaret ettiği herkesin üzerine olur. Bu fazlalık *Fetâvâ Ehli Semerkand*’da zikredilmiştir.⁴²⁵

⁴²¹ Nisa Sûresi, 86. Âyet

⁴²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 79; Md. 28094.

⁴²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 79; Md. 28095.

⁴²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 79; Md. 28096.

⁴²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 80; Md. 28097.

Fakîh Ebû Ca'fer'den, Ebû Yûsuf'un halkasındaki bazı ulemanın çarşıya uğradıklarında 'Esselamu aleyküm' demedikleri sadece 'Selamun aleyküm' dedikleri rivâyet edilmiştir. Ona bu konuda böyle söylendiğinde şöyle dediği nakledilmiştir:

'Selam vermek sünnettir, selama icabet etmek ise Allah'ın farzlarındandır. Allah Teâlâ 'Size selam verildiğinde ona daha iyisi ya da onun aynı ile karşılık verin.' buyurmuştur. Eğer bana hiç kimse selam vermezse emr-i bi'l-ma'ruf vacib olur. Böylece Allah'ın selamı onlar üzerinde dua niteliğindedir. Beni de onları da bir şey bağlamaz. Allah'ın selamı tercih edilir.⁴²⁶

vi. Çocuğa Selam Vermek

Yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü de çocuğa selam vermek konusunda âlimler tartışmışlardır. Bazıları, "Çocuklara selam verilmez." diyerek hasen görüşü ifade etmişlerdir. Bazıları da "Onlara selam vermek daha faziletli olandır." diyerek Kâdî Şüreyh'in görüşünü benimsemişlerdir. Fakîh'in de bu görüşü tercih edip benimsediği nakledilmiştir.⁴²⁷

vii. Zimmîlere ve Gayrimüslime Selam Vermek

Zimmîlere gelince, âlimler bu konu hakkında da ihtilaf etmişlerdir. Zimmîye selam vermenin gerek olmadığı durumlar için bazıları "Onlara selam vermede herhangi bir sakınca yoktur." derken bazıları, "Onlara da selam verilmez." demişlerdir. Gerçekten ihtiyaç varsa selam verilebileceği söylenmiştir. Selam vermekten nehyetmek, Müslümanın vakarını göstermek için olduğu, selam verme zorunluluğu olmadığına zimmîyi yüceltmeye gerek olmadığı ifade edilmiştir. *Fetâvâ Âhû*'da "Şâyet zimmî övülmek için selamlanırsa, selamlayan dinden çıkar." fetvâsı verilmiştir. Fakîh, "Şâyet Ehl-i zimme selamlarsa selamına karşılık vermek gerekir. Başlangıçta bu yasaklanmıştır ancak durum bunu gerektiriyorsa selama cevap vermekte bir sakınca yoktur." şeklinde görüşünü belirtmiştir.⁴²⁸

el-Hâniyye'den aktarılan rivâyete göre, bir Yahudinin, Hristiyanın ya da Mecûsînin bir Müslümanı selamladığı durum hakkında İmam Muhammed şöyle demiştir:

Müslüman Resûlullah'tan merfu' olarak ulaşan 'Size selam verildiğinde siz de icabet ediniz.' hadis-i şerifine niyet ederek 'Senin üzerine de' şeklinde cevaplar. Onlara selam

⁴²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 80; Md. 28098.

⁴²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 80-81; Md. 28099.

⁴²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 81; Md. 28100.

vermek kerih görülmüştür ancak kâfir bir kimse selam verirse bu konuda bir sakınca yoktur. Ancak Müslüman kişi ‘Senin üzerine de’ den daha fazla bir şey söylemez.⁴²⁹

Müslüman bir kimse zimmîye “Allah senin ömrünü uzun eylesin.” derse, eğer bunu o kişinin Müslüman olacağına ümit ettiğinden kalben demişse ve zimmiler bu düşkünlük ve zillet için cizye ödeyecekse, bu durumda bir sorun teşkil etmeyeceği söylenmiştir.⁴³⁰

Attâbiyye’de “Ashabımızdan fâsık, zimmî ve kâfir kimseye selam verilmez. Güvercin uçuran ve şarkı söyleyen kimseye de selam verilmez.” şeklinde görüş nakledilmiştir.⁴³¹

viii. Hutbe Esnasında-Kur’an Okuyan, Namaz Kılan Birine Selam Vermek

Hutbede iken selama icabet edilmeyeceği, sesli bir şekilde Kur’ân tilaveti yapılırken selam vermek mekruh olduğu ve ilim müzakeresi esnasında, ilim meclisinde müzakere yapılırken ya da birisi anlatıp diğerleri dinlerken de durumun böyle olduğu vurgulanmıştır. Bu durumda selam veren kimse günahkâr olmaktadır. Ayrıca ezan ve kamet esnasında da selam verilmeyeceği, bu durumlarda -selam verilse dahi- ona icabet etmemenin daha doğru olduğu ifade edilmiştir.⁴³²

Bu konu hakkında da görüş içeren *el-Hâniyye*’den şu rivâyet nakledilmiştir: “Hutbe esnasında birine selam verilmez. Hapşıran kişiye de karşılık verilmez. Zimmî ile musâfaha yapmak mekruhtur. Ehl-i zimme’nin selamını almak da bir sakınca yoktur. Ancak ‘Sizin üzerinize de’ ifadesinden başka bir şey ilave etmez.”⁴³³

Fakîh Ebü’l-Leys kafirlere selam verme hususunda “Aralarında kâfir kimselerin bulunduğu bir topluluğa uğradığında dilediğini söylemekte serbestsin. ‘Esselamu aleyküm’ demekle oradaki Müslümanları, ‘Esselam’ demekle aralarındaki kâfirleri kastetmiş olursun.” demiştir.⁴³⁴ Ayrıca sadece sözel değil yazılı olarak da selamlama hakkında İmam Muhammed’in (rh) “Eğer bir Yahudi’ye yahut Hristiyan’a bir

⁴²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 81; Md. 28101.

⁴³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 81; Md. 28102.

⁴³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 81-82; Md. 28103.

⁴³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 82; Md. 28104.

⁴³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 82; Md. 28105.

⁴³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 82; Md. 28106.

durumdan bahsedilen bir mektup gönderilecekse, mektup ‘Selam Allah’a tabi olanların üzerine olsun.’ diye başlar.” şeklinde görüşü nakledilmiştir.⁴³⁵

Selamlama usulüne dair bir diğer mesele de bir kimsenin ev halkını selamlayarak evine girdiğindeki durumdur. *es-Sayrafiyye*’de buna dair “Her girişinde selam verir. Bir kimse evine girdiğinde, ev halkına selam vermez. Bilakis ev halkı ona selam verir. Çünkü kapıyı açıp o kimseyi karşılayan onlardır.” şeklinde bir görüş de ifade edilmiştir.⁴³⁶

Fakîh Ebû Ca’fer’in *Fevâid*’inde bu konuya dair “Bir kimse namaz kılan ya da Kur’ân okuyan birine selam verirse, Ebû Hanîfe’den o selama kalben karşılık vermesi gerektiği, İmam Muhammed’den kırâate devam etmesi ve dilinin meşgul olmadığı şeyle kalben de meşgul olmaması gerektiği rivâyet edilmiştir.” görüşüne yer verdiği bilinmektedir. *Fetâvâ Âhû*’da ise “Ebû Yûsuf’a göre, kırâati bitirdikten sonraki boş bir vakitte, İmam Muhammed’e göre âyeti tamamlayınca selama karşılık vermesi gerekir.” şeklinde beyan edilmiştir.⁴³⁷ Ayrıca boş bir mescide giren kimsenin ‘Esselamu aleyna ve ala ibadillahi’s-salihîn’ demesi gerektiği, eğer mescitte biri varsa ona selam vereceği de ifade edilmiştir.⁴³⁸

ix. Evde Kimse Yokken Selam Vermek

Evde kimsenin olmadığı durumda ise kişinin “Esselamu aleyna ve alâ ibâdillahi’s-salihîn’ diyerek selam vereceği söylenmiştir. Kur’ân okuyan birine denk gelen kimsenin ise ona selam vermesi gerekmeyeceği bildirilmiştir. Şâyet selam vermişse bu konu hakkında da tartışmışlardır. Sadru’ş-Şehîd, selama karşılık verilmesi gerektiği görüşünü tercih ederken Fakîh Ebû’l-Leys de hutbe vaktindeki selama cevap vermekten farklı olarak selama karşılık verilmesini rivâyet etmiştir. İmam Muhammed’in de *Vakîât*’ında bu şekilde zikretmiş olduğu aktarılmıştır.⁴³⁹

x. Kabirlerde Selam Vermek

Kabir ziyaretinde selam usulüne dair kişinin ‘Esselamu aleykum entüm lenâ seleftâ ve nahnu lekum tebeun’ diyeceği söylenmiştir. Bazı âlimlere, “Kabir ziyaret eden bir

⁴³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 82-83; Md. 28107.

⁴³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 83; Md. 28108.

⁴³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 83-84; Md. 28110.

⁴³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 84; Md. 28111.

⁴³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 83; Md. 28109.

kimse selam vermez. Bilakis, mezarlıkta kâfir de olsa Müslüman da olsa ‘Esselamu aleykum’ ya da ‘Esselamu aleyküm men ittebea’l-Hüda’ der.’’ demişlerdir. ⁴⁴⁰ Bu konuda *es-Sayrafiyye*’den aktarılan nakil ise şöyledir:

Amr b. Şaib’in babasından onun da dedesinden rivâyet ettiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: Bir meclise girdiğinizde orada bulunanlara selam veriniz. Oradan ayrılırken de orada bulunanlara selam veriniz. Çıkarken verdiğiniz selam girerken verdiğiniz selamdan daha faziletlidir. Ayrıca buyurmuştur: Kim ki bir mecliste selam verirse Allah onun elindeki tüm tüyler adedince bin sevap yazar ve onun derecesini bin derece yükseltir. Orada bulunanlar onu kıyamete kadar bağışlar. ⁴⁴¹

xi. Kâdînin Halkı Selamlaması ve Verilen Selamı Alması

el-Muhîtu ’l-Burhânî’den ise Kâdînin selamı hakkında rivâyet gelmiştir:

Kâdî mescide girdiğinde herhangi bir tanıdığına selam vermesi gerekmez. Tanıdıklara genel olarak karşılık verme hususunda ulema ihtilafa düşmüştür. Bazıları, Kâdî selam verir demişlerdir ki Hassâf bu görüşü benimsemiştir. Bu görüşü benimseyenler ‘Emir yahut vali mescide girdiklerinde selam vermeleri gerekir, selamı vermemesi doğru olmaz.’ demişlerdir. Onlardan bazıları ise ‘‘Kadıların selam vermemeleri evladır.’’ demişlerdir. Bu görüşü benimseyenler, vali ve yönetici için de aynı şeyi söylemişlerdir. Onlar için mescide girdiklerinde selam vermemeleri gerekir. Çünkü onlar selam verirlerse prestij artar, çekingenlik azalır. Selamlananların durumları bu prestij ve çekingenlik üzerine bina edilmiştir. ⁴⁴²

Yine kadının selamına dair ‘‘Kâdî mescide girdiğinde ve tartışma meclisleri olan bir kenara oturduğunda oradakilere selam vermesi gerekmez. Orada bulunanların da onu selamlaması gerekmez.’’ şeklinde bir görüş aktarılmış ve Hassâf’ın, *Edebü ’l-Kâdî* adlı eserinde böyle ifade etmiş olduğu söylenmiştir. ⁴⁴³ Buna ek olarak, bazı âlimler, valiler ve yöneticileri de kadılar ile kıyas etmişler ve ‘‘Bir vali ve yönetici mescitte, evinde oturduğunda, gözetmekte olduğu kimselere selam vermez. Gözetiminde olduğu kimseler de ona selam vermezler.’’ şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Şemsüleimme Serahsî’den (rh) bu konuda şöyle rivâyet nakledilmiştir:

Vali ve yöneticiler ile kadılar arasında fark olduğu doğrudur. Yani gözetilmekte olan kimseler vali ve yöneticilere selam verebilir. Aralarında tartışma olanlar kâdiye selam vermezler. Aralarındaki fark, selam misafire verilir. Husumet ziyaretçi kâdiye selam vermeyi gerektirmez. Ancak halk ziyaretçi yöneticiyi ve valiyi selamlayabilir. Bu farklı görüş üzerine şâyet Kâdî ziyaret sebebi ile tanıdıkların yanına oturursa, oradakiler onu selamlar. Şâyet yönetici tartışmayı ayırmak için orada otursa, oradakiler onu selamlamaz. Eğer oradakiler,

⁴⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 84; Md. 28112.

⁴⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 84-85; Md. 28113.

⁴⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 85; Md. 28114.

⁴⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 85; Md. 28115.

mescidin bir köşesinde hukuki bir mesele için oturan kadını selamlarlarsa kadının selamı almasında bir sakınca yoktur. Bu selama karşılık vermenin gerekmediğine bir işarettir.⁴⁴⁴

Şeyh İmam Ebi Bekir b. el-Fazl el-Buhârî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Öğrencileri ile ders yapan biri o esnada gelen ve selam veren birinin selamını almayabilir. Erkeklerle oturulan bir yerde herhangi bir erkek, onlara biri gelip selam verirse selama karşılık vermeyebilir. Oranın halkına -velev ki çıplak olsunlar- selam vermekte de bir sakınca yoktur. Bilinçlendirme ya da zor kullanma amacıyla o fiilî bırakana kadar selamı kesecek olursa da bunda bir sakınca yoktur.⁴⁴⁵

xii. Satranç Oynayan Kimselere Selam Vermek

Satranç oynayanlara verilen selama değinilmiş ve yukarıdaki gibi selam verilebileceği söylenmiş ancak eğlence niyetiyle oynanıyorsa selam verilmeyeceği; hafızayı kuvvetlendirmek için oynanıyorsa selam vermekte bir sakınca olmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca *Siyer*'de 'Ebû Hanîfe satranç oynayanlara selam vermeyi hangi amaçla olursa olsun sakıncalı görmemiştir.' şeklinde yazdığı nakledilmiştir. Ebû Yûsuf, o ikisini küçük görmek amacıyla bunu mekruh saymıştır. *Fetâva'l-Hulâsa*'da ise "Satranç oynayan bir topluluğa denk gelindiğinde, selam vermemek onları oyundan alıkoyacaksa selam verilmez. Eğer herhangi bir mâni olmazsa selam verilir." görüşü nakledilmiştir. Bu kitabın bazı nüshalarında "Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf'a göre selam verilmez." dediği geçmekte ve Ebû Yûsuf'un bunu onları küçük görme maksadıyla söylediği belirtilmektedir.⁴⁴⁶

xiii. Hacet Gören- Hamamda Olan ve Yemek Yiyen Kimseye Selam Vermek

el-Hâniyye'de hacet gören kimseye selam vermek hakkında şu rivâyet nakledilmiştir:

Tuvalette hacetini gören kimseye selam veren adama bu durumdaki birinin cevap vermesi gerekmez. Şâyet bu durumda iken selam verilirse, Ebû Hanîfe, "Lafzen değil kalben karşılık verir." demiştir. Ebû Yûsuf, "Kalben de lafzen de belli bir zaman geçtikten sonra da selama karşılık vermez." demiştir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 85-86; Md. 28116.

⁴⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 86; Md. 28117.

⁴⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 86; Md. 28118.

⁴⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 86-87; Md. 28119.

el-Hulâsa'da geçen rivâyete ise hamamda ve yemekte olan kimselere selam vermek ile ilgilidir. Buna göre şu şekilde görüş aktarılmıştır:

Şâyet üzerleri tesettüre uygunsa hamamda selam vermek ittifakla câizdir. Şâyet tesettüre uygun olmayıp tuvaletteyseler Ebû Hanîfe'ye göre selam verilir, diğer ikisine göre verilmez. Yemek yiyen bir topluluğa denk gelinirse şâyet bu ihtiyaç sahibi bir kimse ise onların da sofraya davet edeceği biliniyorsa selam verilir. Şâyet böyle değilse selam verilmez.⁴⁴⁸

xiv. Başkasına Selam İletmek

İmam Muhammed (rh), *Siyer*'deki Cuâle konusunda geçmiş olduğu üzere, bir kimseye bir başkasından ulaşan selama, önce selamı getirene sonra da selamı iletene olmak üzere karşılık verilmesine delalet eden bir hadis zikretmiştir.⁴⁴⁹

Bakkâlî'de ise “Bir başkasına ‘Falanca selam söyle’ diyen kimse hakkında o kimsenin bu fiilî gerçekleştirmesi gerekir. Allah doğruyu en iyi bilendir.” rivâyeti geçmektedir.⁴⁵⁰

xv. Teşmât Usulü

Hapşırana karşılık verme hususunda ise bir kimse namaz dışında hapşırdığında ‘Elhamdü lillahi Rabbi'l-alemin’, ‘Elhamdülillahi ala külli hal’ diyerek Allah’a hamd etmesi gerektiği, bundan başka bir şey de söylemesinin gerekmediği ifade edilmiştir. Onun yanında bulunan kişinin de ‘YerhamukeAllah’ demesi ve sonrasında hapşıranın da ‘Yağfır Allah lena ve lekum’, ‘Yehdikumullah ve yuslih balekum’ demesi gerektiği belirtilmiştir. Bundan başka bir şey söylemesine gerek olmadığı vurgulanmıştır.⁴⁵¹

Şâyet üç kere hapşırsa her hapşırdığında ‘Elhamdülillah’ demesi, onun yanında bulunanlarda her seferinde teşmitte bulunmaları gerektiği söylenmiştir. Kişi üçten fazla hapşırsa ‘Elhamdülillah’ der, orada bulunanlar ise tercihe bırakılmıştır. Dilerse karşılık verirler dilerse karşılık vermezler. Her iki durumda hoş karşılanmıştır. İmam Muhammed (rh): “Kim üst üste hapşırsa her seferinde teşmitte bulunulur. Geciktirip bir defa da söylemek yeterlidir.” demiştir.⁴⁵²

⁴⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 87; Md. 28120.

⁴⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 87; Md. 28121.

⁴⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 87; Md. 28122.

⁴⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 87-88; Md. 28123.

⁴⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 88; Md. 28124.

Bir kadın hapsirdiğinde genç bir kimse dışında ona teşmitte bulunmakta bir sakınca olmadığı, hapşırın yaşlı bir kimse olduğunda erkeklerin de ona karşılık verebileceği, eğer genç bir kimse ise sessiz bir şekilde karşılık verileceği söylenmiştir. Buradaki karşılık selamdaki karşılık ile kıyaslanmıştır.⁴⁵³

4.3.3.4. Bir Kimsenin Kendisine Helâl Olan ve Helâl Olmayan Kimselere Bakışı Hakkında

Bu bölüm konu tertibince dokuzuncu sırada olup başlıktaki konu ile ilgili kırk yedi fetvâ ve bölüm sonunda hayız gören kadın ile ilişkiye girmek hakkında dört fetvâ olmak üzere toplam elli bir fetvâ ele alınmıştır.

Bu bölüm ilk olarak bakış konusunun neleri içerdiğine dair açıklama ile başlamıştır. Buna göre, dört bölüme ayrıldığı, birincisinin erkeğin erkeğe bakışı, ikincisinin kadının kadına bakışı, üçüncüsünün kadının erkeğe bakışı, dördüncüsünün erkeğin kadına bakışı olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁴

i. Erkeğin Erkeğe Bakışı ve Avret Sınırları

Birinci kısım, erkeğin bir başka erkeğin avreti dışında tüm bedenine bakmasının câiz oluşudur. Erkeğin avret bölgesi, “göbek ile diz kapakları arasındır.” şeklinde tanımlanmıştır. Şeyh İmam Ebû Bekir Muhammed bin Fazl ise “Göbeğin altında tüylerin çıktığı yere kadar olan kısım avret değildir.” demiştir.⁴⁵⁵

el-Hidâye’den aktarılan rivâyete göre, Ebû İsmet ve İmam Şâfiî’nin görüşlerinin aksine göbek, avret değildir. Diz kapakları İmam Şâfiî’nin görüşüne muhalif olarak avretten sayılmıştır. Zahirilerin görüşünün aksine baldır avrettir. Göbek ile kıl kökleri arası İmam Ebû Bekir Muhammed Fazl’ın genele dayanarak verdiği görüşe muhalif olarak avrettir. “Diz kapağındaki avret sınırı ise baldırın en alt sınırıdır. Baldırın üst sınırı ise edep yerleridir. Baldırını açan kimse kınanır. Avret yerini açan kimse bunu yapmakta diretirse terbiye edilir.” denilmiştir. *el-İbâne*’de geçtiğine göre Ebû Hanîfe, hamamcının erkeğin avretine bakmasında bir sakınca görmemiştir. *el-Kâfi*’de ise

⁴⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 88; Md. 28125.

⁴⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 89; Md. 28126.

⁴⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 89; Md. 28127.

“Uyluk kemiği avret değildir.” denilmiştir. *ez-Zehîra*’de daha genel bir görüş olarak “Bakması câiz olan yere dokunmak da câizdir.” denilmiştir.⁴⁵⁶

ii. Kadının Kadına Bakışı

İkinci kısım kadının kadına bakışı hakkındadır. Bu konuda “Kadının kadına bakışına verilen hüküm, erkeğin erkeğe bakışına verilen hüküm gibidir.” demişlerdir. *el-Mudmarât*’tan aktarılan rivâyete göre Ebû Hanîfe, “Kadının kadına bakışı, erkeğin mahremine bakışı gibidir.” demiştir. Birincisinin daha sahih olan görüş olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁷

iii. Kadının Mahremi Olmayan Erkeğe Bakışı

Üçüncü kısım kadının mahremi olmayan bir erkeğe bakışı hakkındadır. Bu konuda “Kadının bu kimseye bakışı, erkeğin yabancı bir erkeğe bakışı gibidir. Göbek ve diz kapağı arası hariç tüm vücuduna bakabilir.” denilmiştir. Kitab’ta işaret ettiğine göre, göbek ve daha altı olan karnına bakamayacağı ifade edilmiştir. Bunlar hakkında cevaz verilen yerler yukarıda zikredilen yerlerdir. İmam Muhammed, “Şâyet erkekte saydığımız bu bölgelerin bir bölümüne baktığında kadın şehvet hissetmeyeceğini yakînî olarak biliyorsa bakabilir. Eğer kalbinde şehvet oluşacağını bilse veya şüphe etse, şüphe iki zanni durumu eşitler. Bakışlarını o kimseden çevirmesi daha hoş olur.” demiştir. *Asl*’da “Yabancı erkeğe bakanın kadın olduğu ve yabancı kadına bakanın erkek olduğu durumlar istihsân olarak zikredilmiştir. Açıklandığı üzere gayretle bundan sakınması gerekir. Bu yasak doğrudur ve iki taraf için de geçerlidir.” şeklinde geçmiştir.⁴⁵⁸

Asl’ın Kitâbü’l-Hünsa bölümünde, “Kadının yabancı bir erkeğe bakması, erkeğin mahremine bakması mesabesindedir. Onlardan biri yaşı genç ve şehveti yerinde ya da her ikisi şehvetlerinden emin olsa da kadın o kimseye dokunmaz.” denilmiştir. Kadın kölenin durumuna gelince, göbek ile diz kapağı arası dışında yabancı bir erkeğin tüm vücuduna bakmasının câiz, eğer her iki taraf da şehvetlerini kontrol edebiliyorlarsa dokunması câiz olduğu söylenmiştir. İnsanlar arasında uygulanan adete göre, kadın

⁴⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 89-90; Md. 28128.

⁴⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 90; Md. 28129.

⁴⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 90; Md. 28130.

kölenin, efendisinin eşinin ayağına bakmasında sakınca olmaması, dokunmanın câiz oluşuna işarettir.⁴⁵⁹

iv. Erkeğin Kadına Bakışı

Dördüncü kısım ise erkeğin bir kadına bakışıdır ve dört şekilde açıklanmıştır. Birincisi, erkeğin eşine ve kölelerine bakışıdır. İkincisi, erkeğin mahrem olan yakınlarına bakışıdır. Üçüncüsü, erkeğin yabancı hür bir kadına bakışıdır. Dördüncüsü ise erkeğin diğer insanların kölelerine bakışıdır.⁴⁶⁰

v. Erkeğin Eşine ve Kölelerine Bakışı

Eşine ve kölelerine bakma hususuna gelince, şehvetle ya da şehvetsiz baştan ayağa kadar bakmasının zahir olan görüşe göre helâl olduğu söylenmiştir. Ancak sahibinin onların avretlerine bakmaması evlâdır. İbn Ömer (r.a.), “Cinsel birleşme sırasında erkeğin kadının avret yerine bakması, birleşmenin tatmin edici olması için daha evlâdır.” demiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den nakledildiğine göre Emâli'de Ebû Yûsuf'un, “Ebû Hanîfe'ye erkeğin kadının, kadının da erkeğin avret yerine tahrik maksadı ile dokunması hakkında ‘Bunda bir beis var mıdır?’ diye sordum. Ecri artmıştır diye ümit ederim demiştir.” dediği nakledilmiştir. *el-Yenâbi*'de geçen rivâyete göre ise “İcmaya muhalefet eden Zahirilerin görüşü hariç, erkeğin kadın ile arkasından birleşmesi câiz değildir.” denilmiştir. *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'de ise “Eşlerin yatakta ilişki durumunda değilken yakınlarının onların huzurlarına girmelerinde bir sakınca yoktur ancak izinsiz giremezler. Bu hizmetçinin ve kadın kölenin, efendisi ailesi birlikte iken izinsiz huzura gelememesi gibidir. Onun elini tutması, ilişkiye girmesi, insanların onu istemesi mekruhtur.” demiştir.⁴⁶¹

vi. Erkeğin Mahremi Olan Kimselere Bakışı

Erkeğin mahremi olan kimselere bakışına gelince, açık ve kapalı ziynet yerlerine bakması mubahtır. Ziynet yerleri, “baş, kulak, boyun, göğüs, kol, avuç, dil, ayak ve yüzdür.” şeklinde tanımlanmış ve her biri teker teker şöyle açıklanmıştır:

Baş, taç ve kavuk takma yeridir. Saç, topuz yapma yeridir. Boyun, kolye takma yeridir. Göğüs de bunun içindir. Kolye göğse kadar sarkabilir, boyun bağı da böyledir. Kulak, küpe takmanın yeridir. Pazu ise halka bilezik takma yeridir. Kol bilezik takma yeridir. Avuç bitimi

⁴⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 90-91; Md. 28131.

⁴⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 91; Md. 28132.

⁴⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 91; Md. 28133.

yani parmaklar yüzük takma ve kına yapma yeridir. Uyluk halhal ve kına yapma yeridir. Ayak, kına yapma yeridir.⁴⁶²

Ayrıca bakılması helâl olanın dokunulmasının ve bir başkasına dokundurulmasının da helâl olacağı söylenmiştir. Bakmanın ise kişinin kendi şehvetinden emin olduğunda mubah olacağı belirtilmiştir. Kendi şehvetinden emin olmadığında ise bakış câiz olmamaktadır. Kendinden ve nefsinden emin olduğunda dokunmanın hükmü de böyle olmaktadır. Ancak kendinden ya da şehvetinden emin değilse dokunmanın câiz olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁶³ Ayrıca “Karnına, sırtına ve yanlarına bakması câiz değildir.” denilmiştir. *el-Hâniyye*’de ise “O kadının göbeği ve diz kapağı arasına bakması helâl olmaz.” şeklinde geçerken *el-Muhîtu’l-Burhânî*’den gelen rivâyete göre ise “Bu arada bulunan herhangi bir bölgeye dokunamaz.” şeklinde ilave yapılmıştır.⁴⁶⁴

vii. Erkeğe Mahrem Olan Kadınlar

Bir erkeğe mahrem grubuna giren yakınlar anneler, kızlar, nineler, halalar, teyzeler, erkek ve kız kardeşlerin kızları gibi kendisiyle nikâhlanılması haram olanlar olarak açıklanmıştır. Buna ek olarak *el-Hâniyye*’de çocukların ve çocukların çocuklarının da bu grupta olduğu söylenmiştir. *el-Muhîtu’l-Burhânî*’den gelen rivâyete göre de süt hısımlığı mesabesinde olanlar da bu grupta zikredilmiştir.⁴⁶⁵ Ayrıca nikâh ile ortaya çıkan kayın hısımlığı da böyledir. *el-Hâniyye*’den “Babanın ya da dedenin eşi, varsa daha yukarıdaki usullerin eşleri, çocuklarının ve onların çocuklarının eşleri de böyledir.” rivâyeti ile *el-Muhîtu’l-Burhânî*’den “Varsa çocukların fûru’u, kendisiyle ilişkiye girilmiş kadının kızı da böyledir. Şâyet ilişki yaşanmamış ise o zaman bu yabancı kadın hükmündedir.” rivâyetleri ile durum açıklanmıştır.⁴⁶⁶

viii. Zina ve Kayın Kısımlığı Hakkında Tartışma

el-Muhîtu’l-Burhânî’den zina ve kayın hısımlığı hakkındaki ihtilaf aktarılmıştır. Bazı âlimler, “Zina edilen kadına bakmak ve dokunmak helâl olmaz.” demişlerdir.

⁴⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 92; Md. 28134.

⁴⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 92-93; Md. 28135.

⁴⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 93; Md. 28136.

⁴⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 93; Md. 28137.

⁴⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 93; Md. 28138.

Şemsüleimme Serahsî'ye göre bunda bir sakınca yoktur ve onu nikahın sebebi olan mahremiyet ile kıyas etmiştir.⁴⁶⁷

Bu konuda İmam Muhammed (rh), “Onunla seyahat etmesi câizdir. Mahremleri ile kendisinden emin ise baş başa kalabilir. Ancak yolculukta ya da baş başa kaldığında şehvet duyacak olduğunu bilirse ya da kadının ondan etkileneceği zannı onda baskın ise bu sefer bunlar mubah olmaz.” demiştir.⁴⁶⁸ Yine yolculukta kadını taşıması ya da indirmesi gerekirse, giysinin üzerinden önüne ya da sırtına almasında bir sakınca olmamaktadır. Kendinde ya da karşı tarafta şehvet hususunda endişe ederse kendi gayretiyle bundan kaçınması gerekmektedir. Kadın kendi bineğe inip çıktığında bu asli kaçınma olmaktadır. Kendi inip çıkamadığı durumlarda, vücut sıcaklığını hissetmeyecek şekilde giysi üzerinden taşıma zorunluluğu olduğu belirtilmiş, eğer bu mümkün değilse “Mahrem olan kişi şehveti gerektirecek fiillerden uzak durup kalbinden şehveti izale etmekle mükelleftir.” denilmiştir.⁴⁶⁹

ix. Erkeğin Başkalarının Kadın Kölelerine, Azatlı Kadın Kölesine ve Çocuklarının Annelerine Bakışı

Başkalarının kadın kölelerine, azatlı kadın köleye ve çocuklarının annelerine bakma hususuna gelince bunlar, “Erkeğin mahremlerine bakışı gibidir. Onların başına, kulaklarına, boynuna, göğsüne, pazularına, bacaklarına, ayaklarına ve yüzüne bakması câizdir.” denilmiştir. Muhammed b. Mukâtil er-Râzî ise “Karnına, sırtına ve yanlarına bakması câizdir.” demiştir. *el-Kâfî*'de “Anlaşmalı köleler” eklemesi yapılmıştır. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den ise “Kendinden ve karşıdakinin şehvetinden eminse bakılması mubah olana dokunması da mubahtır.” şeklinde nakledilirken *el-Hâniyye*'de “Eğer nefsinin kontrol edemezse bundan sakınır.” şeklinde ekleme yapılmıştır.⁴⁷⁰

el-Kâfî'de “Bu en doğru olan görüştür.” diyerek tercih edilen başkasının kölesi ile yolculuk hakkında rivâyet *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de şu şekilde gelmektedir:

İmam Muhammed Kitab'ta başkasının kölesi ile baş başa kalmak ve yolculuk yapmak ile ilgili bir şey rivâyet etmemiştir. Ulema ise bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bazıları, Hâkim eş-Şehîd'e dayanarak helâl olmaz, bazıları da İmam Şemsüleimme Serahsî'ye dayanarak helâl olur demişlerdir. Helâl olur diyenler de kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.

⁴⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 93; Md. 28139.

⁴⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 93-94; Md. 28140.

⁴⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 94; Md. 28141.

⁴⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 94; Md. 28142.

Bazıları, “Bineğe binmede inmede yardımcı olmaz.” demişlerdir. Bazıları, “Kendinden ve karşı tarafın nefsinden eminse binerken inerken yardımcı olabilir.” demişlerdir.⁴⁷¹

Câmiu'l-Cevâmi’den gelen rivâyete göre ise bazı âlimler, “Kadın kölenin, efendisinin göbek ve diz kapağı arası hariç dokunmasında, ona yağ sürmesinde, bakmasında etkilenmedikçe bir sakınca yoktur.” demişlerdir.⁴⁷²

x. Erkeğin Mahremi Olmayan Kadınlara Bakışı

el-Muhîtu'l-Burhânî’den yabancı kadınlara bakış hususunda nakil gelmiştir. Bu durumda “Yabancı kadının görünen ziynet yerlerine bakabilir. Zâhirü’r-rivâyeye göre bunlar, yüz ve eldir.” şeklinde geçmektedir. Şerhu’l-Kerhî’de ise “Yabancı hür bir kadının yüzüne bakmak haram değildir. Yalnız ihtiyaç duyulmaksızın bakılması hoş görülmemiştir.” ifadesi yer almaktadır. Yine *el-Muhîtu'l-Burhânî*’den “Hasan, Ebû Hanîfe’den “Ayaklarına bakmak câizdir” dediğini nakletmiştir. *el-Yenâbi*’de ise “Bakılması bakımından namaz dışında ayak avrettir.” ifadesi geçerken *ez-Ziyadât*’ta ise “Yüz gibi ayak da avret değildir.” denilmiştir. *Câmiu'l-Berâmike*’deki rivâyette ise Ebû Yûsuf, “Koluna bakmak da câizdir.” demiştir. *Câmiu'l-Cevâmi*’de ise “Ekmek yapmak için işe başladığında” kaydı koyulmuştur. *el-Muhîtu'l-Burhânî*’de ise “Onun giysisine de bakmak mubahtır.” denilmiştir.⁴⁷³ Nihayetinde tüm bunların hepsinin şehvetten kaynaklanmayan bakış ile ilgili tartışmalar olduğundan bahsedilmiştir. Eğer erkek, baktığında şehvet duyacağını biliyorsa, *el-Kâfi*’den gelen kayda göre şehvetinden şüphe ettiğinde ya da kişisel kanaatine göre böyle olacağını bildiğinde, “Kendi gayretiyle bundan sakınır.” denilmiştir.⁴⁷⁴ Şehvetinden emin olsa bile bakışta verilen hükmün aksine, ellerine ve yüzüne dokunmasının câiz olmadığı belirtilmiştir.⁴⁷⁵

xi. Genç Kız ile Yaşlı Bir Erkeğin Musafahası

Bu konuda şehvet duyabilecek yaştaki genç bir kız ile şehvet duymayan yaşlı birinin musâfaha yapmasında ve eline dokunmasında bir sakınca olmadığı belirtilmiştir. *el-Hâniyye*’de “O yaşlı kimsenin ayağına da dokunabilir.” denilmiştir. *el-Muhîtu'l-*

⁴⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 94; Md. 28143.

⁴⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 94; Md. 28144.

⁴⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 95; Md. 28145.

⁴⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 95; Md. 28146.

⁴⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 95; Md. 28147.

Burhânî'de ise “Eğer yaşlı kimse kendine hakim olabilen biri ise musâfaha yapmasında bir sakınca yoktur. Ancak kendine hâkim ve karşısındakinden de emin olmayan biriye bundan sakınır.” şeklinde rivâyet geçmektedir.⁴⁷⁶

İmam Muhammed, kadın yaşlı biriye dokunmayı mubah saymıştır. O yaşta biriyle ilişkiye giremeyeceği için erkeğin durumu hakkında herhangi bir şart belirtmemiştir. *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'de ise şöyle rivâyet edilmiştir:

Giysi sayılamayan kıyafetler hariç giysinin üzerinden sarılmasında bir sakınca yoktur. Eğer dokunan kişi kadın ise kendisiyle ilişkiye girilmeyecek kadar yaşlı bir kadın yahut erkek mi diye bakılır. Musâfaha yapmalarında bir sakınca yoktur. Fetvânın da böyle olacağı düşünülür. Eğer üzerinde giysi varsa, vücuduna bakmasında bir sakınca yoktur.⁴⁷⁷

Konunun devamında, eğer kadının giysisi içini göstermeyen, üzerine yapışmayan Türklerin giydiği yenleri bol bir üstlük gibi ve erkeğinki de içini göstermeyecek kadar ince olmayan bir giysi olsa, durumun seyri tam tersi de olsa her iki durumda da erkeğin bakışlarını çevirmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁷⁸ Bu şehvete yaklaştıran durumlarda geçerlidir. “Eğer kendisine şehvet duyulmayacak kadar küçük bir kız ise bakmak da dokunmak da câizdir.” denilmiştir.⁴⁷⁹

xii. Erkeğin Yabancı Hür Bir Kadına Bakması

Yabancı hür bir kadına bakma hususuna gelince, “erkek zaruret halinde ruhsatlı sayılır. Zaruret durumlarının şeriat kanunlarının istisnaları olduğunu bilir.” denilmiştir. Zaruret durumlarından biri, bir kimsenin kadına şahit olarak çağırılması ya da hâkim, beyanı ikrar etmesi için yüzüne bakmasını istemesi durumlarıdır. Bu durumlarda baktığında şehvet duyacak olursa ya da öyle olacağına kanaat getirirse bile bakmasında bir sakınca olmayacağı ifade edilmiştir.⁴⁸⁰ Ayrıca evlenme maksadıyla görüşmede şehvet duyacak olsa bile bakmasında bir sakınca olmadığı söylenmiş, bununla birlikte bakış sırasında şehveti uyandırma kastı olmaması gerektiği de vurgulanmıştır.⁴⁸¹

⁴⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 95; Md. 28148.

⁴⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 95-96; Md. 28149.

⁴⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 96; Md. 28150.

⁴⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 96; Md. 28151.

⁴⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 96; Md. 28152.

⁴⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 96-97; Md. 28153.

Kadına karşı şahitlik yapması için çağrıldığı ve kişinin o kadına baktığında şehvet duyacağını bildiği durumlarda ulema ihtilaf etmişlerdir. Onlardan buna cevaz verenler şehveti gidermeyi değil sadece şahitlik yapmayı şart koşmuşlardır. Şeyhülislâm ise ‘En doğrusu mubah olmamasıdır.’ demiştir.⁴⁸²

el-Gıyâsiyye’de “Şehveti olan bir çocuk buluşa ermiş sayılır. Kâfir erkeğin durumu da Müslüman erkek gibidir. Kâfir olduğu bilinen küçük bir kıza bakmakta bir sakınca yoktur.” denilmiştir.⁴⁸³ Ayrıca câriye satın alan kimsenin de onun saçına, boynuna, bacaklarına bakması da böyle sayılmaktadır. *el-Hâniyye*’de “Göğüslerine, pazularına, ayaklarına bakması da câizdir.” şeklinde geçmektedir. *el-Kâfi*’de ise “Eğer satın almak istiyorsa bu bölgelerine dokunmasında bir sakınca yoktur. Eğer şehvetini kontrol edemezse durum daha önce zikredilmiştir.” denilmiştir. Konuya dair el-Câmius’s-sağîr’den “Câriye satın almak isteyen bir kimse onun bacağına, boynuna ve koluna dokunabilir. Eğer buralar görünüyorsa bakabilir.” ifadesi aktarılmıştır.⁴⁸⁴

Attâbiyye’de çocuğa bakış ile ilgili şöyle aktarılmıştır:⁴⁸⁵

Eğer bir çocuk bir erkek seviyesinde ergin olursa, ergen olmasa bile, tam bir erkek hükmünde sayılır. Eğer genç ise kadın hükmünde sayılır. O ayaklarına kadar avrettir. Bir erkeğin ona şehvetle bakması câiz değildir. Şehvet duyulmaksızın bakılmasında bir sakınca yoktur. Bu yüzden peçe takması istenmez. Namazı erkek hükmünde kılar. Selam hususuna gelince, şehvet duyulmaksızın bakılmasında bir sakınca yoktur.⁴⁸⁶

İstihsânu Kifâyetü’ş-Şa’bi’de şöyle bir kıssa geçmektedir:

Ulemadan vefat etmiş birisinin anlattığına göre, rüyasında onu yüzü siyah kesilmiş bir şekilde görünce bunun sebebini sorar. Şu durumda bir erkek çocuğu gördüm, ona şu şekilde (şehvetle) baktım ve yüzüm ateşte yandı. Haberlerde rivâyet edildiğine göre kullardan birine rüyasında, Allah sana ne yaptı? denilir. O, ‘Tüm günahlarımdan tevbe ettim bir tanesi hariç hep bağışlandım. Allah’a karşı o günahımdan tevbe etmeye utanıyorum. Bu günahı azaba çekildim, der. O günah nedir? Diye sorulduğunda, küçük bir çocuğa şehvet ile baktım, der.⁴⁸⁷

Ayrıca Kâdî’nin “İmam’ı ‘Her bir kadının iki şeytanı vardır ancak erkek çocuklarının yirmi sekiz şeytanı vardır’ derken işittim.” rivâyeti nakledilmiştir.⁴⁸⁸ Buna ek olarak, köse bir genç ilim talep etmek için bulunduğu yerden çıkmak istediğinde babasının

⁴⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 97; Md. 28154.

⁴⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 97; Md. 28155.

⁴⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 97; Md. 28156.

⁴⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 97-98; Md. 28157.

⁴⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 98; Md. 28158.

⁴⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 98; Md. 28159.

⁴⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 98; Md. 28160.

onu engelleyebileceği söylenmiştir. *el-Hâniyye*'nin Kerâhiyye bölümünde, “Muhammed b. Hasan gençti. Ebû Hanîfe (r.a.) onu, takvasının kemali göz değmesinden etkilenir diye kendisinin ya da direğin arkasında oturturdu.” rivâyeti aktarılmıştır.⁴⁸⁹

xiii. Zaruret Halinde Avret Sayılan Yere Bakmak

el-Muhîtu 'l-Burhânî'de geçtiğine göre, zaruret durumu haricinde avret yerine bakmak helâl olmamaktadır. Selmân-ı Farisî'den (r.a.) gelen rivâyette, ‘İkiye yarılmam bana bir kimsenin avretine bakmamdan ya da herhangi birinin benim avretime bakmasından daha sevimli gelir. Ancak bununla birlikte özür durumu olursa bakmakta bir sakınca olmaz.’ demiştir.⁴⁹⁰

Zaruret olarak değerlendirilen durumlarda sünnetçi ve ebenin durumları vardır ve bunlar hakkında şöyle rivâyet edilmiştir:

Sünnetçi özür kapsamında sayılmıştır. Bu yüzden avret bölgesine bakabileceği söylenmiştir. Ebe de buna benzetilerek doğum esnasında avrete bakabileceği söylenmiştir. Ayrıca kadınların zaruret durumunda başka kadınların avret bölgelerine bakabilecekleri söylenmiştir. Zaruret halinde, hastalıkta, erkekler de erkeklerin boşaltım organına bakabilir. Ebû Yûsuf'tan, eğer bir kimse çok öksüren kimsenin yarısı akmaya başladığında, o kimseye enjeksiyon yapılır ve bunu yapan kimsenin o bölgeye bakmasında bir sakınca yoktur. Çok öksürük sonu veremle biten bir hastalığın başlangıcıdır.⁴⁹¹

Şemsüleimme Halvânî, oruç bölümünün şerhinde, “Zaruret halinde enjeksiyon yapmak câizdir. Zaruri bir durum olmayıp sadece iğne sebebiyle cimâ'yı kolaylaştıran açık bir menfaat olsa, bize göre, câiz değildir. Eğer öksürük olmuş ise olan kişi ölmekten korkuyorsa câizdir ancak böyle değilse câiz değildir.” demiştir.⁴⁹²

xiv. Kişisel Temizlik

Fetâvâ Ebi'l-Leys'in Taharet bölümünde, Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'nin şöyle dediğini zikretmiştir:

Hamamcının temizleme esnasında bir insanın avretine eliyle dokunmasında bir sakınca yoktur. Gözünü kapatırsa da bir sakınca yoktur. Bir yarayı ya da iltihabı tedavi etmek için olduğunda Fakîh, “Sadece zaruret durumunda olur.” demiştir. Herkesin kasık bölgesi temizliğini kendisi yapması gerekir.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 98; Md. 28161.

⁴⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 98; Md. 28162.

⁴⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 98-99; Md. 28163.

⁴⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 99; Md. 28164.

⁴⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 99; Md. 28165.

el-Yetîme'de içine kasık bölgesi temizliği yapılmak için girilen bir evde ızarı geri katlayarak yapılan işlem hakkında “O kimsenin ızarı toplayarak çıplak olarak bu işlemi yapması mubah mıdır?” diye sorulmuş “‘Az bir müddet için câizdir.’ diyenler olmuştur. Aynı konuda Ebû'l-Fazl Kirmânî'ye ve Ebû Hâmid'e soruldu. ‘Bir sakıncası yoktur.’ dediler. Babama sordum, ‘O kimse günah kazanır.’ dedi.” cevabı alınmıştır.⁴⁹⁴

xv. *Yalnızken Avret Yeri Açık Durmak*

Bu konu hakkında da ulema tartışmışlar ve görüşler şu şekilde sıralanmıştır:

Amr el-Edibî'ye boş vaktinde çıplak duran bir kimse hakkında mazur görülür mü diye sorulmuş “‘Onu yalnız bırakmak doğrudur.’” demiştir. Bir sakıncası olmaz diyenlere gelince, Allah haya duyulmayı en çok hak edendir, demişlerdir. “‘Diğer rivâyetler mazur görülmeyeceğine dairdir.’” demiştir. Onlardan biri de çoban hadisidir. Evde ya da karanlıkta avret yerini herhangi bir ihtiyaç olmaksızın açan kimse hakkında sorulduğunda Vebr el-Kebîr'den bunun mekruh olduğu rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet benim söylediklerimi desteklemektedir. Kâdî'l-kudât, Mesâil'de bunu zikretmiştir. Ebû Ferec'de bir sakıncası yoktur demiştir. Semerkandi'nin Mecmûat'ının namaz bölümünde, Ebû Nasr ed-Debûsi'ye akan suya ya da diğerlerine çıplak bir şekilde girip yalnız gusûl alan bir kimse hakkında sorulmuştur. O, “‘Hoş görülmez.’” demiştir. Bu Edibi'nin fetvâsını destekler.⁴⁹⁵

xvi. *Erkeğin Bakmasının Uygun Olmadığı Yere Zarûrî Olarak Bakması*

Bu konuda *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den şöyle bir rivâyet aktarılmıştır:

Bir kadının erkeğin bakmasının uygun olmadığı bir yerinde çıban çıksa, erkek ona ilacının tedavi yöntemini öğretir. İktidarsız (şehveti olmayan) bir kadının durumu da böyledir. Kadınlar da ona bakabilir. Şâyet kadınlar o bekar biri deseler, Kâdî bu durumu diğerinden ayırır. Bekar bir câriye satın ve teslim alıp sonra onun dul bir kadın olduğunu öğrenen kimsenin durumu da böyledir. Kadınlar ona zarûreten bakarlar durumun detayını açıklarlar. Kadının bu çıbanına tedavi edecek yahut tedavi yöntemini öğrenecek bir kadın bulamasalar ve kadının kendine zarar gelmesinden endişe etseler ya da bu yara kadına dayanılmaz acı vermeye başlasa, çıbanın olduğu bölge dışındaki bölgeleri kapatıp yaralı bölgeyi erkeğin tedavi etmesinde bir sakınca yoktur. Gücü yettiğince diğer yerlere bakmaz. Mahrem ve yabancı kadınlar bu hususta aynı konumdadır.⁴⁹⁶

xvii. *Kölenin Efendisine Bakışı*

“Kölenin efendisine bakışı yabancı hür bir kimseye bakış gibidir. Bizim mezhebimize göre kadın efendinin yüzüne ve ellerine bakılması câiz değildir. İmam Mâlik'ten

⁴⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 99-100; Md. 28166.

⁴⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 100; Md. 28167.

⁴⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 100-101; Md. 28168.

“Kölenin efendisine bakışı erkeğin mahremlerine bakışı gibidir. Hadım edilmiş ve normal erkek bu noktada eşittir.” rivâyeti aktarılmış ve *el-Muhîtu 'l-Burhânî*’den “Bir erkeğin gelebileceği erginlikte olması şartı vardır.” rivâyeti eklenmiştir.⁴⁹⁷

xviii. *Hadım Edilmiş Kimsenin Bakışı*

Bu konu yukarıdaki konunun devamı niteliğindedir. Zira el-Muhî’ten gelen rivâyette bu açıklanmıştır. Bölümde ise şöyle ele alınmıştır:

Menisi sürekli akan kimsenin durumu da böyledir. Eğer menisi sürekli akıyorsa, kurutulur. Ulemamızdan bazıları bu konuda fitneden emin olmak için kadınlara ruhsat vermiştir. Aslında en doğrusu câiz olmamasıdır. Buna cevaz verenler ‘...Erkekliği kalmamış hizmetçilerden...’ âyetini te’vil etmektedirler. Tefsir ehli sözü bu şekilde açıklamışlardır. Menisi kuruyan kimse hakkında, kadınlara şehvet duymayan kadınsıdır, demişlerdir.⁴⁹⁸

Yine şu şekilde konuyu destekleyici rivâyetler sıralanmıştır:

Bize göre kadınsılar, eğer fiillerinde belirgin ise o erkeklerden farklı sayılır. Onlar fâsıklardandır ve kadınlardan uzaklaştırılmalıdır. Hareketlerinde yumuşak olana gelince, diline halka takıyor, kadınlara şehvet duymuyorsa fiillerinde belirgin olmayan kadınsı grubuna girer. Ulemamızdan bazıları onları kadınların yanında bırakılmasına ruhsat vermişlerdir. *el-İbâne*’de geçen ifadeye göre asıl olanın câiz olmayışıdır.⁴⁹⁹

el-Muhîtu 'l-Burhânî’den aktarılan rivâyete göre şöyle denilmiştir:

“Erkekliği kalmamış hizmetçiler” sözünden maksat, o kimselerin kadınlarla nasıl muamelede bulunacağını bilmemesidir. ... Bu da yine bizim mezhebimize göredir. Eğer genç ise kadınlardan uzaklaştırılır. Yaşlı ise onun şehveti bitmiştir. Böylelikle bu konuda ruhsat verilir. Aslında müteşabih bir kelime olan tabiin kelimesini söylemesi ve muhkem olan Müslüman erkeklere de ki, gözlerini haramdan sakınsınlar âyetinden biz muhkem olanı seçeriz. Deriz ki, erkeklerden önündeki gizli ziynetlere görmesi helâl olmaz, onlara çocuk dışında bakması câiz olmaz. Çocuk olursa sakınca yoktur. İhtilam olmamış hadım edilmiş kimseler kadınların yanına girmesinde bir sakınca yoktur. Bunun yaşı on beştir.⁵⁰⁰

xix. *Hayız Gören Kadın ile İlişkiye Girmek*

Bu kısımda hayız gören kadın ile ilişkiye girmek ve ona dair mevzular hakkında 4 fetvâ nakledilmiştir. İlki hayız gören kadın ile ilişki meselesidir. Buna göre, hayız gören kadın ile ilişkiye girmek nas ile haram kılınmıştır. Bunu meşrulaştırmak isteyen kâfir olacağı belirtilmiştir. Buna kalkışan ise günahkâr addedilmektedir.

⁴⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 101; Md. 28169.

⁴⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 101; Md. 28170.

⁴⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 101-102; Md. 28171.

⁵⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 102; Md. 28172.

Ancak birleşme olmaksızın cinsel ilişki için tövbe ve istiğfardan başkası gerekmeyeceği ifade edilmiştir. “Kadın hayız döneminin başlangıcında iken cinsel ilişki olursa, koca bir dinar sadaka; eğer kadın hayızının son döneminde ise yarım dinar vermesi gerekir.” diyen âlimler olmuştur. Bu konuda şaz bir hadis rivâyet etmişlerdir. Tirmizî’den aktarılan bu rivayete göre kadından gelen akıntının yahut kanın rengine göre tam yahut yarım dinar verilmesi gerektiği muhakkik tarafından ifade edilmiştir. Kefaretin ise mislince sabit olmayacağı ifade zikredilmiştir.⁵⁰¹

İkinci olarak ulema, cinsel ilişki dışındaki hususlarda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe, “Koca örtü üzerinden karısından faydalanabilir. Örtünün altından yapmaz.” derken İmam Muhammed ise “Kan akan yerler dışındaki yerlerden istifade edebilir.” demiştir. Bu rivâyetin, Hasan’ın Ebû Hanîfe’den naklettiği rivâyet olduğu vurgulanmıştır. Tahâvî, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’un görüşlerini zikrederken Kerhî İmameyn’in görüşlerini zikretmiştir. Bu durumda kocanın, karısının yanından ayrılması gerekmemektedir. *el-Hâniyye*’de ise “Tabîîn arasında ihtilaf vardır. Ebû Hanîfe, örtünün üzerinden karısından faydalanabilir.” demiştir. İbrahim, “Faydalanmaktan maksat kadının göbeği ve daha üstüdür.” demiştir. Hasan ise “İzarı ile gelip ihtiyacını birleşme olmaksızın izar üzerinden giderir.” demiştir.⁵⁰²

Bir diğer husus hayız gören kadın ile ilişkiye girmek haram olduğunda diğer sebeplerin de haram olmamasıdır. Oruç ve istibra gibi durumlarda da cinsel ilişki haramdır. Memlûke olan câriye yeni bir mülk sayılır. İmam Muhammed’den, istibra durumunda sebepler haram olmadığı rivâyet edilmiştir.⁵⁰³

Bu bölümün son rivâyeti ise *el-Muhîtu’l-Burhânî*’den aktarılmıştır. Buna göre *el-Câmiu’s-sağîr*’de Ebû Hanîfe’nin, “Kadın köle hayız olduğunda boydan elbise giymez. Kocasının onun karnı ve sırtı açık giysi giymesini isteyebilir.” dediği rivâyet edilmiştir.⁵⁰⁴

4.3.3.5. Dinen Giyilmesi Uygun Görülen ve Görülmeyen Giyecekler Hakkında

Bu bölüm konu tertibince onuncu sıradadır. Bu bölümde kırk sekiz fetvâ zikredilmiştir.

⁵⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 103; Md. 28173.

⁵⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 103-104; Md. 28174.

⁵⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 104; Md. 28175.

⁵⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 104; Md. 28176.

i. Sarık-Takke Takmak

Bu konuda İmam Muhammed'in Siyer'in Sarık bölümünden, siyah giymenin müstehâb olduğunda dair bir hadisi zikredilmiştir. Sarığın yapılışı ile ilgili “Kim sarığını tekrar yapmak isterse, çevire çevire açması gerekir. Böyle olursa başından çıkarması daha güzel olur ve onu yere bir seferde koyabilir. Sarığın ucunu omuzlar arasından sarkıtmak müstehâbtır.” açıklaması da yapılmıştır.⁵⁰⁵ Ayrıca Sarığın ucunun ne kadar sarkıtılması gerektiğinde ihtilaf etmişlerdir. Buna göre bazıları “Bir karış boyu” bazıları, “Sırtın ortasına kadar” bazıları ise “Makata kadar sarkıtılır.” demişlerdir.⁵⁰⁶ Yine aynı yerde İmam Muhammed, “Takke takmak da bir sakınca yoktur. Resûlullah'ın taktığı başlıklardan olursa onu giyebilir.” dediği nakledilmiştir.⁵⁰⁷

ii. İpek- Saf İpek Giymek - Yaslanmak - Üzerinde Uyumak Hakkında

el-Câmiu's-sağîr'den aktarıldığına göre Ebû Hanîfe'nin ipek⁵⁰⁸ ve saf ipek⁵⁰⁹ giyilmesini kerih gördüğü zikredilmiştir. Buna rağmen, başın ipek üzerine yaslanmasını ve onun üzerinde uyumakta bir sakınca görmemiştir. *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'de “İpek örtüye gelince kullanımı tartışmasız uygundur.” ifadesi eklenmiştir.⁵¹⁰ İmam Muhammed ise “İpek giyilmesi mekruh olduğu gibi üzerine yaslanması ya da uyuması da mekruhtur.” demiştir. Ebû Yûsuf da İmam Muhammed gibi görüş beyan etmiştir. Ayrıca duvarların örtülmesi ve kapılardan örtü sarkıtılması tartışılmıştır.⁵¹¹

el-Müntekâ'da aktarıldığına göre ise İbn Semmâa, İmam Muhammed'den ipek ve saf ipek üzerine oturmanın giyecek gibi olmadığını nakletmiştir. İpek ve saf ipek üzerine oturmanın giyecek gibi olmaması, ipek üzerine oturmanın yasağını ortadan kaldırmıştır. O zaman İmam Muhammed'in iki rivâyeti olduğu söylenebilir. Mezhebin zahir görüşüne göre ise ipeğin üzerine oturmanın da mekruh olmasıdır. *el-Hâniyye*'de

⁵⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 105; Md. 28177.

⁵⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 105; Md. 28178.

⁵⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 106; Md. 28179.

⁵⁰⁸ İpek (الحرير): İpekten nesc olunmuş kumaşa ve atlasa denir. Bkz. Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 1. Baskı, c. 2 (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1861.

⁵⁰⁹ Saf İpek (الديباج): Arış ve argacı ipekten dokunmuş kumaşa denir. Bkz. Mütercim Âsım Efendi, c.1., 956.

⁵¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 106; Md. 28180.

⁵¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 106-107; Md. 28181.

geçtiğine göre Ebû Hanîfe, “İpek ve saf ipek ile döşeme ve ikisi üzerinde uyumakta bir sakınca yoktur.” demiştir. İpek ve saf ipekten yastık, ev eşyaları, halılar da üzerinde figür yoksa yine aynı şekilde değerlendirilmektedir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, “Hepsi mekruhtur.” demişlerdir. *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib*'te saf ipek, ipek kozalarından arıtılmış olandır. İpek ise pişirilmiş ipek kozalarıdır. Kendisinden ipek elde edilen giyecek olarak isimlendirilir.⁵¹²

el-Hidâye'den gelen nakilde Efendimiz'in (s.a.v) ipek kilime oturduğu rivâyet edilmiştir. Bayraklar da olduğu gibi giyim için az kullanılan kumaşlarda mubahtır. Giyeceklerde ve kullanımda da böyledir. *es-Siğnâkî*'de geçen ifadeye göre “Bu necaset ile karşılaştırılmıştır. Az miktarda kullanımı kısa bir süre için göz ardı edilir.” denilmiştir.

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarılan rivâyete göre ipek giysi giyilmesi hususunda Ebû Hanîfe'nin “Giysinin arış ve argacının ipekten olduğu tüm durumlarda erkeklere haram olduğunu bilmen gerekir.” görüşü yer almıştır. İmameyn ise “Savaş durumunda mekruh olmaz. Savaş dışındaki durumlarda mekruhtur.” derken “Bu bahsedilen tüm durumlarda mekruh olmaz.” diyen âlimlerin olduğu da belirtilmiştir.⁵¹³

el-Hâniyye'de geçene göre savaşta olsun ya da olmasın erkeğin saf ipek giymesi haramdır. Şerhu'l-Kâdî'de İmam İsbâcâbî, “İmameyn'e göre silah atışını engelleyecek kalınlıkta tok bir kumaş ise savaş durumunda erkeklerin ipek giymesi mekruh değildir.” demiştir. *el-Mudmarât*'ta “Eğer kumaş ince ise ipek giymesi mekruhtur. Böyle olması icma' ile mekruhtur.” denilmiştir.⁵¹⁴

el-Muhîtu'l-Burhânî'den gelen rivâyette ihtiyaç durumunda ipek giyme tartışılmıştır. Buna göre, “Eğer bir kimse giyinmek için muhtaç değilse ipek giymesi mekruhtur. Ancak ihtiyaç durumunda ise ipek giymesinde bir sakınca yoktur.” denilmiştir. Abdurrahman b. Avf ve Zübeyr'den (r.a.) uyuza yakalanan sahabiler hakkında “Resûlullah'tan (s.a.v) ipek giymek için izin istediler. Resûlullah da onlara izin verdi. Arış ve argacı ipekten olan giysinin giyilmesi savaş durumu dışında mekruhtur. Argacı ipek olup arışı ipek olmayan giysinin giyilmesi de mekruhtur. Arışı ipek olup argacı

⁵¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 107; Md. 28182.

⁵¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 107-108; Md. 28184.

⁵¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 108; Md. 28185.

ipek olmayan giysiye gelince *el-Hâniyye*'de aktarılan rivâyete göre “O kimse kınanır, kumaş ipek sayılır sadece savaşı giyebilir.” denilmiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de ise “Ulemaya muhalif olmayarak giyilmesinde bir sakınca yoktur.” demişlerdir. Bazıları da “bu arışların kumaşa ağır bastığı durumlardadır, bazıları da her halükârda arışa işaret eder ve giyilmesi câizdir.” demişlerdir.⁵¹⁵

Şeyhülislâm “Giysinin arışları pamuk ve ketenden olursa, argacı ipekten olursa ve dışardan görünürse erkeğin giymesi hoş olmaz. Eğer dışarıdan gözükmiyorsa erkeğin giymesinde bir sakınca olmaz.” demiştir. Yine İmam Muahmmmed'in görüşüne yer verilmiş ve “Erkekler için hoş karşılanmaz ve kınanır.” denilmiştir.⁵¹⁶

iii. Küçük Erkek Çocuğun İpek Giymesi

el-Fetâva'l-Attâbiyye'den aktarıldığına göre küçük erkek çocuğun da ipek giymesi mekruh sayılmaktadır. Yüzük, küpe, halhal takmasının da bu şekilde değerlendirildiği söylenmiştir. Nazmu'l-müttetâk'ta ise “İpek giyen erkek günah kazanır.” şeklinde fetvâ verilmişken Nisâbü'l-ihtisâb'ta küçük çocuğun hallerine dair “Küçük çocuğun ayağına küçük ziller takmak mekruhtur.” fetvâsı verilmiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de istisnai durumlara işaret ederek “Bu görüşler savaş dışındaki durumlarda geçerlidir.” denilmiştir.⁵¹⁷

iv. Savaş Zamanında İpek Giymek

Savaş durumuna gelirse, arışı ipek argacı ipek olmayan kıyafetin giyilmesinde bir şüphe yoktur. Savaş durumunda onu giymesi mubah olur. Argacı ipek, arışı ipek olmayan giysiye gelince *el-Hâniyye*'de “İpek veya pamuk gibidir.” denilmiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de ise “İcma ile savaş durumunda giyilmesi mubahtır. Arışı da argacı da ipek olan giysiye gelince ulemamızın görüşünün aksine savaşta giyilmesi mubahtır.” şeklinde fetvâ verilmiştir.⁵¹⁸

el-Gıyâsiyye'den aktarılan rivâyete göre cevşen, miğfer, altın ve gümüşten yapılmış kolluk da saf ipek gibi sayılmaktadır.⁵¹⁹

⁵¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 108; Md. 28186.

⁵¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 108-109; Md. 28187.

⁵¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 109; Md. 28188.

⁵¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 109; Md. 28189.

⁵¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 109; Md. 28190.

el-Muhîtu 'l-Burhânî'de erkeklerin ipek giymesi durumundan sonra kadınların giymesi hususuna değinilmiştir ve şöyle denilmiştir:

Tüm bu bahsedilenler erkekler hakkındadır. Kadınlar hakkındaki hususlar kalmıştır. Ulemanın geneline görüşüne göre, kadınların saf ipek giymesi mubahtır. Bazıları, helâl değildir demişlerdir. Giyeceğin ipek olduğunu bilmeyen ya da ama biri giyerse, bazı insanlara muhalif olarak fukahânın çoğunluğuna göre giyilebilir. Hişâm, Ebû Hanîfe'nin dört parmak miktarınca ipek kumaş olduğu bilinen giysinin giyilmesinde bir sakınca yoktur, dediğini rivâyet etmiştir. *Câmiu 'l-Cevâmi*'de kumaşın kenarındaysa denirken *el-Hânîyye*'de Şemsüleimme Serahsî'nin Siyer'de, "Giysinin ipek olduğunun bilinmesinde bir sakınca yoktur çünkü o kumaşa tabiidir, miktarı ölçülemez." denilmiştir.⁵²⁰

v. *İpek, Altın, Gümüşten Yapılmış Kıyafette Dört Parmak Oranı*

es-Sirâciyye'den gelen rivâyete göre, erkeklerin ipekten, altından, gümüşten, pamuk üzerine fazlaca ipekle işlenmiş ya da dört parmak miktarından fazla altın veya gümüş bulunan başlığı takması mekruhtur. "Başlığın işlemeleri dört parmak miktarında ipekten olursa bir sakıncası yoktur. Sarığın ve cübbenin içinde de bu miktarda bulunması böyledir." denilmiştir.⁵²¹

el-Yetîme'den aktarıldığına göre ise Ebû'l-Fazl ve Ali b. Ahmed'e ipeğin kıyafette dört parmak miktarınca bilinmesi yaygın veya daha az bilinen bilgi olduğu soruldu. Ebû'l-Fazl ise yaygın veya daha az bilinen bilgi olmasının fark etmeyeceğini söylemiştir., Ali b. Ahmed ise "yine de sakınmak evladır." demiştir.⁵²²

Ebû'l-Fazl'a, kıyafetin iki veya üç yerinde ipek olduğu ve bunlar toplandığı zaman dört parmak miktarını geçtiğini bunların birlikte mi değerlendirileceği soruldu. "Hepsi birlikte değerlendirilir." dediği rivâyet edilirken Ebû Hâmid'e sorulduğunda, "Hepsi birlikte değerlendirilmez." cevabını vermiştir. Ali b. Ahmed'e bu fark sorulduğunda ise "Bu konuda ihtilaf vardır." demekle yetinmiştir. Bu konuda *Fetâva 'l-Hulâsa*'dan gelen rivâyet "Ebû Hanîfe arışında ipek ve saf ipek olan kıyafet giymekte bir sakınca görmemiştir. Ham ipekten yapılmış cübbeyi giymekte de bir sakınca görmemiştir." şeklindedir.⁵²³

⁵²⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 109-110; Md. 28191.

⁵²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 110; Md. 28192.

⁵²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 110; Md. 28193.

⁵²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 110-111; Md. 28194.

vi. Erkeğin İpek Bel Bağı Kullanması

Konuya dair *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den aktarılan rivâyette İbn Semmâa'nın Nevâdir'inde geçen İmam Muhammed'in şu ifadesi yer almaktadır:

Eğer bir erkek, ipek gömlek, kürk ya da izar giyerse bana göre bir sakıncası yoktur dediği rivâyet edilmiştir. Bu kıyafette ipek bulunduğunu bilmek gibidir. Eğer ipek bulunan kıyafet ile başka bir kıyafet de varsa o zaman sakınca yoktur. Ancak tek başına giyilmesi mekruh olur. İpek bel bağı takmak mekruh değildir. Çünkü o tek başına giyilmez.⁵²⁴

Şerhu'l-Câmiu's-sağîr'de geçtiğine göre bazı âlimler, “Ebû Hanîfe'ye göre erkeklerin ipek bel bağı kullanmasında bir sakınca yoktur.” demişlerdir. Sadrüşşehîd, İmameyn'e göre mekruh olduğunu söylemiştir. Ayrıca *Câmiu'l-Fetâvâ*'da Muhammed b. Seleme'den, “İpek bel bağı ile namaz kılan kimsenin namazı kabul olur. Ancak o hoş görülmeleyen bir davranıştır.” fetvâsı aktarılmıştır. *ez-Zehîra*'da ise *Siyerü'l-kebîr*'den nakil yapılmış ve savaş zamanı dışında izarı, dibac ve altın olan ipekli giyecek giymek de bir sakınca olmadığı söylenmiştir.⁵²⁵

Tahâvî *Muhtasar*'ında Ebû Hanîfe'nin, “Gümüşten yapıldığı bilinen giyecek mekruh sayılmaz. Altından yapıldığı biliniyorsa mekruhtur.” dediği rivâyet aktarılmıştır. Buna ek olarak, bunun tartışmalı bir mevzu olduğu ve şer'î hükümlerde giysinin bazı kıvrımlarında kullanılmasına ruhsat verildiği, bu kıvrımların altından da olabileceği belirtilmiştir.⁵²⁶

Fetâvâ Âhû'dan aktarılanlara göre Kâdî Burhânüddîn'e İpekten yapılmış ya da işlenmiş boyunluk takılabilir mi diye soruldu. “Mekruh olmaması gerekir. Çünkü onun canlılığı gitmiştir. Kumaşa tabi olmuştur.” dediği nakledilmiştir. Şemsüleimme Serahsî de onun mekruh görülen mozaik şapkaya karşı kumaşa tabi olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca “Onun canlılığını yitirmemiştir. Dolayısıyla mekruh görülen mozaik şapka gibi kumaşa tabi sayılmaz. Çünkü o tüketilen bir mal değildir ki ona tabi olsun. Farsça da belirtildiği üzere onu şapkadan sayarız.” demiştir.⁵²⁷

⁵²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 111; Md. 28195.

⁵²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 111; Md. 28196.

⁵²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 111; Md. 28197.

⁵²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 111-112; Md. 28198.

vii. Safrana Boyanmış Giysi Giymek

Yalancı safrana boyanmış giysiyi giymek hususunda mekruh olduğu söylenmiştir. el-Müntekâ'da Ebû Hanîfe'nin, "Aspir (yalancı safran), latin çiçeği veya safran ile boyanmış kıyafetin giyilmesini erkeklere kerih görmüştür." rivâyeti geçmektedir. ez-Zehîra'da bunun İmam Muhammed tarafından da rivâyet edilmiş olduğu nakledilmiştir. Siyerü'l-Kebîr'de "Erkeklere aspir ile boyanmış giysi giymek yasaklanmıştır. Aspir boyalı giysi giymekten maksat, kadınlara kendisini beğendirmek içindir." denilmiştir.⁵²⁸

Aspir ve safran ile boyalı giysi giymek erkeklere kesin olarak yasaklanmıştır. İbn Ömer (r.a.), "Efendimiz (s.a.v) aspir ile boyalı giysi giymeyi bana yasakladı." şeklinde bir rivâyet getirmiştir. Ayrıca "Size kırmızıyı yasaklıyorum, o şeytanın giysisidir." demiştir.⁵²⁹

viii. Giyinme Adâbı

el-Muhîtu 'l-Burhânî'de Hişâm, İmam Muhammed'in uzun elbise giymekte bir sakınca görmediğini rivâyet etmiştir. Buna ek olarak, semerde kırmızı keçe kullanılmasında bir beis görmemiştir.⁵³⁰ Bu hususta İbn Mes'ûd (r.a.), "Giyinirken iki şekilde dikkat çekmekten sakının. Yani, insanın haksızlığa uğrayacak kadar düşkün bir şekilde giyinmemesi ve her bakanın acayip görünümlü demeyeceği bilakis bunun ikisinin arasında bir kıyafet seçmesi gerekir. Orta yol her zaman kıymetli olmuştur." rivâyeti de nakledilmiştir.⁵³¹

ix. Tilki Kürkünden Yapılmış Başlık Takmak

Bu hususta el-Uyûn'da Hişâm'ın İmam Muhammed'den, "Tilki kürkünden yapılmış başlık takan biri hakkında, onu alır yani bir sakıncası olmaz demiştir. Bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Ebû Hanîfe sincaba, Dahhak da samura karşı idi." rivâyeti geçmektedir.⁵³²

ez-Zehîra'da ise dünyalık için süslenmek ve ziynet hakkında sorulmuş, Resûlullah ve Ebû Hanîfe'den şu rivâyetler aktarılmıştır:

⁵²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 112; Md. 28199.

⁵²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 112; Md. 28200.

⁵³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 112; Md. 28201.

⁵³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 112; Md. 28202.

⁵³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 113; Md. 28203.

Resûlullah (s.a.v) bir gün kıymeti bin dirhem olan bir rida ile cemaatin huzuruna çıktı. Üzerinde dört bin dirhem olan rida ile namaza başladı. Bir gün ashabından birisi onun huzuruna geldiğinde üzerinde ipek bir rida vardı. Resûlullah da: “Allah bir kuluna nimet bahsettiğinde onun eserini üzerinde görmek ister.” buyurdu. Ebû Hanîfe değeri dört yüz dinar olan rida giyerdi. Ayrıca Ebû Hanîfe öğrencilerine, memleketlerinize döndüğünüz zaman üzerinize güzel kıyafetler giyinin, kötü kıyafet giymekten sakının. Böyle yaparsanız insanlar size rahmet nazarı ile bakar. Bu onun sadelik ve verasıdır. Öğrencilerine böyle tavsiyede bulunuyordu.⁵³³

Buna ek olarak Muhammed b. Hasan’ın güzel kıyafetler giydiği ve bu konuda ona sorulduğunda, “Benim eşlerim ve câriyelerim var. Onlar benden başkalarına bakmasınlar diye kendime bakıyorum.” dediği nakledilmiştir. Yine İmam Muhammed’in yaşadığı başka bir durum şöyle aktarılmıştır:

Siyah sarık sardığı bir gün huzuruna fetvâ istemeye bir kadın geldi. Onun yüzüne hayran olarak bakakaldı. İmam o kadına ‘Mazeretin nedir?’ diye sordu. Kadın, siyah sarığının altındaki beyaz yüze hayran kaldım, dedi. İmam sarığı başından çıkardı ve ondan sonra siyah sarık kullanmamaya başladı.⁵³⁴

Yine ashabın örneklerini merak edenler Kâdî’ya ‘Ömer (r.a.) şu kadar yamalı gömlek giydiği rivâyet edilmiş mi?’ diye sormuşlardır. Kâdî bu soruyu şöyle cevaplamıştır:

Ömer’in yaptığı hikmetli bir iştir. O müminlerin emiriydi. Şâyet güzel giyecekler giymeye, çeşitli yiyecekler yemeye, kendi maiyetinde çalışanları ve haşmeti bunu sağlamaya yeterliydi. O zaman halkın alım gücü çok yoktu ve insanların malları kullanılıyordu. Bu yüzden böyle bir maslahat seçmiştir.⁵³⁵

el-Hulâsa’da geçtiğine göre, “Kibir maksadı yoksa güzel kıyafet giymek de bir sakınca yoktur. Helâl parayı biriktirmek de mirasların hakkı verilirse, Allah hakları engellenmezse ve kibre sebep olmazsa yine böyledir.” fetvâsı verilmiştir.⁵³⁶

Evin Üzerine Örtü Sarkıtmak ve Eve Örtü Sermek Hakkında

ez-Zahîriyye’de ise “Ev üzerine örtü sarkıtılması mekruhtur. İmam Muhammed, bunu büyüklenme ve ziynet olduğu için *Siyerü’l-Kebîr*’de bu şekilde belirtmiştir.” rivâyeti geçmektedir.⁵³⁷ Yine *ez-Zahîriyye*’de “Evde boyanmış yahut boyanmamış ya da

⁵³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 113; Md. 28204.

⁵³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 113; Md. 28205.

⁵³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 114; Md. 28206.

⁵³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 114; Md. 28207.

⁵³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 114; Md. 28208.

işlenmiş yahut işlenmemiş keten, pamuk veya yünden yapılmış dilediğini sermesi câizdir. Keçe veya diğerlerinden yapılan bir örtüyle duvarları örtebilir. Üzerinde resim olan bir şeyi sermesi ve namazda kullanacağı seccadeyi bundan edinmesi câizdir.” ifadesi geçmektedir.⁵³⁸

x. Güzel ve Temiz Giyinmenin Önemi

Bustânu'l-Fakîh'te ise Şa'bi'nin, “Düşkünlerin hakir görmediği fukahânın ayıplamadığı giysileri giyiyorum.” dediği nakledilmiştir.⁵³⁹ İbn Abbâs'ın (r.anhüma), “Dilediğini ye, dilediğini giy. Tüm bunların hepsi seni saptırdığında bu israf ve kibirdir.” dediği rivâyet edilmiştir.⁵⁴⁰ Hz. Ömer (r.a.) ise “Allah size olan nimetlerini geniş tutmuştur, siz de kendi nefsinize müsamaha gösterin.” demiştir. Şemsüleimme Serahsî, “Her zaman temiz kıyafet giyilmelidir. Bazen de Allah'ın nimetlerini üzerinde göstermek için daha güzel giyinmelidir. Bunu yaparsa bu menduptur. Bulduğu her zaman güzel giyinemez.” demiştir.⁵⁴¹

xi. Giyinmenin İsrâf Boyutu

Bu konuda yukarıdaki rivâyet ile bağlantılı olarak şöyle söylenmiştir:

Kış vakti de böyledir. Eğer bir cübbe sıcak tutuyor soğuğu engellemeye yetiyorsa iki ya da üç cübbeden fazlasını giyemez. *el-Müntekâ*'da Hakim ‘İpek giymesinde bir sakınca yoktur.’ demiştir. *el-Hâniyye*'de ‘Elbisenin argacı ipek değilse’ kaydı koyulmuştur. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de geçen ‘Haz⁵⁴², derisinde ipek bulunan denizde yaşayan bir hayvan ismidir. Dolayısıyla hepsi ipek değildir. Erkeklerle haram olan bunlar değil, tam ipek giymektir.’ görüşü ilave edilmiştir.⁵⁴³

el-Kudûrî'den aktarılan rivâyete göre Ebû Yûsuf'ın, “Kozâ ve zahara arasında canlılığını yitirmiş kozada bir sakınca görmüyorum.” dediği rivâyet edilmiştir. el-Yetîme'de “Cübbenin bazı yerlerini ipek ile doldurmak hakkında sordum. ‘Câiz değildir.’ dedi.” şeklinde bir rivâyet aktarılmıştır. Ebû Yûsuf'un Bakkali'den aktardığı rivâyetle “Ona karşı çıkıp sakıncası yoktur dedim. Yine câiz değildir.” dediği nakledilmiş ve bunun mezhebin zahir görüşü olmadığı söylenmiştir. İsbîcâbî de bu rivâyeti aktararak “Mutlak olarak câizdir.” demiştir.⁵⁴⁴

⁵³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 114-115; Md. 28209.

⁵³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 115; Md. 28210.

⁵⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 115; Md. 28211.

⁵⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 115; Md. 28212.

⁵⁴² Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, c.3, 2475.

⁵⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 115; Md. 28213.

⁵⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 115-116; Md. 28214.

xii. Dellalların İpek Kumaştan Kese Taşımaları

Ali b. Ahmed'e boynunda dellalların yapmış olduğu gibi ipekten bir şey sarmış olan kimse hakkında "Bu câiz midir, değil midir, yoksa sadece dellallara mı câizdir?" diye sordu. Ulema arasında dellal için olduğuna dair görüş olduğu söylenmiştir.⁵⁴⁵ Ayrıca Ebû'l-Fazl'a, erkeklerin ipekten firfir kullanması hakkında soruldu. "Mekruhtur." dedi. Aynı soru hakkında Ali b. Ahmed'e sordular. "Câiz değildir." dedi.⁵⁴⁶

xiii. Bebek Beşiğinde İpek Kullanmak

Bu konuda "Ebû Hâmid ve Yûsuf b. Muhammed'e, bebek beşiği yapmak için ipekten bir çarşaf hakkında sordum. 'Bir sakıncası yoktur.' dediler. Çünkü bahsedilen ipek giyilen ipektir. İpekten yapılmış gölgelik de bu şekildedir. Çünkü o ev mesabesindedir." nakli geçmektedir.⁵⁴⁷

el-Muhîtu'l-Burhânî'de Ebû Yûsuf'tan, "Kıyafetin çoğu ham ipekten veya ipek benzeri bir şeyden ise erkeklerin giymesinde bir sakınca yoktur. Ancak görünen yüzü ipek ise bu mekruhtur. Bir hattı saf ipek bir hattı ham ipekten olduğunda da böyledir. Görüldüğü için mekruhtur." görüşü nakledilmiştir. Ayrıca *es-Sirâciyye*'de "Eğer dokumasında ipek varsa erkeklerin saf ipek giymesinde bir sakınca yoktur." şeklinde geçmiştir. İmam Nasiruddîn (rh), "Onların zamanında saf ipek, Arapça 'قضاة' ve Türkçe 'Kunduz' olarak isimlendirilen su hayvanını kuyudan çekmek için kullanılan bir araçtı. Şimdilerde çürümüş ipekten elde ediliyor. Bu sebeple mekruh olması gerekir."⁵⁴⁸ dediği nakledilmiştir.

Câriyelerin kırmızı ve sarı renklerin dışında erkekler gibi yuvarlak başlık takması mekruhtur. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de geçtiği üzere *Şerhü'l-Kudûrî*'de Ebû Hanîfe'nin "Yırtıcı hayvanların kürklerini ve bundan başka temizlenmiş tabaklanmamış hayvanların derilerini giymekte de bir sakınca yoktur." dediği aktarılmıştır.⁵⁴⁹

Ardından "Cübbenin firfırları saf ipekten olursa erkeğin onu giymesi mekruh olur mu?" diye sorulmuş ve ulema bu konu hakkında da ihtilaf emiştir. Tahâvî bunu *Şerhu'l-Asâr*'da "Bu konuda iki hadisten biri onun kerahiyyetine delalet eder. Diğer

⁵⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 116; Md. 28215.

⁵⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 116; Md. 28216.

⁵⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 116; Md. 28217.

⁵⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 116; Md. 28218.

⁵⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 117; Md. 28219.

ise kerih olmadığına delalet eder.” şeklinde açıklamıştır. İeyh ise, “Mekruh olmayacağı sahih olandır.” demiştir. İmam Ali es-Suğdı, onun mekruh olmayacağını söylemiş ve ulema arasındaki ihtilaftan bahsetmemiştir. İmam Muhammed buna *Siyer*’deki bir rivâyette işaret etmiştir.⁵⁵⁰

Attâbiyye’de “Ayakların üzerine gelen pantolonu erkelerin giymesi mekruhtur.” rivâyeti geçmektedir.⁵⁵¹ *el-Mültekat*’ta “Kaplan ve yırtıcı hayvanların ciltleri tabaklanmışsa eyer ya da seccade yapılabilir.” denilmiştir.⁵⁵² *el-İbâne*’de Hişâm, “Ebû Yûsuf’un nalınlarında demir çivi çakılmış olduğunu gördüm. Bu demir çivinin bir sakıncası var mı diye sordum. Hayır, dedi.” rivâyeti aktarılmıştır.⁵⁵³ Bölümün son meselesi *ez-Zehîra*’da geçen “Namazın sıhhatini etkileyecek bir necaset bulunan kıyafeti giymek câiz midir?” sorusudur. Bu konuda Ebû Yûsuf, Saîd b. Cübeyr hadisinden onun kerahetini nakletmiştir. “Saîd b. Cübeyr tilki dersinden başlık giymiştir ancak üzerinde namaz kılmamıştır. Bu onun hatasıdır. Bu sebeple, onu giymenin zaruret olmaksızın câiz olmadığına işarettir.” demiştir.⁵⁵⁴

4.3.3.6. Altın ve Gümüş Kullanımı Hakkında

Bu bölüm konu tertibince on birinci sırada yer almakta olup kırk iki fetvâ içermektedir. *el-Fetâva*’t-*Tatarhâniyye* müellifi, son bir fetvâyı bu fasıl ile ilgili olduğu düşündüğü için bu grupta zikretmiştir.

i. Altın ve Gümüş Kap Kullanmak

el-Câmiu’s-*sağîr*’de Ebû Hanîfe’nin, altın ve gümüş kapta yeme ve içmeyi hoş görmediği nakledilmiştir. Altın ve gümüş olan kapta yağ olursa, “kaptan başa ve bedene yağ bulaşır.” demişlerdir. Elini kaba daldırıp ve oradan yağ alıp onu kullandığında; bir kaptan yiyecek alıp ekmeğin üzerine ya da benzeri bir şeyin üzerine koyup yediğinde kadın da olsa erkek de olsa bir sakınca olmayacağı belirtilmiştir. Yani altın ve gümüş kaptan yeme ve içme hususunda kadın ve erkek her ikisi aynıdır.⁵⁵⁵

⁵⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 117-118; Md. 28220.

⁵⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 118; Md. 28221.

⁵⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 118; Md. 28222.

⁵⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 118; Md. 28223.

⁵⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 118; Md. 28224.

⁵⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 119; Md. 28225.

ii. Gümüş Kaptaki Yağı Kullanmak

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de aktarılan rivâyete göre bir kimsenin başını gümüş bir kaptan yağlanması mekruhtur. “Yağı avucuna döküp saç ve sakalına döktüğünde de bu şekildedir. Bir kokunun içine katılırsa bir sakıncası yoktur. Koku direkt olarak yağın içinden başa dökülmez.” denilmiştir.⁵⁵⁶ *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den gelen rivâyette ise Ebû Hanîfe'nin gümüş ile kaplanmış kapta bir sakınca görmediği nakledilmiştir. Ebû Yûsuf, “Bir ud ya da maşraba üzerine yapıldığında bunu hoş görmezdi.” denilmiştir.⁵⁵⁷

iii. Altın veya Gümüş Kaplı Sandalye-Çatı

Altın ve gümüş ile kaplanmış kaplarda ve altın kaplamanın olduğu yere oturulmadığı müddetçe sandalyelerde ihtilaf olduğu söylenmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre böyle sandalyenin üzerine oturmakta bir sakınca olmamaktadır. Yine Ebû Hanîfe'ye göre çatının altınla süslenmesinde bir sakınca yoktur.⁵⁵⁸

Attâbiyye'de mubah olduğuna dair bir rivâyet hariç gümüş kaplamanın olduğu yere oturulmayacağı söylenmiştir. Yağdanlık, buhurluk ve kaplanmış taht da böyledir. Ebû Yûsuf, bunu hoş görmemiştir.⁵⁵⁹

es-Sirâciyye'den de altın ve gümüşten yapılmış sandalyeye oturmanın mekruh olduğu aktarılmıştır. Bu konuda erkek de kadın da aynı hükme tabiidir.⁵⁶⁰

iv. Evin ve Mescidin Altın Suyu ile Kaplanması

Bu konuda *el-Hânîyye*'de “Evin ve mescidin çatısını altın ve gümüş ile kaplamakta, kendi malından harcamak koşulu ile altın suyu ile mescidi süslemekte bir sakınca yoktur.” ifadesi geçmektedir. Kâbe-i Muazzama'nın da altın ve gümüş suyu ile süslenmiş, ipek ve saf ipekten dokunmuş renkli kumaşlar ile örtülmüş olduğu söylenmiştir.⁵⁶¹

⁵⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 119; Md. 28226.

⁵⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 119-120; Md. 28227.

⁵⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 120; Md. 28228.

⁵⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 120; Md. 28229.

⁵⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 122; Md. 28237.

⁵⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 120; Md. 28230.

Konunun devamında *el-Hidâye*'de “Bu kaplardan yeme, içme, yağlanma ve koku sürünme câiz değildir.” ibaresi geçerken *el-Câmiu's-sağîr*'de “Bunlar mekruhtur. Aslında hürmeti ifade etmiştir. Altın ve gümüş kaşık ile yemek de bu kabildendir.” şeklinde geçmektedir. *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'den de “Altın ve gümüş ile masa kaplamak, böyle lavabodan abdest almak yine böyle bir ibrikten abdest almak da bu şekildedir.” fetvâsı aktarılmış ve bu durumların kerahetine işaret edilmiştir.⁵⁶²

Yine *el-Hâniyye*'de “Altından ve gümüşten olan sürme kabı ve sürme mili de bu şekildedir. Ebû Hanîfe'ye göre mushafın altın veya gümüş ile kaplanmasında bir sakınca yoktur. Ebû Yûsuf'a göre ise Ebû Hanîfe'nin eyer ve gem konusundaki kerahetine kıyasla mekruhtur. *el-Hidâye*'den üzengi ve eğer kayışı da buna dahil olduğu söylenmiştir. *Attâbiyye*'de kapı, zincirler ve mıntıka da buna dahil edilmiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den İmam Muhammed'in görüşünün Ebû Yûsuf ile aynı olduğu nakledilmiştir. Ayrıca aynı eserden “Kâdî Ebû'l-Asım el-Mervezî onun bu şekilde olduğunu söylemiştir. Bunların hepsi çıkarılabilen şeylerdir. Kaplama olanlara gelince, bu kendinden ayrılmayacak şekilde altın suyuna batırmadır ve icma ile sakıncası yoktur.” dediği nakledilmiştir.⁵⁶³

v. Erkeklerin Gümüş Yüzük Kullanımı

Erkeklerin gümüş yüzük kullanmasının cevazına karşın, her tarafında gümüş kullanılan bir kabı kullanmak mekruh olduğu ve kılıcın altın ve gümüş ile süslemenin mekruh olmaksızın yapılabileceği söylenmiştir.⁵⁶⁴

vi. Altın ve Gümüş ile Kılıcın Süslenmesi

Bu konuda *Attâbiyye*'de “Kabzasında olmadıkça altın ve gümüş ile kılıcın süslenmesinde bir sakınca yoktur. Tutma yeri altın ve gümüşten olmayan bıçak da böyledir. Kaplama yapmakta da bir sakınca yoktur.” şeklinde nakledilmiştir. *el-İbâne*'de ise “Ebû Yûsuf, mıntıka, yüzük ve kılıcın gümüşle karıştırılıp süslenmesi mekruhtur, demiştir. Kaplama yapmada bir sakınca yoktur.” ifadesinin geçtiği belirtilmiştir. *Câmiu'l-Cevâmi*'de ise kılıcın taşındığı kılıfın gümüşten olmasının mekruh olduğu belirtilmiştir.⁵⁶⁵

⁵⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 120; Md. 28231.

⁵⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 120-121; Md. 28232.

⁵⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 121; Md. 28233.

⁵⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 121-122; Md. 28234.

el-Muhîtu 'l-Burhânî'de bazı âlimler altın veya gümüş ile kaplanmış kaplar hakkında bu konunun gerektirdiği ve benzeri şeyler söylemişlerdir. Ancak kaplama süsleme için değil de kabı sağlamlaştırmak için yapılırsa kaplamanın yapıldığı yere ağız değdirmekte bir sakınca olmadığı söylenmiştir. Şâyet kaplama kabı sağlamlaştırmak için değil, tezyin için olursa, kaplama yapılan yere ağız değdirmek mekruh olmaktadır.⁵⁶⁶

Yine müellif, İmam Muhammed (rh) *Siyer*'de ganimetler konusunda zikrettiği bir meseleyi delil göstererek şöyle demiştir:

Komutan orduya, kim altın yahut gümüşe rastlarsa o onundur dediğinde, onlardan biri de altın ve gümüş kaplama bir kaba ya da bardağa denk gelse ve kaplama da kabı sağlamlaştırmak için değil de tezyin için olsa kaplama ona ganimet olur. Kaplama sağlamlaştırmak için yapılmış ve çıkarılması sonucunda ortada kap kalmayacak ise o zaman bu kaplama ganimet olmaz.⁵⁶⁷

vii. Altın ve Gümüşten Mamûl Ürünler

el-Yetîme'de Ebû Hâmid'e ayak tarafı üzerinde gümüşten eğirilip elde edilmiş yükselti olan sandalet giyen kadın, ve bunun sökülmesi halinde kullanımı hakkında “Bu kadının bu sandaleti kullanması câiz midir?” diye sorulmuş “Evet câizidir.” buyurmuştur. Aynı durum hakkında Ali b. Ahmed'e sorulduğunda “Saf gümüş ve bunun kullanılması mekruhtur.” demiştir.⁵⁶⁸

el-Müntekâ'da Hasan b. Ziyad, Ebû Hanîfe'nin altın ve gümüş buhurluk kullanmayı kerih gördüğünü rivâyet etmiştir. Ebû Yûsuf'un görüşünün de bu şekilde olduğu nakledilmiştir. “Gümüş sürme kabından ve altın, gümüşten mamul sürme mili ile sürme çekmekte hayır yoktur.” denilmiştir.⁵⁶⁹

Bir diğer husus ise ayna ve eşane hakkındadır. Ebû Hanîfe, ayna ve eşane yeni olduğunda aynanın çerçevesinin gümüşten olmasında bir sakınca görmemiştir. Ebû Yûsuf, bunda bir hayır yoktur demiştir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 122; Md. 28235.

⁵⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 122; Md. 28236.

⁵⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 122-123; Md. 28238.

⁵⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 123; Md. 28239.

⁵⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 123; Md. 28240.

el-Hidâye'den “Kurşun, cam, kristal ve akik kapları kullanmakta bir sakınca yoktur. İmam Şâfiî, bunları kullanmayı kerih görmüştür.” ifadesi nakledilmiştir.⁵⁷¹ *es-Sirâciyye*'de ise “Altın ve gümüşten yahut divitten yapılmış kalem ile yazmak mekruhtur.” denilmiştir.⁵⁷²

el-Müntekâ'da Hakim'in, “üzerinde altın ve gümüşten yazılı bir giysiyi giymek bir hayır yoktur.” dediği aktarılmıştır. Ebû Yûsuf Ebû Hanîfe'nin mekruh saymadığı ve kadınlara gelince onların giymesinde bir sakınca olmadığı görüşüne kıyasla zikretmiştir.⁵⁷³

ez-Zehîra'da Ebû Ca'fer (rh), “Ebû Hanîfe'nin saf ipek üzerine oturma hakkındaki görüşüne kıyas etmek gerekirse altın ve gümüşten olan divan üzerine oturmak mekruh olmaması gerekir” demiştir. Çünkü kullanım yasağı ikisi için de geçerlidir. Ali es-Suğdî altından yapılmış divan üzerine oturmayı genel olarak sakıncalı bulmamıştır. Şemsüleimme Serahsî, altından yapılmış divan üzerine oturmanın ittifakla kerih olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁴

viii. Erkeğin Altın, Gümüş, Pirinç, Taş Gibi Maddelerden Yapılmış Yüzük Takması

el-Hidâye'de “Yüzük, mıntıka ve gümüş ile kılıcı süslemek dışında erkeklerin altın ve gümüş ile tezyini câiz değildir.” şeklinde bir ifade geçmektedir.⁵⁷⁵

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarıldığına göre *el-Câmiu's-sağîr*'de “(Erkekler) gümüşten başka bir şeyi yüzük olarak takamazlar. Bu söz zahiren altın, demir ve pirincin kullanılmayacağına işaret eder.” şeklinde fetvâ verilmiştir. *el-Mudmarât*'ta “Taştan yapılmış olanı da takamazlar.” açıklaması eklenmiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de bu konu hakkında şöyle bir rivâyet daha aktarılmıştır:

Pirinçten yapılmış olanı da takamaz. Bunlara benzer olanlar erkelere haramdır. Altın yüzük takma ve bunun erkeklere haram olması ulemanın genel görüşüdür. Bazı âlimler, Berâ b. Âzib'in altın yüzük taktığı hadisine dayanarak sakıncası yoktur demişlerdir. Hadiste Berâ b. Âzib, Resûlullah (s.a.v) bana altın yüzük taktı demiştir. Talha b. Ubeydullah, Berâ b. Âzib'in üzerinde altın yüzük var iken öldürüldüğünü rivâyet etmiştir.⁵⁷⁶

⁵⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 123; Md. 28241.

⁵⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 123; Md. 28242.

⁵⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 123; Md. 28243.

⁵⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 123; Md. 28244.

⁵⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 124; Md. 28245.

⁵⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 124-125; Md. 28246.

el-Muhîtu 'l-Burhânî'den ‘‘Demirden, kurşundan ve pirinçten yüzük takmaya gelince kadına ve erkeğe ikisine birden haramdır.’’ fetvâsı nakledilmiştir. Ayrıca Bustânu'l-fakîh'te bu konuya dair şu örnek verilmiştir:

Şeyh Kutbüddîn Haydar'ın altın yüzük taktığını söylemeye teşebbüs ettiler ancak bu iftiradır. Şeyh bu iftiradan beridir. Şâyet bu fiili kanaatince yapmışsa Allah'ın dini ve resulünün şeriatı mağlup olmaz, mağlup olanların ihtilafı akıl veremez. Ondan idare düşer ve günah yüklenir.⁵⁷⁷

Yeşim taşı denilen taştan yapılmış yüzük takmaya gelince ulema bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Kitab'ta zahir olan görüş, yasağın umumi olması ve haramlığa delalet etmesidir.⁵⁷⁸ Taştan mamul yüzük takılması hakkında *el-Hâvî*'den ‘‘Erkeğin gümüş yüzük takmasında bir sakınca yoktur. Kemikten, akikten, yakuttan, firuzeden, zümrüitten yapılmış olanları da takmasında bir sakınca yoktur.’’ rivâyeti aktarılmıştır.⁵⁷⁹

el-Hâniyye'den ‘‘Yeşim taşı denilen taştan yapılmış yüzüğü takmakta bir sakınca yoktur. O altın, demir ya da pirinç gibi değildir, bilakis o taştır. Resûlullah (s.a.v) akik yüzük takmıştır. Serçe parmağında altın yüzük olan avuçtan su içmekte bir sakınca yoktur.’’ fetvâsı nakledilmiştir.⁵⁸⁰ *el-Muhîtu 'l-Burhânî* 'den ise ‘‘Yüzük taşını sabitlemek üzere altın çivi takılmasında bir sakınca yoktur. Çividen maksat yüzük taşını muhafaza etmektir.’’ fetvâsı gelmiştir. Fetâvâ'da ‘‘Demir eğirmek suretiyle yapılan yüzüğü takmakta bir sakınca yoktur.’’ ifadesi geçmiştir.⁵⁸¹ Ayrıca *el-Câmiu's-sağîr*'de gümüş yüzüğün miktarından bahsedilmiş ve şöyle söylenmiştir:

Gümüş yüzüğün de bir miktarı olmalıdır. Yani bir ağırlığı olmalı ve onun üstüne çıkılmamalıdır. O sınıra ulaşılmamalıdır denilmiştir. Ayrıca yüzük takmak sünnettir. Ancak Kâdî ya da sultan gibi yüzük takmak zorunda olanlar takmalıdır. Yüzük takmak zorunda olmayanların bunu yapmaması daha iyidir.⁵⁸²

⁵⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 125; Md. 28247.

⁵⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 125; Md. 28248.

⁵⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 125; Md. 28249.

⁵⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 127; Md. 28252.

⁵⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 127; Md. 28253.

⁵⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 127; Md. 28254.

ix. *Yüzüğün Üzerinde Yazı veya Sûret Olması*

Üzerine babasının, kendisinin ya da ‘Hasbunallahu ve ni’mel vekil’ âyetindeki Allah’ın isminin baş harfini yazmakta bir sakınca yoktur. Yüzüğün üzerine insan ve kuş benzeri sureti işlememesi gerekir. *el-Muhîtu’l-Burhânî*’den aktarıldığına göre *el-Mültekat*’ta yeryüzü haşeratından yapılan yüzükler de takılabilir.⁵⁸³ *es-Siğnâki*’den gelen Hz. Muaz’ın (r.a.) yüzüğü ile ilgili rivâyet ise şu şekildedir:

Muaz (r.a.), gümüş bir yüzüğe sahip olduğunu ve üzerine Muhammed Resûlullah (s.a.v) işlendiği rivâyet etmiştir. Nebî (s.a.v), Yüzüğüne işlenen nedir ya Muaz? diye sordu. Muaz (r.a.), Muhammed Resûlullah diye cevap verdi. Nebî (s.a.v), ‘Yüzüğüne varıncaya kadar Muaz’ın her işini onaylıyorum.’ buyurdu. Sonra yüzüğü ondan istedi. Muaz (r.a.) da ona verdi. Vefat edinceye kadar önce Resûlullah’ta, sonra Ebû Bekir’de (r.a.), Ömer’de (r.a.) ve kuyuya düşünceye kadar Osman’da (r.a.) kaldı. Onu arayana belirli bir pay infak edildi ancak bulunamadı. Bunun sonucunda yüzüğün kuyuya düştüğü dönemde aralarında ihtilaf ve karışıklık ortaya çıktı.⁵⁸⁴

Bu konuda Ebû Hüreyre’den (r.a.) kendi yüzüğünde iki sinek figürü olduğu rivâyet edilmiştir. “Gümüş yüzük üzerinde Allah ismi, peygamberlerden bir peygamber ismi olabilir. Bu yüzüğü sağ ele takmak müstehâbtır. Şâyet böyle yapılmaz ise tazim terkedilmiş olur.” denilmiştir.⁵⁸⁵ Ayrıca Enes b. Mâlik’ten (r.anhüma) sekiz şey rivâyet edilmiştir ve şöyledir:

Resûlullah’ın (s.a.v) yüzüğü üç satır şeklinde işlenmişti. Birinci satırda ‘Muhammed’, diğerinde ‘Resul’ ve sonuncusunda ‘Allah’ yazıyordu. Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) yüzüğü de ‘Allah ne güzel kudret sahibidir.’ ile işlenmişti. Hz. Ömer’in (r.a.) yüzüğünde ‘Nasihat olarak ölüm yeter Ya Ömer’ işlenmişti. Hz. Osman’ın (r.a.) yüzüğünde ‘Muhakkak sabredeceğiz.’ işlenmişti. Hz. Ali’nin (r.a.) yüzüğünde ise ‘Mülk Allah’ındır.’ işlenmişti. Fakîh, Hz. Ali’nin ‘Gümüş ve üzerinde figür olan bir yüzük takmışsa, bunu yapmak mekruh olmaz. Bu figürler küçük oldukları için sadece evlerde ya da giysiler üzerinde olmaz.’ dediğini nakletmiştir.⁵⁸⁶

x. *Yüzük Takma Usûlü*

Şeyh Şemsüleimme Halvânî’nin, öğretim esnasında bazı öğrencilerinin yüzük takmış olduklarını görüp “Kâdî olduğunda takarsın” dediği nakledilmiştir. Yine Fakîh Ebü’l-Leys bu konuda, *Bustân*’dan şu rivâyet nakletmiştir:

Bazı insanlar sultan dışında kimselerin yüzük takmasını mekruh görmüşlerdir. Genel olarak ilim ehline yüzük takılmasına icazet verilmiştir. Yunus b. Ebi İshâk, “Sultan olmamalarına rağmen Kays b. Ebî Hâzim, Abdurrahman b. el-Esved, Şa’bî ve diğerlerini sol ellerine yüzük taktıklarını gördüm.” demiştir. Çünkü sultan hem ziynet hem de ihtiyaç olduğu için yüzük

⁵⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 126; Md. 28250.

⁵⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 126; Md. 28251.

⁵⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 130; Md. 28261.

⁵⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 129-130; Md. 28260.

takarlar, diğerleri sadece ihtiyaç olduğu için takarlar. Tezyin için yüzük takmak da böyledir sultan dışında kalanlara da câizdir ve biz bu görüşü esas alırız.⁵⁸⁷

Yüzük takıldığında yüzük taşı avucun dışında doğru değil içine doğru takılmalıdır. Resûlullah'tan (s.a.v) böyle rivâyet geldiği, bunun erkekler hakkında değil kadınlar için böyle olduğu, yani yüzüğü taşıyı avucun içine doğru değil, dışına doğru takacakları belirtilmiştir. Çünkü tezyin kadınlara mubahtır. Bu şekilde yapıldığında süslenme amacı taşımadığı söylenmiştir.⁵⁸⁸ Yine *Fetâvâ*'da erkeklerin yüzük takması ile ilgili şöyle denilmiştir:

Erkekler, diğer parmaklarına veya sağ eline değil sol serçe parmağına yüzük takmalıdırlar. Çünkü sağ ele yüzük takmak reddetme alametidir. Ancak sağ ve sola ikisine birden takma hususunda cevaz verilmiştir. Tüm bu durumlar için rivâyetler mevcuttur.⁵⁸⁹

el-Yenâbî'de ise Nebî ve ashabının yüzük takmaları hakkında “Nebî (s.a.v) sağ eline yüzük takardı. Ebû Bekir (r.a.), Ömer (r.a.), Osman (r.a.) sol eline yüzük takarlardı.” rivâyeti geçmiştir. Ayrıca *es-Siğnâkî*'den “Nebî'nin (a.s.) İlk başlarda sağ elinize yüzük takın, derdi. Sonraları bu isyan ehlinin alametlerinden oldu.” rivâyeti aktarılmıştır.⁵⁹⁰ Yüzüklerin üzerine yazı ve işleme yapmaya gelince Fakîh Ebü'l-Leys'in *Bustân*'dan şu rivâyeti aktarılmıştır⁵⁹¹:

Enes b. Mâlik (r.a.) Nebî'nin (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: ‘Müşriklerin ateşini aydınlatmayı istemeyin. Yüzüklerinize Arapça işlemeyin.’ Hasan (r.a.) bunu tefsirini sordu. ‘İşlerinizde Ehl-i Şirk ile istişare etmeyiniz. Yüzüklerinize Muhammedun Resûlullah yazmayınız.’ buyurdu.

xi. Dişlerin Altın ve Gümüş ile Kaplanması / Protezi

Bu konuda *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den aktarıldığına ve Fakîh Ebü'l-Leys'in *Bustân*'da zikrettiğine göre, İmam Muhammed *el-Câmiu's-sağîr*'de şöyle zikretmiştir:

‘Dişlerinizi altın ve gümüş ile kaplatmayınız. Bundan maksat, dişler hareket ettiğinde bunların düşmesinden endişe etmesi durumudur. Dişlerini kaplatmak isteyen kimse bunu altın ile değil gümüş ile yapar. Bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. İmam Muhammed, “Altın ile de kaplatabilir.” demiştir. *el-Câmiu's-sağîr*'de Ebû Yûsuf'un görüşü zikredilmemiştir. O,

⁵⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 128; Md. 28255.

⁵⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 128; Md. 28256.

⁵⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 128-129; Md. 28257.

⁵⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 129; Md. 28258.

⁵⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 129; Md. 28259.

“Ebû Hanîfe ya da İmam Muhammed gibi düşünüyor.” denilmiştir. Bu tartışmaya ek olarak, eğer bir kimsenin burnu ve kulağı kesilse ve yerine altın veya gümüşten bir burun ya da kulak yaptırmak istese, Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre altın değil gümüşten uzuv taktırabilir. İmam Muhammed’e göre ise altından da yaptırabilir.⁵⁹²

Yine bu mesele ile ilgili şu rivâyet aktarılarak konunun önemi vurgulanmıştır:

Yine bu ihtilafa ek olarak, bir kimsenin dişi düştüğünde yerine diş yaptırmak istemesi durumunda, Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre kişi, altın değil gümüşten diş yaptırabilir. İmam Muhammed’e göre ise altından da diş yaptırabilir. Bu mesele en-Nevâdir’de zikredilmiştir. Orada zikrettiğimize muhalif bir görüş zikredilmiştir. *el-Câmiu’s-sağîr*’de İmam Muhammed’in görüşüne göre altından da kaplama yapılacağı söylenmiştir. Bîşr, bu Ebû Yûsuf’un görüşüdür, demiştir. Ancak Ebû Yûsuf bu görüşünden dönmüştür ve altından diş taktırılmaz demiştir. Bu İmam Şâfiî’nin de görüşüdür.⁵⁹³

Dişlerin altın ve gümüş ile kaplanması ile ilgili *el-Müntekâ*’da Hakim şu şekilde rivâyet etmiştir:

Eğer bir kimsenin ön dişleri hareketlenirse ve düşmesinden endişe ederse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre altın veya gümüş ile kaplamasında bir sakınca yoktur. Hasan, Ebû Hanîfe’nin diş ile burun hakkında farklı görüş getirdiğini belirtmiştir. Diş hakkında altınla kaplamak da bir sakınca yoktur demiştir. Burun hakkında altın kullanımını ise kerih görmüştür.⁵⁹⁴

Bu bölümün son meselesi *Fetâva’l-Hulâsa*’da çocuğun ayağını veya elini boyamamak gerektiğidir.⁵⁹⁵ Ayrıca bu fasıl ile ilgili olan konularda düşen diş ve çürük diş protezine dair bir rivâyet nakledilmiştir ve şöyledir:

Bîşr’in, Ebû Yûsuf’un *el-Emâlî*’den rivâyetine göre, bir kimsenin dişi düşerse Ebû Hanîfe, ‘O ölü bir diş gibidir yerini doldurmak gerekir’ diyerek altın ve gümüş ile yerinin doldurulması gerektiğini söyleyip düşen dişin aynısının takılmasını kerih görmüştür. Ancak, pişmiş koyunun dişlerinin alınıp takılmasında bir sakınca yoktur. Ebû Yûsuf, “ölü dişe benzer bir diş değilse düşen dişi yerine tekrar monte etmekte bir sakınca yoktur.” demiştir. Yine Ebû Yûsuf, “Düşen diş ve ölü diş arasında fark vardır.” demiştir. Bîşr, Ebû Yûsuf’un Ebû Hanîfe’ye başka bir mecliste böyle birinin ibâdetinin durumu hakkında soru sorduğunu ve bir sakınca görmediğini söylemiştir.⁵⁹⁶

⁵⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 130-131; Md. 28262.

⁵⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 131; Md. 28263.

⁵⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 131-132; Md. 28264.

⁵⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 132; Md. 28265.

⁵⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 132; Md. 28266.

4.3.3.7. Tebrik Etme, Şeker ve Dirhem Atma Ve Bunları Yapanlar Hakkında

Bu bölüm konu tertibince on üçüncü sırada bulunmaktadır. Bu bölümde yedi fetvâ zikredilmiştir.

i. Kutlama Yapmak

Bu bölümde ilk mesele kutlama ve merasim hakkındadır. *Fetâvâ Ehli Semerkand*'dan aktarılan rivâyete göre kutlama yapmak, merasim sahibi izin verirse câizdir. Ayrıca kişi bir miktar şeker ve dirhemleri topluluk içine bırakıp “Her kim dilerse ondan bir şey alabilir.” ya da “Ondan bir şey alan kişi için aldığı şey kendisininindir.” demesi halinde aldığı şey alan kişinin mülkü olur. Bir başkası o kimsenin aldığı şeyi ondan geri alamaz.⁵⁹⁷ Çünkü yukarıdaki beyanlar ile temlik gerçekleşmiştir.

ii. Şeker, Dirhem, Dinar ve Bozuk Paraların Atılması

Bir diğer tartışma, meşayihin üzerinde Allah (c.c) ismi yazılı olan dirhem, dinar ve bozuk paraların atılması konusunda ihtilaf etmiş olduklarıdır. Onlardan bazılarının buna mekruh, bazılarının ise mekruh değildir dediği aktarılmıştır. *ez-Zehîra*'dan “Bu sahih olan görüştür.” ilavesi yapılarak kanaatimizce son görüşün doğru olduğu desteklenmiştir.⁵⁹⁸ Ayrıca *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den aktarılan rivâyete göre, şeker atıldığı esnada bulunmayıp sonra gelen bir kimsenin şeker atan kimse gitmeden önce ondan bir şey almayı talep edip edemeyeceği sorulmuş, ulemanın bu konuda da ihtilaf ettiği görülmüştür. Bazıları, ‘Şeker almaya hakkı vardır’, Fakîh Ebû Ca’fer ise ‘Böyle bir hakkı yoktur.’ demiştir.⁵⁹⁹ Şekerin temliki için kişinin orada hazır olması gerektiğine hüküm verenler olduğu gibi kişinin beyanına hüküm veren âlimler de olmuştur.

Bu mesele, *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da da zikredilmiştir. Bu konu hakkındaki cevap tafsilatlı bir şekilde verilmiştir. Buna göre kişinin, kollarını ve eteklerini şeker kapmak için başkalarının alamayacağı şekilde açması halinde, başkaları alabilse dahi o kimsenin onları geri vermesi gerekeceği söylenmiştir. Kolunu ve eteğini açmamışsa aldığı şeker kendisinin olacak ve geri iade etmesi gerekmeyecektir. Ayrıca Ebû

⁵⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 151; Md. 28327.

⁵⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 151; Md. 28328.

⁵⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 151; Md. 28329.

Ca'fer'in görüşü dışındaki görüşlere göre bir kişinin camiye gelirken getirmiş olduğu şekerden almak câiz olmaktadır.⁶⁰⁰

Bir diğeri mesele ise bir kimsenin düğünde damadın üzerine atılması için verdiği dirhem ya da şekerini kendine saklaması durumudur. O ayırdığı mal onun olmamaktadır. Yine damat üzerine atılmak üzere verilen dirhemleri de dağıtmak üzere bir başkasına veremeyeceği söylenmiştir. Ayrıca, şeker ya da dirhem atıldığında o şeyin mültekidi sayılmayacağı, atılan şey şeker olursa genel olarak insanların ondan aldıkları şey kadar alabileceği söylenmiştir. Bu hususta Ebü'l-Leys'in tercih edip "Çünkü şeker basit bir şeydir ve kolayca ulaşılabilir ancak dirhem öyle değildir, sorup soruşturmak gerekir." dediği rivâyet edilmiştir. Meşayih'ten bazılarının daha ihtiyatlı davranıp "O kimsenin hakkı değildir. Şekeri başkalarına dağıtmak üzere verir." dedikleri bilinmektedir. Ebü'l-Leys "bunlar atıldığında kişi onun mültekidi olabilir." görüşünü tercih eder iken, meşayihin bir kısmının "Dirhemde olduğu gibi böyle bir hakkı yoktur." görüşünü benimsemiş oldukları görülmektedir.⁶⁰¹

iii. İnfak Edilen Eşekte ve Koyunda Tasarruf Yetkisi

Nevâdirü İbn Semmâ'da Ebi Yûsuf'un, eşeğini infak eden bir kişinin onu yola bırakması durumunda, eşek üzerinde başkasının tasarrufunu konu edinen bir rivâyeti verilmiştir. Buna göre başka birinin gelip onun derisini yüzmesi halinde eşeğin sahibinin deriyi, deri yüzenden alamayacağı söylenmiştir. Nitekim, eşek yola bırakılmamış olsaydı, onu evden alıp, derisini yüzüp kendisi tasarrufta bulunabileceği şeklinde açıklama getirilmiştir.⁶⁰²

Bu bölümün son rivâyeti yine aynı eserden olup ölmüş koyun hakkındadır. Koyun meselesinde verilen cevap, eşek meselesindekinden farklı olduğu, iki meselenin birbiri ile kıyaslanabileceği ifade edilmiştir. Buna göre, bir kimse bu koyunun yününü alıp, derisini tabakladığında bunların tümünün kendisinin olacağı, bütün bu işlemlerden sonra ölmüş koyunun sahibi gelirse derisini kendi alıp tabaklamadan arta kalan deriyi o kimsenin kullanabileceği söylenmiştir. Buna benzer birçok meselenin lukata bölümünde olduğu da eklenmiştir.⁶⁰³

⁶⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 151-152; Md.28330.

⁶⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 152; Md. 28331.

⁶⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 152; Md. 28332.

⁶⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 153; Md. 28333.

4.3.3.8. Ehl-i Zimme ve Onlar İle İlgili Hükümler Hakkında

Bölüm tertibince on altıncı sırada yer alan bu bölümde yirmi üç fetvâ zikredilmiştir.

i. *Ehl-i Zimmenin Mescide Girmesi*

Bu bölüm Ehl-i zimmenin mescitlere girip giremeyeceği konusu ile başlamıştır. Buna göre, Ehl-i zimmenin Mescid-i Haram dışında mescitlere girmesinin yasak olmadığı ve bu görüşün İmam Mâlik'in görüşü ile ters düştüğü zikredilmiştir. Mescid-i Haram'a girmeleri hususunda İmam Muhammed'den *Siyerü'l-Kebîr*'in Kâfirlerin mescide girmesi konusunda Ehl-i zimmenin yasaklandığını söylediği rivâyet delil gösterilmiştir. Ancak *el-Câmiu's-sağîr*'de yasaklanmadığı söylenmiştir. Bu bilgiye dayanarak Kerhî'nin de Muhtasar'ında konuya bu şekilde yer verdiği ifade edilmiştir. Konuya dair tartışma devam etmiş ve bir kısım âlim, *el-Câmiu's-sağîr*'de Ebû Hanîfe'nin ve Ebû Yûsuf'un görüşleri zikredilmemiş olduğunu, önceleri İmam Muhammed'in böyle düşündüğünü sonrasında bu görüşünden döndüğünü söylemiştir. En sonunda Mescid-i Haram'a girmelerinin yasak olduğu zikredilmiştir. Bu ifadenin *Siyer*'de geçmekte olduğu bilgisi de eklenmiştir.⁶⁰⁴

ii. *Cünûp Kimsenin Mescide Girmesi*

İkinci olarak cünûp olarak mescide girme hususunda bazı ayrıma gitmişlerdir. Buna göre, cünûp olan Müslüman ile cünûp olan kâfirin durumu farklı değerlendirilmiştir. Cünûp olan kâfir bir kimsenin mescide girmesine izin verilmesine rağmen Müslümanın mescide girmesine izin verilmediği görülmüştür. Bunun sebebinin kâfir olanlardan gusûl alanlar ve almayanlar olabileceği gibi onlar bunu yaparken gerekliliğini, hikmetini bilmeyebilir. Bu yüzden Müslüman olan kimsenin gusûl alması ve mescide o şekilde gelmesi gerektiği söylenmiştir.⁶⁰⁵

iii. *Ehl-i Zimmeye / Ehl-i Harb'e Kur'ân ve Fıkıh Öğretmek*

Bu konuda *ez-Zehîra*'dan aktarılan nakle göre, Ehl-i zimme'den yahut Ehl-i Harb'den olan kâfir bir kimsenin, bana Kur'ân öğret demesi durumunda ona öğretmek ve bunu kavratmak da bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir. Kâdî İmam Ali es-Suğdî'nin bu konudaki görüşü ise kâfir kimseye mushafa dokunmamak koşulu ile fıkıh

⁶⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 164; Md.28367.

⁶⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 164; Md. 28368.

öğretilmesinin de câiz olduğudur. Gusûl alıp sonra mushafa dokunursa bir sakınca olmayacağı da eklenmiştir.⁶⁰⁶

iv. Müşriklerin Araç-Gereçlerini Kullanmak

el-Muhîtu'l-Burhânî'den gelen nakilde İmam Muhammed'in (rh) şu rivâyeti aktarılmıştır:

Müşriklerin yedikleri kaplarda onu yıkamadan önce yemek ve içmek mekruhtur. Ancak yenen ve içilen haram olmaz. Bu kabın necis olduğu bilinmediği durumlarda verilen hükümdür. Şâyet şarap içse ve haram bir şey yese, bu durum tavuğun salyası ile kıyaslanır. Şâyet onun pençelerinde bir necaset olursa, onunla abdest sahih olmaz.⁶⁰⁷

Bir diğer husus ise Ehl-i zimme'nin pantolonlarıyla namaz kılmaktır. Bu konu onların kaplarından yemek ve içmek hususları ile kıyas edilmiştir. Eğer pantolonlarının necis olduğu biliniyorsa onlarla namaz kılmanın câiz olmayacağı, bilinmezse namazın mekruh olup namaz kılınışsa câiz olacağı söylenmiştir.⁶⁰⁸

Ehl-i Harb'den olan Yahudi'nin, Hristiyan'ın ya da diğerlerinin yemeklerinden yemek de bir sakınca olmadığı konusu ile bölüm devam etmiştir. Beni İsrail'den olan Yahudi ve Hristiyanlar ya da Arap Hristiyanların dışarıda tutulmuş ve bunlar dışındakilerin hakkında da cevabın aynı olduğu ve yemeklerinin yenebileceği söylenmiştir.⁶⁰⁹

v. Mecûsîlerin Yiyeceklerinden Yemek

Boğazladıkları hayvanlar dışında Mecûsîlerin yemeklerini yemekte bir sakıncanın olmadığı, boğazladıkları şeylerin haram olduğu söylenmiştir. İmam Muhammed'den, Mecûsî ve Ehl-i Şirk'ten diğer bazı kimselerle birlikte yeme hususunun haram olup olmayacağı hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Hâkim İmam Abdurrahman el-Kâtib'in, “Müslüman kimse bir ya da iki kez bu durumda karşılaşır, yemesinde bir sakınca yoktur. Ancak ikiden fazla olur yemeye devam ederse bu durum mekruh olur.” rivâyeti aktarılmıştır.⁶¹⁰

⁶⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 164- 165; Md. 28369.

⁶⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 165; Md. 28370.

⁶⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 165; Md. 28371.

⁶⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 166; Md. 28372.

⁶¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 166; Md. 28373.

vi. Müslümanların Kilise yahut Sinagoga Girmesi

Bu konuda *el-Yetîmiyye*'den gelen rivâyete göre, Müslüman bir kimsenin kilise yahut sinagoga girmesi mekruh olacaktır. Mekruh olmasının sebebi ise şeytanların topluca bulunduğu yerler olması olarak açıklanmıştır. Kişinin girmeye hakkı olmadığından değildir.⁶¹¹

vii. Ehl-i Zimme'den Olan Eşin Davranışlarına Müdahale Yapılabilir mi?

el-Muhîtu'l-Burhânî'de konuya dair, “Eşi Ehl-i zimme'den olan Müslüman bir kişi, eşinin içki içmesini engelleyemez. Ancak eve içki getirmesini engelleyebilir. Cünüp olduğunda gusül için zorlayamaz.” rivâyeti yer almaktadır.⁶¹²

Ebû Yûsuf'un *Kitab-ı Harac*'ından ise bu konuda, “Bir kimse Ehl-i Kitab'tan olan câriyesinin gusül almasını isteyebilir hatta bu konuda zorlayabilir. Ehl-i Kitab'dan olan hür kadının durumu da bu durumla kıyaslanması gerekir.” rivâyetine yer verilmiştir.⁶¹³

Ayrıca Kudûrî'den, “Müslümanların yönetimi altında bulunan ve evinde haç dikmeyen bir Hristiyan'ın evinde dilediği gibi namaz kılabilir. Ehl-i zimme'ten biri kilisenin yolunu bir Müslümana sorsa, ona yolu göstermek zorunda değildir. Ehl-i zimme'in davetine katılmasında bir sakınca yoktur.”⁶¹⁴ rivâyeti aktarılmıştır.

viii. Ehl-i Zimmenin Müslümanlara Göre Meşru Olan / Olmayan Bir İşte Çalıştırılması

Konuya dair *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de “Müslüman bir kimse, içki üretmek için zimmîyi ücretle çalıştırса bu mekruh olur.”⁶¹⁵ rivâyeti aktarılırken devamında ‘Kilise inşasında çalışmak üzere ücretle çalışsa bunda bir sakınca yoktur.’ rivâyetine yer verilmiştir.⁶¹⁶

ix. Müslüman Hizmetçinin Gayrimüslime Hizmeti

ez-Zehîra'dan aktarılan rivâyete göre, bir Yahudi hamama girdiğinde, Müslüman bir hizmetçinin ona hizmet etmesi mübâh olup olmayacağı sorulmuştur. Cevap olarak karşılığını aldığı yiyecek hususunda ise bir sakınca olmadığı söylenmiştir. Buna ek

⁶¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 166; Md. 28374.

⁶¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 166; Md. 28375.

⁶¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 167; Md. 28376.

⁶¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 167; Md. 28377.

⁶¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 167; Md. 28378.

⁶¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 167; Md. 28379.

olarak, diğer durumlarda ise ihtiyatlı davranılır. O kimseyi övmek için hizmet edildiği durumlarda gözlemlenir. Gayrimüslimin kalbinde İslâm'a dair bir meyil varsa Müslümanın bu kimseye hizmet etmesinde bir sakınca yoktur. Ancak bu kimse ona büyüklük yapıyorsa bunun mekruh olacağı ifade edilmiştir. Bir diğer durumda zimmi bir kimse, Müslüman bir kimseye İslâm'a rağbet gösterir bir şekilde geldiği durumda hizmet etmesinde bir sakınca olmayacağı, şâyet zimmi büyüklenme yaparsa bunun mekruh olacağı söylenmiştir.⁶¹⁷

x. Kafir Ebeveyne Hizmet

el-Hulâsa'da konuya dair “Bir kadının ve yahut bir erkeğin kâfir anne ve babasına bakması, iyilikle muamele etmesi, hizmetinde bulunması ve o ikisini ziyaret etmesi gerekir. Onları ziyaret ettiğinde küfre düşmekten endişe ederse, onları ziyaret etmeyebilir.” rivâyeti aktarılmıştır.⁶¹⁸

Ehl-i Zimme'den Köle Kiralama

En-Nevâzil'den şöyle bir rivâyet aktarılmıştır:

Ebû Bekir'e “Ehl-i zimme'den bir köle alınabilir mi?” diye soruldu. Bir kere alınabilir, daha alınmaz cevabını verdi. Müslüman bir kimsenin müşrik birini uzak veya yakın olsun; ehl-i harb'ten yahut zimmi olsun tutmasında bir sakınca yoktur. Ehl-i harb ya da müste'men isterler. Müstemen dışında biri olursa Müslüman kimseyle ilişki kurması gerekmez.⁶¹⁹

ez-Zehîra'da ise Kâdî İmam Rükneddin Ali es-Suğdî'nin rivâyetine yer verilmiştir. Buna göre, köle Daru'l-Harb'ten olup durum da barış ve sulh ortamı olduğunda o kimse ile muamele yapmakta bir sakınca olmayacağını söylemiştir.⁶²⁰

xi. Ehl-i Zimme ile Muamele

el-Muhîtu'l-Burhânî'de Müslümanların müşrikler ile muamelesine dair şöyle uzunca bir rivâyete yer verilmiştir:

Bu Müslüman ve müşrik arasında muamele olup olmayacağına dair bir bahistir. Müslüman ve müşrik arasındaki muamele konusuna geldik. İmam Muhammed *Siyerü'l-Kebîr*'de, Resûlullah'ın (s.a.v) müşrik bir kimsenin hediyesini kabul etmiş olduğu ve bazılarında kabul etmediğine dair birbirine zıt haberler rivâyet etmiştir. Bazı rivâyetlerde de kabul etmediği geçmektedir. Buna göre bu hususta bir onaylama olması gerekir. Ulema bu onaylamanın mahiyeti hususunda ihtilaf etmişlerdir. Fakihlerin sözcüsü Ebû Ca'fer el-Hinduvânî,

⁶¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 167; Md. 28380.

⁶¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 167-168; Md. 28381.

⁶¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 168; Md. 28382.

⁶²⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 168; Md. 28383.

‘Peygamber onu kabul etmedi.’ şeklinde rivâyet, Resûlullah’ın (s.a.v) galip olan zannına göre bu olayın Kelimetullahı yüceltmek için değil de onların mala olan düşkünlükleri sebebiyle onlarla savaşılmış olduğu bir kimsenin yanında gerçekleşmiştir. Böyle bir kimseden hediye kabul etmek zamanımızda câiz değildir. ‘Kabul etti’ şeklindeki rivâyet ise ancak dini yüceltmek için savaştığı kimsenin yanında vuku bulmasına hamledilir. Dinin izzeti, malın çok talep edilmesi gibi değildir. Böyle bir hediyein zamanımızda da kabul edilmesi câizdir.⁶²¹

Yukarıdaki rivâyetin tevilinde ulemeden farklı görüşler aktarılmıştır. Şâyet bir kimse hediye kabul ettiğinde hakkındaki saygınlık ve asaletin azalacağını biliyorsa, hediyesini kabul etmemesi gerektiği, zira hediyesini kabul ederse bu sebeple o kimsenin ona hafif davranacağı söylenmiştir. Ardından, hakkındaki saygınlık ve asaletine dair herhangi bir azalma olmayacağını bildiği durumlarda hediye kabul edebileceği görüşü nakledilmiştir. Çünkü hediyein kabulü ile o kimse Müslümana hafif davranmayacağı zikredilmiştir.⁶²²

xii. Zimmîye İyi Dilekte Bulunma

Konunun devamında zimmî birisine iyi dilekte bulunma hususuna değinilmiştir. Buna göre, ‘Allah senin ömrünü uzun eylesin.’ denildiğinde, kişinin niyetine bakılacağı söylenmiştir. Eğer niyet, Allah’ın o kimsenin ömrünü Müslüman olması için uzatmasına ve yahut onlardan zillet ve küçük görme nişanesi olarak alınan cizyeye ise bir sakıncası olmayacağı söylenmiştir. Şâyet bunlardan herhangi birine niyet etmemişse böyle söylemesinin mekruh olduğu belirtilmiştir.⁶²³

Müslümanın Yahudi, Hristiyan ve Mecûsînin Davetine İcabet Etmesi

Fetâvâ Ehli Semerkand’da bu konuda şöyle rivâyet edilmiştir:

Eğer bir Hristiyan, bir Müslümanı evine misafir olarak davet ederse, o Müslüman oraya gidebilir. En-Nevâzil: Bir kimseyi Mecûsî ya da Hristiyan yemeğe davet etse icabet etmesi mekruhtur. Eğer “Çarşıdan et aldım.” dese, çağırın kişi Yahudi ise bir sakınca yoktur. Hristiyan hakkında İmam Muhammed’in daha önceki görüşüne aykırı bir görüş zikredilmemiştir.⁶²⁴

xiii. Müslümanın Yahudi, Hristiyan ve Mecûsîye Hasta Ziyareti ve Taziye

el-Câmiu’s-sağîr’den aktarılan rivâyete göre Ebû Hanîfe “Hristiyan birine hasta ziyareti yapmakta bir sakınca yoktur.” dediği nakledilmiştir. *es-Siğnâkî*’den gelen

⁶²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 168-169; Md. 28384.

⁶²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 169; Md. 28385.

⁶²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 169; Md. 28386.

⁶²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 170; Md. 28387.

rivâyette ise aynı şekilde fetvâ verilmiş ve ihtiyatlı olunduğuna da işaret ederek, “Mecûsî bir kimseye hasta ziyareti yapmaya gelince, bir sakıncası yoktur, diyenler vardır. Bazıları, Mecûsî bir kimseye hasta ziyareti yapmak câiz değildir.” denilmiştir. Bir diğer mesele de günahkâr kimsenin ziyareti hususudur. Bu konuda da ulemanın ihtilafından bahsedilmiş ancak sahih olan görüşe göre bunda herhangi bir sakınca bulunmadığı görüşü tercih edilmiştir.⁶²⁵

en-Nevâzil’de ise oğlu ya da bir yakını vefat eden Yahudi ya da Mecûsî bir komşuya taziye verilmesi hususunda fetvâ nakledilmiştir. Buna göre, ‘Allah sana ondan daha hayırlı zürriyet versin ve seni iyi etsin.’ diyerek taziye verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun manasının, Allah seni İslâm ile iyileştirsin, düzeltsin, seni bir çocuk ile rızıklandırırsın olduğu da vurgulanmıştır.⁶²⁶

4.3.3.9. Hediyeler ve Misafir Ağırhlama Hakkında

Bu bölüm konu tertibince on yedinci sırada yer almakta olup altmış fetvâ içermektedir.

i. Borçlunun Alacaklıya Hediye Vermesi

İlk olarak Kâdırlara hediye verilmesi hususundan bahsedilmiş ve *Edebü’l-Kâdî* bölümünde geçtiğinden bahsedilmiştir. Borçlanan kimsenin borçlusuna hediye vermesi hususu, borç karşılığı şartı ile olursa haram sayılmaktadır. Borç alacaklısının bu hediyeyi kabul etmemesi gerektiği belirtilmiştir. Kişi borç karşılığında verilen bir hediye olup olmadığını bilmediğinde, bu hususta Şeyhülislâm’ın, “Onu kabul etmesinde bir sakınca olmaz. Ancak yine de sakınması evladır. Ulemamızdan bazıları bu hususta böyle görüş beyan etmişlerdir.” görüşü nakledilmiştir.⁶²⁷ Bunun devamında şöyle demişlerdir:

Eğer verilen hediyeleşme borçlanmadan önce arkadaşlık ve yakınlıktan dolayı ise ya da borçlanan kimse cömertliği ve bol vermesi ile meşhur ise bu durumda onun hediyeyi Allah rızası için verdiğine hükmedilir ve hediyeyi almaktan sakınmaz. Şâyet böyle olmazsa bu durumda şüphe ortaya çıkar, kendisine Allah rızası için hediye edildiğine yakinen inanıncaya kadar bu hediyeyi almaktan sakınır. İmam Muhammed, bu hususta ayrıntı vermeksizin bir sakınca görmemiştir.⁶²⁸

⁶²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 170; Md. 28388.

⁶²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 170; Md. 28389.

⁶²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 171; Md. 28390.

⁶²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 171; Md. 28391.

ii. Borçlunun Alacaklısını Misafir Olarak Daveti

Davet faslına geldiğimizde bu konuda İmam Muhammed, Şeyhülislâm ve Halvânî'nin görüşleri aktarılmıştır ve şöyledir:

İmam Muhammed şöyle demiştir: “Bir kimsenin kendisine borcu olan kimsenin davetine icabet etmesinde bir sakınca yoktur.”; Şeyhülislâm, “İşte bu, hükmün verildiği cevaptır. En faziletli olanı ise Allah rızası için olduğunu bilse de bilmese de davete icabetten sakınmasıdır.”; Şemsüleimme Halvânî, “Davete gitmekten sakındığı zaman anlaşmazlık ortaya çıkar. Bir kimse diğerini borçlanmadan önce her yirmi günde bir davet ettiğinde ve borçlanmadan sonra on günde bir ya da buluşmaları fazlalaştırdığında gitmezse olur. Borçlanmadan sonraki durumda borçlanmadan önceki durumdaki gibi davet ediyorsa, davetleri artırmıyorsa Allah rızası için olduğunu bildikten sonra sakınmasına gerek yoktur. Eğer borçlanmadan önce hiç davet etmemişse ve borçlandıktan sonra davet etmeye başlamışsa, Allah rızası olduğunu belirten bir şey olmadıkça davete icabet etmekten sakınır” demiştir.⁶²⁹

iii. Yöneticilere Hediye Verme Hususu

Bu konuda ilk olarak “Zamanımızda yöneticilere hediye vermeye gelince Şeyh İmam Ebû Bekir Muhammed bin Fazl zamanımızdaki yöneticilere hediye vermek hakkında sorulduğunda soru erbabına sorulur.” rivâyeti aktarılmıştır. Sonrasında Şeyh İmam Ebû Bekir Muhammed bin Hâmid’e bu konu hakkında sorulunca “Beytülmalde konulabilir. *Siyer-i Kebîr*’de İmam Muhammed bu şekilde zikretmiştir.” dediği nakledilmiştir. Muhammed b. Fazl’ın, “Ben de kabul edilen görüşün böyle olduğunu biliyordum. Ancak beytülmale konulan bu hediyelerin yöneticilerin eğlence ve heveslerine sarf edilmeleri korkusu ile fetvâ vermedim. Nitekim öğrendik ki onlar bu hediyeleri Müslümanların yararına değil kendi hevesleri için beytülmalde tutuyorlar.” demiş olduğu aktarılmıştır.⁶³⁰

iv. Memurların Hediye Kabul Etmesi

Ömer (r.a.), çalışanlarına hediye kabul etmelerini yasaklamıştır. Eğer kabul etmişlerse mümkün olduğunca hediye sahiplerine iadesini gerçekleştirmiştir. Eğer hediye sahiplerine ulaşmak mümkün değilse beytülmale koymuştur.⁶³¹

Sahabe ve onlardan sonra gelenler, civar yöneticilerden gelen hediyelerin kabulü hakkında ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbâs ve İbn Ömer sunulan hediyeyi kabul

⁶²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 171-172; Md. 28392.

⁶³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 172; Md. 28393.

⁶³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 172; Md. 28394.

ediyorlardı. İbrahim en-Nehaî buna cevaz veriyordu. Ebû Zer ve Ebû'd-Derdâ buna cevaz vermiyorlardı.⁶³² Bu konuda Ali (r.a.), “Sultan helâle ve harama isabet edebilir. Sana bir şey verdiğinde onu al, muhakkak ki onun sana verdiği helâldir.” demiştir.⁶³³ Bu konu hakkında mezhebin son görüşü şu şekilde olduğu söylenmiştir:

Eğer kazancını rüşvetten çoğaltıyorsa haramdır. Hediye senin için helâl yoldan olduğunu bilmedikçe hediye kabul etmek helâl olmaz. Eğer ticaret yapan ya da ziraatçı ise malını bunlardan kazanıyorsa hediye haram yoldan olmadıkça kabul etmesinde bir sakınca yoktur. Resûlullah (s.a.v)'in bazı müşriklerden hediye kabul etmesi bizim söylemiş olduğumuza delildir.⁶³⁴

Fetâva'l-Hulâsa'da geçtiği üzere Hassâf'ın *Şerhu Hiyel*'inde, Şemsüleimme, Şeyh Ebû'l-Kâsım el-Hakim'in sultanın hediyesini alıyor olduğunu ve ihtiyaçları için borçlandığını ve bu borçlarını aldığı hediyelerden ödediğini söylemiştir.⁶³⁵ Bu konuda hile, vadeli satın alıp sonra dilediği maldan ödemektir. Ebû Yûsuf, Ebû Hanîfe'ye bu mesele hakkında hileyi sordum, “Zikrettiğimiz gibi cevap verdi.” demiştir.⁶³⁶

Ebû Hanîfe'ye sultanın ve zâlim kimsenin davet ettiği yemekten yeme ve hediyelerini almak hakkında sorulduğunda Ebû Hanîfe'nin, “Davet hakkında araştırılır. Eğer kalbinde helâl olduğuna dair bir his olursa o yemekten yer, eğer böyle bir his yok ise yemez.” dediği nakledilmiştir.⁶³⁷

Hâvî'de geçtiği üzere Ebû Bekir'e alınması helâl olmayan sadaka hakkında ‘Sultanın hediyesini kabul etmesi ve onu ayırması mı yoksa kabul etmemesi mi daha iyidir.’ diye sorulmuş “Kabul etmez.” cevabını vermiştir.⁶³⁸ Yine ona sultanın gasp yolu ile aldığı bir şeyi fakir bir kimse bilerek aldığında helâl olup olmayacağı sorulmuştur. “Eğer bu gasp edilen şeye başka dirhemler karışmışsa bir sakıncası olmaz ancak karışmamış ve mağsub mal olduğu gibi verilmişse câiz olmaz.” buyurmuştur. Bu hususun Ebû Hanîfe'nin görüşüne kıyas edildiği söylenmiştir. Ebû Hanîfe, “Her ne zaman dirhemler birbirine karışırsa gasp onu mülküne geçirmiş olur.” derken İmameyn ise

⁶³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 173; Md. 28395.

⁶³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 173; Md. 28396.

⁶³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 173; Md. 28397.

⁶³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 173; Md. 28398.

⁶³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 173-174; Md. 28399.

⁶³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 174; Md. 28400.

⁶³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 174; Md. 28401.

“Gasıp bu dirhemlere mâlik olamaz, onlar sahibinin mülkündedir. Dolayısıyla almaları câiz olmaz.” demişlerdir.⁶³⁹

v. *Beytûlmâlde Hakkı Olanlar*

Razi'ye beytûlmâl hakkında zenginlerin ondan payları olup olmadığı sorulduğunda “İşçi ya da Kâdî dışında herhangi bir payları yoktur.” demiştir. Yine fakihlerin de insanlara öğretmek için fıkıh ve Kur'ân öğrenenleri hariç beytûlmalden bir payları olmadığı söylenmiştir.⁶⁴⁰

vi. *Me'zun Kölenin Hediyesi*

Attâbî'nin Câmiu's-sağîr'inde me'zun kölenin hediyesini kabul etmek hakkında “Miktarı azsa câizdir. Davetine icabet etmek de bineğini ariyet olarak almak da kabını kullanmak da istihsanen böyledir. Kıyafetlerini, dirhem ve dinarlarını hibe olarak veremez. Bu zengin ve büyük kimselerin adetidir.” şeklinde rivâyet geçmektedir.⁶⁴¹

Uyûnü'l-mesail'de *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den aktarıldığına göre bir kimseye hediye veren ya da onu misafir eden bir kimsenin malının çoğunun haram olduğu biliniyor ise malın helâl bir kazanç yahut miras olduğuna dair bilgisi olmadıkça hediye kabul etmemesi, yemeğinden yememesi gerektiği rivâyet edilmiştir.⁶⁴²

Yenabi'de geçtiğine göre, bir kimse bir davete çağrıldığında “Orada masiyet yahut bidat olmadıkça ona icabet etmesi daha iyidir dediler. Eğer takvadan dolayı davete icabet etmez ise zamanımızda (bu gibi durumlardan) sakınmak daha iyidir. Ancak yakın olarak orada bir masiyet ve bidat olmadığını biliyorsa bir sakıncası olmaz.” fetvâsı verilmiştir.⁶⁴³ *Fetâva'l-Hulâsa*'da “Takva sahibi bir kimsenin fasık bir kimsenin davetine icabet etmesi câizdir. Takvaca daha üstün olanı, davete icabet etmemesidir.” denilmiştir.⁶⁴⁴

el-Muhîtu'l-Burhânî'de geçtiği üzere *Fetâvâ Ehl-i Semerkand*'da “Sultanın huzuruna giren birine yenecek bir şey uzatılsa, o mal ücret karşılığında satın alınsa ya da satın alınmayıp mağsup mal olduğunu da bilmeseyse, bu durumda bu yiyeceği yemesi câizdir.”

⁶³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 174; Md. 28402.

⁶⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 174; Md. 28403.

⁶⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 174; Md. 28404.

⁶⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 175; Md. 28405.

⁶⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 175; Md. 28406.

⁶⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 175; Md. 28407.

şekilde fetvâ zikredilmiş ve doğrusu bu malın sultanın malı olması olduğu belirtilmiştir.⁶⁴⁵

Sulhu'n-Nevâzil'de ariyet olarak verilen mal hakkında “Bir kimse diğerine, bu tirit kabını senin kullanman için veriyorum. Diğer kimse onu alsa ve tiriti yese onun mislini, misli yoksa kıymetini vermesi gerekir. Bu farzdır.” şeklinde Fakih ise “Bu, o ikisi arasında bir anlaşma ve hibeye delalet eden bir şey olmadığında böyledir.” demiştir.⁶⁴⁶

vii. Cenaze Günü Misafir Ağrlamak

Fetâvâ Ehl-i Semerkand'da ziyafetler hakkında “Cenaze günü misafir ağrlamak câiz değildir. Üç günden sonra çağrılabilir.” fetvâsı nakledilmiştir.⁶⁴⁷ Yine bu konuda *el-Hâniyye*'den gelen rivâyet “Cenaze günü misafir ağrlamak câiz değildir. Eğer başkasının malından olup fakirlere yemek yediriliyorsa bu güzeldir. Eğer küçük çocuğun veresesi ise bu terekeden karşılanmaz.” şeklindedir.⁶⁴⁸

viii. Düğün, Sünnet Gibi Merasimlere İcabet Etmek-İkram Verilmesi

el-Hâniyye'de geçtiğine göre düğün, sünnet vb. genel bir davete icabetten geri durmamak gerekir. İcabet edildiğinde gereken yapılır. Yine buradaki ikramdan yemek hususunda “Eğer herhangi bir şey yemez ise bir sakıncası yoktur ancak daha faziletli olan -oruçlu dışındakilerin- bu merasim yemeğinden yemesidir.” şeklinde ifade geçmektedir.⁶⁴⁹

el-Muhîtu'l-Burhânî'de geçen *Nevâzil*'den aktarılan rivâyette, davette verilen ikram hakkında “Misafirler birbirlerine lokma verirlerse bu genel olarak insanların teamülünün böyle olduğunu gösterir. İstihsanen kıyas terkedilir. Sıvı bir şey ikram etmek câiz olmaz.” denilmiştir *el-Hâniyye*'de verilen ikram hakkında “Eğer buna razı olduğu biliniyorsa sakıncası yoktur.” ifadesi geçmektedir.⁶⁵⁰ Bu konu hakkında *el-Uyûn*'da şöyle açıklanmıştır:

Bir kimse bir başkasına misafir olduğunda, kendi yediğinden gelen misafire de ikram eder. Meşayih'ten bazıları, ev sahibinin bunu yapamayacağını söylemiştir. Alelade bir yemek ikram

⁶⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 175; Md. 28408.

⁶⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 176; Md. 28409.

⁶⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 176; Md. 28410.

⁶⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 176; Md. 28411.

⁶⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 176; Md. 28412.

⁶⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 176-177; Md. 28413.

edilmez. Aksine onu sofraya koyar ve sofrada sunum yapılır. İmam Muhammed bu şekilde rivâyet etmiştir. Birçok âlim bunu istihsanen câiz görmüşlerdir.⁶⁵¹

el-Hâvî’den aktarılan rivâyete göre bazı kitaplarda Ebû Hanîfe’nin, “Sofrada oturan birisi ev sahibinden habersiz sofradan bir şey yediğinde buna razı olmayacağını bilse, o yemekten yemesi câiz olmaz. Ev sahibini rızasının olduğunu bilen biri bu yemekten yiyebilir, bir sakıncası olmaz. Eğer razı olmadığından şüpheleniyorsa yemekten yemez.” dediği nakledilmiştir. Bu sayılan durumların hangisi olursa olsun hiçbir durumda bu sofradan yenmeyeceğini söyleyenler de olmuştur.⁶⁵²

el-Muhîtu’l-Burhânî’de “Bir kimseyi çağırmak yahut başka bir iş için o ortama giren bir kimseye misafirin yemeğinden vermesi câiz değildir.” denilmiştir.⁶⁵³

Zehîra’da Suğdî’nin “Sofrada oturan büyük kimseler avam olanlara kendi yemeklerinden vermeleri gerekmez. Çünkü bu yemekler avama hazırlanmaz, oradaki havassa hazırlanır.” söylediği nakledilmiştir.⁶⁵⁴

ix. Sofradaki Yiyecekten Kedi Köpeğe Vermek ve Kalanlardan Diğer Hayvanları Beslemek

Bu konuda bir kimsenin, evin ya da başka birinin kedisine sofradan ekmek, küçük parça et gibi bir şey uzatmasında bir sakınca olmayacağı, evin köpeğine ya da bir başkasının köpeğine bunu yapmasının câiz görülmediği, yanmış ekmek ve ona benzer bir şeyin verilmesi halinde bunu yapabileceği söylenmiştir. *Nizâmü’l-müttefaq*’ta “Kedi yemekle beslenir. Köpeğe kemikten başkası verilmez.” denilmiştir.⁶⁵⁵ Ayrıca *Fetâvâ Ehl-i Semerkand*’da şu şekilde rivâyet aktarılmıştır⁶⁵⁶:

Ailesi ile ekmek yiyen bir kimse, ailesinin daha yemek istemeyeceği ekmek parçalarını toplayıp bunlarla tavuk, inek, koyun besleyebilir. Koyun, inek, tavuk zikredilip kedi ve köpek zikredilmemiştir. Bu ekmek parçaları karıncaların yemesi amacı dışında yola yahut nehre atılmamalıdır. Bu durumda câiz olur. Seleften böyle nakledilmiştir.

⁶⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 177; Md. 28414.

⁶⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 177; Md. 28415.

⁶⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 177; Md. 28416.

⁶⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 177; Md. 28417.

⁶⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 177; Md. 28418.

⁶⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 178; Md. 28424.

x. Sofradaki Yemekten Hizmetçinin Yemesi-Başkasına Verilmesi

el-Hulâsa'da sofraya hizmet eden hizmetçilerin sofrada bulunanlardan istihsanen yemesinin câiz olduğu belirtilmiştir.⁶⁵⁷ *el-Muhîtu 'l-Burhânî*'de ise sofradan arkadaş ya da akraba için bir şey alan kimsenin durumu konuşulmuş, ev sahibinin izin vermesi durumu hariç bunun her hâlükârda haram olduğu söylenmiştir.⁶⁵⁸ *Uyûnü 'l-Hibe*'de bir topluluğu evine davet edip onları farklı masalarda ağırlayan bir kimsenin davetinde bir masada oturanların diğer masadakilerin yemeklerinden yiyemeyecekleri söylenmiştir. Çünkü bir masada oturan belirli kimselere yemeği yemek mübâh kılındığı, bunun, başkasının hakkında mübâhlık oluşturmayacağı söylenmiştir.⁶⁵⁹ *el-Hâniyye*'de Fakih Ebû'l-Leysin “Kıyas da böyledir. İstihsana göre ise eğer yemeği alıp davetteki herhangi başka birine verirse câizdir. Yine misafirin ekmekten ve etten az bir parça alması da istihsanen câizdir.” dediği nakledilmiştir.⁶⁶⁰

xi. Bozuk ve Yanmış Yemekten Yemek

Bu konu hakkında bir kimsenin bozuk yemek veya yanmış ekmek yemesi onlara göre câiz olduğu, çünkü genellikle buna izin verilmiş bulunduğu söylenmiştir.⁶⁶¹

xii. Misafire Dair Hükümler

Zahîriyye'de geçene göre misafirin istediği yere oturması müstehâbtır.⁶⁶² Ayrıca Fakih Ebû'l-Leys'in “Misafirin dört şeyi yapabilir: Onlardan biri istediği yere oturmasıdır. İkincisi kendisine ikram edilene razı gelir. Üçüncüsü, ev sahibinin izni olmadan kalkmaz. Dördüncüsü, evden çıkınca ardından dua eder.” rivayetidir.⁶⁶³ Yine misafir ağırlama ile ilgili “Tartışmadan ye, misafirin yanında çok sessiz kalma ve misafirin kendisine hizmet gerekir. Bu sözün anlamı, sana İbrahim'in (a.s.) cömert misafirleri hakkındaki haber ulaştı mı, onun cömertliği onlara hizmetinde saklıdır.” ifadesi nakledilmiştir.⁶⁶⁴

⁶⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 177; Md. 28419.

⁶⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 177; Md. 28420.

⁶⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 177-178; Md. 28421.

⁶⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 178; Md. 28422.

⁶⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 178; Md. 28423.

⁶⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 178; Md. 28425.

⁶⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 178; Md. 28426.

⁶⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 178-179; Md. 28427.

xiii. Öğretmene, Bakıcıya Hediye Vermek

el-Muhîtu'l-Burhânî'de “Çocuğun babası çocuğun öğretmenine ya da bakıcısına bayramda hediye verir. Eğer bunu kendi istememiş ve zorlamamışsa hediye etmesinde bir sakınca yoktur.” rivâyeti aktarılmıştır. *el-Hâniyye*'de ise “Bilakis bu müstehâbtır. Zamanımızda ecrimisil istemek de hakkıdır, demişlerdir.” fetvâsı geçmektedir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de ise öğretmene öğretmesi karşılığında ücret vermek ile ilgili “Hocanın ücretine gelince, zamanımızda bir sakıncası yoktur, deriz.” fetvâsı verilmiştir.⁶⁶⁵ Ayrıca Hafız İmam Ebû'l-Leys'den bu konuda şu rivâyet aktarılmıştır:

Üç şeye fetvâ verirdim, şimdi görüşümden döndüm. İlk olarak, hocanın Kur'ân öğretme karşılığında ücret almasının helâl olmadığına, ikincisi âlimin sultan huzuruna girmemesi gerektiğine, üçüncü olarak da ilim sahibinin belirli bir şey karşılığında ilmini aktarmak için bulunduğu yerden başka bir yere gitmemesine fetvâ verirdim. Bunlar hakkında görüşlerimi değiştirdim.⁶⁶⁶

xiv. Yemek Yeme Adâbı

Bustânu'l-Fakîh'te geçtiğine göre İkrime, İbn Abbâs'tan Resûlullah'ın kaba üfleme ve bunu devam ettirmeyi nehyettiğini rivâyet etmiştir. Efendimiz'in “Yemeğe başladığında Bismillah de, yiyeceğin helâl olsun. Bismillah dediğinde yanındaki işitecek kadar yüksek sesle söyle.” buyurduğu, yine başka bir hadiste Resûlullah'ın (s.a.v), “sizden biriniz yemek yediğinde (başladığında) Allah'ı zikretsin ve önünden, sağ eliyle yesin. Sizi uyarıyorum! Sizden biriniz akşam yemeği konulduğunda kaldırılincaya kadar kalkmasın. Sofrada toplaşın, yemeğinizi yiyin, mübarek olsun.” buyurmuş olduğu nakledilmiştir.⁶⁶⁷

Ayrıca et yemeden önce bir, iki ya da üç lokma ekmek yemek midenin ekşimesini önlemek için müstehâb olduğu, ağır olan (ana yemek) ile meyveyi bir tabakta (öğünde) birleştirilmemesi gerektiği rivâyet edilmiştir. Resûlullah'ın (s.a.v), “hurma ve çekirdeğini bir araya toplamayı da nehyettiği rivâyet edilmiştir.⁶⁶⁸

Yemeğin sonunda hamd etmek ile ilgili “Allah'a hamd etmek sünnettir. Yemek yenirken aralarda hamd etmek gerekmez ancak yemek bittikten sonra hamd etmek

⁶⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 179; Md. 28428.

⁶⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 179; Md. 28429.

⁶⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 179-180; Md. 28430.

⁶⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 180; Md. 28431.

gerekir.” şü rivâyet aktarılmıştır.⁶⁶⁹ Ayrıca yemeğe başlamak ile ilgili de “Yemeğe tuz ile başlamak ve bitirmek müstehâbtır. Bunu yapmak sünnettir. Yetmiş derde devadır.” bir rivâyet aktarılmıştır.⁶⁷⁰ Yemeği topluca yemenin tek yemekten daha evla olduğu söylenmiştir.⁶⁷¹

xv. Aşırı Yemek

Tamamen doyuncaya kadar çok yemenin ise mekruh ve bu konuda “Midenin üçte birini yemek, üçte birini su, üçte birini hava ile doldurun.” rivâyeti olduğu söylenmiştir.⁶⁷² Buna dair bazı düşünürlerin “Üç sınıf insan vardır ki insanlara eziyet vermeksizin insanların buğz etmesine sebep olur. Bunlar cimri, kibirli ve obur olanlardır.” rivâyeti aktarılmış ve çok yemenin iyi bir haslet olmadığına dikkat çekilmiştir.⁶⁷³ Yine bu konuda şü rivâyete yer verilmiştir:

Çok yemek altı sevilmeyen haslete sebep olur denir. Birincisi, o kimsenin kalbinden Allah korkusu gider. İkincisi, kalbinden yaratılmışlara merhamet gider. Üçüncüsü, taatinde ağırlaşır (ibadetlerinde gevşeklik gösterir.) Dördüncüsü, hikmetli bir söz işittiğinde kalbi yumuşamaz. Beşincisi, hikmetle ve nasihatle konuştuğunda başkalarının kalbinde yer etmez. Altıncısı, hastalıklara duçar olur.⁶⁷⁴

Yemeğin farzları, sünnetleri, adabı, şıfası ve keraheti hakkında şöyle söylenmiştir:

Yemeğin dört farzı, dört sünneti, dört adabı, iki şıfası, iki mekruhu vardır, denir. Dört farzından ilki, helâl yemektir. İkincisi, rızkın Allah’tan geldiğini bilir. Üçüncüsü, o rızka razı olmak ve dördüncüsü, o yemeğin kuvveti ondan olduğu müddetçe Allah’a isyan etmez.⁶⁷⁵ Yemeğin dört sünnetine gelince birincisi, başlarken Allah’ın ismi ile başlamaktır. İkincisi, yemeği bitirirken hamd etmektir. Yemekten önce ve sonra elleri yıkamaktır. Dördüncüsü, sol ayağını dikip sağ ayağını yere yatırmaktır.⁶⁷⁶ Yemeğin dört adabına gelince, birincisi önünden yemektir. İkincisi, lokmaları küçük almaktır. Üçüncüsü, lokmaları iyice çiğnemektir. Dördüncüsü, başkasının yediğine bakmamaktır.⁶⁷⁷ Yemeğin şıfalarına gelince, onlardan biri sofradan düşeni yemektir. İkincisi de yemek yenen kabı sıyırmaktır.⁶⁷⁸ Yemeğin mekruhları yemeği koklamamak, yemeğe üflememek, misafirin ev sahibinden su ve tuz dışında bir şey istememesi ve yemeğini eleştirmemesi, bulduğunu yemesi ve hamd etmesidir. Tüm bunlar yemeğin adaplarıdır.⁶⁷⁹

⁶⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 180; Md. 28432.

⁶⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 180; Md. 28433.

⁶⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 180; Md. 28434.

⁶⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 181; Md. 28435.

⁶⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 181; Md. 28436.

⁶⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 181; Md. 28437.

⁶⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 181; Md. 28438.

⁶⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 181; Md. 28439.

⁶⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 181; Md. 28440.

⁶⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 182; Md. 28441.

⁶⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 182; Md. 28442.

Yine sofra adabı ile ilgili olarak şu telkinler rivâyet edilmiştir:

Sofrada senden büyük biri olduğunda sen ondan önce başlama. Sofrana bir grubu davet ettiğinde, yemek az da olsa onlarla otur, bunda bir sakınca yoktur. Çünkü onlara sofrada hizmetin mürüvvettendir. Eğer kalabalık bir grup ise onlarla sofraya oturma, kendi yiyeceğini ayır ve al. Misafirlerin yanında çok sessiz kalma ve onları yalnız bırakma. Onların yanında hizmetçiyi azarlama. Yemeği yavaş yiyenlerle oturmak zorunda değilsin. Yemeğini bitirdiğinde sofradan kalkmak için izin iste, sana itiraz edemezler. Bir grup önce gelip diğer grup arkadan gelirse önce gelenlerin yemeğe önce başlama hakları vardır.⁶⁸⁰

xvi. Yemekten Önce ve Sonra Elleri Yıkamak

Bu hususta ev sahibinin yemeğe takdimden önce misafirlerine ellerini yıkamak için su vermesinden ve uygulamasından bahsedilmiştir. Kıyas, su vermeye misafirlerin en sonundan başlaması şeklindedir. Ev sahibi orta kısmı sona erteler. Ancak oradakiler ortadan başlanmasını hoş görürlerse ortadan başlamasında bir sakınca olmamaktadır.⁶⁸¹ Misafirler yemekten önce su gelip ellerini yıkadıktan sonra kıyas hükmüne göre ellerini mendil ile kurulamayacakları, eğer bunda bir sakınca görmezlerse kurulaabilecekleri söylenmiştir.⁶⁸² Ev sahibinin misafirlerinin ellerini yemekten sonra yıkamak istemesi halinde, biriken suyu her seferinde boşaltması hoş karşılanmamıştır. Buna dair şu açıklama yapılmıştır:

Bazıları, bunda bir sakınca yoktur demişlerdir. Çünkü ağırlığı sebebiyle suyu boşaltırken üzerine sıçratıp üstünü kirlitebilir. Eski zamanlarda en fazla ekmek, hurma gibi yiyecekler yedikleri için onlar çok kilolu değillerdi. Ancak şimdilerde çeşit çeşit renk renk yemek yeniyor ve sen de onların elinde su döküyorsun. Her seferinde dökmende bir sakınca yoktur.⁶⁸³

Yine burada yemekte ağızda kalanların temizlenmesi ile ilgili bir hususta geçmiştir.

Buna göre şu rivâyetler aktarılmıştır:

İbn Avn'den o da İbn Ledün'ün şöyle söylediğini rivâyet etmiştir: “Ömer (r.a.), ağzınızı çalkalayınız, buyurdu.” Ömer b. Hattab'dan şöyle rivâyet edilmiştir: “Açık havadaki su ile yıkanmayın çünkü o cüzzama sebep olur. Yaban mersinini diş temizleyicisi olarak kullanmayın. Bu kadınlarda terlemeye sebep olur.” Fakih, “Ağzını çalkalayan bir kimsenin dişlerinin arasından çıkanı yutması da tükürmesi de câizdir.” demiştir.⁶⁸⁴

⁶⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 182; Md. 28443.

⁶⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 182-183; Md. 28444.

⁶⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 183; Md. 28445.

⁶⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 183; Md. 28446.

⁶⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 183; Md. 28447.

Bu hususta Ebû Hüreyre, Resûlullah'ın: “Yemek yiyen kimse ağzını temizlediğinde onu tükürsün, eğer ağzında bir şey olmayıp dilinde varsa onu yutsun. Reyhan, yaban mersini, nar sapını temizleyici olarak kullanmak mekruhtur.” buyurduğunu rivâyet etmiştir⁶⁸⁵ Ayrıca dişlerin arasında kalanları çıkarmak için siyah kürdan kullanmak müstehâb olduğu belirtilmiştir. Sofrada ya da insanların yanında ağızdan çıkanı atmamak gerektiği ve bu davranışın insanların kıyafetlerini kirletebileceği, bu yüzden onu tutması gerektiği söylenmiş, elleri yıkamak için bir kap getirildiğinde ona ağzında kalanları tükürebileceği ve sonra da ellerini yıkaması gerektiği ifade edilmiş ve bunun edebe uygun davranış olduğu vurgulanmıştır.⁶⁸⁶

4.3.3.10. Musiki, Eğlence, Diğer Günah İşler ve Emr-i bi'l-Ma'ruf Hakkında

Bu bölüm konu tertibince on sekizinci sırada yer almakta olup kırk üç fetvâ içermektedir.

i. Musikinin Câiz Olduğu ve Olmadığı Durumlar

İmam Muhammed *Siyerü'l-Kebîr*'de Enes bin Mâlik'ten kendine iyi gelecek güzel sözler söylemek hakkında şöyle rivâyet etmiştir⁶⁸⁷:

Kardeşi Bera' b. Mâlik, şarkı mırıldanırken huzuruna girmiş ve ‘Sen şarkı mı söylüyorsun?’ demiştir. Bera, “Müslümanlarla birlikte öldürdüklerim dışında 99 müşrik öldürmüşken yatağında ölmekten korkarım.” demiştir. O tüm bunları şarkı şeklinde söylüyordu. Onun bu davranışı, kişinin dinlediğinde kendisine iyi gelecek şeyi söylemesinde bir sakınca olmadığına delildir. Ancak başkasının hoşuna gidecek şekilde söylemesi mekruhtur.

Düğünde ve düğün yemeğinde def vurmanın sakıncasının olmadığını söyleyenler olmuştur. Yine buna karşı olanlar buralarda musiki söylenmesi eğlence için olmuş olur, demektedirler. Def vurmakta bir sakınca görmeyenler, “Şeriat sahibinin (s.a.v) bize ‘Def ile dahi olsa nikahı ilan ediniz.’ şeklinde emrettiği gibi nikahın ilanı ve duyurulması vardır.” demiştir. Şarkı söylemek de bu şekilde değerlendirildiği belirtilmiştir.⁶⁸⁸

ez-Zehîra'dan aktarıldığına göre “Onlardan bazıları, bayramlarda da söylenmesinde de bir sakınca yoktur.” demişlerdir. Buna delil olarak, “Resûlullah (s.a.v), bayram

⁶⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 183-184; Md. 28448.

⁶⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 184; Md. 28449.

⁶⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 185; Md. 28450.

⁶⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 185; Md. 28541.

günü evinde otururken girişte iki câriye def çalıp şarkı söylüyorlardı. Ebû Bekir (r.a.) geldi ve o iki câriyeye ‘Resûlullah’ın evinde şarkı söylüyorsunuz.’ dedi. Resûlullah (s.a.v), ‘Onları rahat bırak, bugün bayram günüdür.’ dedi.’ rivâyetinin aktarmışlardır⁶⁸⁹

Kafiyelerin nazmından istifade etmek için ve böylece düzgün bir hitabet elde etmek için şarkı söylenmesinde bir sakınca olmadığı söyleyen âlimler de olmuştur.⁶⁹⁰ Şemsülemme Serahsî tercih ettiği görüşe göre, bir kimse tek başına zararlardan korunmak için şarkı söylüyorsa bir sakıncası olmamaktadır.⁶⁹¹

Bu kimse Bera’ bin Mâlik’in hadisini delil olarak aktardı. O, sahabenin zahidlerindendi. Hastalığı hakkında şarkı söylüyordu. Enes bunu duyunca ondan uzaklaştı. Fakat bunu dikkat dağıtmak için değil, vesveseyi kendisinden uzak tutmak için yapardı. Çünkü şehadet hırsı ve hastalığında öleceğinden korktu, bu yüzden yalnızlaştı ve yalnızlıktan ve yalnızlıktan korunmak için şarkı söylemeye başladı. Biz ise şarkı söyleme hakkında bu miktarın sakıncasının olmadığını öğrendik.⁶⁹²

el-Muhîtu’l-Burhânî’den gelen rivâyette Şeyhülislâm’ın bu konuda daha ihtiyatlı olduğu görülmektedir. Buna göre Şeyhülislâm bu konuda şöyle demiştir:

Âlimlerimize göre bunların her türlüşünün mekruh olduğunu zikretmiştir. Bunu, “Onlardan boş sözü satın alanlar.” âyeti kerîmesi ile delillendirmiştir. Bunun tefsirinden murad ise onun şarkı söylemek olduğudur. Bera’ b. Mâlik hadisi, mubah şiir söylemek anlamında değerlendirilir. Yani içinde nasihat ve hikmet olan şiirlerdir. Mubah şiirlerden söylemek de bir sakınca yoktur. Eğer bir şiirde kadının nitelikleri aynen anlatılıyorsa ve bu kadın hayatta ise mekruhtur, ölmüş ise mekruh değildir.⁶⁹³

Eğer günaha sebep olan, güzel yüzlü çocuk ve köleler için yazılmadıkça şiir okumak mekruh değildir. *ez-Zahîriyye*’de “Şiirde mekruhluğun manası, kişinin Kur’ân ve zikirden uzaklaştıran şey ile meşgul olmasıdır. Eğer böyle bir durum yoksa şiirin bir sakıncası yoktur.” fetvâsı verilmiştir.⁶⁹⁴

el-Yetîme’den aktarılan bir rivâyette Halvânî’ye, “Giydikleri kıyafetlerinin çeşidi onlara mahsus olan, şarkı ve dans ile ilgilenen ve kendilerinin doğru yolda olduklarını söyleyen kendilerini sufiyye diye isimlendiren kimseler hakkında soruldu. Bu konuda

⁶⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 186; Md. 28452.

⁶⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 186; Md. 28453.

⁶⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 186; Md. 28454.

⁶⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 186; Md. 28455.

⁶⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 186; Md. 28456.

⁶⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 187; Md. 28457.

“Onlar Allah’a yalan iftira ediyorlar.” demiştir.⁶⁹⁵ Buna ek olarak, “Eğer onlar doğru yoldan çıkmış sapkın kişiler iseler, umumu onların fitnesinden uzak tutmak için onlar ülkeden uzaklaştırılabilir mi?” diye soruldu. “Bir sıkıntıyı gidermek korumaktan daha evla ve dinimizde daha tercih edilendir. Kötünün iyiden ayrıştırılması daha iyi ve güzeldir.” denilmiştir.⁶⁹⁶

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de Ebû Yûsuf'a “Düğün dışında def çalmak hakkında mekruh mudur?” diye soruldu. “Aşırı eğlence oyunu ve şarkı hissi uyandırmadıkça mekruh değildir. Kadınlar ve kızlar evlerinde oldukları müddetçe bir mâni yoktur.” demiştir.⁶⁹⁷

es-Sirâciyye'de “Zili olmadığı müddetçe nikahı ilan etmek için düğün akşamı def çalmakta bir sakınca yoktur. Coşku veren aletleri çalmaz.” fetvâsı geçmektedir.⁶⁹⁸ Ayrıca oyun, şarkı ve sihirbazlık işleri ve bunlara bakmak kerih görülmüştür.⁶⁹⁹

Nisâbü'l-ihisâb'da geçtiğine göre, “Musiki işitildiğinde oynamak câiz midir?” diye sorulmuş, “Câiz değildir.” cevabı verilmiştir. *ez-Zehîra*'da “O büyük bir günahdır. Âlimlerden onu mubah sayanlar vardır. Bu hareketler dans edenlerin hareketleridir.” denilmiştir. Uyun'da ise “Ona fetvâ vermek ulemaya yakıştırılacak bir durum değildir. Çünkü o boş söze benzer bir durumdur. Ve bu davranışlar da o şekilde anılanları açıklar.” şeklinde ifade edilmiştir.⁷⁰⁰

ii. Genel Olarak Dinlemek Hakkında

Bu konuda “Şâyet onlara dinlemek câiz midir diye sorulsa, eğer işitilen şey Kur'an, nasihat ise câiz olur ve müstehâbtır. Eğer dinlenen şey şarkı ise haram olur. Çünkü şarkı ve onu dinlemek ulemanın icma ettiği bir haramdır.” denilmiştir.⁷⁰¹ Bu konu bir başka rivâyette şöyle ele alınmıştır:

Mutasavvıflardan bunu mubah sayanlara göre, boş şeylerden uzak olan takvanın tadını alır demişlerdir. Hastanın ilaca muhtaç olması gibi buna muhtaç olur. Bunun bazı şartları vardır: Birincisi, onların sakalsız olmamasıdır. İkincisi, onların içinde kendi gibi insanlar olması ve onların arasında günahkâr, dünya ehli ve kadın olmamasıdır. Üçüncüsü, bir şey söyleyen kimsenin niyetine ve samimiyetine bakması, ücret ve yiyecek karşılığında yapmamasıdır.

⁶⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 187; Md. 28458.

⁶⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 187; Md. 28459.

⁶⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 188; Md. 28460.

⁶⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 188; Md. 28461.

⁶⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 188; Md. 28462.

⁷⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 188; Md. 28463.

⁷⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 188; Md. 28464.

Dördüncüsü, yiyecek ve fetih için toplanmamalarıdır. Beşincisi, mazlumlardan başkasının yanında durmamalarıdır. Altıncısı, dürüst kimseler dışında kimseye merhamet göstermezler. Bazıları, falan şey sünnettir gibi olan bir şey hakkında yalan söylemek olmayan bir şey hakkında söylemekten daha kötüdür. Günümüzde dinleme konusunda ruhsat yoktur. Çünkü Sadr o zamanlar işitme konusuna şüphe ile yaklaşıyordu.⁷⁰²

iii. Müzik Aletleri ve Eğlence Ortamlarında Bulunmak Hakkında

Fetâvâ Ehli Semerkand'da davul gibi müzik aleti sesleri ve diğerlerini dinlemek haramdır. Resûlullah (s.a.v), “Müzik dinlemek gûnahtır ve orada bulunmak ve bunlardan zevk almak küfürdür ve bunlar gûnaha götürmesi bakımından gûnahtır.” buyurmuştur. Ayrıca “Ancak aniden işitilmesi durumu mazur görülebilir. Herkesin boş sözü işitmemek için mümkün olduğu müddetçe çaba göstermesi gerekir.” denilmiştir.⁷⁰³

Muhammed b. Hasan, Ebû Hanîfe'nin velîmeye ya da yemeğe çağırılan bir kimsenin orada eğlence ve müzik bulunan bir durumla karşılaşması hakkında “Oturur ve yemeği yer.” dediğini rivâyet etmiştir. Ebû Hanîfe, bir kere bu durumla karşılaştığını söylemiştir.⁷⁰⁴ Bir diğer rivâyette farklı durumlarda olabileceğine değinilmiş ve şöyle söylenmiştir:

Bu mesele iki durumda incelenir. Birincisi, sofradayken müzik ve eğlencenin olmasıdır. Bu durumda sofraya oturmaz. Yine sofradayken bir grubun içki içmesi de böyledir. Yani sofraya oturmaz. Yine sofrada gıybet yapanlar olsa sofraya oturmaz. Çünkü gıybet oyun ve eğlenceden daha kötüdür. İkincisi, oyun ve eğlencenin evde olması durumudur.⁷⁰⁵

Ortamda bulunan kimsenin statüsüne göre durumun farklı olabileceği “Meşhur bir kimse ise bu sıfatını zedeleyecek bu durumu terk ederler. Böyle bir sıfatı yoksa zaten oturmaz ve yemekten yemez onlardan yüz çevirir.” ifadeleri ile açıklanmıştır.⁷⁰⁶ Bu hususta yine Ebû Hanîfe'nin “Bu durumla bir kere karşılaşmıştım. Sanırım o meşhur olmadan önceydi.” dediği nakledilmiştir. Bu görüşe kıyas edilmiş ve şöyle bir açıklama yapılmıştır:

Bu görüşe kıyas ile birinci durumda kişi meşhur ise onun haşmetinden dolayı bu davranışı bırakırlar, o zaman oturup yemesinde bir sakınca yoktur. Hatta oturması onların gûnaha

⁷⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 188; Md. 28465.

⁷⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 189; Md. 28466.

⁷⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 189; Md. 28467.

⁷⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 189; Md. 28468.

⁷⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 189; Md. 28469.

girmelerini engelleyecek ise daha iyidir. İkinci durumda da oturur denilmiştir ve bu kimsenin örnek alınmayan sıradan bir kimse olduğuna hamledilir. Ancak bu kimse âlim ve örnek alınan bir kimse ise kötüye örnek olmaması için bu sofraya oturmaz ve yemez.⁷⁰⁷

İmam Muhammed'in bu hususta *Kitab*'ta bahsettiğinin “Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, bu durumla meşhur olmadan önce bir kere karşılaştım. İkinci durumda kişi her halükârda bu sofraya oturmaz, denilmiştir.” bu görüşlere delalet etmekte olduğu vurgulanmıştır.⁷⁰⁸

Tüm bunlar bu davete geldikten sonra gerçekleşen durumlar ile ilgilidir. Davete gelmeden önce bu durumların bilinmesi farklı değerlendirilmiştir ve uygulamasını şöyle aktarılmıştır:

Davete gelmeden önce bilinmesi halinde zaten davete gitmez. Eğer bu kimse normalde gûnahtan sakınan bir kimse ise ve icabet etmek istemezse, davete icabetten sakınması gerekir. Ancak normalde gûnahtan sakınan bir kimse değilse ve davete icabet etmekten sakınırsa icabet etmesinde ve yemesinde bir sakınca yoktur. Boş işleri yasaklamak ona meyletmemek değildir.⁷⁰⁹

En-Nevâzil'den “İçinde günaha sebep olan, içkiyi öven, güzel yüzlü çocuk köleye yazılan edebi şiiri okumak mekruhtur.” fetvâsı aktarılmıştır.⁷¹⁰

el-Kâfi'de İbn Mes'ud'un, “Boş söz ve müzik sesi, bitkilerin suda yosun tutması gibi insanların kalbinde münafıklığa sebep olur.” rivâyeti aktarılmış ve Meşayihin, “Kur'ân'ın ahenkli okunması gûnahtır. Okuyan da işiten de gûnahkârdır.” dediği nakledilmiştir.⁷¹¹

iv. *Emr-i bi'l-ma'ruf Nehy-i ani'l-münker*

Bir diğer husus da kişinin evinde günah işler yapmasıdır. Bu durumda günah işlediği bilinen birine örfe göre davranılır. Eğer bundan vazgeçerse müdahale edilmez. Eğer bu davranıştan vazgeçmezse imam tercihe gider. Dilerse o kimseyi hapseder, dilerse kırbaç vurmak suretiyle te'dib eder. Dilerse de onu evinden çıkartır. Bunların hepsinin bu davranışı düzeltmek için olduğu vurgulanmıştır.⁷¹²

⁷⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 189-190; Md. 28470.

⁷⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 190; Md. 28471.

⁷⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 190; Md. 28472.

⁷¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 190; Md. 28473.

⁷¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 190; Md. 28474.

⁷¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 191; Md. 28475.

Buna ek olarak *es-Siğnâkî*'de, “Evde günah işler yaptığı bilinen bir kiracı, eve içki içmek için insanları toplasa, günaha giden yolu yasaklamak sureti ile o kimse engellenebilir.” ifadesi geçmiş *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de “Bu icâre bölümünde açıklanmıştır.” diyerek konunun detayı için kaynak yönlendirmesinde bulunmuştur. Yine *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den aktarıldığına göre *Fetâvâ*'da bu konunun, şarap testilerinin kırılması konusunda zikredilmiştir. “İçine tuz koysa ve bununla birlikte yine testileri kırsa testileri tazmin etmez.” denilmiştir.⁷¹³ *Fetâva'l-Hulâsa*'dan geçen Hz. Ömer'in (r.a.) rivâyetine göre, şarap üretimi yapanın evi yakılabilir. Yine İmam ez-Zâhid es-Saffâr, günahı sebebi ile günah işleyen kimsenin evinin yakılmasını emretmiştir.⁷¹⁴ *en-Nevâzil*'deki rivâyete göre aynı günahı işleyen biri bir başkasını gördüğünde onu engellemek için uyarması gerekir.⁷¹⁵

Bir kimsenin kötü şeyler ile ilgilendiğini bilen birisi o kimsenin babasına bu durumu yazmak istediğinde, kanaatine göre babası onu kınayıp bu durumu düzeltecekse yazar. Ancak kanaatine göre böyle olmayacak ise bildirmez. İki eş, sultan ve halkı arasındaki durumlarda da hüküm böyledir.⁷¹⁶

v. *Emr-i bi'l-ma'ruf ile Düşmana Saldırmak Arasındaki Fark*

Bu konuda İmam Muhammed'in şu görüşü nakledilmiştir:

Kişinin tek başına müşriklere saldırmasında bir sakınca yoktur. Kanaatine göre öldürüleceği, onların arasında öldürme, yaralama ve bozgun gibi bir zarar verileceği veya verilmeyeceği biliyorsa tek başına saldırması câiz değildir. Kıyas görüşü eğer öldürüleceğini biliyorsa tüm bu durumlarda ona mubah olacağıdır. Ayrıca düşmana saldırma ile iyiliği emredip kötülükten sakınmayı birbirinden ayırmışlardır. Müslümanlardan gınahta olanları alıkoymak isteyen biri bunun için öldürüleceğini biliyorsa darp ve benzeri şeyler ile onlara saldırmaz. Üzerlerine atılmasında bir sakınca yoktur. Bu azimettir, sessiz kalması câiz ise ruhsattır, demişlerdir. Kanaatine göre ne zaman saldıracaklarını biliyorsa ve onlar saldırmadan önce onları öldürürse bu helâl olmaz.⁷¹⁷

Fakîh Ebü'l-Leys ise *Emr-i bi'l-ma'ruf* *Nehy-i ani'l-münker* hakkında şöyle söylemiştir:

İyiliği emretmek çok çeşitlidir. Kanaatine göre iyiliği emrettiğinde kötülükten sakınacakları biliniyorsa, iyiliği tavsiye etmesi gerekir bundan geri duramaz. Eğer iyiliği emrettiğinde ona iftira atıp ona kötü söz söyleyecekleri biliniyorsa iyiliği tavsiye etmemesi daha iyidir. Yine

⁷¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 191; Md. 28476.

⁷¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 191; Md. 28477.

⁷¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 192; Md. 28478.

⁷¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 192; Md. 28479.

⁷¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 192-193; Md. 28480.

böyle bir durumda onu sabredebeyeceği kadar darp edeceği biliniyorsa ve aralarında düşmanlık olacaksa ve öldürme isteği uyandırıyor, iyiliği tavsiye etmemesi daha iyidir. Yine bu durumda sabredebileceğini herkesin bildiği bir şekilde darp edecekleri biliniyorsa iyiliği tavsiye etmesinde bir sakınca yoktur. Bu Mücahid'in görüşüdür. Şâyet onun davetini kabul etmeyecekleri biliniyor ancak herhangi bir darb veya küfürden endişe etmiyorsa kişi tercih etmeye bırakılır. Ancak iyiliği emretmesi daha iyidir.⁷¹⁸

Yine aynı maddede *ez-Zehîra*'da ise “İyilik tavsiye edilmek istendiğinde kendisinin ölümle karşılaşmasından korkarsa o kimsenin üzerine atılır ve şehit oluncaya kadar savaşı.” ifadesi geçmektedir.

vi. Mizah ve Eğlence Hakkında

Bir diğer husus mizah hakkındadır. Bu konuda *ez-Zahîriyye*'de geçtiğine göre kişinin oradakileri güldürme kastı olmadan ve günaha sevk eden bir şey söylemedikçe mizah yapmasında bir sakınca olmadığı söylenmiştir.⁷¹⁹

vii. Satranç, Tavla Gibi Oyunları Oynamak

Satranç, tavla ve on dört oynamak mekruh olduğu söylenmiş ve bazılarının, ki bu İmam Şâfiî'den rivâyet edilen görüştür, hafızayı güçlendirmek ve anlayışı güzelleştirmek için satranç oynanmasının mubah olduğuna fetvâ verdikleri söylenmiştir. Kumar olarak oynanırsa kişinin adâleti gideceği, kumar niyeti ile oynanmıyorsa adâletine bir hâlel gelmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca Ebû Yûsuf'un, “Oyun, tavla ve satrancı sürekli izleyen kimsenin günahkâr olmasından korkarım.” dediği rivâyet edilmiştir.⁷²⁰

Bu konuda Hüsâmî'nin *el-Câmiu's-sağîr*'inde “Satranç dışında tüm eğlence işleri haramdır. Nebî (s.a.v), şu üç şey dışında insanoğluna oyun yasaklanmıştır. Bunlar kişinin, ailesi ile oyun oynaması, atını eğitmesi ve oku ile alıştırma yapmasıdır.” rivâyeti nakledilmiştir.⁷²¹ Ali b. Ebû Tâlib'in (r.a.) rivâyetine göre ise satranç oynayan bir topluluk ile karşılaşınca onlara selam vermediği “Sizlerin düşkün olduğunuz bu heykeller de nedir?!” dediği rivâyet edilmiştir.⁷²²

⁷¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 193; Md. 28482.

⁷¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 193; Md. 28483.

⁷²⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 194; Md. 28484.

⁷²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 194-195; Md. 28485.

⁷²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 195; Md. 28486.

Fetâva'l-Hulâsa'da gelen şu rivâyet komşuluk ilişkisinde hakların korunması ile ilgilidir ve şöyledir:

Ağacı olup dallarını satmak isteyen bir kimse uzadığında komşuların mahremine kadar geliyorduyse, onun vazgeçmesini için komşuların konuyu kâdîye taşıma hakları vardır. Tercih edilen bir yahut iki kez komşuların kendileri mahremlerini örtmeleri için haberdar edilmesidir.⁷²³

Bir diğer husus kendini zulümlerinden ve kötülüklerinden korumak için Batıniler ve Ehl-i Şer ile tartışan bir kimse hakkındadır. “Bu kimse örnek alınan meşhur bir kimse ise onlarla tartışması mekruhtur. İnsanlar önünde onun durumu yücelir. İnsanlar onun razı olduğunu düşünürler. Eğer tanınmayan bir kimse ise günah işlemeksizin kendini korumak için onları idare etmesinde bir sakınca yoktur.” denilmiştir.⁷²⁴

el-Hâvî'de kötü bir olaya şahit olan kimsenin bunu söylemesi hakkında “Bir kimse başka birinin malını çalan bir kimseyi görse, o kimsenin zulmünden korkmuyorsa malı çalınan kimseye haber verir. Eğer bir zarar görmekten korkuyorsa haber vermekten vazgeçer.” ifadesi geçmiştir.⁷²⁵ Bir diğer husus *ez-Zahîriyye*'de “İyiliği emretmek amirlerin eli, ulemanın dili, insanların gönlü ile olur. Bu Zendûsî'nin tercihidir.” rivâyeti nakledilmiştir.⁷²⁶ Ayrıca *el-Hâniyye*'de ise “Yöneticinin hakkında bir şey sormak için çağırdığı bir kimse, gerçeğe uygun konuşmuyorsa bu mekruhtur. Gerçeğe aykırı konuşmaması gerekir.” rivâyeti aktarılmıştır.⁷²⁷ Konunun devamında “Bu, öldürülmekten, bir uzvunun kesilmesinden ya da malından korkmadığı durumlarda geçerlidir. Bunlar hakkında korkusu varsa gerçeği gizlemesinde bir sakınca yoktur.” denilmiştir.⁷²⁸

4.3.3.11. Ziyinet ve Hizmetçi Edinme Hakkında

Bu bölüm konu tertibince yirmi birinci sırada yer almakta olmaktadır. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'nin on üçüncü faslında geçen, çocuklar ve köleler ile ilgili bazı meseleler hakkında otuz iki fetvâyı olduğu gibi alan müellif bundan önce vermiş olduğu on beş fetvâ ile bu bölümde toplam kırk yedi fetvâ zikretmiştir.

⁷²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 195; Md. 28487.

⁷²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 195; Md. 28488.

⁷²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 195; Md. 28489.

⁷²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 195; Md. 28490.

⁷²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 196; Md. 28491.

⁷²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 196; Md. 28492.

Bu bölümde ilk olarak ziynetin tarifi yapılmış ve iki tür ve bunlardan birinin beden ile ilişkili, diğerinin bunun dışındakiler olduğu söylenmiştir. Birinci türdekiler bedendeki bir yeri boyamak ile ilgili olurken, beden dışındakiler diye nitelenen ikinci tür süslenme ise daha çok altın, gümüşten elde edilmiş ürünlerin bedene takılması yahut kullanılması ile ilgilidir.

a. Beden ile İlgili Süslenme

Sakalı Kırmızıya Boyamak

Burada bedene dair ziynetler ele alınmış ve “Meşâyih, erkeklerin sakalını kırmızıya boyaması sünnet olduğunda ittifak etmiştir. Bu Müslümanların görünüşlerinden ve alametlerindendir.” rivâyeti aktarılmıştır.⁷²⁹

i. Siyaha Boyanmak

Siyaha boyamaya gelince, bunu savaşçı yaptığında düşman gözünde daha heybetli görüneceği ve ittifakla övülmüş bir davranış olduğu söylenmiştir. Kadınların bu şekilde süslemesine ulemanın geneli karşı çıkıp mekruh demiş olsalar da bazıları mekruh demeyip onaylamışlardır. Ebû Yûsuf’un ise “Kadının ziynet takması benim hoşuma gittiği gibi, benim takmam da onun hoşuna gidecektir.” rivâyet ettiği bilinmektedir.⁷³⁰

ii. Erkeğin Sürme Çekmesi

Ulema, erkeğin sürme çekmesinde bir sakınca olmadığı ve siyah sürmenin ziynet niyeti ile sürülmesinin mekruh olacağına ittifak etmişlerdir. Ziynet niyetinin olmadığı durumlar hakkında ise ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğun görüşü, Aşure gününde sürme çekmenin bir sakıncası olmadığıdır. *Burhâniyye*’de bunun tercih edilen görüş olduğu aktarılmıştır. *ez-Zahîriyye*’den “Bilakis o müstehâbtır. Resûlullah (s.a.v) ‘Kim Aşure günü sürme sürerse, gözleri asla hasta olmaz.’ buyurmuştur.” rivâyeti nakledilmiştir.⁷³¹

el-Muhîtu’l-Burhânî’den aktarılan rivâyete göre Hasan b. Ziyad Ebû Hanîfe’nin, yaşı küçük veya büyük câriyenin boyanarak süslenmesinde bir sakınca görmediğini, küçük

⁷²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 214; Md. 28554.

⁷³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 214; Md. 28555.

⁷³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 214-215; Md. 28556.

çocuğun ise erkekler gibi elini ayağını boyamasının gerekli olmadığını belirtmiştir. *el-Mudmarât*'ta ise bu konuda sadece ihtiyaç halinde boyanabileceği söylenmiştir.⁷³² Ayrıca *el-Yenâbî*'de ise Ebû Hanîfe'nin (r.a.) 'Bir erkek kına ve çivit otu ile saçını ve sakalını boyarsa bu güzeldir.' dediği rivâyet edilmiştir.⁷³³

b. Beden Dışı Ziynet Edinme

i. Altın ve Gümüşten Yapılmış Yatak

Bu konuya dair ilk rivâyet *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den gelmiştir ve burada İmam Muhammed'in rivâyeti aktarılmıştır:

Beden dışı ile ilgili olan ziynetlere gelince, İmam Muhammed (rh), "Bir kimsenin evinde gümüş ya da altından bir yatak olması ve o yatağın üstünde ipekten bir döşek olup üzerinde oturmaksızın ve uyumaksızın bununla evini güzelleştirilmesinde bir sakınca yoktur." demiştir. Bu rivâyet, sahabe ve tabiin selefimizden nakledilmiştir.⁷³⁴

ii. Altın ve Gümüşten Yapılmış Araç-Gereçler

Fetâva'l-Hulâsa'da geçen rivâyette içecek içmek için olmayıp estetik için altından yapılmış kapların hükmünün de yukarıdaki gibi olduğu yani câiz olduğu söylenmiştir. Bu konuda Hz. Hasan'ın veya Hz. Hüseyin'in (r.anhüma) şu rivâyeti nakledilmiştir:

"Sasani İmparatoru Yezdigerd'in kızı Şehri Banû evlendiklerinde evini, ipekten yataklar, altın ve gümüşten yapılmış kaplar ile bezemiştir. Resûlullah'ın ashabından kalan bazı sahabiler oraya girdiklerinde, 'Ey Resûlullah'ın torunu! Senin evindeki bu şeyler de nedir?' demişlerdir. O, 'Bu gördükleriniz evlendiğim kadının getirdiği eşyalardır. Onu bunlardan yasaklamayı hoş görmedim.' demiştir."⁷³⁵

Buna ek olarak Muhammed b. Hanefiyye, evini bu şekilde süslediğinde bazı sahabilerin onu azarladıklarını nakletmiştir. Bunun üzerine şöyle bir açıklama yapmıştır:

Ben bunları insanlar için beziyorum. İnsanların bana cahil gözüyle bakmaması için onları kullanmıyorum. İmam Muhammed'in görüşü üzerinde uyumaması ve oturulmaması üzerinedir. Dolayısıyla bu söz de İmam Muhammed'in görüşüne racidir. Çünkü bahsettiğimiz üzere ipek üzerine oturmak ya da üzerinde uyumayı uygun görmemiştir. Ebû Hanîfe'nin konu hakkındaki görüşüne gelince, ipek üzerinde uyunabilir ya da oturulabilir, demiştir. Çünkü o, bahsedildiği üzere ipek üzerine oturmak ya da üzerinde uyumayı uygun

⁷³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 215; Md. 28557.

⁷³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 215; Md. 28558.

⁷³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 215; Md. 28559.

⁷³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 216; Md. 28560.

görmüştür. Manzûme’de Ebû Hanîfe bölümünde o, İmameyn’e muhalif olarak, ipek ve ipekli kumaş üzerine baş koyulabilir ve bunlarla örtünmek de genel olarak câizdir.⁷³⁶

iii. Duvarları Keçe ile Örtmek

el-Muhîtu’l-Burhânî’de geçtiği üzere Fakîh Ebû Ca’fer (rh) Şerhu *Siyeri’l-Kebîr*’de, Soğuğun artmasını önlemek kastı ile evin duvarlarını işlemeli keçe ile örtmek de bir sakınca olmadığını, ziynet amaçlı örtmenin mekruh olacağını söylemiştir. Şemsüleimme Serahsî (rh) de Şerhu’s-Siyer’de geçtiği gibi bu görüşü desteklemiş, “Soğuğu önlemek için evlerin duvarlarını keçe ile örtmede bir sakınca yoktur.” demiştir. Buna ek olarak sıcaklığı önlemek için duvarları ot ile örtmeyi söylemiştir. Ancak bu yapılanda ziynet kastı var ise yine mekruh olmaktadır.⁷³⁷

iv. Hizmetçi Edinme

Fetâvâ Ehli Semerkand’da evin üzerinden örtü sarkıtmanın mekruh olduğu söylendikten sonra İmam Muhammed’in Siyer’de Ebû Cühayfe’nin şu rivâyetine yer verilmiştir:

Resûlullah’ı (s.a.v) Mekke’nin fethi gününde kırmızı bir başlıkla gördüm. Bilal’in (r.a.) de abdest aldirmek için onun yanına girdiğini gördüm. Sonra o hadisi tahrir edildi ve hadis ‘Bilal su dökmeye başladı.’ dedi. Sonra onu başka bir hadiste şöyle tahrir etti: “Resûlullah (s.a.v) üzerinde kırmızı bir cübbe ile çıktı.” Hadiste tezyine ve insana yardımcı olan bir hizmetçiye dair bir sakınca olmadığına delil vardır. Ancak güç yetirebildiği kadar sorumluluk yüklenmelidir. Bu dediğimizden, kişinin yanında gücü yetip yürüyen kölesi olduğu halde dilediği gibi bineğinde gitmesinde bir sakınca yoktur. Eğer buna gücü yetmezse bu mekruhtur.⁷³⁸

el-Hâvî’den bu konuya dair “Bir kimsenin hizmetçisinden yağmurlu ve kış gecelerinde ekmek yapmasını, yemek pişirmesini ve su vermesini emretmesi uygun değildir.” rivâyeti gelmiştir.⁷³⁹ *el-Hücce*’de ise kölenin çalışma zamanı ve şartlarına dair “Erkek ve kadın köleye efendinin, yatsı namazından sonra uyuması ya da dinlenmesi için izin vermesi müstehâbtır.” rivâyeti gelmiştir. Efendinin kölesini namaz vakitlerinde namazdan alıkoyacak bir şey ile meşgul etmemesi gerektiği

⁷³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 216; Md. 28561.

⁷³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 216-217; Md. 28562.

⁷³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 217; Md. 28563.

⁷³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 217; Md. 28564.

söylenmiştir. Sebebi ise namazı eda etme hakkının hürriyetin kendisinde saklı olmasıdır.⁷⁴⁰

v. Kısırlaştırılmış Kimsenin İstihdamı

Konuyla dair *el-Hidâye*'den “Hadım edilmiş olanları istihdam etmek mekruhtur.” rivâyeti gelmiştir. *Nisâbü'l-İhtisâb*'da ise bir kimsenin evine, hizmet için baliğ bir erkek köle yerine câriye almasının gerektiği belirtilmiştir. Erkek köle olması haşmet azalmasına, mahremiyetin kaybolmasına ve şehvete kapı aralanmasına sebep olmaktadır. Bu sebeplerden ötürü fitneye güvenilmeyeceği söylenmiştir. Evinde hizmet için sakat, topal, kötürüm, hadım edilmiş veya erkekleşmiş bir köle edinirse hepsinin durumunun aynı olduğu, menisi akan hadım edilmiş kimsenin durumu da böyledir. Çünkü bu kimsenin menisi hemcinsine olan şehvetinden gelmekte olduğu söylenmiştir. Şâyet böyle bir kimsenin menisi durursa ulemadan bazılarının ona ruhsat vermiş olduğu ifade edilmiştir. “Sahih olan görüş helâl olmamasıdır.” şeklinde fetvâ verilmiştir. *el-Mültekat*'ta ise insanların taşıyıcılığını yaptığı seyyar taşıma araçlarına dair olduğunu düşündüğümüz bir rivâyet geçmektedir. Buna göre kişi büyülenme ve riya için bir topluluk içinde bir bineğe binerse bunun mekruh olacağı belirtilmiştir.⁷⁴¹

Yukarıda Peygamber Efendimiz'in kırmızı bir cübbe giydiğine dair bir rivâyet aktarmıştık. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den onun teviline dair bir rivâyet daha paylaşılmıştır⁷⁴². Buna göre:

Şöyle söylemiştir: Resûlullah (s.a.v), kırmızı bir cübbe ile çıktı. Erkeklerle ipeğin haram olmasından önce giymişse herhangi bir şeye hamledilmesine gerek yoktur. Eğer bundan sonra ise bundan maksat pamuktan dokunmuş cübbedir. Araplar, pamuktan dokunmuş olanı kalitesinden dolayı cübbe olarak isimlendirmişlerdir. Ve yine şöyle söylemiştir: Erkeklerle kırmızı ve sarı giymenin yasaklanmasından önce ise kırmızıyı te'vil ve tahmile gerek olmaz. Eğer bundan sonra ise pamuğun rengine hamledilir. Yani üzerinde pamuktan dokunmuş rengi kırmızı bir cübbe vardır denir.

Bu bölümün *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den aktarılan meselelere geçmeden önceki son fetvâsı *el-Yenâbî*' adlı eserden aktarılmıştır. Buna göre, helâl yolla olduktan sonra mal biriktirmekte bir sakınca olmamaktadır. Mirastan herhangi bir şey eksilmez ve Allah hakkını engellemez.⁷⁴³

⁷⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 217; Md. 28565.

⁷⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 217-218; Md. 28566.

⁷⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 218; Md. 28567.

⁷⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 218; Md. 28568.

c. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de 13. Fasil: Çocuklar ve Köleler ile İlgili Bazı Meseleler

Müellifin bu bölümde, çok istifade etmiş olduğu *el-Muhîtu*'in 13. Fasil fetvâlarını olduğu gibi kitabına almış olduğunu söylemiştik. Bu fasıl, çocuklar ve köleler ile ilgili bazı meseleler hakkındadır. 31190 numaralı fetvâ ile başlayıp 31221 numaralı fetvâ ile son bulur. Burada naklettiği 32 fetvâ dikkate alındığında *el-Muhîtu*'ten sonraki kendi döneminde dahi bu fetvâların kabul gördüğü ya da tartışıldığı sonucuna ulaşılabilir. Buradaki meseleler detaylı olduğu için konu, doğrudan nakille ele alınacaktır.

i. *Suda Boğulan veya Çatıdan Düşen Çocuk*

Bu konuya dair *en-Nevâzil*'de şöyle zikredilmiştir:

Suda boğulan veya çatıdan düşen bir çocuk, eğer kendini koruyabilecek olgunlukta ise anne babaya herhangi bir ceza gerekmez. Ancak kendini koruyabilecek olgunlukta değilse, anne baba evdeyse onlara kefarete gerekir. Başkasını evindeyse, o kimsenin de kefarete ödemesi gerekir. Fakîh Ebû Bekir ve Fakîh Ebû'l-Kâsım, Çocuk anne babasını dinlemez, yüksek bir yerden düştüğünde veya suda boğulduğunda ve sonrasında öldüğünde, o anne babaya tevbe ve istiğfardan başka herhangi bir ceza gerekmez demişlerdir. Fakîh Ebû Leys'in (rh) görüşü, kendi ellerinden düşürmedikçe anne ve babaya kefarete gerekmeyeceği yönündedir. ez-Zahîriyye: Fetvâ olan görüş, Ebû Leys'in tercihi yönündedir.⁷⁴⁴

ii. *Annenin Terkettiği Çocuğa Süt Anne Tutmak*

el-Muhîtu'l-Burhânî'den bu konuda şu rivâyet nakledilmiştir:

Yine *en-Nevâzil*'de zikredilmiştir: Anne, çocuğu babasına bıraksa terk etse, çocuk başka bir kadından süt emmeyi kabul ettiği halde baba, çocuk açlıktan ölünceye kadar süt anne tutmazsa günahkâr olur. Kefarete ödemesi ve tevbe etmesi gerekir. Şâyet çocuk başkasından süt emmeyi kabul etmiyorsa bu sefer günah onu terk eden annenin olur. Nasr'dan ona kefarete ödemesi gerektiği aktarılmıştır. Birinci mesele gibi bununda muhtelif meselelerden olması gerekir.⁷⁴⁵

iii. *Humma Geçiren Çocuk*

Bu konuya dair fetvâ *Fetâvâ Ehli Semerkand*'dan gelmiştir ve şöyledir:

Altı yaşında bir kız çocuğu humma geçirirse, evin yakınında oturuyorken babanın evden çıkmasıyla o da evden komşuların yanına çıksa, çocuk ateşten ölse, anneye diyet vermesi gerekmez. Ancak annenin kendine ait malı varsa, bir mümine kadını azat etmesi yahut iki ay peş peşe oruç tutması ve pişmanlık ve tevbe üzere olması benim için daha uygundur. Böyle yaptığı takdirde umulur ki Allah onu affeder ve bu müstehâbtır. Kefaretin gerektiği durum daha önce bahsettiğimiz üzeredir.⁷⁴⁶

⁷⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 218; Md. 31190.

⁷⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 218; Md. 31191.

⁷⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 218; Md. 31192.

Bu meselede yaş durumuna bakılmıştır. *es-Sirâciyye*'de yedi yaş ve civarındaki erkek çocuk için de durumun yukarıdaki gibi olduğu söylenmiştir. *el-Hâniyye*'de ise şu şekilde fetvâ verilmiştir:

Dokuz yaş civarında olan çocuk suda boğulsa ya da yüksek bir yerden düşse, bazıları çocuk akıl edebiliyorsa anne babasına ceza verilmez, demişlerdir. Yaşça küçük ise anne babaya ya da onunla orada bulunan kişiye, muhafazayı ihmal için kefarete gerekir, demişlerdir.⁷⁴⁷

iv. Çocuğu Kaçıran Kimsenin Elinde Çocuğun Kaybolması

Bu durum için *es-Sirâciyye*'de “Bir çocuğu kaçırın kimse, çocuğu kendi elinden kaçırarsa, onu bulana kadar ya da çocuğun ölüm haberi gelinceye kadar hapsedilir.” şeklinde fetvâ verilmiştir.⁷⁴⁸

v. Çocuğu Kaçıran Kimsenin Elinde Çocuğun Ölmesi

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarılan rivâyete göre İmam Muhammed (rh) *el-Câmiu's-sağîr*'de, bir çocuğu kaçırın bir kimsenin, çocuk kendi elinde iken ya da korumasında iken aniden ölmesi halinde o kimseye bir ceza gerekmeyeceğini söylemiştir. *Kitab*'ın lafzı ise “Eğer yıldırım düşmesi ve yılan sokması sebebiyle ölse, kaçırın kişinin âkilesinin diyet vermesi gerekir.” şeklindedir.⁷⁴⁹ Konuya dair Asl'daki rivâyet ise şöyledir:

Eğer bir kimse hür bir çocuğu kaçırarsa ve onunla gitse ve ölse bu iki durumda incelenir. Birincisi, eğer korumanın veya sahiplik yapmanın mümkün olmadığı ateşli bir hastalık sonucu ölse, bu durumda kaçırının icma ile tazmin etmesi gerekmez. İkincisi, öldürülmekten, taş isabet etmesinden, üzerine bir duvarın düşmesinden, yıldırım düşmesinden, yılan sokmasından, yırtıcı hayvanın yemesinden, duvardan ya da dağdan düşmekten korumanın mümkün olduğu durumlara gelince, ulemamızın üçüne göre kaçırın kişi için onu tazmin gerekir. Züfer ve İmam Şâfiî'ye gelince, tazmin etmesi gerekmez demişlerdir. Ancak çocuk kaçırının elinde iken kendisini öldürürse kaçırın kimseye tazmin gerekmediğinde icma etmişlerdir. Köle için de korunması mümkün olan veya olmayan durumlarda olsun tazmin eder, denilmiştir.⁷⁵⁰

el-Müntekâ'daki rivâyet ise çocuğun sıcak veya soğuktan etkilenmesi üzerinedir ve şöyledir:

Eğer çocuk kaçırının elinde, kaçırının herhangi bir fiili olmaksızın sıcaktan veya soğuktan ölürse, kaçırının âkilesinin diyet ödemesi gerekir. Eğer kaçırın kişiden çocuk kaçırılırsa ve ölü mü diri mi olduğu bilinmese, kaçırın kimseye bir ceza gerekmez. Ancak büyük bir yangın

⁷⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 218-219; Md. 31193.

⁷⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 219; Md. 31194.

⁷⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 219; Md. 31195.

⁷⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 219; Md. 31196.

ve bir yerden diğer bir yere götürürken yıldırım düşmesi durumlarında ölürse tazmin gerekir. *ez-Zehîra*'da, "Ulemamız şöyle demiştir: Kitab'da bahsi geçen çocuktan maksat, kendini ifade edemeyen çocuktur. Kendini ifade edebilen çocuğun durumuna gelince, ister korumanın mümkün olduğu durumlar olsun ister olmasın kaçırılan kimseye tazmin gerekmez. Ulemamızdan bazıları bahsettiğimiz mesele hakkında, çocuk ister kendini ifade edebilsin ister edemesin, detaylarını zikrettiğimiz hükümleri vermiştir. Onlar, bu konu hakkında aralarında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, 'Kaçırılan kişinin cinâyet kastı olmayan bir fiil ile çocuk ortadan kaybolursa kaçırılan zâmin olur', bazıları da 'Kaçırılan kişinin cinâyet kastı olmayan bir fiil ile kaybolursa zâmin olmaz.' demişlerdir. Bazıları da 'Hayır bilakis her hâlükârda kaçırılan zâmin olur.' demişlerdir. Ancak bir yerden bir yere götürürken yıldırım düştüğünde ya da büyük bir yangında kaybolduğunda, işte o zaman tazmin gerekir. Bunların dışındaki durumlarda ise tazmin gerekmez. Şeyhülislâm bu şekilde zikretmiştir." şöyle geçmektedir.⁷⁵¹

vi. Çocuğun Aç Kalmazı Sonucu Ölümü

el-Muhîtu'l-Burhânî'deki rivâyette şâyet bir kimsenin küçük çocuktan yemeği saklaması halinde çocuk ölse, tazmin gerekmeyeceği söylenmiştir. *ez-Zehîra*'da ise 'Bu korunmanın mümkün olduğu durumlarda geçerlidir.' açıklaması yapılırken *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de 'Sıcağa hapsedip yemeğin verilmemesi durumundan dolayı ölse yine tazmin gerekmez.' şeklinde bir ifade geçmiştir.⁷⁵²

vii. Çocuğun Ani Bir Sesten Etkilenip Korkup Ölmesi

Bu konuda şu şekilde rivâyet gelmiş ve tercih yapılmıştır:

Bir kimse, dağın zirvesinde bulunan bir çocuğa bağırdığında çocuk korkudan düşüp ölse tazmin gerekmez. Ondaki başkasına kötü söz söylerken ölse yine tazmin gerekmez. Nâtîfî'nin Vakiât'ında bu çocuk meselesi başka bir surette zikredilmiştir. Orada bu görüşe muhalif olarak ele almıştır. Yanında bir kimse olan duvarın üzerindeki bir çocuk düşse ve ölse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf "Tazmin gerekir." demişlerdir. Züfer ise "Ona herhangi bir şey ödemesi gerekmez." demiştir. Nevâdirü İbn Rüstem'de geçen rivâyete göre "Ona yapma diye bağırdığında düşüp ölse, tazmin gerekmez. Eğer hadi yap derken düşüp ölse, tazmin gerekir." Tıpkı "Kendini suya, ateşe at!" denilip o fiil yaptığında tazmin olacağı gibi burada da tazmin gerekir. *Fetâvâ Âhû*'da da "Fetvâ bu görüş üzeredir." şeklinde rivâyet edilmiştir.⁷⁵³

viii. Kaçırılan Çocuk Hakkında

el-Muhîtu'l-Burhânî'de 'Kaçırılan çocuk bir adam öldürse onu kaçırılan kimseye bir şey gerekmez. Çocuk kendini öldürse kaçırılan kimseye herhangi bir şey gerekmediği hususu da böyledir.' rivâyeti geçmektedir.⁷⁵⁴

⁷⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 219-220; Md. 31197.

⁷⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 220; Md. 31198.

⁷⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 220; Md. 31199.

⁷⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 220; Md. 31200.

ix. Çocuğa Emaneten Bırakılan Kölenin Ölmesi Durumu

Bu konuya dair rivâyet *el-Câmiu's-sağır* ve *İsbîcâbî*'den gelmiştir:

Kendisine emanet köle bırakılan bir çocuk, onu öldürse, âkilesine onun kıymetini vermek icma ile gerekir. *İsbîcâbî* ise Ona erkek bir çocuğu bıraktıklarında ölse, âkileye tazminat yükümlülüğü gerekir. Kendisine yiyecek emanet bırakılsa ve onu yese tazmin edilmez. Şâyet onu emaneti teslim etmeden önce tüketse, o zaman tazmin edilir. Ebû Yûsuf ve İmam Şâfiî, iki durumda da tazmin edilir demişlerdir.⁷⁵⁵

x. Binekten ve Ağaçtan Düşen Çocuk Hakkında

Bu konuda *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den şu rivâyet gelmiştir:

Çocuğun velisi olmayan bir kimse hür bir çocuğu bineğine alsa ve ona “Beni tut.” dese, çocuk binekten düşse ve ölse, o kimse dâmin olur. Eğer çocuğa, “Bizim için şu ağaçtan meyveleri toplamak için ağaca çık.” ya da “Meyveleri bize toplaman yahut yemen için şu ağaca tırman.” dediğinde çocuk bunu yapıp düşse ve sonucunda ölse o kimseye tazmin gerekmez.⁷⁵⁶

Ayrıca *el-Hâniyye*'den de şu rivâyet aktarılmıştır:

Bir kimse mahcur küçüğe, “Benim için şu ağaca çık ve meyvelerini topla.” dese, çocuk bunu yaparken düşse ve ölse, o kimseye çocuğun diyetini vermek düşer. Buğday çuvalı ya da herhangi bir şeyi taşıırken böyle bir durumun gerçekleşmesi de buna benzer.⁷⁵⁷

Çocuğa “Şu ağaca çık, meyvelerini topla dese” ve “benim için demese”, çocuk denileni yapıp bunun sonucunda telef olduğunda ulemanın burada ihtilafından söz edilmiştir. Buna göre, “Sahih olan görüşe göre, ister “benim için” desin ister demesin tazmin gerekir. *ez-Zehîra*'da ise Şeyhülislâm, başkasının ağacına çıkan çocuk meselesinde muhalefet etmiştir, bu meselenin ikinci faslında ulemanın ihtilafları mevcuttur.” rivâyeti aktarılmıştır.⁷⁵⁸ *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den konuya devamında şu rivâyet aktarılmıştır:

Çocuğun diyeti o kimsenin âkilesinin üzerinedir. Çünkü bu sadece bir hatadır. Yani çocuğa zarar vermek istemeksizin binek üzerinde taşıma niyeti olduğu için bu sadece bir hatadır. Bu meselenin açıklaması, çocuğu binek üzerinde taşımaktan kasıt binek dururken olur. Eğer binek hareket halinde iken çocuk düşse ve ölse, bu rivâyetlerde ihtilaflar olduğunu bilmelisin.

⁷⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 220; Md. 31201.

⁷⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 220-221; Md. 31202.

⁷⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 221; Md. 31203.

⁷⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 221; Md. 31204.

Bazı rivâyetlerde, çocuk hareket eden binekten düştüğünde dâmin olur şeklinde geçmektedir. Muhtasar'da bu şekilde tespit edilmiştir.⁷⁵⁹

Yukarıdaki olayda geçen fetvâ bir diğer rivâyette şu şekilde açıklanmıştır:

Bu durumun açıklaması, binek sahibinin hareketi ile hareket eder. Yani bineğin hareketi sahibinin yönlendirmesine bağlıdır. Bu iki yolla olur. Bunlardan birincisi, bineğin çocuğu yüklendikten sonra hareket etmesidir. İkincisi, bineğin hareket ettikten sonra çocuğun bineğe binmesi ve bu durumda iken düşmesidir. Bu durumda sorumluluk binek sahibinin üzerinedir. Dolayısıyla her halükârda binek sahibi tarafından tazmin edilir. Binek kendi kendine hareket etmişse tazmin gerekmez.⁷⁶⁰

Bazı rivâyetlerde ise şöyle aktarıldığı söylenmiştir:

Binek hareket halinde iken çocuk düştüğünde, çocuğun değil de binek sahibinin iradesi varsa o kimse, çocuk ister bineği tutmuş olsun ister olmasın çocuğa bineğin vermiş olduğu zararın dâminidir. Bundan maksat, onun görüşüne göre, o yani çocuk hareket halinde iken binek de hareket halindedir ve bu kimse binek duruyor iken çocuğu onun üzerinde taşır. O hareket ettiğinde çocuk düşer ve ölür. Onu duruyor iken taşırsa o kimseye tazmin gerekmez ve bir insan o düştüğünde üzerine basarsa, duruyorken basmışsa tazmin binek sahibinedir. Bu zahir olan görüştür. Duruyorken değil de hareket ettikten sonra üzerine basmışsa, çocuk hareketi ile binek hareket etmişse, tazmin çocuğun âkilesi üzerinedir. Bir malı ifsad ederse ona da o kimsenin malından bir şey değil de çocuğun malından tazmin gerekmesi de böyledir.⁷⁶¹

el-Hâniyye'de de yukarıda vermiş olduğumuza benzer bir rivâyet gelmiştir ve şöyledir:

Binek üstünde bir çocuk taşıyan bir kimse, ona “Beni tut!” dese ve o bunu yapmasa, binek hareket edince düşse ve ölse, çocuk ister onun gibi binmiş olsun ister olmasın onu taşıyan âkilenin diyet vermesi gerekir. Çocuğun hareketi ile binek bir insanı ezerse ve sonucunda bu insan ölürse, çocuk bineği tutmuş olsa bile öldürmeden dolayı fidyesi vermesi gerekir ve bu fide çocuğu binek üstünde taşıyana değil, çocuğun kendi âkilesine düşer.⁷⁶²

Bir diğer mesele ise *el-Muhîtu'l-Burhânî*'dendir ve şöyle ifade edilmiştir:

Bir kimse onu tut derken çocuk bıçak çekse ve bununla birini öldürse, diyet çocuğun âkilesine düşer. Çocuğun âkilesinin diyeti bu katli emredenin âkilesine düşmez. Bineğe tutunmayan bir çocuk olup binek de hareket etmediğinde bir kimse o çocuğu taşısa sonra binek hareket etse ve bir insanın üzerine basmış olsa yahut bir eşyaya zarar verse, çocuğa ve onu binek üstünde taşıyana o şeyleri tazmin etmesi gerekmez.⁷⁶³

⁷⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 221; Md. 31205.

⁷⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 221; Md. 31206.

⁷⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 221-222; Md. 31207.

⁷⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 222; Md. 31208.

⁷⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 222; Md. 31209.

xi. Bebeğin Güneşte ya da Soğukta Bırakılması

Bu konuda Hasan b. Ziyad, Ebû Hanîfe'den şöyle rivâyet etmiştir:

Bir kimse bir bebeği kundaklayıp güneşin altında sıcaktan ölünceye kadar bıraksa ya da soğuk bir günde soğuktan ölünceye kadar gölgede bıraksa, diyet âkilesinin üzerinedir. Çocuğu kundaklayıp yırtıcı hayvanların önüne atar da hayvan onu yerse, âkilesine onun diyeti gerekir.⁷⁶⁴

xii. Çocuğun Kaçırılıp Öldürülmesi Durumu

Bir kimsenin bir çocuğu kaçırap evine götürüp öldürdüğü durumda, baba için tercih hakkı olduğu söylenmiştir. Buna göre “Baba, isterse kaçıranın âkilesine diyet tazmin eder, isterse öldürmeye karşılık onu öldürür. Çocuğu yabancı bir kimsenin öldürdüğü durumda da baba tercihte bulunur.” denilmiştir. *ez-Zehîra*'da ise katilin öldürüldüğü durumda kaçırın kimse ve onun âkilesinin masum olacağı ifade edilmiş, kaçırın kimsenin âkilesi diyeti tazmin ederse, bunun katilin malından geri isteneceği söylenmiştir.⁷⁶⁵

xiii. Nehire Gönderilen Çocuğun Kaybolması-Ölmesi

Bu konuya dair *el-Müntekâ*'dan şu mesele aktarılmıştır:

Bir çocuktan nehirde bineğini sulamasını isteyen ya da herhangi bir iş için o çocuğu nehre gönderen kimse sebebi ile o çocuk ölse ve yahut kaybolda, o kimseye herhangi bir şey ödemesi gerekmez. Eğer nehirde boğulsa, binek onu alıp götürse ya da bir yılan ısırda, bunun sonucunda onu bu yerlere gönderen kimse dâmin olur, âkileye diyet düşer.⁷⁶⁶

Bir diğer husus da bir çocuğun kendisi ile bineğinde giden kimsenin bineği bir insanı ezmesinin iki şekilde değerlendirilmekte olduğu belirtilmiştir ve şu durumlarda fetvâ verilmiştir:

Çocuk bineği tutmuş ve onu hareket ettirmiş olabilir, ya da bineği hiç tutmamış olabilir. Eğer bineği tutmuşsa, âkilesi ölen kimsenin fidesini öder. Kendisi ile balığ bir kimse varken binek bir insanı ezmiş olsa sadece adama kefarete düşer çocuğun kefareti ödemesi gerekmez. Eğer bineği tutmamışsa, ölenin fidesi adamın âkilesinedir. Çocuğun âkilesinin bir şey ödemesi gerekmez. Meselemiz, bineğine taşımak için birini alan bir insanı yaralayan, o kimsenin kendisine ya da malını yok edici zarar veren bir adamın durumuna dönüşmüştür. Bu durumda cevap, daha önce önündeki insanın üzerine basıldığı konusunda ayrıntılarıyla zikrettiklerimizdir. Eğer bir çocuk bineğe tutunanlardan ve sürenlerden ise tazmin ikisine de

⁷⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 222; Md. 31210.

⁷⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 222; Md. 31211.

⁷⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 223; Md. 31212.

gerekir. Eğer bineğe tutunmuyorsa tazmin yükümlülüğü tamamen binek sahibindedir. Çocuğu âkilesine ve o kimsenin âkilesine bir şey düşmez.⁷⁶⁷

xiv. Bir Çocuğa Tutması İçin Asa ya da Silah Vermek

Bir diğer mesele, bir çocuğa tutması için herhangi bir talepte bulunmamakla birlikte asa veya silah verilen durum ile ilgilidir. Bu durum bölümde şöyle izah edilmiştir:

Bir çocuğa tutması için herhangi bir talepte bulunmamakla birlikte asa veya silah verdiğinde sonra çocuk ortadan kaybolursa ve o kimsenin çağrılarına cevap vermese, o aletle kaybolursa ve kendini öldürse, o aleti ona verene tazmin gerekmez. Eğer o şey çocuğun elinden düşüp bedenine bir yerine isabet edip kendisine yok edici zarar vermişse ve adam ona bir şey taşıtmak istediğinde ya da velisinin izni olmadan odun kesmek istediğinde böyle bir zarar meydana gelse, şâyet benim için onu tut demese ve silah ile yok olsa bu konuda ulema ihtilafa düşmüştür. *Câmiu'l-Fetâvâ*: Tercih edilen görüş tazmin etmesi gerekliliğidir.⁷⁶⁸

xv. Çocuğa Silah Vermek

el-Muhîtu'l-Burhânî'de “Benim için şu ağaca çık” deyip başka bir şey demediği ya da “Kendine meyve al.” dediği hususların hükmü hakkında da ulema ihtilaf etmişlerdir. *el-İbâne*'de bir kimsenin çocuğa silah verdiğinde çocuğun bununla kendini öldürmesi durumunda, silahı veren kimseye tazmin yükümlülüğü icma ile gerekmediği söylenmiştir.⁷⁶⁹ *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de ise bir diğer mesele şu şekilde ele alınmıştır:

Bir kölenin önüne bir odun koyulsa, herhangi bir şey denmediği halde köle odunu kesmeye başlasa ve odundan bir kıymık çocuğun gözüne isabet etse ve görme duyusunu kaybetse, odunları oraya bırakan sahabe herhangi bir sorumluluk yüklenmez.⁷⁷⁰

el-Câmiu's-sağîr'de ise “Başkasının kölesine bu ağaca çık ve senin yemen için meyve topla dese, o köle de bunu yaparken düşse ve ölse, kendisi yemek için istemiş olsa bile onun ağaca çıkmasını isteyen kişiye bu köleyi tazmin gerekmez.” şekline bir ifade geçmektedir.⁷⁷¹ Ayrıca *el-Hâniyye*'de kendi ihtiyacı için küçük bir çocuğu, ailesinden izinsiz bir yere gönderen kimse, oyun oynayan çocukları görse onlara karışsa ve orada

⁷⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 223; Md. 31213.

⁷⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 223-224; Md. 31214.

⁷⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224; Md. 31215.

⁷⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224; Md. 31216.

⁷⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224; Md. 31217.

ölse, Süfyan es-Sevri'nin, onu kendi işine gönderen kimse tazmin edici olur dediği rivâyet edilmiştir.⁷⁷²

xvi. Kölenin Bineğinde Çocuk Taşması

Bu konu bölümde uzun bir rivâyette incelenmiştir ve şöyledir:

Şâyet bir köle bineğinde bir çocuk taşısa, bu çocuk düşse ve ölse, çocuğun fidyesi kölenin üzerinedir ve efendisinin onu ödemesi ya da fidyesini vermesi gerekir. Köle ve çocuk bineğin üstünde hareket ederler iken binek bir insanı ezse ve o kişi ölse, çocuğun âkilesine yarım, kölenin rakabesine yarım diyet düşer. Hür bir kimse küçük bir köleyi binek üzerinde taşısa, bunu gibi binek bir yere çarpsa, onu tutuyor iken sürmesini istediğinde bir insan ezilse yine kölenin rakabesine borç yüklenir. Kölenin efendisi bu borcu veya fidyeyi ödemekle yükümlü olur. Sonra efendi, bu işi isteyen kimseden hesap sorar. Çünkü başkasının kölesini kullanmak gasp olur. Para cezası gasıba yüklenir.⁷⁷³

*Fetâvâ Âhû'*dan bir kimsenin odunlarını izni olmaksızın kesen kimsenin bu işte zarar görmesi sonucu Buhara ulemasının görüşü şöyle nakledilmiştir:

Odun kesen bir adama bir çocuk gelir, baltayı alır, bana ücretini ver odun keseyim der, o kimse bunu reddeder ama çocuk onun izni olmaksızın odun kesmeye devam ederse ve odunun kıymıkları çocuğun gözüne gelir ve görüşünü kaybederse, Buhara uleması bu konuda odun sahibine tazmin gerekmediği üzere ittifak etmişlerdir.⁷⁷⁴

xvii. Çocuğun Hataen Kemik Kırması

Bölümün son fetvâsı *el-Yetîme*'den aktarılmıştır. Ebû'l-Fazl'a, oyun oynarken biri diğer arkadaşı üzerine düşüp uyluk kemiğini kıran çocuk hakkında 'Onun akrabalarına bir şey düşer mi?' diye sorulmuş olduğu, bu halde yürümesinin mümkün olmadığı ve tedavisi yapılamayacağı durumlarda, baba tarafından çocuğun akrabalarının diyetin yarısı beş yüz dinar vermeleri gerekeceği söylenmiştir.⁷⁷⁵

4.3.3.12. Çocuklara İsim ve Künye Verilmesi Hakkında

Bu bölüm ise konu tertibince yirmi dördüncü sırada yer almaktadır. Bu bölümde yedi fetvâ zikredilmiştir.

⁷⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224; Md. 31218.

⁷⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224; Md. 31219.

⁷⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 225; Md. 31220.

⁷⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 225; Md. 31221.

i. Uygun Olan ve Olmayan Tesmiye

Bu bölüm ilk olarak Resûlullah'ın (s.a.v) 'Evlatlarınızı peygamberlerin isimleri ile isimlendirin. Allah Teâlâ'nın en sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır.' rivâyeti ile başlamıştır. Ardından Fakîh Ebû'l-Leys'in 'Yabancıların Abdurrahman ve Abdurrahim isimleri ile isimlendirilmeleri hoşuma gitmiyor. Çünkü onlar bu isimlerin tefsirini bilmiyorlar ve küçültme anlamında kullanıyorlar.' görüşü nakledilmiştir.⁷⁷⁶

es-Sirâciyye'den isimlerin Allah'ın kitabından alınacağı; Ali, Kebîr, Reşid, Bedî', Câiz gibi isimler olabileceği; çünkü onlar Allah hakkında değil de kullar hakkında ortak isimler olduğu bilgisi aktarılmıştır.⁷⁷⁷ Buna ek olarak, Nebî'nin (s.a.v) kölelerin nafi', bereket ya da bu gibi isimler ile isimlendirilmelerini yasaklanmış olduğu; hadiste kişinin erkek kölem, kadın kölem demeyip, oğlum ya da kızım demesi gerektiği rivâyet edilmiştir.⁷⁷⁸ Ayrıca Allah'ın kulları için kullanmadığı ve Kur'ân'da geçmeyen isimlendirmeleri Müslümanların kullanmaması gerektiği, daha doğrusunun Müslümanların böyle yapmaması olduğu söylenmiştir.⁷⁷⁹

Bölümde ölen çocuğun isimlendirileceği de konu olmuştur. Sadece rivâyet lafzı kullanılarak 'Sizden birinizin bir çocuğu olur ve hemen ölürse ona isim vermeden defnetmeyin. Ölen çocuk erkek ise erkek ismi ile, kız ise kız ismi ile isimlendiriniz. Eğer cinsiyeti belli değilse ikisine de uygun bir isim veriniz.' şeklinde bir rivâyet konunun tam ortasında yer almaktadır.

ii. Künye Adeti ve Uygulaması

İsimlendirmeden sonra künye hakkında bilgi verilmiştir. Arapların ilk çocukları olduklarında kendilerinin ve eşlerinin o çocuğun ismi ile anılmasına dayanan bir adet olduğu şeklinde bir tanım yapılmış, baba için 'Falanın babası', anne için 'Falanın annesi' Ebû Selma, Ümmü Selma; Ebû'd-Derda, Ümmü'd-Derda örnekleri verilerek uygulaması belirtilmiştir. Künyenin erkek çocuğun doğumu ile verildiği vurgulanmıştır. Bazılarının küçük çocuğunun ismi ile künyelenmeyi hoş görmedikleri ancak çoğunluk için böyle isimlendirmede bir sakınca olmayacağı söylenmiştir.

⁷⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 228; Md. 28601.

⁷⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 228; Md. 28602.

⁷⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 228-229; Md. 28603.

⁷⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 229; Md. 28604.

Ayrıca Peygamber'in (s.a.v) künyesi ile künyelenmek de bir sakınca olmadığı da eklenmiştir.⁷⁸⁰

iii. Resûlullah'ın (s.a.v) İsmi ile Künyelenmek

Konunun devamında yine Resûlullah'ın (s.a.v) “İsmim ile isim verebilirsiniz. Ancak künyem ile künyelenmeyiniz.” rivâyeti aktarılmış ve bu haberin mensuh olduğu rivâyet edilmiştir. Örnek olarak Ali b. Ebi Tâlib'in (r.a.) oğlu İbnü'l-Hanefiyye iken Muhammed olarak isimlendirdiği ve onu Ebü'l-Kâsım diye künye almış olduğu rivâyet edilmiştir. Bu şekilde izin almış olabileceği söylenmiştir. Bölümün son nakli ise Hz. Aişe'nin (r.anha), bir kadının Resûlullah'a (s.a.v) “Benim bir çocuğum oldu. İsmi Muhammed koydum ve künyesi de Ebü'l-Kâsım'dır. Ancak bana senin bu durumu hoş karşılamadığın söylendi.” dediğinde Efendimiz'in (s.a.v) “Künyem yasaklanan ismimi, ismim yasaklanan künyemi kullanabilir.” demiş olduğu rivâyetidir.

Bu konuda İmam Muhammed, “Kim Resûlullah'ın ismi ile isimlendirilirse, künyesini kullanmak ona kerih görülür.” demiştir. *es-Sirâciyye*'de ise isimle dua etmeye atıf yapılmış, bir kimsenin babasının, bir kadının kocasının ismi ile dua etmesi mekruhtur, denilmiştir.⁷⁸¹

4.3.3.13. Kadınların Hamama Girmesi ve Ata Binmesi Hakkında

Bu bölüm konu tertibince yirmi altıncı sırada yer almaktadır. Bu bölümde biri İmam Muhammed'den diğeri *el-Yetîme*'den olmak üzere iki fetvâ ele alınmıştır.

i. Kadınların Hamama Girmesi

İlk olarak İmam Muhammed'in *Siyerü'l-kebîr*'de Ömer b. Abdülazîz'den rivâyeti verilmiştir. Buna göre Ömer b. Abdülazîz, “Nifas halinde, hasta olan kadınlar dışında herhangi bir kadın hamama giremez ve Müslüman bir kadın ata binemez” hükmü beyan etmiştir. Bazı âlimler, nifas durumundaki hastalık gibi hayız durumunu nifas durumu ile kıyas etmişlerdir. Buna ek olarak, bu özür durumları haricinde hamama girmeleri durumu tartışılmıştır. Hâherzâde olarak bilinen Şeyhülislâm mübâh olmayacağı görüşünü benimser iken Şemsüleimme Serhasi gibi âlimler ise eşinin

⁷⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 229; Md. 28605.

⁷⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 230; Md. 28607.

rızasını alıp çıkmışsa ve hamama girdiğinde peştemal tutunmuşsa mübâh olacağını söylemişlerdir.⁷⁸²

ii. Kadınların Ata Binmesi

el-Yetîme'de geçen “‘Ashabımızdan, bir kadının anne ve babasının evinde izarsız gecelemezinin mekruhtur.” ve yine “‘Müslüman bir kadın görünür bir yerde at binemez. Kadınlara ata binmek yasaklanmıştır.” görüşleri üzerine “‘Biz bu görüşü benimseriz.” denilmiştir. Bazıları, bunun sadece gençler; teberrüc ve gezmek için ata binen kadınlar için geçerli bir hüküm olduğunu ancak yaşlı, bir özür sebebi ile eşi ile cihada giden kadın durumlarında gerçekleşmesi halinde, cihad, hac, umre için örtülü olarak binmelerinde bir sakınca olmayacağını zikretmişlerdir.⁷⁸³

4.3.3.14. Müsabaka Hakkında

Bu bölüm konu tertibince yedinci sıradadır. Bu bölümde dokuz fetvâ ele alınmıştır.

i. Müsabaka Yapmak ve Ödül Belirlenmesi

el-Hâniyye'den aktarılan rivâyete göre dört şeyde müsabaka yapılmaktadır. Birincisi, devenin toynağı yani deve yarışı, ikincisi atın toynağı yani at yarışı, üçüncüsü cirit yani atıcılık, dördüncüsü yürümek yani koşudur.⁷⁸⁴ *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den aktarılan rivâyette ise atın gücünün dışında bir şey hedeflenmediği müddetçe atların yarışmasında bir sakıncanın olmayacağı, develerin yarışı ve atıcılık da buna benzediği, bunlar için bir ödül ya da her iki taraftan birine bir ödül verilmesi şart koşulmuşsa bunun haram olacağı nakledilmiştir. Örnek olarak, bir adamın diğerine ‘Hadi gel, yarışalım. Eğer seni geçersen ‘atın atım olur.’, ‘Deven devemdir.’, ‘Okumu sana veririm’ demesinin kumar olacağı ve kumarın da haram olduğu vurgulanmıştır.⁷⁸⁵

Ancak her iki taraftan biri diğerine ‘Eğer beni geçersen sana şunu vereceğim. Eğer ben seni geçersen senden bir şey almayacağım.’ demesi durumunda bunun istihsânen câiz olacağı söylenmiştir. Kıyas görüşüne göre bu yine câiz olmamaktadır.

Bir diğer örnek ise Saîd bin el-Müseyyeb'den rivâyet edilmiştir. Buna göre, iki kişi arasında bir mal şart koşulmuş ve bunlara üçüncü bir kişi dahil olduğunda o ikisi

⁷⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 233; Md. 28611.

⁷⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 233-234; Md. 28612.

⁷⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 73; Md. 28074.

⁷⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 73; Md. 28075.

üçüncü kişiye ‘Eğer ikimizi geçersen mallarımız senindir. Eğer biz seni geçerse bize bir şey yok.’ demesi durumudur. Bu üçüncü hakkında kumar manası taşımadığı için buna da istihsânen câiz denilmiştir. Buna ek olarak rivâyetin devamında yarış sonunda ödüllendirmenin nasıl olacağına dair de bilgi paylaşılmıştır. Buna göre, “Üçüncü bir kimse dahil olduğunda eğer ikisi bu üçüncüyü geçerse mal ikiye bölünmez. Üçüncüyü beraber geçerlerse sadece birine bir şey verilmez, bununla birlikte peş peşe yarışı bitirirlerse o ikisinden diğerini geçmiş olan bu şarttan dolayı ödülü sahibi olur, diğerine bir şey verilmez.” denilmiştir.⁷⁸⁶

İmam Muhammed *Kitab*’ından, “Üçüncü yarışı kazanmış mı yenilmiş mi zannı taşıyorsa bu ödül için bir hiledir. Eğer onları geçtiğine ya da geçildiğine dair kanaati sağlamsa ödüllendirilmez.” dediği nakledilmiştir.⁷⁸⁷ *el-Yenâbî*’de geçen rivâyette, hile türlerinden birinin de ‘Eğer devenle beni geçersen şu senin, ben seni geçersen şu senindir. Eğer muhallil geçerse sana bir şey yok.’ dediği aktarılmıştır. Ödülün kastın da sürme ve güzel koku olduğu bu yarışta şer’an haksızlık olduğu söylenmiştir. İmam Muhammed’in kitabında yaya koşusunun sakıncaları hakkında bir şey zikretmediği de eklenmiştir.⁷⁸⁸

Her iki taraf için bir bedel şart koşulmuşsa böyle bir yarış câiz olmayacağı, sadece bir taraf için şart koşulmuşsa câiz olması gerekeceği söylenmiştir. *el-Hâniyye*’de yöneticilerin ‘Hanginiz yarışı kazanırsa ona şu vardır. Şâyet gereği ortaya çıkmışsa yarışmacılar bu dört şey ile ödüllendirilirler yoksa ödüllendirilmezler.’ diyerek yaptığı uygulamanın câiz olduğu rivâyet edilmiştir.⁷⁸⁹

Konuya dair İmam Ebû Bekir Muhammed bin Fazl’ın şu rivâyeti aktarılmıştır:

Eğer bir meselede fakîhler arasında ihtilaf olursa ve bunu hocaya sormak istediklerinde, ‘eğer cevap senin dediğin gibiyse sana şunu veririm ancak cevap benim dediğim gibiyse senden bir şey almam’ diye şart koşarlarsa at yarışına kıyas edilerek ödüllendirilir.⁷⁹⁰

Ardından Şeyhu’l-İmam Şemsüleimme el-Halvânî’nin bu görüşü benimsediği şu görüş nakledilmiştir. Buna göre fakîhlerden birinin ‘Hadi gel, şu meseleleri tartışalım.

⁷⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 74; Md. 28076.

⁷⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 74; Md. 28077.

⁷⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 74; Md. 28078.

⁷⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 74; Md. 28079.

⁷⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 74; Md. 28080.

Eğer sen bilir ben hata edersem sana şunu veririm. Eğer ben bilir de sen hataya düşersen senden bir şey almam.’ dediği durumlarda hüküm aynı olup ödül gerekeceği söylenmiştir.⁷⁹¹

Bu bölümün son rivâyeti ise *el-Hâniyye*’de geçen çocukların bayramda oynadığı cevizlerin yenilebileceği ile ilgilidir. Bu konuya dair İbn Ömer’den (r.a.) ‘‘Çocukların oynaması için ceviz satın alıp ondan yemesi helâldir. Eğer bu kumar maksadı taşıyorsa bu haramdır.’’ görüşü aktarılmıştır.⁷⁹²

4.3.3.15. Ebeveyninin veya Her İkisinden Birinin, Onlar Dışında Akrabaların, Borç Alacaklısının Bir Kimsenin; Bir Efendinin Kölesinin, Bir Kocanın Karısının Yolculuk Yapmasını Engellemeleri Hakkında

Bu bölüm konu tertibince yirmi sekizinci sırada olup otuz fetvâ içermektedir.

i. Müslüman Ebeveynin İzni Olmaksızın Cihada Gitmek

İmam Muhammed (rh) *Siyer*’de, anne ve babasına bakan kimse onların izni ve olağanüstü hâl olmaksızın cihada gidemeyeceği, bunun istihsân olduğu ifade edilmiştir. Kıyas görüşünün ise ebeveynin izni olmadan cihada gitmek olduğu söylenmiştir. Buna ek olarak kişinin, ticaret veya ilim tahsil etmek için bulunduğu ülkeden ayrılması halinde, yolun zarar görme endişesi duyulmayan güvenilir bir yol olması durumunda, kıyas ve istihsân görüşlerine göre ebeveyninin izni olmadan oradan ayrılabilmesi belirtilmiştir. Ayrıca köle için de cevabın bu şekilde olduğu, efendisinin izni ve olağanüstü bir hal olmadan kölenin de bulunduğu bölgeden ayrılamayacağı vurgulanmıştır.⁷⁹³

Bir diğer rivâyette ise bir kimsenin anne babasının, o kimsenin bir yere gitmesine izin vermiş olduğu, onlardan birinin cihada gitmesine izin verip ve diğerinin vermediği durum geçmektedir. Buna göre o kimse bulunduğu yerden bir yere gidemeyeceği söylenmiştir. Ayrıca kölenin durumunun da bu şekilde olduğu görülmektedir. Efendilerinden birinin cihada gitmesine izin verip diğerinin izin vermediği kölenin durumu da aynı olup izin verilmeyen kölenin cihada gitmesi mubah olmamaktadır. *el-*

⁷⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 74; Md. 28081.

⁷⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 75; Md. 28082.

⁷⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 240; Md. 28635.

Hâniyye'de aktarılan bilgiye göre ebeveyn ihtiyaçlı durumda ise ona bu durumda engel olabilirler.⁷⁹⁴

el-Muhîtu 'l-Burhânî'den konuya dair “Anne babadan biri yahut her ikisi bir kimsenin cihada gitmesini istemezlerse, onların nafakası ister o kimsenin üzerine olsun ister olmasın istihsân görüşü ile her iki durumda da cihada gitmesi mubah değildir.” fetvâsı aktarılmıştır.⁷⁹⁵

ii. Kafir Ebeveynin İzni Olmaksızın Cihada Gitmek

Yukarıda bahsi geçen tüm olaylar Müslüman anne baba ve çocuk üzerinedir. Ancak anne babanın ya da her ikisinden birinin kafir olduğu durumlarda fetvâlar çeşitlilik göstermektedir. Buna bölümde uzunca yer verilmiştir ve şöyledir:

Tüm bu bahsettiklerimiz Müslüman annesi ve babası olan kimse içindir. Anne ve babasından biri ya da her ikisi kâfir olan kimsenin durumuna gelince, o kimse onlardan cihada gitmek için izin istese ve onlar ya da onlardan kâfir olanı buna izin vermese, o kimse cihada gidebilir mi? ‘Bu durum üzerinde düşünülür.’ denilmiştir. Bundan maksat, bu durum araştırılıp soruşturulur, demektir. Araştırma sonucunda, anne ve babanın o kimsenin ölümünden dolayı zorluk ve üzüntüye düşeceklerinden dolayı gitmesini istemediğine ulaşırsa, o kimse bir yere gitmez. Ancak araştırma sonucunda, ölümünden dolayı zorluk ve üzüntüye düşeceklerinden dolayı değil de kendi dini ve milleti için savaşmasını hoş görmedikleri içinse, ebeveyninin zarar görmesinden endişe etmesi durumu hariç onların izni olmaksızın cihada gider. Onların zarar görmelerinden endişe ediyorsa bir yere gidemez.⁷⁹⁶

Yukarıdaki rivâyete dair bölümde şöyle bir açıklama geçmektedir:

İmam Muhammed, araştırma sonucunda durum hakkında bilgi bulunamadığı, o kimsenin ölümü sebebiyle zorluk ve üzüntüye düşeceklerinden dolayı yoksa kendi dini ve milleti için savaşmasını hoş görmediklerinden ötürü bu görüşlerin arasında tercih yapılmadığı bilakis şüphe edildiği durumunu *Kitab*'ta zikretmemiştir.⁷⁹⁷

Bu konuda verilecek hükmün, İmam Muhammed'in *Siyer*'de ‘Vali’ye itaat’ konusunda verdiği görüşe kıyas edileceği, buna göre o kimsenin cihada gitmemesi gerektiği söylenmiştir.⁷⁹⁸

⁷⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 240; Md. 28636.

⁷⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 240-241; Md. 28637.

⁷⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 241; Md. 28638.

⁷⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 241; Md. 28639.

⁷⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 241; Md. 28639.

iii. Dede ve Ninenin Yetkisi

Bir diğerk husus da anne ve babası Müslüman ya da kâfir olan bir kimsenin cihada gitmesine izni olan ancak dede ve ninesinin izin vermediğı durumdur. Bu durumda, o kimsenin cihada gideceğı söylenmiştir. Delili ise anne ve babanın varlığında dede ve ninenin onaylamamasına bakılmadığıdır.⁷⁹⁹

iv. Ebeveynin Öldüğü Durumlarda Dedeler ve Ninelerin Yetkisi

Anne babası ölmüş bir kimsenin, baba tarafından dedesi (babasının babası) ve anne tarafından ninesi (annenin annesi) hayatta olduğu durumda onların izni olmaksızın cihada gidemeyeceğı söylenmiştir.⁸⁰⁰

Bir diğerk durumda ise anne babası ölmüş, anne ve baba tarafından dedeleri ve nineleri hayatta olan kimsenin durumudur. Burada izin verme hiyerarşisinden bahsedilmiştir. Buna göre, “İzin verme ehliyeti babanın babası ve annenin annesine düşer, diğerklerine bir şey düşmez.” denilmiştir.⁸⁰¹

Yukarıda bahsi geçen aksine anne tarafından nine ve baba tarafından dede cihada gitmesine izin vermeyip, diğerk dede ve nine izin vermiş olsalar, bu durumda İmam Muhammed’in *Kitab*’da, “Cihada gitmesini hoş görmüyorum. Orada kalmasını sefere gitmesinden daha iyi buluyorum. Burada anne tarafından dede ve baba tarafından ninenin icazeti sebebiyle kerâhet sabit olmaz. Ancak baba tarafından dede ve anne tarafından annenin hakkı sebebiyle orada kalması cihada gitmesinden daha iyidir, dediğı rivâyeti nakledilmiştir.⁸⁰²

v. Ebeveyn, Dedeler ve Ninelerin Hayatta Olduğı Durumda

Ebeveynin, dedelerin ve ninelerinin hayatta olduğu, ebeveyninin cihada gitmesine izin vermediğı ancak dedelerin ve ninelerin izin verdiği bir durumda, cihada gitmesinin hoş karşılanmamış ve “Bu durumda onun sefere çıkması gerekmez.” şeklinde fetvâ verilmiştir. Anne tarafından nine ve baba tarafından dede olmayıp, baba tarafından anne yani babaanne ve anne tarafından dede yani annenin babası olsa, bu kez onların izni olmaksızın cihada gidemeyeceğı söylenmiştir.⁸⁰³

⁷⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 241; Md. 28640.

⁸⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 241; Md. 28641.

⁸⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 241; Md. 28642.

⁸⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 242; Md. 28643.

⁸⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 242; Md. 28644.

vi. Sadece Babanın Hayatta Olmadığı Durumda

Bu durumda onlardan biri izin verse diğeri vermese, yine cihada gidemeyeceği söylenmiştir. Kişinin baba tarafından dedesi ve annesi hayatta olup babası olmadığında, annenin ve dedenin izni olmaksızın cihada gidemeyeceği söylenmiştir.

vii. Sadece Annenin Hayatta Olmadığı Durumda

Annesi hayatta olmayıp anne ve baba tarafından nineleri hayatta olan bir kimsenin, anneannesi izin verirken babaannesi izin vermese, cihada gitmesinde bir sakınca olmayacağı söylenmiştir.⁸⁰⁴ Nitekim yukarıda yetki hiyerarşinden bahsetmiştik. Ayrıca “O kimsenin annesi ve nineleri hayatta olsa, annesi gitmesine izin verse cihada gitmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Yine aynı şekilde babası ve dedeleri olan bir kimsenin babası cihada gitmesine izin verirse, gitmesinde bir sakınca yoktur.” denilmiştir.⁸⁰⁵

viii. Cihad Dışında Ticaret-Hac-Umre İçin Sefere Gitmek

Bölümde bu konu için uzun bir rivâyette şöyle geçmektedir:

Bir kimse cihad dışında ticaret, hac ya da umre için bir yere gitmek istese ve ebeveyni buna izin vermese, onların izni olmaksızın yola çıkabilir mi? Bu durum iki şekilde ele alınır. Birincisi, onların geçim yükümlülüğü o kimsede olmayıp varlıklı olmalarından dolayı ebeveyninin zarar görmesinden korkmadığı durumdur. İkincisi, onların geçim yükümlülüğü o kimsede olup yoksul olmaları sebebiyle zarar görmelerinden korktukları durumdur. *ez-Zehîra*’da ise “O kimsenin malı azık, yolluk ve geçim yükümlülüğüne yetmez. *el-Muhîtu’l-Burhânî* Yolculuk deniz seferi ve aşırı sıcakta yürüyerek çölü aşma gibi çocuğun zarar görmesinden endişe edilen bir yolculuk ya da çocuk hakkında herhangi bir endişenin olmadığı bir yolculuk olabilir. Ebeveynin zayı olacağından endişe edilirse yolculuk ister çocuğun zarar görmesinden endişe versin ister vermesin onların izni olmaksızın cihada çıkamaz. Fıkıh elde etmek için bir başka ülkeye gitmek de böyledir.” denilmiştir.⁸⁰⁶

Hac konusunda ise *el-Hâniyye*’den rivâyet aktarılmıştır. Buna göre, kişi hac için gitmek istediğinde ebeveyni izin vermezse, şâyet babası kendi hizmetini yapabilen biriye hacca gitmesinde bir sakınca olmayacağı, şâyet kendi ihtiyacını görebilen biri değilse hacca gidemeyeceği söylenmiştir. Bu hususta Resûlullah’ın (s.a.v) şu rivâyeti örnek olarak verilmiştir: “Kim anne babasının yüzüne merhametle bakarsa, Allah Teâlâ onun için makbul olan bir haccın sevabını yazar. Ya Resulallah! Günde yüz defa baksa böyle midir? denildi. Günde yüz defa baksa böyledir.” demiştir. Eğer ebeveyni

⁸⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 242; Md. 28645.

⁸⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 242; Md. 28646.

⁸⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 242; Md. 28647.

nafakaya ihtiyaçlı ve onlara tam bir nafaka sağlayamadığı veya sağlaması mümkün olduğu durumda ve yolun emniyetli olmasından endişe edildiğinde ebeveynin izni olmaksızın hac için yola çıkamayacağı söylenmiştir. Ancak yolun sâlim olduğu bilinmesi halinde hac için çıkabileceği vurgulanmıştır.⁸⁰⁷

ix. İlim Talebi İçin Sefere ıkmak

Bu konuda *el-Yenâbî*’den Şu rivâyet aktarılmıştır: “İlim elde etmek için yola çıkan kimse, ilim elde edip ve ailesini de muhafaza edebiliyorsa, bu ikisini aynı anda yapması daha iyidir. Belli bir miktar para elde ettiğinde bir miktar ailesinin geçimine ayırması gerekir. Eğer çocuğundan endişe ederse ilim için yola çıkamaz.” denilmiştir.⁸⁰⁸

x. Gemi ile Yolculuk Yapmak

Bu konuya dair *ez-Zehîra*’da geçen rivâyet esas alınmıştır. Buna göre, ticaret veya başka bir iş yapmak için gemi ile deniz yolculuğu yapmak isteyen bir kimse, istediğinde, gemi battığında her ne Şekilde olursa olsun kendini boğulmaktan kurtarabilirse, gemi yolculuğu yapabileceği söylenmiştir. Boğulmaktan kurtulamayacaksa “Gemiye binmesi câiz değildir.” fetvâsı verilmiştir.⁸⁰⁹

xi. Daru’l-harbe Sefer

Bu durumda Şöyle bir rivâyet aktarılmıştır: “Daru’l-harbe girildiğindeki duruma gelince, eğer oraya giren kimse müşriklerin kendisini öldürmesi halinde kendisini müdafaa edebilecek ise oraya girmesi câizdir ancak kendisini müdafaa edemeyecekse oraya girmesi câiz olmaz.”⁸¹⁰

el-Muhîtu’l-Burhânî’de daha toparlayıcı ve geniş bilgi verildiği görölmektedir. Buna göre:

Bu Müslüman Őehirlerinden bir Őehre gitmek ile ilgilidir. Ticaret için dűőman topraklarına eman ile çıksa, ebeveyni bunu hoő görmeseler, korkulacak bir durum olmasa ve onlar verdikleri Őözleri yerine getiren bir toplum olsa ve onun için faydalı olsa, ebeveynine aykırı davranmasında bir sakınca olmaz.⁸¹¹

⁸⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 243; Md. 28648.

⁸⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 243; Md. 28649.

⁸⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 243; Md. 28650.

⁸¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 243; Md. 28651.

⁸¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 243; Md. 28652.

xii. Kalabalık Bir Ordu ile Sefer

Düşman topraklarına ticaret için gitmek için yanında büyük ordu ile çıkan kimseye ebeveyni ya da her ikisinden biri izin vermediği durum üzerinde düşünüleceği zikredilmiştir. Buna göre, ordu büyük bir ordu olup düşmana galip geleceğinden korkulmadığında o kimsenin ordu ile gitmesinde bir sakınca olmayacağına fetvâ verilmiştir.⁸¹²

Düşman ordusuna karşı aile endişe ederse ve bu cihad mesabesinde olsa, ebeveynin izni olmaksızın cihada çıkamayacağı söylenmiştir. Seriyeye ya da atlı cirit benzeri de olsa bunun aynı olduğu ve ebeveyninin izni olmaksızın cihada çıkamayacağı vurgulanmıştır.⁸¹³

xiii. Ebeveyn, Dedeler ve Nineler Dışındaki Akrabaların Yetkisi

Bu durum için bölümde şöyle bir açıklama yapılmıştır:

Bu bahsettiklerimiz ebeveynin, dedelerin ve ninelerin olduğu durumlar için geçerlidir. Bunların dışındaki akrabalara gelince, örneğin o kimsenin oğlu, kızı, kardeşleri, amcaları, dayıları, teyzeleri gibi tüm yakınları cihada çıkmasına karşı gelirlerse ve o kimse onlara meşakkat veren birisiyse, onların izni olmaksızın cihada çıkabilir mi? Herhangi bir mala sahip olmadıkları için nafakaları o kimsenin üzerine olması sebebiyle onların zarar görmesinden endişe ediliyorsa, kendisinden küçük olsalar, ninelerin yaşları büyük olup eşleri olmasa, dedelerin dönemlerine göre yaşları büyük olsa ve herhangi bir meslekleri olmasa, ebeveynin durumunda söylediğimiz gibi onların izni olmaksızın cihada çıkamaz.⁸¹⁴

Onların zarar görmelerinden endişe edilmediği, nafakalarının kendi sahip oldukları mallardan karşılandığı durumlarda, sağlıklı dedeler ve eşleri hayatta olan nineler ise onların izni olmaksızın sefere çıkmasında bir sakınca olmamaktadır.⁸¹⁵

Sefere çıkan kimsenin karısının durumuna gelince, geride bıraktığında karısının zarar görmesinden endişe ettiğinde karısının izni olmaksızın sefere çıkamayacağı söylenmiştir. Eğer karısının zarar görmesinden endişe etmiyorsa, bu karısına zor gelse bile, karısının izni olmadan sefere çıkabileceği söylenmiştir.⁸¹⁶

İmam Muhammed'den (rh) şöyle bir rivâyet gelmiştir:

⁸¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 243-244; Md. 28653.

⁸¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 244; Md. 28654.

⁸¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 244; Md. 28655.

⁸¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 244; Md. 28656.

⁸¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 244; Md. 28657.

Düşmana yakın bir şehir veya bölge halkına bir grup gelip ‘‘Düşman geldi, canlarınızı, mallarınızı ve zürriyetinizi sizden almak istiyorlar.’’ derlerse, bu kimse babasının izni olmaksızın cihada çıkabilir. Ebeveynine karşı çıkmasında bir sakınca yoktur. Cihada gitmeye kadir bir kimse olup, savaşmaya gücü yetmese, onun cihada katılması kuvvet oluşturmaz, dolayısıyla ebeveyninin izni olmaksızın cihada çıkabilir.⁸¹⁷

xiv. Cihad Sorumluluğu

Bu konuda, cihada genel bir topluluğun katılmasından sonra, Doğu’da ve Batı’da tüm İslâm ümmeti için farz-ı ayn olmayacağı, düşmana yakın ve cihad etmeye gücü yeten herkese cihadın farz-ı ayn olacağı belirtilmiştir. Onların daha arkasında olup düşmana daha uzak olanlara gelince, onlar için de cihada çıkmanın farz-ı kifâye olacağı söylenmiştir. Burada en önemli nokta o kimselere ihtiyaçları olmayıncaya kadar cihadın farz-ı ayn olmayacağıdır. Farz-ı ayn olması durumuna gelince, düşmana yakın olanlardan mukavemeti zayıf olanların takviye ihtiyacı olması ya da mukavemetleri zayıf olmayıp tembellik gösterip gayret etmemeleri halinde, oruç, namaz gibi terki mümkün olmayan ibadetler gibi üzerlerine farz-ı ayn sorumluluğu olanlara bu görev yükleneceği söylenmiştir. Sonra doğu ve batıdaki tüm İslâm ümmetine bu tertip ve düzende farz olacağı ifade edilmiştir.⁸¹⁸

Cihad, ölen kimsenin namazının kılınmasına benzetilmiştir. Çünkü bir ülkenin bir bölgesinde vefat eden bir kimsenin namazını kılmak, ölüye uzak olan kimselere değil, o kimsenin komşularının, bölge halkının üzerine bir borçtur. Eğer o bölge halkının bu borcu yerine getirmediği biliniyor yahut bundan aciz kalıyorlarsa, o zaman uzaktakiler de onun namazını kılabilirler. Cihada dair bir diğer husus savaşanların adaletidir. Sultanın çağrısına cevap vermek gibi savaşan kimse adil olsun fâsık olsun aynı olduğu söylenmiştir.⁸¹⁹

xv. Nefsi Müdafaa

Kitab’da bu konuya dair şu delillendirme yapılmıştır:

Bir kimsenin yolunu, malını almak, onu öldürmek yahut karısına kötülük yapmak üzere kesen kimseye karşı bir kimse gücü yettiğini düşündüğü ya da karşıdakilerin yarı kuvvetinde olduğunu bilmesine rağmen zâlimin zulmünü engellemek üzere

⁸¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 244; Md. 28658.

⁸¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 244-245; Md. 28659.

⁸¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 245; Md. 28660.

mukavemet göstermeye kalksa ve yanında bulunan ebeveyni bunu engellemek istese, ebeveynine itaat etmek zorunda değildir. Gücü yetmemesi durumu dışında ebeveyni o kimseyi menedemez.⁸²⁰

xvi. Kadının Seferi

Kadının mahremsiz yolculuğa çıkmayacağı vurgulanmıştır. Ebû Hanîfe'den, Fakîh Ebû Ca'fer'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir. “Rivâyetler üç gün üzerinde ittifak etmiştir. Bu üç günden az olduğunda Ebû Ca'fer, “O bundan daha hayırlıdır.” demiştir.⁸²¹ Bu konuda Hammad, güvenilir olduktan sonra kadının mahremsiz bir yere gitmesinde bir sakınca olmayacağını söylemiştir. Mahremin kimlerden olabileceği hususunda ise çocuk ve matuh kimselerin mahrem sayılmayacağı, akledebilecek yaştaki büyük kimsenin mahrem sayılacağı belirtilmiştir.⁸²² Hem bölümün hem de konunun son fetvâsı *el-Mudmarât*'tan nakledilmiştir. Buna göre Kitab'ta aktarılan rivâyetin, kadın kölenin, mahremsiz üç günün üzerinde bir yere yolculuk edebileceği üzerine olduğudur. “Fetvâ ise zamanımızda bunun mekruh olmasıdır.” denilmiştir.⁸²³

4.3.3.16. Yöneticiler ile Görüşme, Onlara Tevazu Gösterme ve Bir Kişinin Başka Birinin Yüzünü Öpmesi ve Bununla İlgili Konular Hakkında

Bu bölüm konu tertibince otuzuncu sırada yer almaktadır. Bu bölümde on beş fetvâ ele alınmıştır.

i. Sultanın Huzurunda Eğilmek ve Secde Etmek

İlk fetvâ sultanın ya da emirin huzurunda yeri öpen ve yahut secde eden kimse hakkındadır. Bu hususta Fakîh Ebû Ca'fer, “Selamlama niyeti ile bunu yapıyorsa küfre düşmez. Ancak günahkâr olur ve büyük günah irtikap etmiş sayılır.” dediği rivâyet edilmiştir.⁸²⁴ Attâbî'nin *el-Câmiu's-sağîr*'inde, “Saygın kimselerin huzurunda yeri öpmek haramdır. Bunu yapan ve buna razı olan günahkâr olur.” fetvâsı yer almaktadır.⁸²⁵

⁸²⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 245; Md. 28661.

⁸²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 245-246; Md. 28662.

⁸²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 246; Md. 28663.

⁸²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 246; Md. 28664.

⁸²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 254; Md. 28693.

⁸²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 254; Md. 28684.

Bu konuyu delillendirmek için *el-Muhîtu 'l-Burhânî*'den meleklerin secdesinin kime olduğu hakkında ulemanın tartışmasına dair şöyle bir rivâyet aktarılmıştır:

Bazıları, Allah Teâlâ'ya secde ettiler, dedi. İnsana olan yöneliş, ona şeref ve yücelik ifadesiydi. İnsanoğlunun namazda Kâbe'ye yöneldiğini bilmez misin? Namaz, Allah için eda edilir. Kâbe'ye yöneliş onu övmek içindir. Burada bazıları da “Hayır, secde bizzat Adem’e, onu selamlamak ve yüceltmek üzere yapılmıştır.” demişlerdir. Sonrasında bu görüş, Nebî'nin (s.a.v) “Şâyet bir kimsenin birine secde etmesini emretseydim, kadının eşine secde etmesini emrederdim.” hadisi ile nesh olmuştur. Günaha gelince kadın haramı ve ona yasaklananı irtikab etmiştir ve haramın irtikabı günahı gerektirir.⁸²⁶

Meselenin sıhhatine delilin, Nâtıfî'nin bahsetmiş olduğu mesele olduğu söylenmiştir. Buna göre, Ehl-i harb'ten biri, bir Müslümana “Hükümdar'a secde et yoksa seni öldürürüz.” dediğinde, secde etmemesinin daha uygun olacağı ancak selamlama niyeti ile secde etmek isterse secde edebileceği ifade edilmiştir. Bu selamlama niyeti ile secde etme sayılmıştır. Sultana ibâdet niyeti ile secde edilirse ya da kişi niyet etmemişse küfre düşeceği, bu konu hakkındaki son görüşün bu olduğu ifade edilmiştir.⁸²⁷ Yine başka bir kaynaktan alınan rivâyete göre sultana yahut ondan başkasına eğilmenin Mecûsîlerin adetlerine benzetildiği için mekruh olduğu söylenmiştir.⁸²⁸

ii. Elin Öpülmesi Hakkında

Bir diğer husus ise elin öpülmesi konusudur. Buna göre, kişinin başkasının elini öpmesi mekruhtur. Çünkü bu günahkâr kimselerin yaptığı davranışlara benzetilmiştir. Ancak adâletinden dolayı adil bir sultanın ya da ilminden dolayı âlimin elini öpmekte bir sakınca olmadığı vurgulanmıştır. Âlim olmayan birinin ya da adil olmayan bir sultanın elini öpmek hususuna gelince, ibâdet maksadı veya ondan dünyalık bir şey elde etmek niyeti ile olduğunda mekruh olacağı ifade edilmiştir. Bu konuda SadrüşŞehîd'in, tafsilat vermeksizin bu konu hakkında kerâhet fetvâsı verdiği aktarılmıştır. Yer verilen bir diğer örnek ise Ali er-Râzî'nin, “Me'mun'un huzurunda giriyorduk ve onun elini öpüyorduk. Beşir bunun günah olduğunu söyledi.” dediği rivâyetidir.⁸²⁹

⁸²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 254; Md. 28685.

⁸²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 254-255; Md. 28696.

⁸²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 255; Md. 28697.

⁸²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 255; Md. 28698.

Attâbiyye'de adil sultanın ve âlimin elinin öpülmesinin câiz olduğuna bunlar dışındakilere bu konuda ruhsat olmadığına ve tercih edilen görüşün bu olduğuna dair fetvâ bulunmaktadır. Ebû Leys (rh) önceki görüşünde sultanların huzuruna girmeyi kerih gördüğü ve bu şekilde fetvâ vermiş bulunduğu sonra bu fetvâsını değiştirip bu konunun mübâhlığına hükmedip bu şekilde fetvâ verdiği de zikredilmiştir.⁸³⁰

iii. Yüzün Öpülmesi Hakkında

es-Siğnâkî'de bu hususta Nebî'nin (s.a.v) “Ben cennetin kokusunu buldum” diyerek Hz. Fatıma'nın başını öptüğü rivâyet edilmiştir. Ayrıca alışkanlığı gereği, seferden döndüğünde Hz. Fatıma'ya sarılıp onu başından öptüğü de eklenmiştir.⁸³¹ Daha sonra *el-Hâniyye*'de seferden dönen bir kimsenin, yaşlı olan kız kardeşini öpmesi hususunda bir rivâyet aktarılmış, eğer kişi kendi nefsinden korkuyorsa öpmesinin câiz olmayacağını söylemişlerdir.⁸³²

el-Muhîtu'l-Burhânî'den yüzü öpmek hakkında Fakîh Ebû Ca'fer el-Hinduvânî'nin (rh), “Bir kimsenin fakîh, âlim ya da zahid bir kimseyi öpmesinde bir sakınca yoktur. Bundan maksat dinin yüceltilmesidir.” rivâyeti aktarılmıştır. *el-Câmiu's-sağîr*'de ise bir kimsenin diğer bir kimsenin yüzünü, alnını ve başını öpmesinin mekruh olduğu zikredilmiştir. Nesefî'nin *Manzûme*'sinde Ebû Yûsuf'un “Saygıdan dolayı kucaklama ve öpüşmede sakınca yoktur.” rivâyeti de burada zikredilmiştir.⁸³³

iv. Genel Olarak Kucaklaşma ve Öpüşme Hakkında

el-Hâniyye'de Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in görüşüne göre bir kimsenin, diğer bir kimsenin dudağını, elini ya da herhangi bir uzvunu öpmeye mekruh hükmü verdikleri ancak kişinin musâfaha yapmasında bir sakınca olmadığı söylenmiştir.⁸³⁴ Ebû Yûsuf'a göre ise izar üzerinden kucaklaşma ve öpüşmede bir sakınca olmamaktadır. Ayrıca kucaklaşmanın, gömlek ve cübbe üzerinden veya şehvet olmaksızın iyilik maksadıyla olması durumunda herkese göre câiz olacağını da

⁸³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 255; Md. 28699.

⁸³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 255; Md. 28700.

⁸³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 256; Md. 28701.

⁸³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 256; Md. 28702.

⁸³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 256; Md. 28703.

söylemiştir. *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'de ise erkeğin kucaklaşmasının ve öpüşmesinin mutlak olarak mekruh olacağı söylenmiştir.⁸³⁵

Ebû Yûsuf'un, dudak dışındaki yerleri öpmeye ruhsat verdiği; baba için çocuğunun yanaklarını, çocuk için de babasının başını ve yabancı için de selamlama niyetiyle elini öpmeye izin verdiği nakledilmiştir.⁸³⁶

el-Muhîtu'l-Burhânî'de geçen rivâyete göre ise emirin bir şeyler sormak için çağırdığı kimsenin hakikate uygun şeyler söylememesi mekruhtur. Öldürülmekten, bedeninin bir yerinin zarara uğramasından ya da malının alınmasından korkmadığı durumlarda bu kimsenin hakikate muhalif şeyler söylememesi gerektiği ifade edilmiştir. Eğer bu gibi durumlardan endişe ederse bu durumda gerçeği söylemesinde bir sakınca olmayacağı söylenmiştir.⁸³⁷

Bu bölümün son rivâyeti ise büyük çocuğun, babasının beş yahut altı yaşındaki karısını şehvetle öpmesi hususundadır. Konuya dair Ebû Bekir el-Belhî'nin, "Babasına hâlel gelmez, çünkü bu davranış şehveti çekmez. Eğer büyük çocuk ona şehvet duyarsa itibara alınmaz. Şâyet kadın, şehvet sınırlarını geçen büyük bir yaşta olsa, mesele bilindiği gibidir. O kadın babasının mahremidir, denir." görüşü rivâyet edilmiştir.⁸³⁸

4.3.4. İktisadi Hayat

4.3.4.1. Kesb Hakkında

Bölüm tertibince on dördüncü sırada bulunan bu bölün yirmi dört fetvâ ihtiva etmektedir.

i. Kesbin Önemi

Kesb bölümüne İmam Muhammed'in (rh) Kitâbü'l-Kesb'e yaptığı giriş nakledilerek başlanmıştır. İbn Mes'ud'un Nebî'den (s.a.v) rivâyet ettiği hadisleri tasnif etmiş olduğu söylenmiş şöyle devam ettiği rivâyet edilmiştir:

Helâl kazanç, tıpkı ilim talep etmek gibi her Müslümana farzdır. İlk helâl kazancı atamız Âdem (a.s.) elde etmiştir. Nitekim yeryüzüne gönderildiğinde Cibril (a.s.) ona buğday

⁸³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 257; Md. 28704.

⁸³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 257; Md. 28705.

⁸³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 257; Md. 28706.

⁸³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 257; Md. 28707.

getirmişti. Onu ekmesini, sulamasını, hasat etmesini, ezmesini, öğütmesini ve ekmek haline getirmesini istemiştir.⁸³⁹

Konunun devamında diğer peygamberlerden örnek verilerek devam edilmiştir. Buna göre:

Aynı şekilde Nûh (a.s.) da marangozdu ve kazandığını tüketti. İdris (a.s.) terziydi. İbrahim (a.s.) ekiciydi. Hatta Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: Ekim yapmakla mükellefsiniz. Atanız İbrahim ekiciydi. Davud (a.s.) zırh yapıyordu. Süleyman (a.s.) sepet yapıcısıydı. Zekeriya (a.s.) marangozdu. İsa (a.s.) annesinin yünlerini eğirip geçimini sağladı. Başak da toplamış olabilir. Böylece kazanç elde etmek peygamberlerin ve elçilerin metodu olduğu bilinir.⁸⁴⁰

ii. Kesb Nedir?

Müellifin en çok yararlandığı *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den kazanç yollarının çeşitlerini içeren rivâyet aktarılmıştır. Buna göre kazancın, bir kişiye yetebilecek miktarda yani soyundan kaç kişi varsa o kadar miktarda kazanç sağlaması şeklinde tanımlandığı söylenmiştir. Ayrıca kişinin küçük çocuk ve eş gibi aile fertlerine sahipse, onların her birine yetecek kadar kazanç sağlaması gerektiği, kendisinin ve ailesinin kifâyet miktarından fazlasını kazanmak da riya ve övünce sebep olmayacaksa mübâh olacağı ifade edilmiştir. Yoksul anne babası olan kimsenin ise ikisine yetecek kadar da kazanç elde etmek zorunda olduğu söylenmiştir.⁸⁴¹

Bazı âlimlerin, köylünün kazanç elde etmeyi bırakması ve borçla yaşaması durumunda hükmün ne olacağına dair görüş getirdikleri beyan edilmiştir. Bazı münzevi yaşayanlar, onlar zahidâne yaşayan cahil kimseler olduklarını söylemişlerdir. Soruya asıl cevabın, ruhsat ile mübâh olabilir şeklinde olduğu, kazanç elde etmeyi bırakırlarsa ve yahut ölürlerse onlara herhangi bir günah olmaz denildiği ancak bu rivâyeti söyleyenlerin görüşüne göre günah iktisap etmiş olacakları ifade edilmiştir.⁸⁴²

iii. Cumhura Göre Kesb

Ayrıca Cumhur fukahâ nezdinde tercih edilen görüşten bahsedilmiştir. Onlara göre bütün kazanç yollarının mübâh olmakla birlikte aynı olduğu söylenmiştir. Fukahâdan bazılarının ziraat işlerinin günah saydığına dair görüşü nakledilmekle birlikte sahih olanın cumhur fukahânın benimsediği görüş olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca âlimlerin

⁸³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 154; Md. 28334.

⁸⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 154-155; Md. 28335.

⁸⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 155; Md. 28336.

⁸⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 156; Md. 28337.

ticaretin mi ziraatın mi daha faziletli olduğu hususunda ihtilaf ettikleri; bazılarının ticaretin daha faziletli, ulemanın çoğunluğunun ise ziraatın daha faziletli olduğunu söyledikleri aktarılmıştır. Son olarak, insanların kadınlara su götürmek için bir gereç sahibi olmaları gerektiği ve ölecek noktaya gelinceye kadar yemekten kendini alıkoyan kimseye ateşin vâcip olacağı söylenmiştir.⁸⁴³

iv. Uygun Olmayan Kazanç Yolları

Bu bölümün ilk örneği *Vakîâtü'n-Nâtıfî*'den aktarılan rivâyette görülmüştür. Buna göre, Mecûsî ya da fâsık bir kimsenin giymek için güzel bir terlik istemesi durumunda, ayakkabıcının fazla ücret alması uygun görülmemiştir.⁸⁴⁴ Bir diğer örnek kendisi için fâsıkların giyimi usulünde bir giyecek dikilmesi istediğinde terzinin durumudur. Boyunluğu ile birlikte başlığın satımının da örneklerden biri olduğu zikredilmiştir. Ayrıca Hristiyan'a kemer, Mecûsî'ye Mecûsî başlığı satmak kerih olmaksızın câiz olduğu, erkeklerin giyeceği bilindiği takdirde yaldızlı kumaşlar satmak mekruh olacağı ifade dılmıştır. Buradaki durumun boyunluğu ile birlikte başlık satımı durumunda olduğunda daha açık olduğu söylenmiştir.⁸⁴⁵

v. Ölü Tekfîn ve Teşyi'nden Kazanç

el-Uyûn'dan aktarılan rivâyete göre, bir kişi ölü yıkamak için bir kimseyi kiralasa o kimse için ücret gerekmez. Ancak ölüyü taşımak yahut kabir kazmak için kiralansa o kimse için ücret alabileceği söylenmiştir. Ayrıca bu konunun Kudûrî'de gusûl ve ölünün taşınması konusunda geçtiği bilgisi verilmiştir. Orada konuyu daha detaylı bir şekilde ele almış ve eğer yıkamak ve taşımak için bu kimselerden başka kimselerin olmadığı konularda olursa ücret alınmayacağı, orada başka insanlar olduğunda ücret alınabileceği söylenmiştir.⁸⁴⁶

vi. Eğlence Araçlarından Kazanç

Fetâvâ Ehli Semerkand'da eğlence için davulcu kiralamanın câiz olmayacağı söylenmiştir. Sebebi ise bu işin günah olduğudur. Şâyet savaşta ya da kabileyi cesaretlendirmek için davul çalınması durumunda câiz olduğu söylenmiştir.⁸⁴⁷ Aynı

⁸⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 156; Md. 28338.

⁸⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 156; Md. 28339.

⁸⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 156; Md. 28340.

⁸⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 156; Md. 28341.

⁸⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 156-157; Md. 28342.

konuda *el-Müntekâ*'da ise İbrahim'in İmam Muhammed'den ağıtçı kadın ya da davul, zurna sahibinin kazanç elde etmesi hakkında “Eğer bir şart üzerine anlaşılmışsa ve kişi tanınıyor ise ona karşılığı verilir. İşin başında ağıt yahut şarkı söyleme karşılığında ücret şartı koşulur.” dediği rivâyet edilmiştir.⁸⁴⁸

vii. Günah Olan İşlerden Kazanç

el-İbâne'de geçen rivâyete göre günah karşılığında kazanılanın da günah olacağı, günaha götüren her kazancın geri verileceği, herhangi bir kazanca ulaşacağını bilemezse sadaka yapılması gerektiği söylenmiştir. Ancak bir şarta bağlı olarak bir kazanç elde edilmezse günah da iktisap edilmemiş olmakta ve kazanılan kişide kalacağı bilgisi de eklenmiştir.⁸⁴⁹

Bu konuda *el-Yenâbî*'de Hişâm'ın “İmam Muhammed'e şarkı söyleyen kadın kölesini hata ile öldüren kimsenin hakkında sordum. O kadın kölenin kıymetinin tazmin edilmesi gerekir dedi.” rivâyeti, mütekaddiminin görüşünü yansıtmıştır⁸⁵⁰

el-Muhîtu'l-Burhânî'de, İmam Muhammed'in (rh) şarkı söyleyerek kazanç elde eden kadın köle hakkında “Eğer bu kadın köleye bir borç yüklenmişse borç sahibi onu alamaz. Çünkü bu gasp mesabesindedir. Borç hükmünde değilse bu konuda muhayyer bırakılır.” sözü rivâyet edilmiştir. *Câmiu'l-Fetâvâ*'da ise hüküm kabzi gerektirir kaydı eklenmiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de borç sahibinin almasını gerektiren bir şart olmaksızın bu karşılığı aldığı durumda, önceki meselelerle kıyas edilmesi gerekeceği ifade edilmiştir.⁸⁵¹ Ayrıca bir diğer fetvâda Ebû Yûsuf'un (rh) “Eğer Müslüman olanlar gelir getiren bir şarap kazancına varis olsalar, bu verese aralarında taksim edilmez. Ancak sirke (tahallül) yapılırsa verese taksim edilebilir.” sözü rivâyet edilmiştir.⁸⁵²

Fetâvâ Ehli Semerkand'da kazancı kötü bir satımdan olan ölmüş kişi ve *el-Yenâbî*'de aktarılanlara göre, kazancı habis bir satımdan olan kişinin durumu hakkında tartışılmıştır. Cevap, *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de “Varislerin bu malı almaktan sakınmaları evladır. Eğer erbabı varsa ona vermeleri daha uygundur. Eğer işin erbabını tanımıyorlarsa bu

⁸⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 157; Md. 28343.

⁸⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 157; Md. 28344.

⁸⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 157; Md. 28345.

⁸⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 157; Md. 28346.

⁸⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 158; Md. 28347.

miras hükümce helâldir. Tasadduk etmeleri gerekmez. Bu rivâyeti tercih etmezsek bu miras varislere mutlak olarak haram olur. Bu mirası almaktan sakınırlarsa ve tasadduk ederlerse bu daha evladır.” olarak verilmiştir.⁸⁵³

viii. Rüşvetten Elde Edilen Kazanç

Rüşvet ile ya da zulüm sonucu elde edilen kazançların da hüküm, yukarıdaki gibi ve varislerin böyle bir mirastan kaçınmaları evla olacağı söylenmiştir. Eğer varis bu kazancı tasadduk etmek isterse, babasının günahları niyeti ile tasadduk etmesi gerekir.⁸⁵⁴

ix. Diğer Kerih Görülen Kazanç Türleri

el-Yenâbî’de dilencinin biriktirdiği malın / kazancın habisi olduğu rivâyet edilmiştir. *el-Muhîtu’l-Burhânî*’de ağıt yakan kimsenin, halk ozanının ve şarkıcının aldıklarına gelince akit olmaksızın rıza ile verme olduğundan, bu meselenin daha kolay olduğu söylenmiştir. Ağıt yakanın ve şarkıcının kazancı hakkında daha önce söz edildiği hatırlatılmış, ‘Fetvâ daha önce zikrettiğimiz gibidir’ diyerek helâl kazanç olmadığına atıf yapılmıştır.⁸⁵⁵

Konu, Fakîh Ebû Ca’fer’e sultanın emri ile para toplayan kimse hakkında sorulan ‘Bu kimse haram olarak alınan para cezaları ya da bunun dışında olanları toplarsa bunu bilen kimse için, o para toplayan kimsenin yemeğinden yemesi câiz olur mu?’ sorusu ile devam etmiştir. Ebû Ca’fer’in ‘‘Dini (maneviyatı) için onu yememesi bana daha doğru geliyor. Bununla birlikte böyle bir yemek varsa hükmen yiyebilir. Yiyen için rüşvet ya da gasp söz konusu değildir.’’ şeklinde cevabı aktarılmıştır.⁸⁵⁶ Bir diğer husus da Cuma mescidinde muska satan, üzerine İncil’den ve Tevrat’tan bir şeyler yazıp bunun için para alan bir kimse hakkındadır. Eğer bu kimse ‘‘Bunu sana hediye olarak veriyorum.’’ derse onu alan kimsenin aldığı şey helâl olmayacağı zikredilmiştir.⁸⁵⁷

Buna ek olarak, İmam Muhammed *Kitâbü’l-Kesb*’de ‘‘Hadım edilmiş kimsenin kazancı mekruhtur. Kazanç elde ettiği şey ona verilmez. Eğer bunu isterse bu

⁸⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 157; Md. 28348.

⁸⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 158; Md. 28349.

⁸⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 158; Md. 28350.

⁸⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 158; Md. 28351.

⁸⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 158; Md. 28352.

mekruhtur.” görüşü rivâyet edilmiştir. *Fetâva'l-Hulâsa*'da hadım edilmişlerin kazancının, sahip olduklarının ve kullandıkları şeylerin mekruh olduğu rivâyet edilmiştir.⁸⁵⁸

Ayrıca *es-Sirâciyye*'de fakirliğe sabretmenin zenginliğe şükretmekten daha faziletli olduğuna vurgu yapılmıştır. Hayr ve infak maksadı ile bir iş ile meşgul olmanın kazanç elde etmekten daha evla olduğu da eklenmiştir.⁸⁵⁹

Haksız kazanç örneklerine de yer verilmiştir. Mesela bir kimse başkasının ıstık kaynağından istifade edip aydınlanmasını ve ateşini engelleyemeyeceği söylenmiştir.⁸⁶⁰

Mülkiyette tasarruf konusunda dair, bir kimsenin sorumlu olduğu arazisi ile ilgilenmemesi dışında herhangi bir şekilde ekip biçmeden menedilemeyeceği ifade edilmiştir.⁸⁶¹

Bu bölüme dair son durum ise bir yola dut ağacı ekmek isteyen kimsenin bunu yapıp yapamayacağı durumudur. Bu ağacın yola herhangi bir zararı dokunmayacaksa bir sorun teşkil etmeyeceği, yapraklarının ve dutlarının helâl olacağı söylenmiştir.⁸⁶²

4.3.4.2. Karz Hakkında

Bu bölüm konu tertibince yirmi dokuzuncu sırada yer almakta olup yirmi sekiz fetvâ içermektedir.

i. Karzın Önemi

Bu bölüm, karz meselelerinin satım akdi bölümünde geçmiş olduğunun ifadesi ile başlamıştır. Ancak burada geçenlerin, diğer bölümlerde geçen meselelerin dışındakiler olduğu söylenmiştir. Basit olan olayların hepsi bu bölümde mekruh olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak *er-Ravzatü 'z-Zendûsî*'den borç vermenin önemine dair şu rivâyete yer verilmiştir:

Cabir bin Abdullah (r.a.) şöyle demiştir: “Resûlullah, Kıyamet günü üç şey onunla gelecektir. İmânla dilediği cennet kapısından girer, cennet hurilerinden dilediği kadar eşleri olur. Birincisi, katili katlinden dolayı affetmek, ikincisi, her vakit namazının arkasından onar

⁸⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 158; Md. 28353.

⁸⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 158; Md. 28354.

⁸⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 158-159; Md. 28355.

⁸⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 159; Md. 28356.

⁸⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 159; Md. 28357.

defa ‘Kul huvallahu Ehad’ okumak, üçüncüsü, borç isteyene borç vermektir.” buyurdu. Ebû Bekir Sıddık (r.a.) ya da zevcelerinden biri ‘Onlardan biri ile de mi ya Resûlallah?’ demiştir. Efendimiz: ‘Onlardan biri ile de.’ demiştir.⁸⁶³

Borç vermenin önemini göstermek için Ebû Bekir İsmailî, Ebû Ümâme el-Bâhilî’den rivâyeti verilmiştir:

Rüyamda kıyamet kopmuştu. Bir kimse cennetin kapısına koştu. Kapıya geldiğinde onunla birlikte olan cennet bekçilerinden birinin çağrısını duyar. “Bir diğeri ona Rıdvan burada değil, burada halifesi var.” diyerek cevap verir. O kimse cennetin kapısında bakarken, orada “Karza on sekiz misli, sadakaya on misli ecir verilir.” yazmaktadır.⁸⁶⁴

ii. Unutulan Borcun Hükmi

es-Sirâciyye’den bu konuya dair bir kimsenin gasb niyeti olmayıp borcunu unuttuğu için borçlu olması durumunda, “Onunla sorumlu tutulmayacağını umuyorum.” fetvâsı verilmiştir. Geri ödemek üzere almış olduğu borcu geri ödeyemeden ölen kişinin durumu da buna benzetilmiştir.⁸⁶⁵

iii. Borcun İfâsı

Başkasına borcu olan kimsenin ödemeye gücü yetmediğinde onu ödemesi o şekilde bırakmasından daha iyidir.⁸⁶⁶ Başkasına borcu olan kimsenin biriyle davalık olması, ödemekten kaçınması gibi durumlarda borçlu ölümü sonucunda, husumetin kalacağı, borcun da varislere intikal edeceği söylenmiştir. Tercih edilen görüşün bu olduğu belirtilmiştir.⁸⁶⁷

Bir diğer fetvâ ise müktedinin, ‘Allah, Muhammed hakkı için bana şunu ver.’ demesi halinde, kendisinden dilenilen kimsenin hükmen bundan sorumlu olmadığıdır.⁸⁶⁸

es-Siğnâki’den aktarılan rivâyette ise fakir bir kimsenin elindeki dirhemlerin kaybolmasından endişe etmesi ya da bir başka haceti için kullanması durumudur. Bu hacetin mahiyeti, bakkal ile muamelede bulunulan kibrit, tuz, kişniş satın alma gibi bir iş olarak açıklanmıştır. Kişi, onları satın alabilmek için nakit para yerine dirhemleri

⁸⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 247; Md. 28665.

⁸⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 247-248; Md. 28666.

⁸⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 248; Md. 28667.

⁸⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 248; Md. 28668.

⁸⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 248; Md. 28669.

⁸⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 249; Md. 28670.

bakkala vermiştir. Bakkaldan, zikrettiğimiz ihtiyaçlardan sadece ihtiyacı olan şeyleri, dirhemlerin ederi oluncaya kadar parça parça almış olduğundan bu fiil mekruh sayılmıştır. Dirhemlerin kaybolma endişesi ile bunu yaptığı için bu maksat ile dirhemleri ona verdiğinde, o kimse dirhemlere sahip olması sebebiyle borçlanan olmuştur.⁸⁶⁹

Bir diğer meselede, ilkinde kendisinden istenen her şeyi ikinci durumda an be an yapabilen bir çocuk, mukrizin kendisi sayılacağı söylenmiştir. Borcu veren kimse bundan faydalanırsa mekruh olacağı söylenmiştir. Ancak bir hile durumu vardır: Bu yapmak için bakkala dirhem verir, sonra ondan dilediği bir malı alması ve bu malın zayi olması halinde bu vedia hükümlerine tabii olacaktır. Sonucunda herhangi bir yükümlülüğü olmamaktadır. Dirhemleri karz değil de vedia olarak verdiğinde, müvedda' bunun karşılığını bakkaldan azar azar alır. Parça parça verdiğine, aldığı şey karşılığında mâlik olur. Sonuca mekruh olmadan ulaşılır.⁸⁷⁰

iv. Borç Giyecek Vermek

er-Ravzatü 'z-Zendûsî'de ölçülmüş olsun ya da olmasın “Giyecekleri borç almak câiz değildir.” denilmiştir.⁸⁷¹

Borç Olarak Verilen yahut Verilemeyen Mallar

Burada sirke, reçel, marmelat, üzüm suyu, bal, yağ gibi ürünleri kilo işi borçlanmanın; demiri ağırlığınca almanın câiz olduğu, pirinç, bakır, kürek, balta, testere, mermer, seramik ve su kaplarının hepsi borçlanılması câiz olmadığı ifade edilmiştir.⁸⁷² Buna ek olarak, eğrilmiş ipliğin ağırlığınca alımı câizken camın alımı câiz olmamaktadır. “Meyvelerin hepsinde borçlanma kesinlikle câiz değildir. Katran, toprak ve kuru yonca borçlanmakta câiz değildir.” denilmiştir.⁸⁷³

v. Borçlanmada Süre

Karz hususunda akla gelen bir diğer mesele de süresidir. Konuya dair rivâyette, “Bize göre, borçlanmada süre sabit olmaz. Şâfiî, ‘Câizdir.’ demiştir.” şeklinde geçmektedir.

⁸⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 249; Md. 28671.

⁸⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 249; Md. 28672.

⁸⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 249; Md. 28673.

⁸⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 250; Md. 28674.

⁸⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 250; Md. 28675.

Yine borçlarda müddet belirleneceği, karzın, dirhem ve dinar yahut misli bir şey ile olabileceği söylenmiştir. Misli olan ikinci durumda tercih edileceği belirtilmiştir. Ayrıca borç, “Belirli bir süre, müddet için bir şey satmaktır.” şeklinde tanımlanmıştır.⁸⁷⁴

Karzın önemine dair şu uzun rivâyet aktarılmıştır ve şöyledir:

Ebû Abdullah, Fethü'l-Bağdâdî'den bize şöyle rivâyet etmiştir: Bağdat'ta bir mahalle vardı. Ona 'Sırrî mahallesi denirdi. Onların hepsi tüccardı, aralarında fakir olmayan zengin kimselerdi. Onlardan biri fakirleşmeye başlasa onun için para toplarlardı. Bir gün bir tacir iflas etti. O, Ebû Hâmid el-Kattan'dı. Komşular onu mescitte görmemeye başladılar. Ondan haber alamadılar. Hakkında soruşturdular ve şöyle denildi: Beş bin dirhem borcu vardı. Komşular, hadi el atın, onun ihtiyacını giderelim, dediler. Kastettikleri komşularından olan Mecûsî biriydi. Onlar ona, 'Beş bin dirhem borcu olan Ebû Hâmid'i tanıyor musun?' diye sordular. Mecûsî, 'Yarın geldiğinizde sizin istediğinizi size vereceğim.' dedi. Gece olduğunda, içinde tohum olan on bin dirhemi Ebû Hâmid'in evine getirdi. Kapıyı ardı sıra çaldı. 'Kapıdaki kim?' diye seslendi. Mecûsî, 'Şem'un.' dedi. Ardından Kapıyı açtı. İçeri girdiğinde ona, 'Ya Şeyh! Ben senin komşunum, senin durumunu işittim. Bunlar on bin dirhem, beş binini borç olarak al, beş bini ile de kendine dükkân aç.' dedi. Kimseyi tanı mıyordu. Onda kaldı. Mecûsî uyudu. Rüyasında Nebî'nin (s.a.v) gülümsediğini gördü. Ona, 'Ümmetimden birinin sıkıntısını giderdin, Allah senden memnu oldu. O, 'Sen kimsin?' dedi. 'Ben Nebî'yim (a.s.). Elini uzat.' dedi. 'Ben şahadet ederim ki Allahtan başka ilah yoktur ve yine şahadet ederim ki sen onu kulu ve resulüsün.' dedi. Mecûsî dikkat kesildi. Gusûl aldı, giyindi ve mescide geldi. Müslümanlarla birlikte sabah namazı kıldı. Komşular, 'Bu şu falanca Mecûsî değil mi, kalkın selam verelim.' dediler. Etrafında toplandılar: 'Seni kim Müslüman yaptı?' diye sordular. 'Nebî'nin eliyle Müslüman oldum.' dedi. Onun yanına oturdular ve yüzünü öptüler. Onlara kıssayı anlattı.⁸⁷⁵

el-Hâvî'de geçtiğine göre Ebû'l-Kâsım'a, düşmanı olan, varisi olmayıp ölen kimse hakkında sorulduğunda, hasmın borcu miktarınca tasadduk edince, düşmanlarına ifa için Rabbi huzurunda onun karşılığını vereceği söylenmiştir.⁸⁷⁶

Bir diğer rivâyet ise Şeddâd'a, babasının herhangi bir kimseye borcu olduğunu bilmeyen, babası ölünce mirasını alıp kullanan bir kimse hakkında sorulmasıdır. O kimsenin o borç ile sorumlu tutulmayacağı söylenmiştir. Ancak bu borç durumunu öğrenmiş ise onu yerine getirmesi gerekir. Şâyet o kimse bu durumu öğrendikten sonra ölene kadar hatırlamayıp unutmuş olduğunda, ahirette de sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir. Emanet olarak bırakılmış bir mal olup ölünceye kadar hatırlamadığında, yine de ahirette sorumlu tutulmayacağı zikredilmiştir.⁸⁷⁷

⁸⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 250; Md. 28676.

⁸⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 250-251; Md. 28677.

⁸⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 251; Md. 28678.

⁸⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 251; Md. 28679.

vi. Borcun Gayrimeşru Kazanç ile Tahsili

Câmiu'l-Cevâmi'de, borcunu aldıktan sonra kazancın içki satımından elde edildiğini öğrenen bir kimseye bu para mekruhtur. Zimmiler bu durumun dışındadır.⁸⁷⁸

Yiyecek ürünlerinin satımı için vekil tayin edilen bir kimse, yüz adet mahsül satın alsa, ona haber verse ve mahsülü tam olarak verse, mudaribin kârı kullanması helâldir.⁸⁷⁹

vii. Borcun İbrâsı

ez-Zahîriyye'de 'Düzen, Helâller ve Mübâhlar' konusunda, bir kimse diğerine, 'Bana tüm haklarını helâl et.' dediğinde o kimse bu dediğini yapıp onu serbest bıraktığındaki durum aktarılmıştır. Hak sahibi borcunu bilen bir kimse ise borçlu kimsenin hükmen ve dinen üzerindeki bu haktan beri olacağı, şâyet hak sahibi neyi helâl ettiğini bilen bir kimse değilse hükmen beri olup dinen Ebû Yûsuf'un görüşü üzere beri olacağı ifade edilmiştir. Fetvâ da bu görüş üzere verilmektedir.⁸⁸⁰

Bir diğer mesele ise bir kimseden borcu olup borcun miktarını bilmeyen kimseye borçlunun, 'Benim üzerimde sana ait olanı ibra et.' deyip borcu verenin, 'Tamam, ibra ettim.' demesi durumunda hükmün ne olacağıdır. Nasîr (rh), "Ancak üzerinde hakkı olduğunu düşündüğü miktar kadarı ibra olur." derken Muhammed b. Seleme, "Tamamı ibra olur." demiştir. Fakîh Ebû'l-Leys ise "Dava hükmü Muhammed b. Seleme'nin söylediği gibidir, ahiret hükmü ise Nasîr'in söylediği gibidir." demiştir.⁸⁸¹

Bir kimse, isimlerini diliyle zikretmeyip ve kim olduklarına dair niyeti olmadığı halde "Tüm borçlularımı temize çıkarttım." dediğinde 'Onlardan bir bile cennetlik olmaz.' denilmiştir. Ebû'l-Kâsım (rh), "İbn Mukatîl'in ulemamızdan onların temize çıkmış olmadıkları rivâyet edilmiştir." naklini aktarmıştır.⁸⁸² Yine aynı şekilde bir kimse, "Tüm borçlularımın borçları temizlenmiştir." demesi durumunda İbn Mukatîl'in ulemadan yapmış olduğu nakle göre o kimsenin borçlularının borçtan temizlenmiş olmadığı vurgulanmıştır.⁸⁸³

⁸⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 251; Md. 28680.

⁸⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 251; Md. 28681.

⁸⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 251; Md. 28682.

⁸⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 251; Md. 28683.

⁸⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 252; Md. 28684.

⁸⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 252; Md. 28685.

viii. Beyânın Esası

Bu konuda verilen mesele, herkesin bildiği gibi ‘Üzerimde bana ait bir şey yok.’ diyen bir kimsenin, ertesi gün gelip ‘Bu ev benim.’ diye iddia etmesi durumudur. Ulemamıza göre bu ev onun sayılmaktadır. İbn Mukatîl, yukarıdaki rivâyetleri kastederek ‘Bana göre şu iki meselede o kimsenin borçluları temize çıkar. Davası görülmez. Eğer onda bir hak kalmış ise tercihen onu da ibra eder ve ibra sahih olur.’ demiştir.⁸⁸⁴

Bir kimse diğerine, ‘Seni kıyamette serbest bıraktım.’ dese, Nasîr, ‘‘O kimse hem diyaneten hem de kıyamette serbest olmuştur.’’ demiştir. ‘‘Sana düşmanlık yapmayacağım.’’ ya da ‘‘Vaktinden önce senden bir şey istemeyeceğim.’’ dediğinde, o kimseye bir şey düşmeyeceği söylenmiştir.⁸⁸⁵

Başkasından alacaklı olan kimsenin malının hakkını misli olarak alması durumu da tartışılmıştır. Ebû Nasr Muhammed bin Selâm, ‘‘Bu kimse karşılığını almış olduğu şey üzerine gasıp olur.’’ derken tercih edilen görüşün gasıp olmayacağı olmasıdır. Ancak tazmin yükümlüsü olmaktadır. Borcun uygulanmasının yolu bu olduğuna da vurgu yapılmıştır. Ayrıca borç sahibinden almayıp borç sahibine ödediği durumda ise ulema ihtilaf etmişlerdir. Muhammed b. Seleme, ‘‘Alan kimsenin ya da borçlunun zimmetinde olabilir.’’ derken Nasîr b. Yahya, ‘‘Onun karşılığına tercih hakkı yoktur.’’ demiştir. ‘‘Nasîr’in söylediği tercih edilen görüş olmaya ve fetvâya daha layıktır.’’ sözüyle tercih ayrıca belirtilmiştir.⁸⁸⁶

Buna ek olarak, alacaklı olan bir kimse borçlusunun öldüğünü öğrendiğinde, ‘‘Onu borcundan azâd ettim.’’ yahut ‘‘Borcumu bağışladım.’’ demesi ve sonrasında borçlusunun hayatta olduğunu öğrenmesinde durumu tartışılmıştır. Artık o borcun düştüğü ve o kimseden alamayacağı söylenmiştir. Bunun sebebinin ise onu şart ile kayıt altına almadan mutlak olarak hibe etmesi olduğu söylenmiştir.⁸⁸⁷

⁸⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 252; Md. 28686.

⁸⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 252; Md. 28687.

⁸⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 252; Md. 28688.

⁸⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 253; Md. 28691.

ix. Müslümanın ve Kâfirin Ceza Yükümlülüğü

Kâfirin zulmü Müslümanın zulmünden daha ağırdır. Çünkü onlara Müslümana verilen sevap verilmez. Müslümana da onların kâfir olmasından dolayı vebal koyulmaz. Ceza taayyün eder.⁸⁸⁸

x. İnsan-Hayvan Münasebeti

Bu konuda “İnsana hayvanın verdiği eziyet, insanın insana verdiğinden daha tehlikelidir.” denilmiştir.⁸⁸⁹

xi. Borca Tevkîl

Bu bölümün ve konunun son meselesi *Vakîâtü'n-Nâtıfî*’den gelen rivâyettir. Buna göre, alacaklı olan kimse borcunu peşin olarak istese ve onu ödemek için biri gelse, isteyen kimsenin elinde bu yok olsa, istenilen kimsenin malından yok olmuş sayılmaktadır. Borcun olduğu gibi durduğu vurgulanmıştır. Sebebi ise borcu isteyenini onu nakit olarak istemiş olmasıdır. Paranın vekilin elinde bulunması, müvekkilin elinde bulunması gibi olduğundan kendisinden istenilen kimse bir şey demese bile, talip onu alır. Sonra istenileni ödemesi için geri verir. Vekilin elinde yok olsa, istenen talibin elinde yok olmuş sayılır.⁸⁹⁰

4.3.4.3. Ortak Mülkiyete Konu Olan Mallardan Faydalanma Hakkında

Bu bölüm konu tertibince otuz birinci sıradadır. Bu bölümde otuz fetvâ yer almaktadır.

i. Müşterek Arazi ve Bağda Tasarruf

Bu konudaki ilk mesele, ortak arazi veya üzüm bağı için gaip ve hazır kimse ya da ergin ve yetim arasında olduğunda ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda arazinin başında bulunan yahut baliğ olan kimse durumu mahkemeye taşıyabilecekleri belirtilmiştir. Şâyet ortak arazi hakkında olay mahkemeye taşınmaz ise herkes kendi hissesini ekip bakımını yapabilecekleri ve ortak mülkiyet üzüm bağı ise tasarrufta bulunabilecekleri söylenmiştir. Meyve sahibi onları satmaya karar verdiğinde kendi hissesini alabileceği gibi gaibin hissesini de alabilmektedir. Zimmette kalan bu malı,

⁸⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 252; Md. 28689.

⁸⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 253; Md. 28690.

⁸⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 253; Md. 28692.

gaib olan ortak geldiğinde, dilediği takdirde malın kıymetini yahut malın toplama iznini verebileceği söylenmiştir.⁸⁹¹

ii. Ortaklardan Birinin, Diğerinin Payında Tasarrufu

İmam Muhammed başka bir konuda, “Ortaklardan biri ürünlerden hissesini alsa ve onu kullansa bu câiz olur.” demiştir. Ortaklardan diğerinin payını satın ücretini ayırıp sahibi geldiğinde vermesi halinde bu câiz olarak değerlendirilmekle birlikte tercihe bırakılmış olduğu ifade edilmiştir. Kişi bunu yapmazsa malın kıymetini tazmin edeceği söylenmiştir. Ortağın gelmediği durumlarda o malın buluntu mal hükmünde olacağı ve onları sadaka olarak vermesi gerektiği söylenmiştir. Meselenin devamında Fakîh Ebü'l-Leys (rh), bunun istihsân görüşü olduğunu ve bunu benimsediklerinden bahsetmiştir. Şâyet haraç olarak verirse hibe sayılacağı söylenmiştir.⁸⁹²

iii. Müsterek Ev

Bu meseleye dair İmam Muhammed'in ortak mülkiyete tabi, ortaklarından biri gaip olan ev hakkındaki fetvâsı paylaşılmıştır. Orada hazır bulunanlar, orada birinin oturmasını ya da civar komşuluğu yapmasını istemeleri halinde İmam, “Onunla Allah arasında, bunu yapmak zorunda değil, ancak hüküm buna mâni olmaz. Biri diğerinin hissesini de ücret karşılığı gözetir ve gücü yetiyorsa bunu yapması beklenir, gücü yetmezse sadaka olarak verir.” demiştir.⁸⁹³

ez-Zehîra'da gasıbın kiralamış de ücreti almış olduğu durumda onu sadaka olarak ya da aldığı kirayı evin hakkını gasp ettiği kimseye geri vermesi gerektiği geçmektedir. Ortaklardan kendi payına düşen ona helâl olmaktadır.⁸⁹⁴

Bu konu *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de “Bu ondan başkasını oturacağı durumdadır. Eğer kendisi ve gaib ortağı oturacaksa bu durum, Allah ile onun arasında dediğimiz durum ile kıyaslanmaz. Bu başkasının oturacağı ve hükmen istihsân kabul edilen durum gibidir.” şeklinde açıklanmıştır.⁸⁹⁵

Yine ortak ev, ortak hizmetçi ve ortak binek hakkında *el-Uyûn*'da da şu şekilde geçmektedir:

⁸⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 258; Md. 28708.

⁸⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 258; Md. 28709.

⁸⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 258; Md. 28710.

⁸⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 258; Md. 28711.

⁸⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 258; Md. 28712.

İki kimse arasında taksim edilmemiş bir ev olsa ve onlardan biri gaib olsa, orada bulunan ortak kendi hissesi kadarlık bir yere de evin tamamına da iskân edebilir. Yine iki kimse arasında hizmetçi olan bir kimse, ortaklardan birinin olmadığı durumlarda, orada bulunan ortak, onu kendi hissesi için kullanabilir. Binek konusunda ise orada hazır bulunan, bu bineğe binip kullanamaz. *en-Nevâzil*'in İcarât bölümünde, Muhammed b. Mukatil'den, 'Eğer orada hazır bulunan ortak, evde oturulmadığında evin yıkılmasından endişe ediyorsa, evin tamamına yerleşebilir.' dediği rivâyet edilmiştir. İbn Ebi Mâlik, Ebû Hanîfe'den (rahimehumallah), 'Orada hazır bulunan ortak kendi hissesini ekemez, müşterek evde kendi hissesi kadarına oturamaz, dediğini rivâyet etmiştir. *Nevâdirü Hişâm*'dan 'İki durumda da bunu yapabilir.' rivâyeti gelmiştir.⁸⁹⁶

iv. *Müşterek Binek*

Bu konuya dair es-Suğrâ'dan gelen rivâyete göre, ortak binek olan iki ortaktan biri, ondan binerek faydalanması ya da onda ortağından izinsiz bir şeyler taşıması halinde, ortağının hakkını ödemeye yükümlü olacaktır.⁸⁹⁷

v. *Civar Hısımlığı*

Bu kitabın Sulh bölümünde geçtiğine göre ise ortak evi olan iki kimsenin, her birinin belirli bir yere iskân etmesi ya da civar hısımlığı için anlaşmış olsalar, bu akdin müddetini beyan etmelerine gerek olmamaktadır.⁸⁹⁸ Bir diğer meselede 'Bu günlük iskân', 'bu senelik civar hısımlığı' gibi zaman bakımından anlaşmış oldukları takdirde, Zâhirü'r-rivâyeye göre bu iki sakin arasında anlaşma câiz olmaktadır. Ancak bu, ikisinin rızası olduğunda olmakta olup, bunun için zorlanamayacakları söylenmiştir. Ortaklar 'Bu sene sen diğer sene sen' şeklinde yapılan civar hısımlığı üzerine anlaşmış oldukları durumda ulemanın ihtilaf ettiği nakledilmiştir. Zahir olan görüşe göre bunun câiz olduğu, ikisi arasında nöbet tercihi yapmak isteseler, onlardan birinin sırasında fazlalık olması halinde bu fazlalıkta ortak olacakları ve fetvânın buna göre verileceği söylenmiştir.⁸⁹⁹

vi. *Müşterek Evin Ambar Olarak Kullanımı*

Bu konu yukarıdaki meseleye benzetilmiş ve "Bu evde oturulacak ya da bu ev ile civar hısımlığı yapılacak dedikleri evi ambar veya mesken olarak kullanmak için kişilerin anlaşması da böyledir ve câizdir." denilmiştir. Kerhî bunun, ortakların ikisinin de rıza gösterdiği durumlarda geçerli olduğunu söylemiştir. Onlardan birinin bir talebi

⁸⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 258-259; Md. 28713.

⁸⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 259; Md. 28714.

⁸⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 259; Md. 28715.

⁸⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 259; Md. 28716.

bulunursa, Ebû Hanîfe'ye göre Kâdî zorunlu tutamamaktadır. Şemsüleimme Serahsî, “Onlardan birinin elindeki mahsul diğerininkinden fazla olup orayı ambar olarak kullanmadıkça kâdının zorunlu tutması zahir olan görüştür. Onun sahibine onlardan birinin bir şeyi gerekmez.” demiştir.⁹⁰⁰

vii. Müsterek Üründe Gelen Fazlalık

Bir eve koymak için hasat edilen mahsülün ortaklardan birinin sırasında diğerinden daha fazla elde edilmesi halinde artan mahsülde ortak olacakları söylenmiştir.⁹⁰¹

viii. Müsterek Köle

Bu konuda ortak kölesi olan iki kimse ele alınmaktadır. Ortaklardan birinin, kölenin hizmetinde mühâyee (dönüşümlü kullanma) uygulanmasını istemesi ve diğerinin buna karşı çıkması halinde, kâdının o kimseyi, mühâyee bahsinde geçtiği üzere iknaya zorlayabileceği ifade edilmiştir.⁹⁰²

ix. Müsterek Faydalanılan İnek

Ortak ineği olan iki kimsenin, her biri on beş gün kullanım için rıza gösterip o ineğin sütünü sağlamış olsalar bunun batıl bir mühâyee olacağı söylenmiştir. Sütün fazla kısmı onlardan birine ya da fazlalık sahibi fazla sütü elinden çıkarmadıkça sütün helâl olmayacağı söylenmiştir. Ancak sahibi onu helâl ederse, o zaman helâl olmaktadır.⁹⁰³

x. Umumun Kullandığı Ev

Attâbiyye'de bu konuda gelen rivâyete göre, bir grup kimsenin içinde bineklerini bağladığı, abdest aldıkları, içine odun koydukları umuma açık bir evde bir şey kaybolursa insanların onu tazmin etmeyeceği söylenmiştir. Orada kuyu kazamayacağı, ortakların izni olmadan yapı inşa edemeyeceği söylenmekle birlikte eğer bir inşa ya da çukur açma gibi bir eylem yapılmışsa da bina yapıldığında eksikliği karşılanacağı vurgulanmıştır.⁹⁰⁴

⁹⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 259; Md. 28717.

⁹⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 259; Md. 28718.

⁹⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 259; Md. 28719.

⁹⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 260; Md. 28720.

⁹⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 260; Md. 28721.

xi. Umumun Kullandığı Yola Kulübe Yapmak

Bu husus o yolu kullanan herkesin hakkını ilgilendirdiğinden *el-Muhîtu 'l-Burhânî*'de şöyle bir rivâyet aktarılmıştır:

Eğer bir kimse umumi yolda kimseye zararı dokunmayan bir kulübe yapmak isterse Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, Müslümanlardan her bir kimsenin bunu engelleme, reddetme hakkı vardır. İmam Muhammed (rh), her bir Müslümanın yapılmasını engelleme hakkı vardır ancak yapılmışsa reddetme hakkı yoktur. Ebû Yûsuf, her bir Müslümanın bunu yasaklama hakları da reddetme hakları da yoktur. Eğer bu kulübe Müslümanlara zarar veriyorsa, her bir Müslümanın reddetme ve mahkeme etme hakkı vardır. Eğer yol üzerinde penceresiz bir kulübe yapmak isterse, onda bir zarar görülmez. Bize göre zararsızdır. Bilakis ortakların izni olduğu düşünülür.⁹⁰⁵

Yine aynı konuda 'Umumi yolda kulübe yapmak mübâh mıdır?' diye sorulmuş ve Ebû Ca'fer'den mubah olduğunu söylediği ve kulübeyi yapıp orada bırakıp gidenin günah iktisap etmeyeceği nakledilmiştir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ise "Umuma zarar vermiyorsa ondan faydalanmak mubahtır." demişlerdir.⁹⁰⁶

el-Müntekâ'da geçen rivâyet de yine fayda-zarar duruma göre değerlendirilmiştir. Buna göre, "Bir kimse umumi yolda bir tuvalet veya kulübe inşa etmek isterse buna mâni olabilirim. Eğer inşa etmişse diğer Müslümanlar istemezlerse, duruma bakılır: Eğer bir zararı dokunuyorsa yıkılır, eğer herhangi bir zararı yoksa olduğu gibi bırakılır." denilmiştir.⁹⁰⁷ Bir diğer rivâyet ise evin dışında inşa edilen tuvalet ile ilgilidir. İmam Muhammed (rh), "Tuvaleti evin dışına aldığında, bir zarar bulunmuyorsa olduğu gibi bırakır, evin içine almak isterse, bunu yapamaz." demiştir.⁹⁰⁸

xii. Umuma Açık Olup Kullanılmayan Yola Kulübe Yapmak

Bu konu ise kullanılmayan yolda bir kulübesi olan kimse ve yolda hakkı bulunanlar ile ilgilidir. Yol sahiplerinin durum hakkında herhangi bir bilgileri yoksa kulübeyi yıkmaya hakları olmayacağı söylenmiştir. Umumi yola inşa ettiğini öğrenmeleri halinde kulübe yıkılacağı ve umuma açık kullanılan yola yapılan kulübenin ise iki durumda yıkılabileceği söylenmiştir. Buna göre, Ebû Yûsuf, 'İnsanlara zarar veriyorsa yıkılır, vermiyorsa yıkılmaz.' demiştir. Sonuç olarak, umumi yolda olan şey, durumu

⁹⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 260; Md. 28722.

⁹⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 260; Md. 28723.

⁹⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 261; Md. 28724.

⁹⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 261; Md. 28725.

bilinmiyorsa İmam Muhammed'in görüşüne göre yeni bir yapı sayılmaktadır. Hatta imamın onun hakkında hüküm verebileceği söylenmiştir. Kullanılmayan yolda olup durumu hakkında bilgi sahibi olunmadığında eski bir yapı sayılacağı ve herhangi bir kimsenin onu mahkeme edemeyeceği belirtilmiştir.⁹⁰⁹

xiii. Umuma Açık Yolda Tasarruf

Şeyhülislâm Hâherzâde (rh), kullanılmayan yolun te'vilinde onun topluluğun ortak evi, üzerinde oturulacak yerleri, odalar inşa ettikleri arazi olduğunu söylemektedir. Ayrıca konunun devamında ise umumi yolda yapılan kazıya değinilmiş ve şöyle demiştir: “Yol kendi mülklerinde olana dek kendilerine yol açarlar. Eğer yol, ev yapmak üzere çevrenilmişse ve sadece geçiş için yer bırakılmışsa bu durumda verilecek cevap da umumi yol için verilmiş cevap gibidir.”⁹¹⁰

Şemsüleimme Halvânî özel yolun sınırlanması hakkında, “O, bir ahalinin o bölgeyi çevrelemesidir. Ancak çevrenilmemişse bu umumi yoldur. Hüküm de umumi yolda verilen hüküm ile kıyaslanır.” demiştir.⁹¹¹

ez-Zehîra'dan aktarılan ancak *Uyûn*'un Kısmet bölümünde geçen rivâyete göre, kendi evine tuvalet yapan bir kimsenin, tuvaletin giderini Müslümanların yolu üzerine ya da biri sağda diğeri solda aralarından kulübenin inşa edildiği Müslümanların yolunun geçtiği iki ev arasına yönlendirmesi halinde durum değerlendirilir. Bu konuda Ebû Hanîfe “Yola bir zararı varsa bunu gerçekleştiremez. Eğer zarar vermiyorsa bunu yapabilir. Müslümanlardan o kimseye, tuvalet inşa edilmeden önce itiraz edenler onu yıkabilir.” demiştir.⁹¹²

Fetâvâ Ebi'l-Leys'de geçen rivâyete göre ise kullanılmayan yolda bulunan evin kapının üstündeki ipe, bineğini bağlasa, yoldan geçen her bir kimsenin o ipi oradan kaldırma hakkı olduğu söylenmiştir. Evinin kapısında bineği bağlamasını kimse engelleyemeyeceği de belirtilmiştir. Eğer bu yol, kullanılmayan bir yol ise ev, buradaki kimseler arasında müşterektir. Her biri kendi payında oturabilmektedir. Ancak evde kuyu açamayacak ve inşa yapamayacaklardır. Ayrıca bina için ip edinmek, eve binek

⁹⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 261; Md. 28726.

⁹¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 261; Md. 28727.

⁹¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 261; Md. 28728.

⁹¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 261-262; Md. 28729.

bağlamak bir sıra ile olmaktadır. Kullanılan bir yolda ise binekleri bağlamanın tek şartı anlaşmaya dayalı olmaktır.⁹¹³

Vakıf konusunun ilk babında ise “Ortasında çöplük olan açık bir yola, yolda hakkı bulunanlardan biri evinin çöpünü boşaltmak isterse ve komşular bundan kötü etkilenirlerse, bu kimseyi bu eylemi yapmaktan menedebilirler. Başına aynı olay gelen herkes için bu geçerlidir.” şeklinde bir fetvâ geçmektedir.⁹¹⁴

xiv. Umumi Yola Ağaç Dikmek

Kullanılmayan yolda üzerindeki evinin avlusunda ağaç diken bir kimse, yolda hakkı bulunanlardan biri yolda bundan bağımsız ağaçlar varken sadece o ağacı sökmek isteyip diğerlerine hiç dokunmasa, bunu yapmaya hakkı olmadığı ifade edilmiştir. Caddenin dışa gelen tarafını sökmek isteyen kimsenin durumu da, muhtesip bir kimse haricinde bu şekilde değerlendirilmiştir.⁹¹⁵

xv. Umumi Bir Nehrin Kenarına Ağaç Dikmek

en-Nevâzil’de, umumi bir nehrin kıyısına ağaç dikmek hususunda, nehre komşu olmayan bir kimsenin, insanların çoğunluğuna zarar veriyor düşüncesi ile ağaçları sökebileceği geçmektedir. Sebebi ise buralarda umumun hakkı olduğudur. En uygun davranışın sökme izni vermesi için durumu hâkime taşımak olduğu zikredilmiştir.⁹¹⁶

xvi. Komşunun Duvarına Yakın Ağaç Dikmek

el-Hâvî’de ise Ebü’l-Kâsım’a komşusunun evinin yanındaki bir kimsenin ağaç diktiği bostan hakkında soruldu. “Bunun için bir miktar belirlenmemiş olmamakla birlikte komşusunun duvarına zarar vermeyecek şekilde belirli bir miktarda uzak dikmesi gerekir” şeklinde cevap vermiştir.⁹¹⁷

⁹¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 262; Md. 28730.

⁹¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 262; Md. 28731.

⁹¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 262; Md. 28732.

⁹¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 262; Md. 28733.

⁹¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 262; Md. 28734.

xvii. Mürûr Hakkı

Bu konu hakkında Ebü'l-Kâsım'a, yolu görülmeyecek kadar kapalı olan ve başkasının arazisinde yürümek zorunda kalan kimse hakkında sorulmuştur. "Orada yürüyebilir ancak ziraat mahsulüne basamaz." demiştir.⁹¹⁸

xviii. Şirb Hakkı

Akan su havuzundan insan ondan bir kova su alsın, onu havuzun kenarına koyması gerekmez. Çünkü o Müslüman cemaati içindir. Bunu yaparken kovaya bir gelenin tazmin edileceği söylenmiştir.⁹¹⁹

xix. Evi Yıkılan Kimsenin Evi Tekrar İnşası

Bu bölümün son meselesi, evi yıkılan bir kimsenin bunu tekrar inşa etmemesi halinde komşuların bundan şikâyet etmesi durumudur. Bu kimsenin buna gücü yettiği halde yapmaması durumunda onlar bu kimseyi evin tekrar inşasına zorlayabileceği söylenmiştir. Muhtâr olan görüşün ise böyle bir hakları olmadığıdır.⁹²⁰

4.3.4.4. Satım Akdi ve Başkasının Belirlediği Fiyata Pazarlık Etme Hakkında

Bu bölüm konu tertibince yirmi yedinci sırada olup yirmi iki fetvâ ihtiva etmektedir.

i. Ticaret Ehliyeti

İlk fetvâ ticaret yapabilme ehliyeti ile ilgilidir. *es-Sirâciyye*'den aktarılan rivâyete göre, alım satım hükümlerinde câiz olanı ve olmayanı bilmeyen kimsenin ticaret ile uğraşmaması gerektiği söylenmiştir.⁹²¹

ii. Mekke Arazisinin ve Binalarının Satımı

el-Muhîtu'l-Burhânî'den yapılan nakilde ise İmam Muhammed (rh) *el-Câmiu's-sağîr*'de, *Şerhu't-Tahâvî*'den yaptığı rivâyet aktarılmıştır. Buna göre, Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre Mekke arazisinin satımı kerih görülmüştür. Ebû Yûsuf'a göre ise mekruh olmadığı belirtilmiştir. Mekke binalarının satımının da icma ile mekruh olmadığı ifade edilmiştir.⁹²²

⁹¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 262; Md. 28735.

⁹¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 263; Md. 28736.

⁹²⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 263; Md. 28737.

⁹²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 235; Md. 28613.

⁹²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 235; Md. 28614.

iii. İnsan Dışkısının Satımı

Katıksız insan dışkısının satımı mekruh olduğu, çünkü insanların onu sahiplendiği ancak ondan istifade etmedikleri söylenmiştir. Toprakla karışmış bir şekilde olduğunda insanlar ondan faydalanıyorlarsa, toprak ile karışık olması kendisinden istifade olunan demek olacağından satımına cevaz verilmiştir. Ancak kullanımı hakkında câiz olup olmadığı sorulmuştur. İmam Muhammed, “Câiz değildir.” derken Ebû Hanîfe’den iki farklı rivâyet geldiği belirtilmiştir. İmam Muhammed’in *el-Câmiu’s-sağîr*’de, yine “Câiz değildir.” dediği ifade edilmiştir.⁹²³

iv. Kârlı Satım / Müzayedeli Satım

Bölümde fiyat artışı yapan kimsenin satımında bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir. Bu, işleri durgun olan fakirlerin satımına benzetilmiştir. Ancak bu meselenin bazı şüpheler nedeni ile reddedildiği de söylenmiştir. Ayrıca başkasının belirlediği fiyat üzerine pazarlık etmek yasaklandığı, Resûlullah’ın (s.a.v), “Bir kimse Müslüman kardeşinin biçtiği değere pazarlık yapmaz.” buyurduğu rivâyeti delil olarak gösterilmiştir. Bazı âlimlerin, müzayedeli (açık artırmalı satışı) satımı başkasının fiyatına pazarlık yapmak olarak kabul ettiklerini ancak bu satımın böyle olmadığı ifade edilmiştir. Başkasının belirlemiş olduğu fiyata pazarlık yapmanın, kalbin bir mala bağlandıktan sonra başkasının malını satın almak olduğu söylenmiştir. Müzayedeli satış ile pazarlıklı satış arasındaki farkı bilmenin esnaflığı bilmek ile ilgili olduğuna vurgu yapılmıştır. Müzayedeli satım, “Mal sahibi malını satmak için duyurduğunda, insanların onu bir fiyat karşılığında talep etmesidir. Satım için çağrıya devam ettiğinde dahi başkası onu satın almak için miktarı artırabilir. Böylece bu müzayedeli satış olmuş olur.” şeklinde açıklanmıştır. Buna ek olarak, bu satımın başkasının malına tekrar pazarlık etme olmuş olmadığına vurgu yapılmış, bu kimsenin satım için duyurmayı kesmesi yahut talep edilen miktarı kabul etmesi halinde, artık başkalarının o miktardan fazlasını söyleyemeyecekleri ifade edilmiştir. Bunun, akitle sonuçlanmak üzere olan pazarlığı yeni bir fiyat teklif ederek bozmak olduğu söylenmiştir.⁹²⁴

v. Malın Satımını Başkasına Vermek

Burada malın satımı için bağırان tellal ve ondan bir fiyat karşılığında bir mal almak isteyen kimsenin örneği verilmiştir. Buna göre tellal, “Bu durumda mal sahibine

⁹²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 235; Md. 28615.

⁹²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 235-236; Md. 28616.

soruncaya kadar başkasının fiyat artırmasında bir sakınca yoktur. Mal sahibine bunu haber veririm.” demiştir. Mal sahibi de: “Onu isteyene sat, karşılığını da al.” dese, artık bir başkası herhangi bir fiyat artışı sunamamaktadır. Yeni bir fiyat teklifinin geldiği durumda bu, akitle sonuçlanmak üzere olan pazarlığı yeni bir fiyat teklif ederek bozmak olacaktır.⁹²⁵

vi. *Hutbe Üzerine Hutbe- İddet Bekleyen Kadına Hutbe- Eşcinsellere Erkek Köle Satımı*

ez-Zehîra’da, Nebî’nin (s.a.v) başkasının fiyatı üzerine pazarlığı yasaklamış olduğu üzere, başkasının evlenme talebi üzerine evlenme talebinde bulunmanın da yasaklandığı zikredilmiştir. Bunun sebebinin ise kadının kalbinin ilk evlenme talebi yapan kimseye bağlanması olduğu söylenmiştir. *Şerhu’t-Tahâvî*’de ise iddet bekleyen kadına üstü kapalı bir şekilde evlenme talebinde bulunulmasında bir sakınca olmadığından ancak açıkça evlenme talebinde bulunmanın mekruh olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca *es-Sirâciyye*’de köse erkek kölenin, eşcinsel olduğu bilinen kimselere satımının mekruh olduğu geçmektedir.⁹²⁶

vii. *Mecûsi Kölenin Satımı- Ehl-i Kitab ve Gayrimüslim ile Alış-veriş*

Bu konuya dair şöyle örnek bir olay verilmiştir: “Bir kimse Mecûsî bir köle satın alsa, Müslüman olmayı reddetse ve ‘Beni Müslüman birine satarsan kendimi öldürürüm.’ dese, onu Mecûsî birine satmak câiz olur.”⁹²⁷ Ayrıca Hristiyan’dan kemer, Mecûsî’den başlık satın almakta bir sakınca olmadığı da fetvâlar arasındadır.⁹²⁸ Ayrıca *Zâd*’dan aktarılan rivâyete göre, şarap elde edeceği bilinen birine üzüm suyu satmak da bir sakınca olmayacağından bahsedilmiştir.⁹²⁹

Câmiu’l-Cevâmi’deki rivâyete göre Ebû Yûsuf, “Bir kimse Mecûsî’ye bayramlarında kesmek üzere bir öküz satsa ve onu sopa ile döverek öldürseler bunda bir sakınca yoktur.” demiştir. Bu konuda yine aynı meselede Hişâm, “Eğer böyle yapılacağı biliniyorsa mekruhtur.” demiştir.⁹³⁰

⁹²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 236; Md. 28617.

⁹²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 236-237; Md. 28618.

⁹²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 237; Md. 28619.

⁹²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 237; Md. 28620.

⁹²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 237; Md. 28621.

⁹³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 237; Md. 28622.

viii. Cârîye Alımı ve Satımı

Sütü olan bir cârîye satın alan bir kimsenin, kendi için bir başkasına kiralaması durumunda, bunun murabaha (kârlı satış) olacağı söylenmiştir.⁹³¹ Ayrıca bir kimse bir cârîyesini sattığı ve müşterinin bunu herhangi bir beyyine olmaksızın inkâr ettiği durum örneği verilmiştir. Buna göre, cârîyeyi alan kişi aradaki husumeti bitirip satıcının yeminine razı olmadıkça cârîye ile cinsel ilişkide bulunamayacağı söylenmiştir.⁹³² Buradan mülkiyetin kullanılmasında karşılıklı rızanın önemi ve intifa ve istimalin ancak husumet olmadığı durumlarda mümkün olacağını çıkarmaktayız.

ix. Tartıda Hile

el-Yetîme'den gelen rivâyette Ali bin Ahmed'e, ipek ve dirhemlerini tarttıkları ağırlıklarında artış yapan, artış miktarları diğer ülkelerle uyuşmayan ve bu şekilde tartım yapmak isteyenlere bazılarının onay verdiği bazılarının kabul etmediği bölge halkı ya da köy hakkında sorulmuş ve o kimselerin bu artışı yapmada hakları olup olamayacağına dair cevap istenmiştir. Ali bin Ahmed, "Hayır, buna hakları yoktur." demiştir. Ona, "Diğer ülkelerin birimlerine karşın o bölgenin tamamı bu artışta ittifak etmiş olsalar." denildiğinde "Cevap yine aynıdır." demiştir.⁹³³

x. Narh Koyma

Attâbî'nin *el-Câmiu's-sağîr*'inde, bir kimsenin bölge imamının belirlediği miktar üzerinde yüksek bir fiyat karşılığında bir mal sattığı durumda, imamın bu fiyatı aşağı düşürme hakkı olmadığı ifade edilmiştir.⁹³⁴

xi. Satılan Malın İadesi

es-Sirâciyye'de ise alınan malın iadesi hakkında fetvâ aktarılmıştır. Buna göre, bir kimse bir malı satın aldıktan sonra geri iade etse, genel şartlara ve uygulamaya ters olmadıkça bunun câiz olduğu söylenmiştir.⁹³⁵

⁹³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 237; Md. 28623.

⁹³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 237; Md. 28624.

⁹³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 237; Md. 28625.

⁹³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 238; Md. 28626.

⁹³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 238; Md. 28627.

xii. Seyyar Satım

Yolda alım satım yapan bir kimsenin devesi insanlara zarar vermiyorsa o kimseden alışveriş yapılabileceği söylenmiştir.⁹³⁶

xiii. Alımı Geciktirme

Buna ek olarak, et, balık, meyve gibi bu tür bir malı satın almış kimsenin, işi ağırdan alması halinde satıcı bunları bir başkasına satabileceği ve o bir başkasının böyle bir malı satın almasının da câiz olduğundan bahsedilmiştir.⁹³⁷

xiv. Malın Aidiyeti

Yine hastalanan bir kimsenin yerine, kendisi istemeksizin ihtiyaçlarını oğlu veya babası satın alsa bu câiz olacağı⁹³⁸ ve bir kimsede daha önce sahip olmadığı (satmadığı) bir mal görmesi durumunda, onu satın almamasının daha iyi olacağına dair fetvâlar verilmiştir.⁹³⁹

xv. Çocuğun Alım Satımı

el-Mültekat'ta çocuğun, manav ya da bakkala, bir ekmek ve bir miktar para ya da başka bir şey ile gelip tuz, biber ya da başka bir şey istemesi durumunda, ona bu istediklerini satmakta bir sakıncanın olmayacağı söylenmiştir.⁹⁴⁰

xvi. Satın Alınan Malın, Bir Cârîyenin, Nikahlı Kadının Başkasına Ait Olması

Bölümün son fetvâları *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den aktarılmıştır. Burada “Başka bir satıcının cârîyesini ya da bir elbisesini satın alan kimse, cârîye ile birlikte olur, giysiyi de giyer, sonra bunların başka bir satıcıya ait olduğunu öğrenirse, bu durumda müşterinin bir günahı var mıdır?” diye sorulmuştur. İmam Muhammed, “Cârîye ile birlikte olması ve giysiyi giymesi haramdır. Müşteri günah elde etmiş olur.” cevabını verirken Ebû Yûsuf, “Cârîye ile birlikte olmak helâldir. Çünkü o cârîyenin ücretini ödemiştir.” demiştir.⁹⁴¹ Ayrıca nikahlı kadının durumu da buna benzetilmiş ve “Bir kadın ile evlenen kimse onun başkası ile nikahlı olduğunu öğrense ve onunla ilişkiye

⁹³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 238; Md. 28628.

⁹³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 238; Md. 28629.

⁹³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 238; Md. 28630.

⁹³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 238; Md. 28631.

⁹⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 239; Md. 28632.

⁹⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 239; Md. 28633.

girmiş olsa, bu mesele de daha önce zikrettiğimiz tartışmaya benzer olur.” denilmiştir.⁹⁴²

4.3.5. Suç ve Cezalar

4.3.5.1. Babasını Öldüren Bir Kişiyi Gören Kimse ve Onunla İlişkili Konular Hakkında

Bu bölüm konu tertibince üçüncü sırada bulunmaktadır. Bu bölümde müellif yedi fetvâya yer vermiştir.

i. Kisasın Gerekli Olduğu Yerler

İlk mesele, babasını kasten öldüren bir kimseyi görenin durumu hakkında İmam Muhammed (rh) *Kitâbü'l-İstihsân*'daki şu rivâyetidir:

Bir adam babasını kasten öldüren bir kişiyi görse sonra katil cinâyeti inkâr etse; adamın oğluna gizlice: ‘Ben senin babanı öldürdüm, çünkü o da benim babam falanı öldürdü.’; ‘Senin baban dinden çıktı, bana onu öldürmek helâl oldu bu yüzden öldürdüm.’ derse ya da söylediklerinden hiçbirini bilmese de o kişiyi öldürebilir.⁹⁴³

Bu cinâyete şahit olanın durumunun da yukarıdaki ifadeye göre olacağı söylenmiştir. Yani ölenin oğlu kisasın uygulanmasını isteyebilir. Ancak ölenin oğlunun cinâyete şahit olmadığı ama katilin bunu onun yanında ikrar ettiği ve cinâyetin düştüğünü söylemesi; ölenin oğlunun bu kişinin kasıtlı olarak öldürdüğüne şahit olması; bu kişinin onun yanında cinâyeti ikrar ederken iki şahit de olması; ölen katilin babasını öldürmüş olduğu için katil de onu öldürmesi durumlarında, ölenin oğlunun katili öldüremeyeceği söylenmiştir. Ve cinâyet hakkında verilen bütün hükümlerin mal konusunda da verilen hükümler ile aynı olduğu söylenmiştir.⁹⁴⁴

Ölenin oğlunun cinâyete şahit olduğu ya da katilin ona itiraf ettiği durumlarda, malın alımında ya da malın elinde olduğuna şahit olunduğunda malın talep hakkının oluşmasında uygulanan hüküm geçerli olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla ölenin oğlu için her hususta kisas isteme hakkı olmaktadır. Bununla birlikte ölenin oğlunun kisas uygulayamadığı durumlar da olmaktadır. Örneğin malın alımında iki adil kişinin

⁹⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 239; Md. 28634.

⁹⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 37; Md. 27964.

⁹⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 37; Md. 27965.

şahitliğine başvurulduğunda malın ifası için velâyet kabul olmaması gibi cinâyetin olduğuna dair de iki adil kişi şahit istenmektedir. Ve bu şahitlerin ölenin oğlunun kendi şahitliği gibi sayılmakta olduğu eklenmiştir.⁹⁴⁵

ii. Şahitlik Şartı ile Kisas Uygulanması

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de yukarıdaki bilgiye muhalif bir nakil aktarılmıştır. Buna göre, iki kişi cinâyete şahit olsa ya da bunu ikrar etseler o iki kişinin şahitliği üzerine katilin öldürülemeyeceği sadece şahitlerin kâdî huzurunda şahit olarak gösterilecekleri belirtilmiştir.

Bundan sonraki durumlar diğerlerine şahitlik hususunda benzeyen konulardır. Mesela, yanında babasından bir şey gasp edildiğine şahit olduğu ya da gasıbın o kimsenin babasından gasp ettiğine dair ikrarı işittiği durumdur. Kâdî huzurunda ispat oluncaya kadar durum cinâyetteki gibidir ve hüküm hemen verilemeyeceği söylenmiştir.⁹⁴⁶

Bir kimseden bir miktar malı olduğunu duyan, sonra iki adil şahit, hakkında beyan edilen malın ona hibe olduğunu söyleyen kimsenin durumu da bu bölüme konu olmuştur. Bu kişi dilerse bunu mal olarak kabul eder isterse etmez denilmiştir.⁹⁴⁷ Bir diğer konu da bir kimsenin nikaha ya da köleliğe şahit olması, iki adil şahidin talakın ve azadın gerçekleştiğini söylemesi durumunda, nikâh da kölelik de onaylanmayacağı, kısastan affın da böyle değerlendirileceği söylenmiştir.⁹⁴⁸

Bu bölümde Hasan b. Ziyad'ın varisin, murisinin bir kişiye borcu olduğunu öğrenmesi, iki adil kişinin de ödendiğine dair şahitlik yapması durumunda verdiği fetvâ nakledilmiştir. Ona göre kişi bu bilgisi üzerine yemin etmez. Buna ek olarak ölen kimsenin kendisi, bir adil şahit ya dahir kadın borcu ödendiğine dair bildirimde bulunmuşsa kişinin bu bilgi üzerine yemin etmemesi tercih edilmektedir.⁹⁴⁹

Bu bölüme dair son nakil *Câmiu'l-Cevâmi*'den olmuştur. Bu rivâyet, iki adil kişinin irtidat veya kısasa şahitlik etmesi durumunda kisasın gerçekleşmeyeceğini ele alır. Bundan menedilememeleri durumunda dava yerine gelen kimselerin cinâyete velî tayin edebileceği de burada geçmektedir.⁹⁵⁰

⁹⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 37; Md. 27966.

⁹⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 38; Md. 27967.

⁹⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 38; Md. 27968.

⁹⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 38; Md. 27969.

⁹⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 38; Md. 27970.

⁹⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 38; Md. 27971.

4.3.5.2. Müslüman Birinin Müşrik Babasını Öldürmesi ve Benzerleri Olan Yakın Akrabayı Öldürmesi Hakkında

i. Kafir Ebeveyn ve Akrabaların Öldürülmesi

Bu bölüm konu tertibince yirmi ikinci sırada yer almaktadır. Bu bölümde üç fetvâ ele alınmıştır. Bölüm İmam Muhammed'den bu konuda gelen rivâyet ile başlamıştır ve şu şekildedir:

Müslüman bir kimsenin müşrik olan tüm yakın akrabalarını öldürmesinde bir sakınca yoktur. Baba dışında tüm akrabalarından başlayabilir. Dede ve nine de baba kategorisinde ele alınır. Bunlardan başlaması mekruhtur. Bu durum baba için sabit olursa anne için de doğrudan ilk sırada sabitlenir. Hüküm anne ve baba için sabit olursa annelik ve babalık cihetinden dedeler ve nineler içinde sabit olur.⁹⁵¹

ii. Ölüm Korkusu Olan Akrabanın Öldürülmesi

Yukarıdaki durum babanın cinâyete zorlamadığı durumlar ile ilgilidir. O kimseyi öldürmeye zorlarsa, kaçış mümkün değilse katilde sakınca olmayacağı söylenmiştir. Onlardan ölüm korkusuyla Müslüman olmak gibi bir duruma geçtiklerinde, Müslüman olan kişi yine onları öldürebilir denilmiştir.⁹⁵²

iii. Aynı Safta Olunan Babanın Öldürülmemesi

Yine bölüm İmam Muhammed'in rivâyeti ile son bulmuştur. Kişi babası ile aynı safta zafer elde ederse öldürmez. Ancak o kimse de Müslümanlara karşı savaştırmaz. Ondan başkası gelip onu öldürünceye kadar onu mevzide saklar. İmam Muhammed “‘Bu bize daha doğru gelir ve müşrikler ile Müslümanlar arasındaki bu durumda görüşümüz budur. Geri kalan kelâm Ehl-i adl ve'l-bağy içindir.” dediği ve bu konuda da Ehl-i adl için yakın akrabalarını öldürmesi gerekmeyeceğini söylemiştir.⁹⁵³

4.3.6. Sağlık

4.3.6.1. Hoş Görülme Yeme Durumları ve Onunla İlgili Hususlar Hakkında

Bu bölüm konu tertibince on ikinci sırada yer almaktadır. Mekruh olan ve olmayan hayvanların ve bitkilerin durumlarının nakledildiği on yedi fetvâ ve yeme-içme,

⁹⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 219; Md. 28069.

⁹⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 219; Md. 28070.

⁹⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 219-220; Md. 28071.

ekmeği tuzlama ile ilgili meseleler ile ilgili on yedi olmak üzere bölümde toplam altmış fetvâ ele alınmıştır.

i. Aşırı Yemek

İlk olarak aşırı yemek yemek hakkında rivâyet gelmiştir. Buna göre Fakîh Ebü'l-Leys, “Bir kimse çok yemek yememelidir. Doyduktan sonra yemek yemez. Bu davranış Allah ve insanlar nazarında yerilmiştir. Bu bedene zararlı bir davranıştır.” demiştir.⁹⁵⁴

ez-Zahîriyye’de geçtiğine göre “Bir kimse ihtiyacından fazlasını yerse kusar.” denmiş Hasan-ı Basrî ise “Bir sakıncası olmaz.” demiş ve Enes b. Mâlik’in çeşitli yemeklerden çok yediğini ve sonra kustuğunu söylemiştir. *el-Hâniyye*’de de geçtiği üzere ona iyi gelmiştir.⁹⁵⁵ Bu konuda *el-Muhîtu’l-Burhânî*’den aktarılan rivâyet ise şöyledir:

Bazı doktorlara bu konu hakkında Allah’ın kitabında tıbbı dair bir şey bulunur mu? diye sorulduğunda şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: Evet, Allah tıbbı dair her şeyi şu âyetle toplamıştır: “Yiyiniz içiniz ancak israf etmeyiniz” Yani yeme ve içme hususunda israftan hastalıklar doğmaktadır.⁹⁵⁶

Aşırı yemek yerilmiş ve az yemenin övülmüştür. Bunun hakkında “Az yiyen kimsenin bedeni kuvvetli, hafızası güçlü, anlayışı açık olur, az uyur, kilo bakımından zayıf olur” denilmiştir. İmam Muhammed *Kitâbü’l-Kesb*’de ‘Herkes yemeği ifsad etmek yasaklanmıştır.’ demiştir. Yiyecekte aşırılık ifsattır. Kim doyduktan sonra yemek yerse bu haram olmaktadır.⁹⁵⁷

el-Yenâbî’de “Eğer bir kimse doyduktan sonra yemeye devam ederse bu her yiyecek için haramdır.” *el-Muhîtu’l-Burhânî*’de geçtiğine göre Müteahhirinden bazıları makul bir sebeple doyduktan sonra fazlasını yiyenler istisna edilmiştir. “Böyle olduğunda çok yemenin bir sakıncası olmaz. İhtiyacı kadarını yedikten sonra bir misafir geldiğinde, misafir ile utanmasın diye yemek yenir ya da ertesi gün oruç tutma niyeti varsa normalinden daha fazla yemek yiyebilir.” denilmiştir.⁹⁵⁸

Mübâh ve çeşitli yiyeceklerden çok yemek israf olduğu, bunun ihtiyaç durumu dışında bir öğünden ve bir çeşitten fazla yapılmaması istendiği belirtilmiştir. Gücü yerinde

⁹⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 133; Md. 28267.

⁹⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 133; Md. 28268.

⁹⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 133; Md. 28269.

⁹⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 133; Md. 28270.

⁹⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 133-134; Md. 28271.

tutacak miktar hasıl olması yeterli görülmektedir. Eğer misafirleri davet durumunda bir grup gelip diğer bir grubun yemek sonuna gelme durumu varsa yine böyledir. Bu durumda her grup ile ayrı ayrı oturup normalden fazlasını yemekte bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir.⁹⁵⁹ Yine israf örnekleri verilmiş ve şöyle söylenmiştir:

Ekmeğin ortasından yemek ve ucunu bırakmak, bazı cahil kimselerin yaptığı gibi ekmeğin mayalı yerinden yemek israftandır. Buraların ekmeğin en lezzetli yeri olduğunu iddia ederler. Ancak bu kalan parçayı ondan başkasını yemez. Somundan kalanı yemekte tercihte ne kadar sakınca yoksa kalan parçayı ondan başkası yiyecekse de böyle yapmasında bir sakınca yoktur.⁹⁶⁰

ii. *Ekmeğe-Kıyafete El Sürmek*

Ekmeğe el sürmenin de israf olduğu, *ez-Zehîra*'da “Bıçağa dokunmanın, ekmeği parmaklamanın da israftan sayıldığı *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de ‘ise ‘Yemek yenmediği durumda el sürmek câiz değildir. Şâyet yemek yediğinde sakıncası yoktur.’” ifadeleri geçtiği belirtilmiştir.⁹⁶¹ *el-Yetîme*'de geçtiğine göre, elin kıyafet üzerine ve etek ucuna el silinmesi hakkında sorulduğunda ‘Câiz değildir.’ denilmiştir.⁹⁶²

iii. *Terli Mendil Taşımak*

Bu konuda *el-Kâfî*'den “Abdest alma bezi kullanmak da bir sakınca yoktur.” ifadesi nakledilmiştir. *el-Câmiu's-sağîr*'de ter silinmemiş bez dışında terli bezi taşımak mekruh olduğu ve bir değerinin olmadığı söylenmiştir. Sümük bulunan bez ve abdest suyunun silindiği bez de bu şekilde değerlendirilmiştir. Bunu kibirden yapıyorsa kesinlikle mekruhtur. Bunu bir ihtiyaçtan dolayı yapıyorsa mekruh değildir.⁹⁶³

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarıldığına göre *Kitâbü'l-Kesb*'te “elinden düşen lokma parçasını yemeyip bırakmak israftır. Bilakis o düşen lokmadan yemeye devam etmelidir. Ekmek gelmişse katığı beklememeli, katık gelmeden önce yemeye başlamalıdır.” şeklinde bir ifade geçmektedir.⁹⁶⁴

⁹⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 134; Md. 28272.

⁹⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 134; Md. 28273.

⁹⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 134; Md. 28274.

⁹⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 134; Md. 28275.

⁹⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 134-135; Md. 28276.

⁹⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 135; Md. 28277.

iv. Yemekten Önce Elleri Yıkamak

Yemekten önce elleri yıkamak müstehâbtır. Böyle yapmada bereket olduğu söylenmiştir. *Burhâniyye*'de “Sünnet olan eli yemekten önce ve sonra yıkamaktır.” şeklinde geçerken *Vakîâtü'n-Nâtıfî*'de yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması ile ilgili şu rivâyet aktarılmıştır:

Yemekten önce ellerin yıkanmasının edebi gençlerden başlanması sonra yaşı büyüklerin yıkamasıdır. Eller yıkanınca mendil ile kurulanmaz. Ancak yemek vaktine kadar yıkamanın eseri kalması için ellerin kuruması beklenir. Yemekten sonra ise ellerin yıkanmasına yaşı büyük olanlardan başlanması edeptendir. Bu sefer yemeğin tüm kalıntıları gitsin diye bir mendil ile kurular.⁹⁶⁵

el-Yetîme'de “Babama ağzın yıkanması hakkında onun da ellerin yıkanması gibi sünnet olup olmadığı soruldu. Hayır, sünnet değildir, dedi.” rivâyeti aktarılmıştır.⁹⁶⁶

v. Yıkamada Kepek Kullanmak

el-Muhîtu'l-Burhânî'de “Elini ya da başını kepek ile yıkadığında ya da hayvanları yemlerken ellerinde undan kalmasın diye birbirine çırparsa bunda bir sakınca yoktur.” denilmiştir. *ez-Zehîra*'da *Nevâdirü Hişâm*'dan “İmam Muhammed'e yemekten sonra unlu ellerin çövenle yıkanması hakkında sordum. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un bunda bir sakınca görmediğini bana bildirdi. Bu herhangi bir kesinti olmaksızın insanlardan tevarüs eder.” ifadesi aktarılmıştır.⁹⁶⁷

vi. Cünüp Halde Yemek-İçmek

el-Hâniyye'de “Kadının veya erkeğin cünüpkken ellerini ve ağzını yıkamadan yiyip içmesi mekruhtur. Adet gören kadına mekruh değildir. Tüm durumlarda ağzı temizlemek müstehâbtır.” ifadesi geçmektedir.⁹⁶⁸

el-Muhîtu'l-Burhânî'den “Bir kimse suyu eline kaptan kendi dökmelidir, başkası yardım etmemelidir. Bazı âlimlerimiz, bu abdest gibidir, abdest alırken bizden başkası yardım etmez.” rivâyeti nakledilmiştir.⁹⁶⁹

⁹⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 135; Md. 28278.

⁹⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 135; Md. 28279.

⁹⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 135-136; Md. 28280.

⁹⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 136; Md. 28281.

⁹⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 136; Md. 28282.

vii. Yemek Yeme Adâbı-Sünneti

Bu konu hakkında üç aşamalı “Birincisi, sıcak yemek yenmez. Bunun hakkında rivâyetler vardır. İkincisi, yemek koklanmaz. Bu hayvanların yaptığı davranışlarındandır. Üçüncüsü, yemeğe ve içeceğe üflenmez.” rivâyeti aktarılmıştır.⁹⁷⁰ Sünnet olan bazı davranışlara gelince, yemeğe başlarken tabağın ortasından yemeye başlamak ve mendile silmeden önce parmağını yalamak olduğu, bunun terkinin Acemlerin davranışlarına benzediği söylenmiştir. *el-Hulâsa*’dan aktarıldığına göre bir diğer hususun kabı sıyrmanın sünnetlerden olduğudur.⁹⁷¹

Ayrıca *el-Muhîtu ’l-Burhânî*’de sofradan düşeni yemenin sünnet⁹⁷², bir diğer rivâyette yemeğe tuz ile başlayıp tuz ile bitirmek sünnet⁹⁷³ *es-Sirâciyye*’de ise yolda yemek yemenin mekruh olduğu söylenmiştir.⁹⁷⁴

viii. Artan Ekmeklerin Hayvanlara Verilmesi

Burhâniyye’de ailesiyle birlikte ekmek yiyen bir kimse, ekmek parçalarını bir araya toplar ve onları yemek istemez. Bu durumda onları tavuk, koyun ve ineğe verir. Bu daha faziletlidir. *el-Muhîtu ’l-Burhânî* Bu kırıntıları yola ya da nehre atmamak gerekir. Ancak karıncaların yemesi niyeti ile bırakılabilir. O vakit câiz olur. Selefimiz bu şekilde yapmışlardır.⁹⁷⁵

ix. Zaruri Durumlarda Yemek

Açlıktan baygın haldeyken ölmeyecek kadar ölü etinden yemekte bir sakınca yoktur.⁹⁷⁶ Boğazladıkları haricinde Mecûsîlerin yemeklerinden yemekte bir sakınca yoktur.⁹⁷⁷ Bir kimse kim benim malımdan yerse o ona mubahtır derse ve bir başkası bunu bilmeksizin ondan yerse câizdir.⁹⁷⁸ Yemekleri helâl yiyeceklerden olsa bile insanların durumun kötülüğünü göstermek, işlemiş olduklarından dolayı onları ıslah

⁹⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 137; Md. 28283.

⁹⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 137; Md. 28284.

⁹⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 138; Md. 28286.

⁹⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 138; Md. 28287.

⁹⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 139; Md. 28288.

⁹⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 138; Md. 28285.

⁹⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 139; Md. 28289.

⁹⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 139; Md. 28290.

⁹⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 139; Md. 28291.

etmek için zâlimlerin yemeklerinden yememeleri gerekir. Kozanın içindeki kurtçuğa ruh üflenmeden yerse Allah'ın izni ile bir sakıncası olmaz.⁹⁷⁹

x. *Mekruh Olan ve Olmayan Hayvanlardan ve Meyvelerden Yemek*

Bu konuda on yedi fetvâ zikredilmiştir. Başlıkta hayvanlardan bahsediliyor olmasına rağmen bu bölümde ağaçlar ve meyveleri hakkında da fetvâlar ele alınmıştır. İlki *el-Hâniyye*'den aktarılan göre meşru olmayan bir hayvanın sütü ile beslenen oğlağı yemek hakkında şu rivâyet nakledilmiştir:

Dişi eşek sütü ile beslendiği bilinen bir oğlak hakkında İbn Mübarek, etinin yenmesini kerih görmüştür. Bir kimse bana Hüseyin'den bir haber aktardı. Domuz sütü ile beslenen oğlakta bir sakınca yoktur. Bunun anlamı, 'Birkaç gün bununla beslenirse.' demektir ve pislik ile beslenen 'cellale' gibi olur.⁹⁸⁰

o *Eti Yenen Hayvanların İdrarı ile Tedavi*

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre eti yenen hayvanların idrarı da bu şekildedir ve tedavi için kullanılabileceğini söylemişlerdir. İmam Muhammed'e göre tedavi ve bunu dışındakiler için de câizdir.⁹⁸¹

xi. *Yere Düşen Meyvelerden Yemek*

Yaz günü bir meyve ağacına denk gelen bir kimsenin ondan düşenlerden yemek istemesi durumunda şöyle zikredilmiştir:

Uyûnü'l-Mesâil'de "Eğer şehirde ise ve sahibinin ondan yemeye izin verdiğine dair bir yazı ya da işaret yoksa onu alıp yiyemez. Eğer duvardan sarkan ceviz ya da benzeri gibi meyvelerden olursa, yine izin almadan meyvelerden alamaz."; *Attâbiyye*'de "Bu tercih edilen görüştür."; *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de "Eğer sarkan türden meyve değilse bunu hakkında tartışılmıştır." Sadrüşşehîd, "Açık ya da genel yasaklandığı dair kesin bir delil olmadıkça bu meyvelerin yenmesinde bir sakınca yoktur, demiştir." Yine *Attâbiyye*'de "Meyvelerin sahibinin rızası olduğu bilinmedikçe bu meyvelerin yenmeyeceği tercih edilen görüştür."; Yine *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de "Farsça 'براسته' denilen büyük köylerde olursa ve meyveler de sarkan cinsten ise tercih edilen görüşe göre yasağın kesin olduğu bilinene kadar yenmesinde bir sakınca yoktur."; *Câmiu'l-Cevâmi*': "O meyvelerden taşıyıp götürmek helâl değildir." denilmiştir.⁹⁸²

⁹⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 139; Md. 28291.

⁹⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 140; Md. 28293.

⁹⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 141; Md. 28294.

⁹⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 141-142; Md. 28295.

xii. Ağaçlardaki Meyvelerden Yemek

el-Muhîtu'l-Burhânî'den bu konuda ‘‘Ağaçlardaki meyvelere gelince, izin alınma durumu dışında meyvelerin alınmaması daha iyi olan davranıştır. Ancak meyvelerin hepsinin yenmesinin mümkün olmayacağını bilmesi durumunda meyveler toplanabilir.’’ fetvâsı verilmiştir.⁹⁸³

Muhammed b. Seleme, ‘‘Bir kimsenin arazisinde meyveli bir ağaç olsa ve bu ağacın dalları yola taşsa ve meyveler yola saçılrsa bu durumda o meyveler yenebilir.’’ rivâyeti aktarılmıştır. Bunun, zühdleri ve ilimlerinde şüphe olmayan selefın uygulaması olduğu söylenmiş ve onlara muhalefet edilemeyeceğı vurgulanmıştır.⁹⁸⁴

xiii. Yere Düşen Ağaç Yapraklarını Kullanmak

Ağacın yapraklarının güz günlerinde yola düşmesi durumunda bir kimse ağaç sahibinin izni olmadan bu kendisinden faydalanılan dut vb. yapraklarından almak istese onları alamayacağı, şayet alırsa tazmin etmesi gerektiğı söylenmiştir. Eğer kendisinden istifade edilemeyen yapraklardan ise o zaman alabilir. Aldığı takdirde tazmin gerekmez.⁹⁸⁵

xiv. İzinsiz ve Şarta Bağlı Yemek

Fetâva'l-Hulâsa'da geçtiğine göre bakkalcıların çarşısına uğradığında şeker bulsa onu yiyemez.⁹⁸⁶ Bir grup pirinç kızartması için ‘‘Kim tavanın ortasına kadar yerse, onun aynısından alması gerekir. Bir kimse de bunu yapmış olsa ve şart koşulduğu üzere aynısından satın alsa bu durumda yemesi mekruhtur. Çünkü burada bir şart koşma vardır.’’⁹⁸⁷

el-Hâvî'den izinsiz meyve almak hakkında ‘‘Ebû Bekir'e arkadaşının üzüm bağına girip oradan herhangi bir izni olmaksızın yiyen ve arkadaşının haberi olsa dahi bunu öğrendiğinde umursamayacağını bilen kimse hakkında soruldu. Sakıncası olmayacağını ümit ederim, dedi.’’ rivâyeti nakledilmiştir.⁹⁸⁸ Ayrıca bir kimse bağların yanındaki sıralı meyve ağaçları olan yoldan geçse, eğer bağ sahiplerinin rızası olduğu

⁹⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 142; Md. 28296.

⁹⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 143; Md. 28301.

⁹⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 142; Md. 28297.

⁹⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 142; Md. 28298.

⁹⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 142; Md. 28299.

⁹⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 144; Md. 28307.

biliniyorsa yoldaki meyvelerden yemenin bir sakıncası olmadığı, aksi olursa meyvelerden yemenin bir sakıncası olacağı belirtilmiştir.⁹⁸⁹

xv. Kabirlerdeki Ağaçlar Hakkında

el-Hâniyye'de geçtiği üzere kabirlerde bulunan ağaçlar hakkında hüküm şöyledir:

Kabirlerdeki ağaçlar hakkında, kabir yapılmadan önce otlar yerden kendiliğinden bitmişse, yer sahibi bu ağaçlarla dilediğini yapma hakkına sahiptir. Eğer bu yer, sahibi olmayan mevat arazi olup o mahalle ya da köy halkı tarafından kabir olarak belirlemişlerse ağaç ve yeri hakkında eski görüşe göre hükmedilir ve olduğu gibi bırakılır. Ancak kabir olarak belirlendikten sonra oraya gidip ekim yapılmışsa, eken kişi biliniyorsa, ağacın mahsülünü de almışsa bunu tasadduk etmesi gerekir. Eğer ağaçlar kendiliğinden bitmişse, yerlerinden sökülüp kabirlere infak edilmesine hükmedebilir. Böyle de yapıldı.⁹⁹⁰

xvi. Akan Nehirden Gelen Meyvenin Yenmesi

el-Muhîtu'l-Burhânî'de “Akan nehirden gelen armut ve elmayı yemek çok olsa bile câizdir.” denilmiştir. *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da, “Su birikintisinden buz alıp eve getirmek mekruhtur. Yine bu durum hakkında çocukların bayram gününde oynadıkları cevizleri yemelerinde, eğer oyunlarında bir kumar niyeti yoksa bir sakınca yoktur.” denilmiştir.⁹⁹¹

xvii. Yaslanarak Yemek Yemek

Fetâvâ Ebi'l-Leys'de “Eğer bir kibir maksadı yoksa yaslanarak yemekte bir sakınca yoktur.” denilmiştir. *ez-Zahîriyye*'de bunun tercih edilen görüş olduğu söylenmiştir. *Hulâsa*'da başın açılmasının da bu kabilden olduğu vurgulanmıştır.⁹⁹²

Kurban Bayramı Günü Namazdan Önce Yemek Yemek

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarıldığına göre, Kurban Bayramı günü namazdan önce yemek hakkında iki rivâyet vardır. Tercih edilen yemek yemenin mekruh olmadığıdır.⁹⁹³

⁹⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 144; Md. 28308.

⁹⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 142-143; Md. 28300.

⁹⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 143; Md. 28302.

⁹⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 143; Md. 28303.

⁹⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 143; Md. 28304.

xviii. Toprak Yemek Hakkında

Toprak yemek mekruhtur. *Fetâvâ Ebi'l-Leys*'de geçtiği üzere Şemsüleimme Halvânî, “Eğer kendi nefsinden ve sonrasına kalıcı bir illet veya afet bırakmaktan korkarsa toprağı yemesi mübâh olmaz. Toprağı bezer olan şeyler hakkında hüküm böyledir. Eğer ondan az bir miktar yiyor ve bunu ara sıra yapıyorsa bunda bir sakınca yoktur.” denilmiştir. *el-Hâvî*'de ise bu konu “Fukahâdan bazılarının Buhara ve o çeşit toprağı hakkında soruldu. İsrâf etmedikten sonra sakıncası yoktur dediler. Toprağı yemenin keraheti haram oluşundan değil, hastalığa karşı tedbirdir.” şeklinde açıklanmıştır.⁹⁹⁴ Konuya dair *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den gelen rivâyet ise “Bir kadın toprak yemeyi alışkanlık haline getirdiğinde ve güzelliğinden bir eksikliğe sebep olduğunda bu davranışı engellenir.” şeklindedir.⁹⁹⁵

Hasan'ın (rh) rivâyet ettiğine göre helva ve iştah açıcı yemekler yemenin bir sakıncası olmamaktadır. Bu konu şu rivâyet ile örneklendirilmiştir⁹⁹⁶:

Rivâyete göre kendisi sofrada ve yanında Mâlik b. Dînâr varken helva getirildi ve Mâlik b. Dînâr yemesini engelledi. Hasan, “Buyur ye.” dedi. Mâlik de “Allah'ın nimeti senin üzerinedir, soğuk su bunların başında gelir.” demiştir. Nebî'nin (s.a.v) karpuz ile yaş hurmayı birlikte yediği ve Ömer b. Hattâb'ın karpuzu şeker ile yediği rivâyet edilmiştir. Hasan-ı Basrî, buğday ve bal özünün zayıflama için kullanılmasında bir sakınca olmadığını söylemiştir.

xix. Yeme-İçme, Ekmeği Tuzlama ile İlgili Meseleler

Bu bölümde de on yedi fetvâ zikredilmiştir.

i. Ekmeği Tuzlama-Masaya Asma-Kabın Altına Koyma Gibi Durumlar

Ekmeği tuzlamak mekruhtur. Buhara imamları ise bunda bir sakınca görmemiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den aktarıldığına göre *el-Yetîme*'de “Ali b. Ahmed'e kağıt üzerine tuz koyup sonra onu ekmeğin üzerine koyma hakkında soruldu ve câiz olduğunu söyledi. Masaya ekmeğin asmak ise mekruhtur.” rivâyeti geçmektedir. Ayrıca *el-Hâniyye*'de

⁹⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 143-144; Md. 28305.

⁹⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 144; Md. 28306.

⁹⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 144; 28309.

“Ekmeğe tuz koyulur ve bunun ekmeğin önemi ile bir bağlantısı yoktur.” denilmiştir.⁹⁹⁷

el-Muhîtu 'l-Burhânî’de ekmeğin, *el-Yetîme*’de geçtiği üzere şekerin de bir kabın altına koyulmasının mekruh olduğu söylenmiştir. *el-Muhîtu 'l-Burhânî*’den gelen bir diğer bilginin “Buhara ve Semerkand’da büyük imam şahsiyetlerin birçoğunun böyle yaptığını, bunu yasaklamadıklarını gördük.” şeklinde olduğudur.⁹⁹⁸

Sonrasında tekrar ekmeğin yenmeyeceği durumlarda parmak ve bıçağı ekmeğe sürmek mekruhtur. Şeyh İmam Zahîruddîn el-Merginânî ekmeğe tuz koymayı, ekmeği masaya asmayı, ekmeği kabın altına koymayı ve tekrar yenmeyecek olan ekmeğe ve bıçağına ekmek sürmeyi kerih görmemişti. “Zamanımızın âlimlerinden eğer sonrasında yenecekse el ve bıçağa ekmek sürmeye mekruh fetvâsı vermişlerdi.” ifadesi geçmiştir.⁹⁹⁹

ii. Sakız Çiğnemek

el-Muhîtu 'l-Burhânî’de kadınların sakız çiğnemesinde ihtilaf olmaksızın sakınca yoktur. Âlimler erkeğin sakız çiğnemesinde ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bazıları bunu hoş görmemişlerdir. Bazıları, eğer bir erkek sakızı kadın gibi çiğniyorsa, kendi heybeti kadına benziyorsa, mekruhtur demişlerdir. Eğer bir erkek sakızı ekmek çiğner gibi çiğniyorsa mekruh olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Şemsüleimme Halvânî’nin, “Haklı bir sebep olduğu müddetçe erkek olsun kadın olsun ikisinin sakız çiğnemesinde bir sakınca yoktur demiştir.” dediği nakledilmiştir.¹⁰⁰⁰

iii. Ölü Tavuk Yumurtası Yemek- Ölü Deve Midesini Kullanmak

Muhtelifât-ı Fakîh Ebû'l-Leys’ten bu konu hakkında “Bir tavuk öldüğünde yumurtaları çıkarsa, Ebû Hanîfe’ye göre ister zorla çıksın ister kendiliğinden bunların yenmesi câizdir.” rivâyeti aktarılmıştır.¹⁰⁰¹ Ölü devenin midesi konusuna gelince, “Ölü devenin midesini kullanmak ister katı ister sıvı olsun câizdir. Ona göre her

⁹⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 145; Md. 28310.

⁹⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 145; Md. 28311.

⁹⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 145; Md. 28312.

¹⁰⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 146; Md. 28313.

¹⁰⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 146; Md. 28314.

durumda burası tahirdir. İmameyne göre ise sıvı olduğu durumda necistir ve kullanılmaz. Katı olduğunda ise yıkanır ve kullanılır.” denilmiştir.¹⁰⁰²

iv. *Tedavi Maksudı ile Domuz Eti Yemek-Kullanmak*

Bu konuda *el-Yetîme*’den şu rivâyet aktarılmıştır¹⁰⁰³:

Yûsuf b. Muhammed ve Hasan b. Ali el-Merginânî’ye, “Doktorun bu illeti yenmen için, senin domuz eti yemen gerekir dediği bir hasta hakkında, ‘Bunu yiyebilir mi?’ diye soruldu. ‘Hayır yiyemez.’ dediler. ‘Sadece yemesini söylediği durum ile ilacın içine katılması durumlarını ayırt edebilir miyiz?’ denildi. ‘Herhangi bir farkı yoktur.’ dediler. ‘İlacın içinde helâl olan çok olmuş olsa’ dediklerinde yine bir farkı yoktur dediler.

Zarureten domuz eti yemenin cevazını düşünürsek bu fetvânın takvayı esas alan bir yaklaşım ile verildiğini düşünebiliriz. Ancak zarureten haram olanı yemek hususunda ihtilaf yok iken zarureten haram olan ile tedavi hususunda ihtilaf vardır.

v. *Kirpi-Yılan Yemek-Panzehir Olarak Kullanmak*

Hasan b. Ali’ye kirpi ve yılan yemek ya da uzman doktorun hastalığın tedavisinin yılan zehrinde olduğunu söylemesi ile yılan zehrinden yapılan ilacı kullanmak hakkında bunun helâlligi sorulmuş ve helâl olmadığını söylemiştir.¹⁰⁰⁴

Ali b. Ahmed’e havarilere ve kölelerine vermek üzere iki tür ekmek yapan kimse hakkında soruldu. “Havariler bunları yese, günah iktisap ederler mi? deyince bu onlara mekruh olur.” demiştir.¹⁰⁰⁵

vi. *Kedi Salyası Karışan Yemek Hakkında*

Ali b. Ahmed’e kedi salyası hakkında “Ekmek yapılan una kedi salyası karışırsa bunu insanlar yiyebilir mi?” diye soruldu. “Hayır yiyemez.” demiştir. Ebû'l-Fazl’a bıçak ile ekmek kesen kimse hakkında bunu mekruhluğu sorulmuştur. “Mekruh değildir.” demiştir. Yine aynı konu hakkında Ebû Hâmid’e sordum. Yine “Mekruh değildir.” demiştir. Ali b. Ahmed’e aynı soru soruldu. “Durum hakkında bir düşünülür. Eğer hamur süt ile karılmışsa mekruh değildir ve sakıncası yoktur. Eğer süt ile karılmış bir

¹⁰⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 146; Md. 28315.

¹⁰⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 146-147; Md. 28316.

¹⁰⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 147; Md. 28317.

¹⁰⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 147; Md. 28318.

hamur değilse bu Acemlerin yaptığı davranışlardandır. Ancak etin bıçak ile kesilmesinde bir sakınca yoktur.” demiştir.¹⁰⁰⁶

vii. İnsan Teri, Kanı, Sümüğü ve Dişi Hakkında

İnsan teri, sümüğü ve kanı hakkında “Bunlardan biri et suyuna ya da suyun içine damlarsa, o et suyundan yenir veya sudan içilir mi?” diye sorulmuştur. “İçine düştüğü şeyi bulandırmazsa sakıncası yoktur, diğer türlü tabi olarak pis sayılmış olur.” cevabı verilmiştir.¹⁰⁰⁷

İnsanın dişi, unu öğütürken düşse ve kırılrsa, nassa göre o buğday yenmez. Ancak o zaman bunca buğdaya ne olacağı, toprağa mı gömüleceği yoksa hayvanlara mı verileceği sorulmuştur. “Hayvanlara yedirilmez.” demişlerdir. Burada hayvan dişine de değinilmiş ve buğdayı dişleyen fare hakkında fetvâ sorulmuştur. “Böyle buğdayı yemek câiz midir? “Evet, zarureten dolayı yemek câizdir.” denilmiştir.¹⁰⁰⁸

viii. İnek-Eşek Gübresi ile Ateş Yakmak

Ebû'l-Fazl'a inek gübresi ve eşek dışkısı ile fırını ateşleyen bir kimse hakkında “Bu fırında ekmek pişirmesi câiz midir?” diye sorulduğunda “Câiz değildir.” cevabını vermiştir. Şâyet üzerine su serpilirse kerahetin gideceği, buna dair Irak halkının örfü bulunduğu bahsedilmiştir. Yûsuf b. Muhammed'e aynı soru hakkında soruldu. Tahir olan küllerini kullanılmadıktan sonra zaruret olmaksızın kullanımı câiz değildir. Fetvânın bu görüşe göre verildiği zikredilmiştir.¹⁰⁰⁹

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de “Bir yere dayalı, yaslı ya da solunu sağının üzerine koymuş bir halde yemek ve içmek mekruhtur. Et, bıçak ile kesilmez.” rivâyeti aktarılmıştır.¹⁰¹⁰

ix. Kâfir Olan Babaya İkram

Bu konuda “Kâfir olan babaya şarap ikram edilmez ve kadeh verilmez. Baba kendisi alır. Babası ile şarap satmaya gitmez. Domuz eti veya leş olmadıkça gücü miktarınca sakınır.”¹⁰¹¹ Ayrıca burada Müslüman bir kimsenin meşru olmayan bir durumda nasıl

¹⁰⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 147-148; Md. 28319.

¹⁰⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 148; Md. 28320.

¹⁰⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 148; Md. 28321.

¹⁰⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 148-149; Md. 28322.

¹⁰¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 149; Md. 28323.

¹⁰¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 150; Md. 28324.

hareket edeceğimi gösteren “Müslüman şarap içilen ve murdar et yenen sofraya oturmaz.” fetvâsı da nakledilmiştir.¹⁰¹²

x. *Aşırı Kilolu Olmak*

Bölümün son fetvâsı *en-Nevâzil*’den gelmiştir. Buna göre Muhammed b. Mukatil, şu aşırı kilo hakkında şöyle rivâyet etmiştir:

Karın iki çeşittir. Bunlardan biri, bir kimsenin karnının aşırı kilo sebebi ile büyümesidir ve bu mekruhtur. Ancak büyük bir karın ile yaratılmışsa, karnının büyüklüğü kilodan kaynaklı değilse o zaman bir sakıncası yoktur. Fakîh, Resûlullah’tan (s.a.v) rivâyet edilen bir rahibin te’vili, şişman rahiplerdir. Eğer yaratılıştan böyle ise bu onlara dahil değildir.¹⁰¹³

4.3.6.2. Tedavi, İlaçlar, ‘Azl ve Düşük Yapma Hakkında

Bu bölüm konu tertibince on dokuzuncu sırada yer almaktadır. Bu bölümde on sekizi tedavi ve ilaçlar, on fetvâsı ‘azl ve düşük yapma hakkında olmak üzere toplam yirmi sekiz meseleyi ihtiva etmektedir.

i. *Kemik İle Tedavi*

Bu bölüm İmam Muhammed’in (rh) *Siyerü’l-Kebîr*’de yaranın iyileştirilmesi konusundaki rivâyeti ile başlamıştır. Buna göre, Ebû Ümâme el-Bâhilî’nin (r.a.) Resûlullah’ın (s.a.v) yüzünü kemikle tedavi ettiği rivâyet edilmiştir. Hadiste tedavinin sakıncasını olmadığına dair bir delil olduğu görülmektedir.¹⁰¹⁴ O zaman “İnsanlardan tedaviyi sakıncalı görenlerin, tedavi alanların şifayı ilaçtan değil Allah’tan beklediklerini görmeleri gerekir.” sonucunun ortaya çıktığı ifade edilmiştir.¹⁰¹⁵

ii. *Kemiklerin Aidiyeti ve Kullanım Şartları*

İmam Muhammed’in (rh) insan ve domuz kemiği hariç koyun, inek, at ya da binek hayvanlarından diğerlerinin kemikleri ile tedavide bir sakınca olmayacağı nakledilmiştir.¹⁰¹⁶

¹⁰¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 150; Md. 28325.

¹⁰¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 150; Md. 28326.

¹⁰¹⁴ İlyas Uçar, “Hz. Peygamber Zamanında Medine’de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 8 (2017): 196-218.

¹⁰¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 197; Md. 28493.

¹⁰¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 197; Md. 28494.

İnsan ve hayvanlardan domuz kemiği dışında kemikle tedaviye hiçbir açıklamaya muhtaç olmadan cevaz verildiği ayrıca kemik ıslak ya da kuru iken hayvan boğazlanmış yahut ölü ise mutlak olarak cevaz verildiği nakledilmiştir. Eğer hayvan boğazlanmış ise ıslak yahut kuru olsun onun kemiğinin tahir ve ıslak yahut kuru olsa da ondan her çeşit faydalanmanın mümkün olduğu söylenmiştir. Böylelikle bu tür bir kemikle her çeşit tedavinin mümkün olacağı vurgusu yapılmıştır.¹⁰¹⁷

Bir diğer rivâyetin ise hayvanın ölü olması durumunda onun kemiğinden ancak kuru olduğunda faydalanmanın mümkün olması hakkındadır. Şâyet yaş ise tedavide kullanılması câiz olmayacağı söylenmiştir.¹⁰¹⁸

iii. İnsan Kemiği İle Tedavi

ez-Zehîra'dan insan kemiğinin tedavide kullanımına dair rivâyet aktarılmıştır. Bazı âlimler, “Necisliğinden dolayı insanın bir uzvundan yararlanmak câiz değildir.” derken bazıları ise “İnsanın saygınlığından dolayı câiz olmaz.” dedikleri rivâyet edilmiştir. İkinci görüşün sahih olan görüş olduğuna vurgu yapılmıştır. İmam Muhammed'in “Kolunda insan kemiği olduğu halde namaz kılsa bu câiz olmaz.” görüşü nakledilmiştir. Dolayısıyla bu görüşün, kemiğin necasetine delalet etmiş olduğu anlaşılmıştır.¹⁰¹⁹ Bu husus günümüz fıkhi tartışmalarını da oluşturmaktadır. Zarureten tedavi, insan organlarının nakli ve bağışlanması bu sorular arasındadır. Nitekim Baydar, “Öldükten sonra olduğu gibi hayattayken de insanın herhangi bir parçasının satışa konu olmaması, fıkıh kitaplarında insanın mükerremliği ve onur sahibi oluşu ile gerekçelendirilmektedir.” derken bu konuya dikkatimizi çekmiştir.¹⁰²⁰

iv. Köpek Kemiği İle Tedavi

Köpek kemiği ile tedavi câiz olduğu söylenmiştir. Âlimlerimiz bu şekilde söylemiş olduğu vurgusu yapılırken Hasan b. Ziyad'ın, “Köpek kemiği ile tedavi câiz değildir.” görüşü de nakledilmiştir.¹⁰²¹

¹⁰¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 197; Md. 28495.

¹⁰¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 198; Md. 28496.

¹⁰¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 198; Md. 28497.

¹⁰²⁰ Tuba Erkoç Baydar, “Fıkıhî Açıdan İnsan Kavramı: Bezm-i Elestten Kabre İnsanın Mükellef Oluşunun Serüveni”, içinde *İnsan Nedir? İslâm Düşüncesinde İnsan Tasavvurları*, ed. Ömer Türker ve İbrahim Halil Üçer, 1. bs (İstanbul: İlem Yayınları, 2019), 484.

¹⁰²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 198; Md. 28498.

v. Köpek Dişinden Protez Diş yapımı

Fakîh Ebû Ca'fer'in (rh), İmam Muhammed'in dişi düşüp yerine köpek dişi takan ve sabitleyen bir adam hakkında cevaz vermediği rivâyetine yer verilmiştir. Ancak bunu yapmış birisinden dişi sökmesi beklenmemiştir. Kendi dişini ikinci bir defa sabitlediğinde ve kuvvetlendirdiğinde, zararsız bir şekilde sökmek mümkün ise takmış olduğu köpeğin dişini sökmesi gerektiği söylenmiştir. Şâyet zarar vererek çıkarılabiliyorsa bu durumda dişin sökülmeyeceği ve o şekilde kalacağı söylenmiştir. Herhangi birinden de bu dişi sökmesi için bir yardım istemeyeceği söylenmiştir.¹⁰²²

vi. Diğer Hayvanların Tedavide Kullanımı

el-Yetîme'den aktarılan rivâyete göre Nebî (s.a.v), içinde kurbağa bulunan ilaçtan kullanmayı yasaklamış olduğu nakleidlmiştir.¹⁰²³

el-Muhîtu'l-Burhânî'den geçen rivâyete göre ise kilo almak için hayvanın gırtlakını yiyen bir kadın, doyma miktarından fazla yemediğinde bir sakıncası olmayacağı, doyacak kadar yediğinde ise bunun haram olacağı söylenmiştir. *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da geçen rivâyete göre ise kadın eşi için kilo almak istiyorsa bunda bir sakıncanın olmayacağı, çünkü bunun mübâh bir iş için mübâh bir fiil olduğu ifade edilmiştir.¹⁰²⁴

vii. Kan Alma

en-Nevâzil'de geçen rivâyete göre, kendisinde bir hastalık görülen bir kimseye doktor, “Kanın çok ve birazını almamız gerekir, almazsak ölme tehlikesi var.” derse o zaman bu kimsenin sorumlu olmayacağı söylenmiştir. Ayrıca, ishal olup ve gözleri iltihaplandığında tedavi edilmediği için kişiyi güçsüz bırakması ve sonuncunda kişinin ölmesi durumunda yine o kimseye bir günah sorumluluğu olmayacağı söylenmiştir.¹⁰²⁵

el-Hulâsa'dan aktarılan rivâyete göre, bir kimse acıktığı halde, yemek yemeye gücü varken yemediğinde günahkâr olacağı ve kişinin kendine yetecek kadar yemesinin farz olduğu söylenmiştir.¹⁰²⁶

¹⁰²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 198; Md. 28499.

¹⁰²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 198; Md. 28500.

¹⁰²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 199; Md. 28501.

¹⁰²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 199; Md. 28502.

¹⁰²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 199; Md. 28503.

viii. Dişi Eşek Sütü İle Tedavi

Bu konuda *el-Muhîtu 'l-Burhânî*'den bir rivâyet aktarılmıştır. Fakîh Burhânüddîn, dişi eşek sütü ile tedavinin, gözetimi yapıldığı takdirde sakıncası olmayacağını söylemiştir. Sadrüşşehîd (rh) ise üzerinde tefekkür edilmesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre, eşek sütü haramdır ve haram bir şey ile şifalanmak da haramdır. Sadrüşşehîd'in rivâyeti şöyledir:

O (Bu konu) söylendiği anlamdan başka bir şey ifade eder. Hiç şüphesiz haram bir şey ile şifalanmak, şifası bilinmiyorsa câiz değildir. Haram bir şeyin şifalı olduğu biliniyorsa ve ondan başka da ilaç bulunmuyorsa onunla tedavi olabilir. İmam Muhammed'in Kitâbü'l-eşribe'de ne görüş getirdiğini bilmez misin? O, şöyle demiştir: Eğer bir kimse susuzluktan öleceğinden korksa o kimse eğer susuzluğunu gideriyorsa şarap içebilir. Eğer söylenen miktar kadar içip susuzluğu giderse, kifâyet miktarından daha fazla içmez. Bazı Belh ulemasına İbn Mes'ud'un sözü hakkında sorulduğunda şöyle söylediler: Allah (c.c), sizin şifanızı size haram kıldığı bir şeyde var etmemiştir. Böylece onlar, "Bu câiz değildir." dediler. Eğer Abdullah b. Mes'ûd ilaç hakkında böyle söylemişse, o ilaç haram olamayan bir ilaç olarak biliniyordur. Çünkü o helâli harama tercih eder.¹⁰²⁷

el-Muhîtu 'l-Burhânî'den gelen rivâyet ise şöyledir:

İhtiyaç durumunda haramlığın ortaya çıkması haramda şifa olmayacağını göstermez bilakis helâl olur demek câizdir. Doktorun kendisine şarap içmesi için işaret ettiği hasta hakkında Belh imamlarından bir grubun bu konu hakkında düşünülmesi gerektiğini söylenmiştir. Eğer onun gerçekten şifalı olduğunu biliyorsa onu vücuduna alması helâl olur. Fakîh Abdülmelik hocasından nakille "Haram bir şeyi vücuduna almak helâl değildir."¹⁰²⁸

Yukarıdaki bir rivayette domuz kemiği ile tedaviye cevaz verilirken burada neden verilmediğine dair bir soru akıllara gelmektedir. Bu eserin fetvâ mecmuası olduğunu daha önceleri ifade etmiştik. Müellif, bu örnekte olduğu gibi var olan tüm fetvâları derlemiş aksine aralarında bir tercihe gitmemiştir. Bunu göstermek adına bizler de burada bir tercihe gitmedik.

Bunlara ek olarak, *en-Nevâzil*'den gelen rivâyetin sonunda hayvanların sütünün içimi konusunda nakil yapılmıştır. Tedavi maksadıyla safra kesesine parmağını sokan kişi hakkında Ebû Hanîfe'nin "Mekruhtur.", Ebû Yûsuf'un "Mekruh değildir." dediği nakledilmiştir. Fakîh Ebû'l-Leys'in ise Ebû Yûsuf'un görüşünü tercih etmiş olduğu söylenmiştir. Fetâva'l-Hâniyye'de ise "Tedavi için eti yenenin sütü içilir." konusunun

¹⁰²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 199-200; Md. 28504.

¹⁰²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 200; Md. 28505.

ihtilaflı olduğuna değinilmiş olduğu görülmektedir.¹⁰²⁹ Ayrıca hamurun, şifalı olduğu bilinip yara üzerine konulmasında bir sakınca olmayacağı söylenmiştir.¹⁰³⁰

ix. Muska Takmak

es-Sirâciyye'de muska takmanın bir sakınca olmadığı ancak onu tuvalette ve kurban keserken çıkarması gerektiği söylenmiştir. Doktor veya bir başkası cinden dolayı muskayı yaksa, bazıları bu cahil avamın işidir diye fetvâ vermişlerdir. Aşure günü için sürme sürmekte bir sakınca olmayacağı, ancak Nevruz günlerinde kapıların üzerine koyulan muskacıların haşerat için yazdıkları yazı ve okları mekruh olduğu söylenmiştir.¹⁰³¹

x. Hacamat Yapmak

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de ayın ikinci yarısının cumartesi gününde hacamat yapmanın güzel ve çok faydalı olduğu, ayın ilk yarısında yapılırsa mekruh görüldüğü rivâyet edilmiştir.¹⁰³²

Ayrıca bu bölümün son meselesi *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de gelen rivâyettir. Buna göre, “Köleleri Nafi, Bereket, Yesar, Meclisü's-şeytan beyne's-şems ve'z-zil diye isimlendirmeyin. Bir çocuk doğduğunda onun başını kana bulamak mekruhtur.” denilmiştir.¹⁰³³

Bundan sonraki on fetvâ ‘azl meselesi hakkında gelmiştir. ‘Azl, cinsel ilişki sırasında erkeğin menisini, hamile bırakma endişesi ile karısının ya da kölesinin rahmine ulaşmadan dışarıya boşaltmasıdır.

xi. ‘Azl

Bu konuda ilk olarak sahabenin uygulamasına bakılmıştır. Resûlullah'ın ashabının ‘azl meselesinde ihtilaf ettikleri söylenmiştir. Ali (r.a.) buna mekruh derken İbn Abbâs, İbn Ömer ve İbn Mes'ud bunu kerih görmedikleri ifade edilmiştir. ‘Bu bizim ashabımızın tercih ettiği yoldur.’ kaydı düşülmüştür. Ancak ulemanın evli kadın hakkında ‘Kadının rızası ile azl gerçekleşir.’ ve Ebû Hanîfe'ye göre evli câriye hakkında da ‘Efendisinin

¹⁰²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 200; Md. 28506.

¹⁰³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 201; Md. 28507.

¹⁰³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 201; Md. 28508.

¹⁰³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 201; Md. 28509.

¹⁰³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 201; Md. 28510.

rızası ile ‘azl gerçekleşir.’ dediği rivâyet edilmiştir. İmameyn’e göre ise câriyenin kendi rızası ile bu gerçekleştirebilmektedir. Memlûke olan câriyenin ise ittifakla rızasına bakılmamakta olduğu söylenmiştir.¹⁰³⁴

Fetâvâ Ehli Semerkand’da konuya başka bir açıdan yaklaşılmıştır. Buna göre, kişinin kötü zamanlarda fesadın yayılması ve çocuğun kötü biri olması endişesi ile kişinin, kadının rızası olmaksızın ‘azl yapmasının câiz olduğunu ve bunun ‘azl konusundaki nihai görüş olduğu söylenmiştir.¹⁰³⁵

Kadının rahmine biraz meni ulaştıktan sonra ‘azl yapmak isterse bu mübâh olup olmayacağı sorusu sorulmuştur. Meniye rûh üflenecek kadar bir müddet geçtikten sonra kişi bunu yapmak isterse, böyle yapması uygun olmayacağı söylenmiştir. Kişi, rûh üflenecek kadar bir müddet geçmeden önce ‘azl yapmak isterse, bu konuda ulemanın ihtilafı söz konusudur. Bazılarının, kişinin ‘azl yapmasına ‘helâl olur.’ dedikleri vakidir.¹⁰³⁶

xii. Çocuk Düşürmek

Fetâvâ Ehli Semerkand’da kadının henüz hilkate bürünmemiş çocuğunu düşürmek istemesi durumunda buna hakkı olduğu söylenmiştir. Ancak Fakîh Ali b. Musa el-Kummî (rh), bunun mekruh olduğuna dair rivâyeti nakledilmiştir. Bunun sebebi, meninin rahme ulaştıktan sonra hayat bulması özelliğinin olduğudur. Herhangi birinin bir şey yapmasına ihtiyaç duymadan ve doğrudan ona ruh üfleneceği ifade edilmiştir.¹⁰³⁷

el-Hâniyye’den gelen rivâyete göre, mahrem olan kişi av yumurtasını kırarsa tazmin etmekle yükümlü olacaktır. Çünkü o, avlanmanın aslındandır. Buradaki durumda da karşılığı olursa ceza alacağı söylenmiştir. Çünkü günah kazanmaktan daha az bir şey olmamıştır. Bu yüzden herhangi bir özür olmaksızın cenini düşürürse, katil günahı almayacağı ifade edilmiş ancak kadın cenin oluştuktan sonra düşürmüş ise ğurre verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰³⁸ Burada *el-Haniyye*’den gelen av ile ilgili rivayetin konudan bağımsız olduğu düşünülebilir. Ancak dikkatle bakıldığında av

¹⁰³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 202-203; Md. 28511.

¹⁰³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 203; Md. 28512.

¹⁰³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 203; Md. 28513.

¹⁰³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 203; Md. 28514.

¹⁰³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 203-204; Md. 28515.

yumurtasını bilerek kırma ile hamile kadının bilerek çocuğunu düşürmek istemesi kıyas edilmiştir.

el-Muhîtu'l-Burhânî'de Nikâh konusunda geçtiği belirtilen bir konuya *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da şöyle değinilmiştir:

Hamile olduğu bilinen ve emziren bir kadının sütü kesilse ve diğer çocuğunun bundan kötü etkilenmesinden endişe duysa ve babanın da süt anne tutacak durumu olmasa, kadının bebeğini düşürmek suretiyle tedavi olması mübâh mıdır? Herhangi bir uzvun oluşmadığı bilinen meni, alaka ya da embriyo olduğu müddetçe mübâh olur dediler. Çünkü (henüz) insan değildir. İnsanın oluşumu günler alır.¹⁰³⁹

ez-Zehîra'da ise insanın oluşum sürecine dair sayı verilmiştir. Buna göre, yaratılışın belirme ve ruhun üflenme sürecinin toplamda yüz yirmi gün ile sınırlı olduğu söylenmiştir. *el-Yetîme*'de ise Ali b. Ahmed'e hilkate bürünmemiş cenini düşürmek hakkında sorulan bir sorudan bahsedilmiştir. Onun "Söz konusu kadın hür bir kadın ise bu konu da tek bir görüş yeterli olmaz. Ancak bu câriye hakkında ise bu konuda ihtilaf edilmiştir. Sahih olan görüş câriyenin engellenmesidir." dediği nakledilmiştir.¹⁰⁴⁰

el-Muhîtu'l-Burhânî'de bebek hareket etmeden önce, hacamat yaptırmak, kan almak, sırta sakız yapıştırmakta bir sakınca olmadığından ancak bebek hareketlendikten sonra doğum yaklaşmış olduğu için kadının bunları yaptırmaması gerektiğinden bahsedilmiştir.¹⁰⁴¹

ez-Zahîriyye'de hacamat konusunda nakil yapılmıştır. Buna göre, Nebî'den (s.a.v) gelen "İsra gecesinde meleklerden bir grup meleğe denk gelmedim ki bana 'Ya Muhammed! Ümmetine hacamatı emret.' demiş olmasınlar." rivâyeti delaleti ile herkes için müstehâb olduğu söylenmiştir.¹⁰⁴²

Bu bölümün son rivâyeti Şeyh Ali et-Tirmizi'nin *Nevâdiri'l-Usûl*'deki şu görüşüdür:

Vücuttan kan çıkışının bedeni zayıf düşürdüğü umumun söylediği bir sözdür. Elli yaşını geçmiş olan kimsenin hacamat yaptırmayı azaltması gerekir düşüncesi de yanlıştır. Bu görüş, bu ümmetin görüşünden değildir. Çünkü bu ümmetin nuru, Ka'b'ın (r.a.) "Tevrat'ta kıyamet günü nebilerin dirileceklerini ve her bir Nebî ile iki nur olacağını ve ona tabi olan her bir kimsenin de bir nuru olacağını okudum. Muhammed (s.a.v) ise kıyamet günü dirilecek ve her

¹⁰³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 204; Md. 28216.

¹⁰⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 204; Md. 28217.

¹⁰⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 204; Md. 28518.

¹⁰⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 204; Md. 28519.

bir saç telinden ve bedeninden bir nur çıkacak ve ona tabi olanlardan ise iki nur saçacaktır. Sıcaklık, kan ve nuru bir araya toplar. Eğer kişi hacamat olmazsa, vücut ısısı artar ve bunun sonucunda ölür. Böylelikle hacamat, bu ümmete müstehâb olmuştur.” rivâyetinden daha fazlasıdır.¹⁰⁴³

4.3.6.3. Sünnet Olma, Boya Yapma, Tırnak Kesme, Saç Tıraş Etme, Kadının Saçını Kesmesi ve Onu Başkasının Saçına Eklemesi Hakkında

Bu bölüm konu tertibince yirminci sırada yer almaktadır. Bu bölümde otuz üç fetvâ ele alınmıştır.

i. Sünnet Olmanın Yaşı

Sünnet olmanın azami süresinin on iki yaşına kadar olduğu geçmektedir. İlk vakti ile ilgili Ebû Hanîfe’nin, “Onun hakkında bilgim yoktur.” dediği nakledilmiştir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’den ise bu konuda bir rivâyet gelmemiştir. Yine ulema bu konuda ihtilaf etmişler ve bazıları, sünnet olmanın asgari yaşı yedi; bazıları, dokuz; bazıları, on olduğunu söylemişlerdir. *Vakîât*’ta geçen rivâyette ise daha genel bir çerçeve çizilmiş “Sünnet olmak için müstehâb olan vakit yedi yaş ile on iki yaş arasındadır. Bazıları herhangi bir vakit tayin etmemişlerdir. Eğer çocuk sünnet olmanın acısına dayanabilecek durumda ise sünnet edilir, acısına dayanacak durumda değilse sünnet edilmez.” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁴⁴ Günümüzde bebeklik döneminde sünnet olmanın tıbbi bilgisine sahip olduğumuzu düşününce, herhangi bir yaş belirtmeyenlerin daha isabetli olduğu görülmektedir. Yaş belirtenlerin ise kendi dönemlerine kadar gelen uygulamanın böyle olduğu ile ilgilidir diyebiliriz.

ii. Sünnet Olmanın Önemi

Bu konuda tek rivâyet olarak “Sünnet olmak, Efendimiz’in (s.a.v) sünnetidir. Mısır halkı sünnet olmayı terk etmek üzere ittifak ettiklerinde İmam, diğer sünnetleri müdafaa ettiği gibi bu konuda da onlarla mücadele ettiğini söylemişlerdir.” rivâyeti aktarılmıştır.¹⁰⁴⁵

¹⁰⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 205; Md. 28520.

¹⁰⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 206; Md. 28521.

¹⁰⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 206; Md. 28522.

iii. Sünnetin Uygulanışı

Bu konuya dair rivâyet *el-Uyûn*'dan gelmiştir. Buna göre, sünnet olan çocuğun derisinin tamamı kesilmeyeceği, derinin yarısından fazlası kesilmişse sünnet olmuş sayılacağı, şâyet derinin yarısı veya daha az bir kısmı kesilmişse sünnet olmuş sayılmayacağı belirtilmiştir.¹⁰⁴⁶

Salâtü'n-Nevâzil'de Sünnet olmamış bir çocuğun, zorlama olmaksızın dersini kesmenin mümkün olmadığından bahsedilmiştir. Haşefesi görünen çocuğu görenler, sünnet olduğunu zannederlerse bu konu sika raviler ve Ehl-i Basra tarafından tartışılmıştır. “Bu, sünnetin mümkün olduğu durumların aksine, sünnet için zorlama yapılmaz ve olduğu gibi bırakılır.” denilmiştir. Mecûsîlerden yaşlı cılız biri Müslüman olduğunda ise Ehl-i Basra, “Şâyet güç yetiremiyorsa sünnet olmaz” demişlerdir.¹⁰⁴⁷

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de ise asıl sünnetin -kişi yapabilirse- kendi kendine sünnet olmak olduğunu söylenmiştir. Eğer yapmazsa evlenmek istediğinde ya da câriye aldığı anda sünnet olacağı belirtilmiş ve Kerhî'nin, Kebîr'inde “Hamamcı sünnet eder.” rivâyeti aktarılmıştır.¹⁰⁴⁸

Fevâid-i Rüstüğfî'de ise çocuğun sünnet olduktan sonra derisi haşefesini örtecek kadar uzarsa kesilmesi, eğer bu derece değilse kesilmeyeceği zikredilmiştir.¹⁰⁴⁹

iv. Kadınların Sünneti

Bu bölümde, kadınların sünneti konusunda birçok rivâyet geldiğinden bahsedilmiştir. Bazı âlimler onun sünnet olduğunu zikretmişlerdir. Dolayısıyla bazı âlimler de bu şekilde anlatmışlardır. Buna delil, İmam Muhammed'in eserinin Hünsa bölümünde, hünsanın sünnet olacağı ifadesi gösterilmiştir. Şâyet mekruh bir durum ise sünnet olmamaktadır. Sebebi ise hünsanın kadın olma ihtimalinin olmasıdır. Bu takdir üzerine bir erkeğin sünnet yapması câiz olmayacağından ve failin yokluğunda fiil mazur olacağından böylece hükmen sorumluluğun düşeceği söylenmiştir.¹⁰⁵⁰ Bu konuya dair nihai fetvâyı Şemsüleimme Halvânî, *Edebü'l-Kâdî* isimli eserinde vermiş,

¹⁰⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 206; Md. 28523.

¹⁰⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 207; Md. 28524.

¹⁰⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 207; Md. 28525.

¹⁰⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 207; Md. 28526.

¹⁰⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 207; Md. 28527.

“Kadınların sünneti mekruhtur.” demiştir.¹⁰⁵¹ Günümüzde bazı Müslüman ülkelerde kadınların sünneti uygulamasının devam ettiğini biliyoruz. Bu uygulama, Peygamberimizin “Sünnet olmak, erkekler için bir sünnet kadınlar için bir fazilettir.” hadisi şerifine dayandırılmaktadır. Ancak güncel tıbbi gelişmeler ise kadın sünnetinin uygulaması sebebiyle kadınların tıbben olumsuz etkilendiğini göstermektedir. Dolayısı ile hadis-î şerifte belirtilen fazilet derecesi şiar seviyesinde olan sünnet anlamında olmayıp kadınların tercihine bırakılmıştır. Ancak uygulanagelen kabile ve toplumlarda bunun dini olarak değil örfi olarak şekillendiği görülmektedir.

v. Çocuğun Kulağını Delmek

Farklı bir mevzu olmasına rağmen yine vücuda müdahalelerden biri olduğu için burada geçtiğini düşündüğümüz, çocuğun kulağını delmek meselesi ise *el-Hâniyye*’de gelen fetvâ ile aydınlatılmıştır. Buna göre, çocuğun kulağını delmekte bir sakınca yoktur.¹⁰⁵²

vi. İnsan ve Hayvanların Kısırlaştırılması

Bu bölümde aktarılan ilk rivâyette “Bize göre, insan dışında hayvanların kısırlaştırılmasında bir sakınca yoktur. İnsanlardan onu kerih sayanlar vardır.” şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Devamında İcarâtü’l-Asl’dan bir alıntı yapılmış ve insanın kısırlaştırılmasının ittifakla haram olduğu söylenmiştir. *Vakiât*’ın Kitabü’s-Sayd ve’z-Zebâih bölümünde ise insanı kısırlaştırmanın, meşru menfaate müteallik bir durum olmadığı belirtilmiştir. Bundan dolayı kerâhiyyet manası, kısırlaşmayı elde etmeyi istemekle ilgilidir. Çünkü bunu elde eden kişinin kadınlar arasına karışması mümkün olacaktır.¹⁰⁵³

el-Muhîtu’l-Burhânî’de atın kısırlaştırılmasından bahsedilmiş ve Şemsüleimme Halvânî’nin, şerhinde “Ashabımıza göre onun bir sakıncası yoktur.” dediği nakledilmiştir. Şeyhülislâm ise şerhinde, onun haram olduğunu söylemiştir. Ancak at dışında hayvanlardan bir başkasının kısırlaştırılmasında herhangi bir yarar olması takdirde bir sakınca olmayacağı, herhangi bir yarar olmadığında haram olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 208; Md. 28528.

¹⁰⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 208; Md. 28529.

¹⁰⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 208; Md. 28530.

¹⁰⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 208-209; Md. 28531.

Yine *el-Hâniyye*'de de insanın kısırlaştırılması mekruh olduğu geçmektedir. İhtilam olma erginliğine ulaşmamış veya hadım olmuş bir kimsenin kadınların yanına girmesinde bir sakınca olmadığı söylenmiştir. Buna ek olarak, ihtilam olma yaşını on beş olarak belirlendiği zikredilmiştir.¹⁰⁵⁵

en-Nevâzil'in Udhiye bölümünden aktarılan rivâyete göre ise bir zararın önlenmesi ve bir yarar olması halinde kedinin kısırlaştırılmasında bir sakınca olmamaktadır. *Vakîât*'tan gelen rivâyet ise daha genel olup Hhayvanların kısırlaştırılmasında bir sakınca olmadığını vurgulamaktadır.¹⁰⁵⁶

vii. At-Eşek Çiftleştirmek

Bu konuda sadece bir rivâyet gelmiştir ve o da *Şerhu't-Tahâvî*'de geçmektedir. Buna göre, “At ile eşiği, eşek ile atı çiftleştirmeye gerek yoktur.” denilmiştir.¹⁰⁵⁷

viii. Hayvanların Zehirlenmesi

Bu konuda *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den “Hayvanların zehirlenmesine gelince, ashabımızdan bazıları onu kerih görmüşlerdir. Bazıları ise cevaz vermişlerdir.” şeklinde rivâyet alınmıştır. *el-Hâniyye*'de ise koyunların dağlanması konusuna değinilmiş ve bir sakıncası olmadığı söylenmiştir.¹⁰⁵⁸

ix. Tırnak Kesme

en-Nevâzil'de bu konuya dair şu rivâyet aktarılmıştır¹⁰⁵⁹:

Cuma günü tırnak kesme zamanıdır. Eğer tırnaklar Cuma gününden önce uzamışsa buna rağmen cuma günü kesmek için bekletiliyorsa bu mekruhtur. Çünkü kimin tırnakları uzunsa onun rızkı dar olur. Eğer tırnaklar çok uzamamışsa, hadisi şeriflere uymak için teberrağın cuma günü beklenir. Bu müstehâbtır. Çünkü Hz. Aîşe (r.anha) Resûlullah'tan “Kim cuma günü tırnaklarını keserse, Allah onu diğer cuma gününe ve hatta üç gün fazlasına kadar tüm belalardan korur.

¹⁰⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 209; Md. 28532.

¹⁰⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 209; Md. 28533.

¹⁰⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 209; Md. 28534.

¹⁰⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 209-210; Md. 28535.

¹⁰⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 210; Md. 28536.

Ayrıca kesilen tırnakların ve uzayan saçların toprağa gömülmesi gerektiğinden bahsedilmekle birlikte çöpe atılabileceği de söylenmiştir. Ancak onların tuvalete ve yıkanılan yere atılmasının mekruh olduğu ve hastalık getirdiği ifade edilmiştir.¹⁰⁶⁰

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de ise daha genel bir ifade kullanılmış, gömülecek şeyler dört çeşit olduğu ve bunlar, tırnak, saç, hayız bezi, kan olarak sıralanmıştır.¹⁰⁶¹

x. Erkeğin Tıraşı

Bu bölümde bir erkeğin bıyık tıraşının nasıl olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Buna göre, “Bir erkeğin bıyığını kaş şekli olacak şekilde kısaltması gerekir.” denilmiştir. *el-Hâniyye*'de ise bir erkeğin bıyığını üst dudağı ile sınırlı olacak şekilde kısaltması gerektiği, böylece kaş gibi şekil almış olacağı vurgulanmıştır.¹⁰⁶²

xi. Olağanüstü Durumlarda Tırnak Kesme-Bıyık Uzatma

el-Muhîtu'l-Burhânî'de ise hadari konumda olmayan ve cihada katılan kimselere dair “Tüm bu bahsettiklerimiz gazi olmayanlar hakkındadır. Ancak Daru'l-harb'de gazi olanlara gelince, kendilerine silah olması için tırnaklarını uzatmaları menduptur. Düşmanın gözünde heybetli görünmek için bıyıklarını uzatmaları da menduptur.” şeklinde fetvâ verilmiştir.¹⁰⁶³

Bir diğer husus ise göğüs ve sırt kıllarını almak hakkındadır. *el-Yetîme*'den aktarılan rivâyette “Ebû'l-Fazl'a göğüs ya da sırt kıllarını alma hakkında yapılabilir mi diye sordum. Bu edep dışıdır, dedi.” şeklinde fetvâ verilmiştir.¹⁰⁶⁴

xii. Sakal Tıraşı

Bu konuya dair *el-Mültekat*'ta sakalın tutulabilecek kadar uzun olmasında bir sakınca olmadığı, ger bir tutumluk miktardan uzun olduğunda kişinin onu keseceği, değilse olduğu gibi bırakması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca sakal uzadığında kenarlarından düzeltme yapmasında bir sakınca olmamaktadır. Buna ek olarak Kerâhiyyetü't-Tecnîs'de Resûlullah'tan (s.a.v) şu rivâyet aktarılmıştır: “Bıyıklarınızı gizleyiniz, sakallarınızı bağışlayınız.” Bunun anlamının, bıyıklarınızı kısaltın, sakallarınızı

¹⁰⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 210; Md. 28537.

¹⁰⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 210; Md. 28538.

¹⁰⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 210; Md. 28539.

¹⁰⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 211; Md. 28540.

¹⁰⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 211; Md. 28541.

olduğu gibi bırakın demek olduğu ifade edilmiştir. “Onları sünnette belirtildiği gibi bir tutumluk miktardan farklı olarak tıraş etmeyin, kesmeyin, eksiltmeyin.” demektir.¹⁰⁶⁵

el-Mudmarât’tan kadına benzemediği sürece kaşları ve yüzün kıllarını almakta bir sakınca olmayacağı aktarılmıştır.¹⁰⁶⁶

er-Ravzatü’z-Zendûsî’de saç ve sakal kesiminin nasıl olduğuna dair uygulamadan bahsedilmiştir. Saç için kökten tıraş etmek ve kısaltmak sünnet iken sakal için sünnet olanın sakalı ikiye ayırıp yahut tıraş etmek olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁶⁷

Tıraş olmanın sünnet oluşuna dair “Tahâvî tıraş olmanın sünnet olduğunu söylemiş ve bunu üç âlime dayandırmıştır.” rivâyeti nakledilmiştir. *el-Hücce*’nin ‘Efendi ve Şehitlerin Hükümleri’ bahsinden aktarılan rivâyete göre, erkekler kötü bir iş yapması durumunda tevbe edip saçlarını tıraş ettikleri söylenmiştir.¹⁰⁶⁸

Konuya dair *ez-Zehîra*’da şöyle bir rivâyet aktarılmıştır:

Siyer’in Elfâz-ı Küfür bölümünün yirmi beşinci faslı, peygamberlerle alakalı bir konu hakkındadır. Burada bir kimse diğerine, “Saçını tıraş et ve tırnaklarını kes, bu Resûlullah’ın (s.a.v) sünnetidir.” dese, diğeri de “Sünnet olsa da bunu yapmam.” dese bu küfür olur. Çünkü o kimse bunu sünneti red ve inkâr kabilinden söylemiştir.¹⁰⁶⁹

xiii. Kesilen Saçın Kullanımı

Bu konuya dair rivâyet *ez-Zehîra*’dan gelmiştir. Buna göre, bir kimsenin saçın ortasını tıraş etmesinde bir sakınca olmadığı söylenmiştir. Ancak kişinin, saçı eğirmek için başkasına vermesi mekruh olmaktadır. Bu “Çünkü bunu yapınca diyarımızdaki bazı Mecûsî ve kâfirlere benzemiş olunur. Onlar saçlarını ip eğirme dışında da gönderirler. Ancak saçlarını tamamen tıraş etmezler, perçemlerinden kısaltırlar.” rivâyeti ile açıklanmıştır.¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 211; Md. 28542.

¹⁰⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 211; Md. 28543.

¹⁰⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 212; Md. 28544.

¹⁰⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 212; Md. 28545.

¹⁰⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 212; Md. 28546.

¹⁰⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 212; Md. 28547.

xiv. Kadının Saçını Kesmesi

el-Muhîtu 'l-Burhânî'de kadının saçını ne sebeple kesitiğine bakılmıştır. Bir kadın saçının tamamen kestirdiğinde, ona isabet eden bir hastalıktan dolayı ise bunda bir sakınca olmayacağı söylenirken erkeğe benzemek için yapmasının mekruh olduğuna fetvâ verilmiştir. Fetvâ böyle olunca kadın, dini hükümlere göre günahkâr sayılmaktadır.¹⁰⁷¹

xv. Saça Saç Ekleme

Bu hususta bölümde geçen “Bir kadın diğer bir kadının saçını saçına eklerse bu mekruhtur. Ancak saç olmayan insana ruhsat verilmiştir. Kadın onu alır ve kaşlarında kullanır. Bu Ebû Yûsuf'tan gelen rivâyettir.” rivâyeti konu hakkında Ebû Yûsuf'un görüşünü yansıtmaktadır.¹⁰⁷² *el-Hâniyye*'de “Kadının kaşlarında ve perçemlerinde bir miktar kıl eklemesinde bir sakınca yoktur.” denilmiştir. *Attâbiyye*'de ise “Başkasının saçını ekleyen kadının namazı hakkında aralarında ihtilaf etmişlerdir. Tercih edilen görüşe göre bu câizdir.” fetvâsı verilmiştir.¹⁰⁷³ Bu konuya dair son rivâyet, başının ön tarafında saç olmayan kimse hakkında “Alacağı paranın miktarını artırmak için değilse, tacirlerin saç ektirmelerinde bir sakınca yoktur.” şeklinde gelmiştir. Bu rivâyet, kişinin hizmet için bir köleyi satmak istemeyip satmadığı durumuna delil olarak gösterilmiştir.¹⁰⁷⁴

xvi. Kasık, Yüz ve Kaş Tüylerinin Alınması

Bölümün son fetvâları *Câmiu 'l-Cevâmi*’den gelmiştir. Buna göre, kişi kasık tüylerini eliyle tıraş eder ve eğer dayanabiliyorsa kanatarak alabilir.¹⁰⁷⁵ Ayrıca Ebû Yûsuf'tan erkeğin yüz ve kaş tüylerini almasının câiz olduğuna dair rivâyet aktarılmıştır. Bu hususta ‘Bir kadın bu konuda Hz. Aişe'ye (r.anha) sordu. O da bir sakıncası yoktur. Yüzünden sana eziyet veren şeyleri gider, dedi.’ şeklinde rivâyeti de zikredilmiştir.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 212; Md. 28548.

¹⁰⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 213; Md. 28549.

¹⁰⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 213; Md. 28550.

¹⁰⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 213; Md. 28551.

¹⁰⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 213; Md. 28552.

¹⁰⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 213; Md. 28553.

4.3.6.4. İnsan ve Hayvana Cerrahi Müdahale Yapılması ve Bunun Mümkün Olmadığı Durumlarda Hayvanların Öldürülmesi Hakkında

Bu bölüm konu tertibince yirmi üçüncü sırada yer almaktadır. Bu bölümde yirmi dokuz fetvâ ele alınmıştır.

i. *Sezaryen Doğum*

Bu bölümün ilk fetvâsı sezaryen doğum hakkında olup bu işlem kadının karnının kesilmesi sonucunda ceninin ortaya çıkarılması işlemidir. Bu konuda ilk fetvâ Fetâvâ Ebû Leys'ten aktarılmıştır. Buna göre, ölmüş hamile bir kadının, karnındaki ceninin canlı olmadığı biliniyorsa karnından küçük bir şekilde yarık açılacağı, kanaate göre karnındaki ceninin canlı olduğu düşüncesi ağır basıyor ise karnının tamamen yarılacağı söylenmiştir.¹⁰⁷⁷

el-Kudûrî'den aktarılıp Fetâvâ Ebû Leys'in nikâh bölümünde geçtiğine göre, bekar bir kız eşi ile tam birleşme olmaksızın ilişkiye girse ve bir şekilde rahmine meninin ulaşip hamile kalması durumunda, doğum zamanı yaklaştığında, kadının özrünün biteceği söylenmiştir.¹⁰⁷⁸

Bir başka durum ise bebeğin anne karnında bir kazaya maruz kalması sonucu, onu parçalar halinde çıkarmaktan başka yol olmadığı durumudur. Devamında parçalama işlemi yapılmadığı takdirde annenin de ölümünden endişe edilmesi halinde bebeğin canlılığına bakılacağı, anne karnında ölü ise bunu yapmakta bir sakınca olmazken anne karnında hayatta ise bu kesime fetvâ verilmeyeceği söylenmiştir.¹⁰⁷⁹

ii. *Karışma-Birleşme Durumu*

Bu konuda el-Kudûrî'den gelen rivâyet ele alınmıştır. Bir kimsenin, diğer bir kimsenin incisini yutması ve herhangi bir mal bırakmadan ölmesi halinde, o kimsenin karnı yarılmayacağı, onun üzerine düşenin incinin kıymetini vermek olduğu söylenmiştir. Ayrıca *Kitâbü'l-Hitân*'ın ikinci faslının başında inci yutan kimsenin karnı yarılacağından bahsedilmiştir. Bu bölümde yine bir kimsenin bir başkasının on dinarını yutmuş olduğu bir olay zikredilmiştir. Yutan kimsenin öldüğünde karnı yarılacağı zikredilmiştir. Bu bölümde geçtiği üzere 'İnci yutan kimse ile ölen hamile

¹⁰⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 221; Md. 28572.

¹⁰⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 221; Md. 28573.

¹⁰⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 221; Md. 28574.

kadın durumları arasında fark yoktur. İki durumda da karnında bir şey sallanıyordur.’ denilmiştir. Ancak *Uyûn*’da geçtiği üzere bu durumlar farklı olmaktadır. İnci yutan kimsenin meselesinde, karnının yarılmasına izin verirse bu durum kendi içinde malın korunması için en yüce insan hürmetinin iptalini içermekte olduğu, hamile kadının durumunun ise bunun gibi olmadığı söylenmiştir.¹⁰⁸⁰

el-Fetâva’l-Attâbiyye’de annesinin karnında toprağa gömülen canlı cenin hakkında fetvâ nakledilmiştir. Buna göre, kabrin kazılacağı veresinin beyanı ile ölen kadının karnında çocuk olduğunu öğrendiklerinde, onu canlı olarak çıkaracakları söylenmiştir.¹⁰⁸¹

iii. Kişinin Kendi Uzwunda Tasarrufu

İlk olarak *el-Muhîtu’l-Burhânî*’de, Fetâvâ Ebû Leys’ten “‘Yiyecek leş dahi bulamayacak kadar fakir bir kimse ölmekten korksa ve ellerimi kesin, benden bir parça alın onu yiyeyim dese bunu yapamaz.’” rivâyetine yer verilmiştir. Aynı konuya dair *el-Hâniyye*’de “‘Böyle bir şey istemesi doğru olmaz. Fakir bir kimsenin kendinden bir parçanın kesmesini ve yemesinin uygun olmayacağı durumu da böyledir.’” görüşü rivâyet edilmiştir.¹⁰⁸²

iv. Köpek Edinmek ve Vahşi Köpeği Öldürmek

Vahşi ve saldırgan köpeğin öldürülmesi hususunda *Fetâvâ Ehli Semerkand*’dan şöyle bir rivâyet aktarılmıştır:

Köyde bir adamın azgın bir köpeği olsa ve her geçeni ısırса, köy halkı zararı ortadan kaldırmak için bu köpeği öldürebilir. Şâyet ısırса sahibine tazmin gerekir mi? Isırmadan önce ona yönelirlerse tazmin gerekmez mi? Eğer ona yönelirlerse tazmin gerekir. Bu olay, eğri duvarın birinin üzerine düşmesi mesabesindedir. Eğer duvar bir kimsenin üzerine düşerse duruma bakılır.¹⁰⁸³

Yukarıdaki fetvânın son konusuna yani eğri duvarın bir kimsenin üzerine düşmesi durumuna cevap *el-Hâniyye*’de verilmiştir. Buna göre:

Duvar sahibinin tazmin sorumlusu olmaması gerekir demişlerdir. Eğer binek hayvanı başkasının arazisine girerse ve ekine zarar verirse, sahibi bunu tazmin etmez. Sahibinin yönlendirmesi sebebiyle herhangi bir dahli olmadığında, bineğin fiilî sahibine izafe edilmez.

¹⁰⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 221-222; Md. 28575.

¹⁰⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 222; Md. 28576.

¹⁰⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 222; Md. 28577.

¹⁰⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 222; Md. 28578.

Ancak onu yönlendirmesinde tazmin gerekir. Sahibinin göndermediği durumlarda tazmin gerekmez.¹⁰⁸⁴

ez-Zehîra'dan aktarılan bilgiye göre *Siyer*'de İbrahim Nehaî'den şöyle rivâyet edilmiştir: “Nebî (s.a.v), Ehl-i Beyt'e köpek hakkında hüküm vermeye ruhsat vermiştir. Köpek edinebilirler. Kâdî onu uzaktan gözlemler. Burada uzaktan maksat, şehirden uzakta evleri olanlardır.”¹⁰⁸⁵ Ayrıca dini olarak köpek edinmenin ancak korunmak amacıyla câiz olduğu söylenmiştir. Avlanma için köpek edinmenin de korunma gibi olduğu vurgulanmıştır. Ekini ve büyükbaş hayvanları korumak için edinmenin câiz olması da bu şekilde değerlendirilmiştir. Vakiât'ta bir kimsenin malını korumak dışında evinde köpek edinmesi gerekmeyeceği söylenmiştir.¹⁰⁸⁶

el-Uyûn'da köpeklerin çok olduğu bir köyde köy halkının bu durumdan çok zarar gördüğü örneği verilmiştir. Buna göre, köpek sahiplerine zararı ortadan kaldırmak için köpekleri öldürmeleri emredileceği, şâyet buna itiraz ederlerse, olayın imama taşınacağı ifade edilmiştir. *el-Hâniyye*'de ise olay “Kâdıya taşınır.” denilmiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de “Onlara bu şekilde emredilir.” görüşü esas alınmıştır. Konuya dair bir rivâyet de *en-Nevâzil*'in Udhiye bölümünde yer almaktadır. Buna göre, ihtiyacı olmadığı halde çok köpeği olan bir kimsenin komşularına zarar vermesi durumundan bahsedilmiştir. Eğer onları kendi mülkü sınırlarında tutuyorsa komşularının bu konuda bir şey yapamayacakları söylenmiştir. Eğer onları umumi yola bırakırsa, komşuların bu konuda söz hakkı olacağı vurgulanmıştır. Kişinin bundan da imtina etmesi durumunda komşuların konuyu, onu bu davranışından menetmek için kâdiye ya da sahibu'l-hisbeye taşıyabileceklerinden bahsedilmiştir.¹⁰⁸⁷ Buna ek olarak, tavuğun, sıpanın ya da buzağının barındırılması da köpeğin durumu ile kıyaslanmıştır. Bunun iki durumda incelendiğine dair bilgi ile mesele sona ermiştir.¹⁰⁸⁸

Fetâva'l-Hulâsa'da ise hırsızlardan ve onlar dışındakilerden korkulmadıkça köpek edinmeye gerek olmayacağına dair rivâyet aktarılmıştır. Aslan, çita, sırtlan ve tüm yırtıcı hayvanlarda bu durumun aynı olduğu ve bunun Ebû Yûsuf'un görüşüne kıyas edilmiş olduğu zikredilmiştir.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 222; Md. 28578.

¹⁰⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 222-223; Md. 28579.

¹⁰⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 223; Md. 28580.

¹⁰⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 223; Md. 28581.

¹⁰⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 223; Md. 28582.

¹⁰⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 223; Md. 28583.

v. *Saldırgan Kedi Hakkında*

Kediye dair fetvâ, *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da “Eziyet veren kediye şiddet uygulanmaz, kulağı kesilmez ancak keskin bir bıçakla boğazlanır.” şeklinde yer bulmuştur.¹⁰⁹⁰

vi. *Evcil Hayvanlar Hakkında*

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de Ebû Hanîfe'nin, evcil hayvanlar ve korunma hakkında görüşü verilmiştir. Buna göre o, “Ya boğazlanır ya yakılır, bunlar dışındakileri yapan kıymetini tazmin eder, eğer eti yenen hayvanlardansa yakılmaz, kurban edilir.” demiştir.¹⁰⁹¹

el-Hâniyye'de çekirgelerin öldürülmesinde bir sakınca olmadığına dair fetvâ verilmiştir. Çünkü onun yenmek için ya da zararı ortadan kaldırmak için katli helâl olan avlardan olduğu söylenmiştir.¹⁰⁹²

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de ise kesimden kaçan, korkan ineğin kuyruğunu kesmenin bir sakıncası olmayacağı söylenmiştir. Hastalandığında eşeğin durumu da buna kıyas edilmiştir. Ondandır yararlanılmıyorsa onu boğazlayıp rahat etmek ve ondan kurtulmakta bir sakınca olmayacağı belirtilmiştir. *Attâbiyye*'den gelen rivâyette yüzünün dağlanmasının mekruh olduğu söylenmiştir.¹⁰⁹³

vii. *Çocuğun Kulağını Delmek*

Bu konuya dair *el-Hâvî*'de “Çocuğun kulağını delmek kıyas ile mekruhtur. İstihsânen bir sakınca yoktur.” şeklinde geçmiştir. *el-Yetîme*'de ise kulaktan bir parça kesilmesi durumunda onun dikileceği, birbirine kaynadıktan sonra olduğu gibi bırakılacağı ve kesilmeyeceği söylenmiştir. *es-Sirâciyye*'de ise kangren olmuş uzuv hakkında rivâyet edilmiştir. Buna göre, başka türlü rahatlama imkânı olmayan bir uzuv kangren olmuşsa kesilmesinde bir sakınca olmamaktadır.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224; Md. 28584.

¹⁰⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224; Md. 28585.

¹⁰⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224; Md. 28586.

¹⁰⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224; Md. 28587.

¹⁰⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 224-225; Md. 28588.

viii. Canın Korunmasına Dair

Bir diğ er riv ayet ise konu ile doğ rudan ilgili olamamasına rağ men, canın korunması esasını ilgilendirdiğ i görülmüştür. Buna göre, ‘‘Bu senin babanı öldürdü.’’ diyerek bir kimsenin hakkında şahitlik eden iki adil kimsenin şehadetini kâdî kabul etmedikçe katil olarak kabul edilmeyeceğ i zikredilmiştir.¹⁰⁹⁵

Bir diğ er örnek ise gemide yangın  ıktığ ında yüzerek kurtulma ihtimali olması durumunda - oğ unluğ un görüşüne göre- kendilerini denize atarlarsa bunu yapmalarının doğ ru olduğ  fetv ası verilmiştir. Aynı durumda yine kendilerini denize attıklarında yüzme bilmiyorlarsa boğ ulma ihtimalleri vardır. şâyet kendilerini denize atmazlarsa bu sefer yanarak ölme durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durumlarda kalan kimselerin, gemide kalmak ile kendilerini denize atmak arasında tercih hakkına sahip oldukları söylenmiştir.¹⁰⁹⁶ Canın korunmasına dair ‘‘Kendini öldüren kimse, başkasını öldürmekten daha çok günah girer.’’ denilmiştir.¹⁰⁹⁷

ix. Morfin Kullanmak

Attâbiyye’de kangrenin veya diğ er hastalıkların acısını önlemek için uyuşturucu bir ilaç içmekte bir sakınca olmayacağ ı ifade edilmiştir.¹⁰⁹⁸ Ayrıca ishal olan bir kimse tedavi olmayıp ölse a lığ nı giderici bir şey yemeyip açlıktan ölen kimseye verilen hükmün aksine kişinin günah kazanmayacağ ı söylenmiştir.¹⁰⁹⁹

x. Yılanlardan Elde Edilen Panzehiri Kullanmak

Eb  Hanîfe’nin, içinde yılanlardan elde edilen panzehiri içmeyi mekruh görmüş olduğ  ancak satımına cevaz vermiş bulunduğ u nakledilmiştir. Hasan b. Ali’den (r.a.) eşine panzehir verdiğ i riv ayet edilmiştir.¹¹⁰⁰

xi. Kuş,  ekirge, Karınca, İpek B ceğ i ve Eti Yenen Diğ er Canlılar Hakkında

el-Muhîtu’l-Burhânî’de aktarıldığ ına göre İmam Muhammed, kuş pisliğ i ve eti yenen hayvanların idrarından ilaç yapmakta bir sakıncanın olmadığını söylemiştir. Diğ er bir

¹⁰⁹⁵ âlim b. Al  el-Enderpetî, 225; Md. 28589.

¹⁰⁹⁶  lim b. Al  el-Enderpetî, 225; Md. 28590.

¹⁰⁹⁷  lim b. Al  el-Enderpetî, 225; Md. 28591.

¹⁰⁹⁸  lim b. Al  el-Enderpetî, 225; Md. 28592.

¹⁰⁹⁹  lim b. Al  el-Enderpetî, 225; Md. 28593.

¹¹⁰⁰  lim b. Al  el-Enderpetî, 226; Md. 28594.

durum ise susuzluk sebebi ile kişinin ölmekten endişe duyduğu durumda şarabı idrara tercih edebileceğidir. Ayrıca kişiye eziyet vermeyen canlıları öldürmesinin de mekruh olduğu söylenmiştir.¹¹⁰¹ Buna ek olarak, *es-Sirâciyye*'de gelen rivâyette içinde karınca olan odunluğu yakmakta bir sakıncanın olmadığını görmekteyiz.¹¹⁰²

Fetâvâ Ehli Semerkand'da çekirgenin öldürülmesinin helâl olduğu ve ulemanın karıncaların öldürülmesi hakkında tartışıklarından bahsedilmektedir. Sadrüşşehîd, muhtâr olan fetvânın, eziyet vermeye başladıklarında öldürülmelerinde bir sakınca olmadığını ancak aksi durumda mekruh olduğunu söylemiştir. En-Nevâzil'de “Biz de bu görüşü benimsiyoruz.” şeklinde bir alıntı yapılarak tercih edilen görüş verilmiştir. *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de ise suya atmanın câiz olmadığı konusunda ittifak edilmiştir.¹¹⁰³

Bir diğer konu da bitin öldürülmesidir. Her halükârda bitin öldürülmesinin câiz olduğu söylenmiştir. *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da ise bitlerin, akrebin ateşte yakılmasının mekruh olduğuna dair bir fetvâ geçmektedir. Ayrıca yılanı bir yere savurmak mubah olduğu ancak edepten dolayı kerih görüldüğü söylenmiştir.¹¹⁰⁴

Fars dilinde ‘بيله’ diye isimlendirilen ipek böceği, kurtçukların ölmesi için güneşe serilse, bunda bir sakınca olmadığından bahsedilmiştir. *el-Hâniyye*'de ise bunun canlı balıkları güneşte kurutmak mesabesinde olduğu söylenmiştir.¹¹⁰⁵

Bu bölümün son fetvâsı olarak *Attâbiyye*'den “Hadis-i Şerif'te tebrih ve tevliye yasaklanmıştır. Tebrih, kötü şeylerin öldürülmesi olarak açıklanmıştır. Canlı balığı güneşte bekletmek böyledir. Tevliye ise ayrıştırmadır.” açıklaması yapılmıştır.¹¹⁰⁶ Hadisten anlaşılacağı üzere balıkların üzerindeki zararlı şeyleri gidermek için tebrih uygulaması yapmak canlı olan balığa zarar verdiği için yasaklanmıştır.

4.3.7. Çeşitli Meseleler

Bu bölüm konu tertibince otuz ikinci sırada yer almakta olup iki yüz kırk yedi fetvâ yer almaktadır. İlk konu, çeşitli meseleler hakkında farklı fetvâlara yer vermiştir. İkinci konu, insanlara eziyet vermek ve keraheti hakkında fetvâları kapsamıştır ve üç kısma

¹¹⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 226; Md. 28595.

¹¹⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 226; Md. 28596.

¹¹⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 226; Md. 28597.

¹¹⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 227; Md. 28598.

¹¹⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 227; Md. 28599.

¹¹⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 227; Md. 28600.

ayrılmıştır. Son konu ise Fetret Döneminde dilencilerin, iftiracıların ve zâlimlerin öldürülmesi hakkında fetvâları ihtiva etmiştir ve *el-Muhîtu 'l-Burhânî*'den olduğu gibi nakledilmiştir.

4.3.7.1. Çeşitli Meseleler Hakkında

Bu bölümde namaz kılmayan kadına eşinin davranışı, kadının giysi üzerinden erkeğe dokunması, başkası için haram bir şeyi tutmak, zâlim sultana başkaldırmak, kur'ân kırâati, ilim tahsil etmenin üstünlüğü, yahudilerin kabir yapmak için mülk satın almaları ve çeşitli irtifak hakları ile ilgili on beş meseleye yer verilmiştir.

i. Namaz Kılmayan Kadın

Namaz kılmayan bir kadın ile evli olan bir kimse onunla boşanacağı; namaz kılmayan bu kadın ile yakınlık kurmadığında, mehir miktarı kendinde hazır bulunmuyorsa, kadını boşamaması daha doğru olacağı söylenmiştir. Muhammed b. Hasan'ın dostu Ebû Hafs el-Kebîr, “Allah o kadını ve mehrini o kimsenin boynunun borcu kılmıştır. Namaz kılmayan kadın ile birlikte olmak, zaruri olmaksızın vücudunun herhangi bir yerine bakmak mekruhtur.” demiştir.¹¹⁰⁷

ez-Zehîra'dan aktarıldığına göre *Mecmûu 'n-Nevâzil*'de şöyle geçmektedir:

Göbek ile diz kapağı arası hariç mubah olur. Bu ikisi arası mübâh olmaz. Ulemamızdan bazıları, “İki şart ile bu konuda bir sakınca olmaz. Bunlardan ilki, hizmetçinin sakallı olmamasıdır. Çünkü bu durum sakallı birine hakarettir. İkincisi, hizmetçinin sakallı olması durumunda ayağına dokunamaz. Yine bu durumda hizmetçiye hakaret vardır.” demişlerdir.

ii. Kadının Giysi Üzerinden Erkeğe Dokunması

Bu konuda *el-Muhîtu 'l-Burhânî*'de Fakîh Ebû Ca'fer, Şeyh İmam Ebû Bekir'in, “Topuklarına kadar ayaklarına dokunmasında bir sakınca yoktur. Ancak baldırına dokunmak ve giysi üzerinden birlikte olmak mekruhtur.” dediğini nakletmiştir. Ayrıca Şeyh Ebû Bekir, “Bir kimse anne babasının ayaklarına dokunabilir. Ancak onların baldırlarına dokunmaz.” de demiştir. *es-Sirâciyye*'de “Eğer fitne endişesi yoksa yabancı kadın kölenin giysi üzerinden erkeğe dokunmasında bir sakınca yoktur.” denilmiştir.¹¹⁰⁸ Ayrıca *el-Yetîme*'den Hucendî'ye giysi üzerinden annenin karnına ve

¹¹⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 264; Md. 28738.

¹¹⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 264; Md. 28739.

sırtına dokunmanın cevazına dair sorulan soruya “Evet câizdir.” cevabını verdiği nakledilmiştir.¹¹⁰⁹

iii. Başkası için Haram Bir Şeyi Tutmak

el-Muhîtu 'l-Burhânî’de başkası için içki gibi haram bir şeyi tutan kimse hakkında, “Onun içki gibi haram bir şey olduğuna inanarak tutuyorsa, onu tutan Müslüman da olsa mekruh değildir. Şâyet kâfir bir kimsenin tutuşu gibi onun mubah olduğuna dair inancı varsa o zaman mekruh olur.” fetvâsı verilmiştir.¹¹¹⁰

iv. Zâlim Sultana Başkaldırmak

Enes b. Mâlik’e zulmünden dolayı sultanlarına karşı gelmek isteyen kimseler hakkında ‘Bu onlar için helâl midir?’ diye soruldu. “Eğer hepsi aynı fikirde olan on iki bin kişi iseler sultana karşı gelebilirler. Ancak sayıca bundan daha az iseler o zaman sultana karşı gelemezler.” demiştir.¹¹¹¹

v. Kur’ân Kırâati veya İlim Tahsil Etmenin Üstünlüğü Hakkında

Fakîh Ebû Bekir’e Kur’ân kırâati mi yoksa ders çalışması mı fakîh için daha iyidir? diye sordular. Fakîh Ebû Mutî’in ‘Ashabımızın kitabına işitmeksizin sadece bakmak, gece ibâdetle sabahlamaktan daha faziletlidir.’ dediğini rivâyet etmiştir.¹¹¹² Ayrıca *en-Nevâzil*’de Ebû Âsım’ın ‘Hadis talep etmek, müflislerin işidir.’ dediği rivâyet edilmiştir.¹¹¹³ Görülmektedir ki ulema arasında bu konuda bir ihtilaf mevcuttur. Bazıları Kur’ân kıraatini önemli bulurken bazıları ilim tahsil etmeyi öncelemişlerdir.

vi. İyiliği Emretmek Kötülükten Men Etmek Hakkında

en-Nesefiyye’den iyiliği emretme kötülüğü engelleme hakkında aktarılan rivâyet şöyledir:

Bir gün Türklerden oluşan bir grup toplandı. Emir ve diğerleri kötü bir durumda idiler. Şeyhülislâm onları kötülükten men etti ancak onlar bunu terk etmediler. Muhtesib hazırlandı. İnsanlar en şerefli imamın kapısından geldi. Onları ayırmak için içkilerini döktüler. Bir grup fukahâ ile birlikte gittiler. İçkilerin bir kısmını aldılar. Onları da döktüler. Bazılarının şarap küplerine tuz koyup mayalanmaya bıraktılar. Şeyh böyle demişti. ‘İddia etmeyiniz, şarap küplerinin hepsini kırıınız. İçine tuz katılmışsa kalan şarapları dökünüz’ demiştir. *el-Mesâil*’de “Müslümanların şarapları dökün, onların şarap küplerini kırın, onları sokakta

¹¹⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 264; Md. 28740.

¹¹¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 264-265; Md. 28741.

¹¹¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 265; Md. 28742.

¹¹¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 265; Md. 28743.

¹¹¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 265; Md. 28744.

sergilediklerinde sokaklarınızı değiştirin, onlara herhangi bir yükümlölük yoktur.” denilmiştir. Yine “Ehl-i zimme’nin şaraplarını dökenler, şarap küplerini kıranlar, halk arasında bunları sergileyenlerle iyiliği emretme kötölüğü engelleme maksadıyla sokakları ayıranların duruma da böyledir ve herhangi bir yükümlölük yoktur.” demiştir.¹¹¹⁴

vii. Yahudilerin Kabir Yapmak İçin Mülk Satın Almaları

Yahudilerden Müslümanların evlerinden bir ev ya da bir bahçe alıp bunu kendileri için kabir olarak kullananlar hakkında ‘Buna mâni olunabilir mi?’ diye sorulmuştur. “‘Hayır buna olunamaz.’” demiştir. Çünkü onlar bunların mâliki olmuşlardır ve Müslümanlar gibi dilediklerini yapabilirler. Bu rivâyet *el-Mebsût*’ta şu şekilde doğrulanmıştır:

Komşusunun evine gelen güneşi, rüzgârı engelleyecek yahut duvarında kapı ve pencere için yer açacak şekilde bina yapan ev sahibi bunları yapmaktan men edilemez. Eğer komşusunun evine bitişikse zarar dokunmuş olur. Çünkü bu durumda sadece kendi mülkünde tasarruf etmiş olmaz.¹¹¹⁵

viii. Hakku’t-Tealî

İrtifak haklarına dair bir örnek ise şu şekilde aktarılmıştır:

Birinin terası diğer evinkinden daha yüksek olan ve yüksek olanın suyunun diğerine aktığı iki komşu hakkında, “Alçak terası olan komşu terasını yükseltmek ya da daha yüksek yapmak isterse bunu yapması ona câiz midir?” diye soruldu. “Evet.” demiştir. “Övünme sebebi ile bunu yapmak isterse men edebilir mi?” diye soruldu. “Hayır ancak kendinden olan taraf yahut atık su gideri açma ile ilgili meselelerde talepte bulunabilir.” demiştir. Yine “Sahibinin müdahalesi olmadan ya da müdahalesi olarak kendisine su akan, terasında delik oluşan, sahibinin bir açıklık açtığı evi yıkmak isterse, evine su akan kimsenin evi tekrar yapma, tamir etme ya da akan suyu evden boşaltma yükümlölüğü var mıdır?” diye soruldu. “Hayır, onu kendi malından inşa ya da tamir eder. Ancak komşuyu mahrum eder. İntifa ona masraf yapanın hakkıdır.” demiştir.¹¹¹⁶

ix. Pencere Açmama İrtifakı

Bir diğer örnek *et-Tehzîb*’den aktarılmıştır. Buna göre bina sahibinin duvarda ya da benzeri bir yerde küçük bir pencere açması engellenemez. Ancak şâyet pencere bakmak için yapılmışsa özellikle de kadınların bulunduğu bölüme açılmışsa, engellenmesinin fetvâyâ uygun olacağı belirtilmiştir.¹¹¹⁷

x. Hakku’l-Karar

Tecnîsü’l-Mültekat’ta geçtiği üzere, İmam Muhammed, kendi ve komşusunun terasları aynı seviyede olan kimselerin kendi çatısını yükselttiğinde komşusunun evi görünecek

¹¹¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 265; Md. 28745.

¹¹¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 265- 266; Md. 28746.

¹¹¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 266; Md. 28747.

¹¹¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 266; Md. 28748.

olması ve herhangi bir sütre koymaması halinde, ‘‘komşusunun yükseltmesine mâni olma hakkı vardır. Eğer çatıyı yükselttiğinde komşusunun evi görünmüyor onların üzerinde kalıyorsa komşu buna mâni olamaz.’’ demiştir. İmam Nasiruddîn ise ‘‘Bu istihsân kabilindendir, kıyas görüşü komşunun mâni olmasıdır.’’ demiştir.¹¹¹⁸

xi. Hakku’l-Mecra

Bu konu hakkında şu rivâyet aktarılmıştır:

Eb  Hâmid’e mezrası yüksekte olan bir kimsenin ‘Akan nehri günlük yahut yarım günlüğüne daha aşağıda arazisi bulunanların rızasını almadan sulama için set çekmesi câiz midir?’ diye sordum. Evet, dedi. Ham r el-Veberî bunu böyle nas haline getirmiştir. Onu kanun olarak delil göstermiştir. ‘‘Bina yapmak için herkesin yolda toprağı yok mudur? diye sorulduğunda eğer bu toprak yolu işgal ediyorsa ve her gün görüyorsam işte o zaman bu toprağın orada bekletilmesi câiz olmaz.’’ demiştir.¹¹¹⁹

xii. S tre (Engel Koyma) İrtifakı

Bu konuda da ‘‘Kendi duvarına olabildiğı ölçüde yükseltmek isteyen bir kimseyi komşusu engelleyebilir mi?’’ sorusu sorulmuş ‘‘Hayır, velev ki gökyüzündeki bulutlara kadar yükselsin.’’ cevabı alınmıştır.¹¹²⁰

Eb ’l-Fazl’a büyük nehir üzerindeki bir kazıdan köyün haracını alan vali hakkında ‘‘Kazıya hara tan herhangi bir şey harcamadan köylüler orayı kendileri kazıyorlar. Bir de hiç kazmayan, kazıya yakınını göndermeyen, orada arazisi bulunan yakın akrabalar var. Orayı sulayıp sulamama hakkı var mıdır?’’ diye soruldu. ‘‘Suyu kullanmalarında bir sakınca yoktur.’’ cevabını vermiştir.¹¹²¹

4.3.7.2. İnsanlara Eziyet Vermek ve Keraheti Hakkında

Bu konu toplamda yüz elli dokuz meseleyi ihtiva etmekte ve kendi içinde    kısıma ayrılmaktadır. Birinci kısımda seksen iki mesele, ikinci kısımda bir mesele ve üçüncü kısımda ise yetmiş altı mesele bulunmaktadır. Biz, eserdeki tertibi ile konuları naklen aktaracağız.

¹¹¹⁸ âlim b. Al  el-Enderpetî, 266; Md. 28749.

¹¹¹⁹  lim b. Al  el-Enderpetî, 266-267; Md. 28750.

¹¹²⁰  lim b. Al  el-Enderpetî, 267; Md. 28751.

¹¹²¹  lim b. Al  el-Enderpetî, 267; Md. 28752.

a. Birinci Kısım

i. Bir Kimsenin Atını Bağladığı Duvarın Zarar Görmesi

Ebü'l-Kâsım'a önceki adetlere muvâfık olmadığı halde, evine at alan ve bu atın komşunun evine zarar verdiği kimse hakkında sorulduğu rivayet aktarılmıştır. “Açık bir şekilde komşusunun duvarına zarar veriyorsa bundan men edilir.” dediği nakledilmiştir.¹¹²²

ii. Kullanılmayan Yol Üzerine Ağıl Yapmak Hakkında

Ebü Ca'fer, kullanılmayan yol üzerinde koyun ağılı yapan kimse hakkında soruldu. Komşuların kötü kokudan ve hırsızlık endişesinden mustaripler ve çobanlara da güvenmiyorlar. Komşular bu kimseye mâni olabilirler mi? Onların hükmen bu kimseyi engelleme hakları yoktur, demiştir.¹¹²³

iii. Bacadan Çıkan Dumanın Zarar Vermesi

Ebü Yûsuf'un, evine banyo yaptıran, bunun sonucu komşularının banyodan çıkan dumandan etkilendiği bir kimseyi bundan vazgeçirmek isteyenlerin buna hakkı olup olmayacağı sorusuna, “Banyodan çıkan duman diğer komşularının dumanı kadar olması durumu hariç hakları vardır.” dediği rivâyet edilmiştir.¹¹²⁴

iv. Eski Evin Ahır Olarak Kullanılması

Ebü'l-Kâsım'a eski hali ev olan bir yeri ahır yapan ve durumda komşusuna zarar gelen bir kimse hakkında sorulmuş ve “Komşunun o kimseyi engelleme hakkı vardır. Eğer hayvanların yüzü duvara doğru dönük ise bu durumda mâni olamaz. Eğer toynakları duvara doğru ise o zaman komşunun mâni olma hakkı vardır.” cevabını vermiştir.¹¹²⁵

v. Kullanılmayan Yolda Binek Bağlamak

Kullanılmayan yolda kapısında bir binek bulunduran ve bu bineğe yular bağlayan kimse hakkında soruldu. Yolda hakkı olan her kimsenin bu bineğe yular bağlamasına mâni olma hakkı vardır. Eğer yol kullanılan bir yol ise o zaman insanların selameti için bineği kapısının önünde bağlar.¹¹²⁶

¹¹²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 268; Md. 28753.

¹¹²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 268; Md. 28754.

¹¹²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 268; Md. 28755.

¹¹²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 268; Md. 28756.

¹¹²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 268; Md. 28757.

vi. Kumaşçılar Çarşısında Fırın Açmak

Bu konuda Ebü'l-Kâsım'ın, “Nasîr'in kumaşçılar çarşısında fırın açmak isteyenlere mâni olduğunu duydum. Bu şekilde fetvâ veriyordu. Umuma zarar veren tüm konular da böyledir.” dediği nakledilmiştir.¹¹²⁷

vii. Seyyar Satıcılık Hakkında

Ebü'l-Kâsım'a umumi yola pamuk koyup satıp hemen oradan ayrılan kimseye karşı çıkan ve pamuklarını yakan muhtesip hakkında soruldu. İyiliği emretmek hususunda abartıdır, dedi. Bu durumda bir kötülük olmaması halinde pamukları misli ile tazmin eder. Eğer eşek ahırının yakılması ya da şarap küplerinin kırılmasına benzer durumlar gibi yakılmasında bir maslahat görüyorsa tazmin etmez.¹¹²⁸ Burada seyyar satıcılık ile ilgili görüş verildikten sonra tazmini gerektirmeyecek hususları da vermiştir. Nitekim eşek ahır ve şarap küpleri bir Müslüman için necistir.

viii. Kabirlerde Kur'ân Okumak

el-Muhîtu 'l-Burhânî'den aktarıldığına göre vefat etmiş bir kimsenin kabrinin civarına oturup Kur'ân okuyan varisleri hakkında tartışmışlardır. “Bazıları mekruhtur, bazıları ise mekruh değildir.” demişlerdir. Aslında mesele “Kabirlerde Kur'ân okumak mekruh mudur?” sorusudur. Tercih edilen görüş mekruh olmayacağıdır. Vefat eden kimse “Kur'ân okunmasından faydalanır mı?” diye sorulmuştur. Bu konuda da tartışmışlardır. En yaygın olanı ölünün faydalanacağıdır. Fakîh Ebû Bekir İyâzî, ölüm anında okunmasının faydalı olacağını söylemiştir.¹¹²⁹

ix. Satımda İcab ve Kabul Hakkında

Nevâdirü Hişâm'da Ebû Yûsuf'un “On dirheme giysi al, ancak o mala altıda bir pay biçmiştim.” dediğini işittim.” demiştir. Satıcı o senin malındır, helâldir diyene kadar onu kabul etmemiştir.¹¹³⁰

¹¹²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 268; Md. 28758.

¹¹²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 269; Md. 28759.

¹¹²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 269; Md. 28760.

¹¹³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 269; Md. 28761.

x. *Hakku'l-Mecranın İstismarı*

Muhammed b. Mukatil'e, su çalıp onu tarlasına ve bağına akıtan bir kimse hakkında soruldu. "Arpa ve saman gasp edip bineğine yediren kimse gibi malını temizler. Bu kimse gasp ettiğinin kıymetini vermesi gerekir. Binekten dolayı kazandığını da temize çıkarır. Kıymet dememiz sehven oldu. Doğru olan mislinin verilmesidir." demiştir.¹¹³¹

el-Muhîtu'l-Burhânî'de geçtiği üzere zahidlerin bazılarında şöyle aktarılmıştır: "Bağına dönüşüm olmaksızın su akan bir kimsenin bağının kesilmesi emri verildi. Biz bağın kesilmesini söylemeyiz." *ez-Zehîra*'da ise "Akan miktar kadar tasadduk ederse daha iyidir. Hükmen buna gerek yoktur." denilmiştir.¹¹³²

xi. *Mahsulden Kalanların Alınması*

ez-Zehîra'da "Karpuz toplandığında kalanları orda bırakıp gitseler, eğer bıraktıklarını insanlar toplasınlar diye bırakmışlarsa bir sakınca yoktur. Bu buğdayı alıp başağını bırakmak gibidir. Bırakıldığında insanların toplaması adet olmuşsa almakta bir sakınca yoktur." denilmiştir.¹¹³³ Ayrıca bu hususta "Ekim için bir tarla kiralayan kimse, hasadını yapıp genellikle insanların bıraktığı kadar mahsul geriye bırakmış olsun. Tarla sahibi bu yeri sulaması sonucu orada tekrar mahsul çıkarsa, çıkan mahsul tarla sahibinindir." rivâyeti de aktarılmıştır.¹¹³⁴

xii. *İzinli veya İzinsiz Bir Arazinin Ekilmesi*

el-Muhîtu'l-Burhânî'de geçtiğine göre Fakîh Ebü'l-Kâsım'a bir kimsenin izni olmaksızın tarlasını eken kimse hakkında soruldu. Tarla sahibinin hasat zamanına kadar durumdan haberi olmamıştır. Öğrendiğinde ise buna rıza göstermiştir. "Eken için bu durum hoş karşılanır mı?" diye sorulmuştur. Evet, cevabını vermiştir. Bazıları ona, "Eğer tarla sahibi razı olmadım deyip sonra razı oldum." deseydi, yine hasadı elde etmesi hoş karşılanır mı?" sorusuna ise "Onun durumu hoş görülür." demiştir. Fakîh, "Bu istihsândır ve biz bunu tercih ederiz." demiştir.¹¹³⁵

¹¹³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 269; Md. 28762.

¹¹³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 270; Md. 28765.

¹¹³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 270; Md. 28763.

¹¹³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 270; Md. 28764.

¹¹³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 270; Md. 28766.

el-Hâniyye'de sahibinden ekebilmek için ekin arazisi alan bir kimse için Fakîh Ebû'l-Kâsım, ekmek için bu yeri aldıklarında ya da kiraladıklarında onun payı hakkında sorulmuştur ve şöyle cevap vermiştir:

Eğer bu tohum bağ yahut ağaç ise mahsul, ilk çıkan tohumun vereceği paydır. Eğer bu işin erbabı mahsuldən anlıyorsa, tohum onlara helâl olmaz. Eğer erbabı anlayamıyorsa tohum onlara helâldir. Bu durumda sultanın verginin yarısını yoksullara tasadduk etmesi gerekir. Eğer bunu yapmazsa günahkâr olur. Tohumun vereceği pay onlara ve rızası ile onu yiyene helâldir. Bunlar örneklik içeriyor. Ekinlik ve toprağını ekemeyen kimsenin tarlasının haracı vergi kaleminde Müslümanların menfaatine kullanılmak üzere imama ödenir. Böylece o toprak sahibinin mülkü olur.¹¹³⁶

xiii. Hayvanlara Zil Takmak

Hayvanlara zil takma konusunda ulema ihtilaf etmiştir. Kerahetinden bahsedenler için gazve ve diğerleri gibi sefer durumları da aynıdır. Bu kişi normal zamanda, seferde de kerih olacağını söylemektedir. Ayrıca çocukların ayağına takılan çingirakların da kerih olduğu söylenmiştir.¹¹³⁷

İmam Muhammed'in bu konudaki görüşü şu şekilde aktarılmıştır:

Dârulharb'de savaşa giderken hayvanlara zil takmak mekruhtur. Bu ulemamızın görüşüdür. Hiç şüphesiz bineklere zil takmak Dârulharbde de mekruhtur. Çünkü düşmanlar, zil sesi ile Müslümanların yerini sezebilir. Eğer Müslümanlar azınlıktalarsa birden saldırıya geçip onlarla savaşabilirler. Şayet Müslümanlar onlardan sayıca çok ise bu durumda kâfirler onlardan kaçacaklar ve kendilerini koruma altına alacaklardır. Ayrıca Darulİslâmda çölde giden bir binici, oralarda hırsızların olup olmadığından endişe duyması hususunda, “Zil ve çingirak için zikrettiğimizdir.” demiştir.¹¹³⁸

Yine İmam Muhammed Siyer'de ise bu mesele hakkında şöyle demiştir:

Darulİslâmda olan bir durumda eğer biniciye bir menfaati var ise bir sakıncası yoktur. Zilin yararları şu şekilde sıralanır. Birincisi, kâfileden birisi yolunu kaybederse zilin sesi ile bulabilir. İkincisi, zil sesi kurt ve benzeri gibi zararlı gece hayvanlarını kâfileden uzaklaştırır. Üçüncüsü, zil sesi hayvanların temposunu artırır. Bu, at nalına benzetilebilir.¹¹³⁹

xiv. Def Vurmak

İnsanlar def vurma hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, “Bir sakıncası yoktur.” demiştir. Muhammed b. Sirin, “Ömer b. Hattâb bir ses işittiğinde hoşuna gitmedi ve onun ne olduğunu sordu. Oradakiler, düğün yahut sünnet merasiminden geldiğini söylediler. Bunu duyduktan sonra onayladı.” rivâyetini aktarmıştır. Bazıları,

¹¹³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 270; Md. 28767.

¹¹³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 271; Md. 28768.

¹¹³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 271-272; Md. 28769.

¹¹³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 272; Md. 28770.

“Mekruhtur.” demiştir. Ebû Leys ise “Kastanyet, çingirak ile birlikte çalınan def, ittifakla mekruh olması lazımdır. Bunun aksi eski zamanlarda çalınmış olmasıdır.” demiştir.¹¹⁴⁰

xv. Müslüman Bir Kimsenin İçki Satması

İmam Muhammed *el-Câmiu's-sağîr*'de, “Müslüman biri içki satıp ücretini alsa içki satıcısının üzerine bu aldığı borç olarak yüklenir. Borçlunun bu borcu ödemesi mekruhtur. Satıcı Hristiyan olsa bir sakıncası yoktur ve borcu öder.” dediği rivayet edilmiştir.¹¹⁴¹

xvi. Kölenin Boynuna Halka Takmak

el-Câmiu's-sağîr'de “Bir kimsenin kölesinin boynuna halka takması mekruhtur. Bunun açıklaması, demirden yapılmış başın hareketini kısıtlayan bir kolyedir. Bu zâlimlerin arasında yaygın bir adettir.” denilmiştir. Ayrıca *es-Sirâciyye*'de “Kaçmasından endişe ettiğinde kelepçe takmasında bir sakınca yoktur.” ve İsbîcâbî'de “Kaçmasından endişe edildiğinde boynuna bukağı geçirilebilir.” rivâyetleri de ilave edilmiştir.¹¹⁴²

xvii. Devlet İçin Ücretli Memur Olmak

Bu konuda “Hükümdar tarafından Müslümanlar için düşünerek ve adilce kim elçi görevlendirmeye kalksa o kişi ücretli olur. Kişi kendinden emin değilse bu vazifeyi devredebilir.” rivâyeti aktarılmıştır.¹¹⁴³

xviii. Köpek Edinmek-Beslemek

Bir kimsenin bir malı koruması dışında, yani av köpeği değilse, köpek edinmesi mekruhtur.¹¹⁴⁴ Ayrıca köpeğini ve eşeğini kesen kimsenin bununla kedisini doyurması câizdir. Bununla ya da meyteden herhangi bir parça ile domuzu doyurması câiz değildir.¹¹⁴⁵

¹¹⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 272; Md. 28771.

¹¹⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 272; Md. 28772.

¹¹⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 273; Md. 28773.

¹¹⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 273; Md. 28774.

¹¹⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 273; Md. 28775.

¹¹⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 273; Md. 28776.

xix. Uyku ve Uyku Vakitlerine Dair

Gündüzün ilk saatlerinde, akşam ile yatsı arasında uyumak mekruhtur.¹¹⁴⁶ Ayrıca bir kimsenin temiz olarak, sağ tarafına ve kıbleye dönerek bir saat uyuması müstehabtır. Sonra sol tarafına dönebilir.¹¹⁴⁷

xx. Kıl ve Tüy Tıraş Etmek

Bıyıkları tıraş etmek bidattır. Sünnettir diyenler olmuştur. Kasık tüylerini tıraş etmek sünnettir. Göbeğe kadar olan kısmın tüylerini koparmak da böyledir.¹¹⁴⁸

xxi. Soğutucunun Yanına Fırın Yapmak

Komşusu, soğutucuya sahip olan bir kimsenin hemen yanına fırın inşa etmek istese bunda engellenmez. Ancak daha doğru olanı, kişinin fırını soğutucunun yanına yapmamasıdır.¹¹⁴⁹ Burada bizim bildiğimiz soğutma cihazı olan buzdolabı değil doğal yöntemlerden bahsedilmektedir. Zira eskiden kışın yağın karın biriktirilip soğutucu yapıldığı bilinmektedir. Maslahat gereği kişinin komşusu bu tarz bir yere sahipse yanında onun malını giderecek bir meslek icra etmek kerih görülmüştür.

Fetâvâ Âhû'dan Farsça bir rivâyet aktarılmıştır. Buna göre Kâdî Burhânüddîn'e, "Adam yaşlı adamı terk etti ve bazılarını başıboş bıraktı. Ardından bir kimse geldi ve kalanları kaldırdı. Bu ikincisidir. Çünkü ilk gelenler o yerin sahipleridirler." dediği nakledilmiştir.¹¹⁵⁰

xxii. Dilenciye Para Vermek

el-Muhîtu 'l-Burhânî'den aktarıldığına göre *el-Câmiu 's-sağîr*'de "Cuma Câmisinde dilenen kimseye tasadduk etmemek gerekir. Halef b. Eyyüb, eğer Kâdî olsaydım Cuma mescidinde dilenene sadaka verenin şahitliğini kabul etmezdim." demiştir.¹¹⁵¹

xxiii. Buğday Kümesinin Bir Tarafına Necaset Bulaşması

Buğday kümesinin bir kısmına necaset sıçrasa, bunu gözü ile görmediği ve bilmediğinde, necaseti gidermenin ölçüsü bir yahut iki kafızdır. Temizlemek böyle

¹¹⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 273; Md. 28777.

¹¹⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 274; Md. 28778.

¹¹⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 274; Md. 28779.

¹¹⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 274; Md. 28780.

¹¹⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 274; Md. 28781.

¹¹⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 275; Md. 28782.

olur. Sonra bunu ya da satım ya da hibe yoluyla mülkünden çıkarır. Kalanların necasetten temizlendikten sonra yenmesi helâldir.¹¹⁵²

xxiv. *Gayri Mümeyyiz Küçüğün Hadis Rivayeti ve Şahitliği*

Söyleneni anlamayacak kadar küçük yaşta iken hadis işiten bir kimse büyüdüğünde bunu muhaddisten rivâyet etmesi câizdir.¹¹⁵³ Ayrıca içindekileri anlamayacak kadar küçük bir çocuğa anlaşıma metni okunsa büyüdüğünde buna şahit olması câiz değildir. İçindekileri anlamayan balığe de belge okunsa ona şahit olması câiz değildir. Anlamasa bile hadisleri işitmiş olsa rivâyet etmesi câiz olur. *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'de "Kim hadisleri dinleyerek almışsa icazet olmaksızın rivâyet etmesi câizdir." rivâyeti aktarılmıştır.¹¹⁵⁴

xxv. *Zarurî ve Kifâî Olarak İlim Tahsil Etmek*

el-Muhîtu'l-Burhânî'de "Kelâm ilmi öğrenmek hakkında tartışılmıştır."; *Fetâva'l-Hulâsa*'da sadece "Münazara" belirtilmiştir. Yine *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de "İhtiyaç fazlasını öğrenmek yasaklanmıştır." denilmiştir.¹¹⁵⁵ Ayrıca *es-Sirâciyye*'den şu nakil yapılmıştır:

Halkın kelâm öğrenmesi mekruhtur. Bize göre bunun te'vilinde münazara, cedel de vardır. Çünkü o bidatın, fitnenin yaygınlaşmasına, akidenin, aklı zayıf olan kimsenin şüpheye düşmesine, dine zarar vermek isteyenlerin taarruzuna sebep olur. Ancak Allah'ı bilmek, onun birliğini ve akaidimizi onlarla tazelediğimiz peygamberlerini bilmek yasaklanmamıştır.¹¹⁵⁶

Ebû Leys'in, "Gücüm yetseydi kader hakkında derinleşmezdim. Kader konusunda derinleşmeyiniz. Onda derinleşmek nehyedilmiştir." dediği rivâyet edilmiştir.¹¹⁵⁷ *Attâbiyye*'de "İnsanlar için, dini ilimler tahsil etmek, onlar için çalışmaktan daha iyidir." denilmiştir.¹¹⁵⁸ Ayrıca kelimada derinleşmek hususunda en-Nevâzil'de Ebû Nasîr'in şu rivâyeti aktarılmıştır¹¹⁵⁹:

Hammad b. Ebû Hanîfe'nin kelâm hakkında münazara yaptığı bana ulaştı. Ebû Hanîfe ona kelâm konuşmayı yasaklamıştır. Oğlu ona, senin de kelâm ilmi hakkında konuştuğunu gördük. Neden onu bana yasaklıyorsun? demiştir. Ebû Hanîfe, "Oğulcuğum, bizim hepimiz kelâm hakkında tartışırken arkadaşının kayması korkusundan başının üzerinde kuş taşıyan

¹¹⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 275; Md. 28783.

¹¹⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 275; Md. 28784.

¹¹⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 275; Md. 28785.

¹¹⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 275; Md. 28786.

¹¹⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 276; Md. 28787.

¹¹⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 276; Md. 28788.

¹¹⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 276; Md. 28789.

¹¹⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 276-277; Md. 28790.

kimseler gibiyiz. Ancak sizler şimdi arkadaşınızın hata yapmasını ve onu tekfir etmek istiyorsunuz. Kim kardeşinin kâfir olmasını isterse önce kendisi küfre dalmıştır.” demiştir. Ayrıca Hafız Ebû Leys önceleri Semerkand’da iken Fakîh Ebû Leys’in, “Kim kelâm ilmi ile ilgilenirse kendi ismini ulema arasından sildirsın.” demiştir. Yine Ebû Hanîfe, “Şüpheli bulunmadıkça Kelâm ilminde derinleşmek mekruhtur. Şüpheli ortaya çıkmışsa onu yok etmek gerekir. Her deniz kıyısında olanın kendisini denize atması gerekmez. Eğer atmışsa onu oradan çıkarmamız icap eder.” demiştir.

ez-Zahîriyye’de geçen Şeyh İmam Ebû Yûsûf’un rivâyeti şu şekildedir¹¹⁶⁰:

Mütakaddimin ulemasının tevhid hakkında tasnif ettiği kitaba baktım. Bir kısmını filozoflara yazdıklarını gördüm. Örneğin İshak el-Kindî, İsfârîni ve onlar gibiler. Bu, hepsinin din sınırlarının dışında olduğunu gösterir. Bu kitapları okumak, bulundurmak câiz değildir. Hiç şüphesiz onlar şüpheli ve dalâlet ile yüklüdür.

Yine devamında Mu’tezile mezhebine mensup kimseler hakkında şöyle geçmektedir:

Abdülcebbar er-Râzî, Cübbâi, Ka’bi, Nazzâm ve diğerleri gibi Mu’tezile hakkında bu alanda çok tasnif de buldum. Bu kitapları tutmak, bulundurmamak, hakkında düşünmek câiz değildir. Yine Muhammed b. Heysem gibi mücessime ekolüne bağlı kimseler bu alanda kitap tasnif etmişlerdir. Bu kitaplar hakkında düşünmek, bulundurmamak câiz değildir. Kim bunları yaparsa o bidat ehlindendir.¹¹⁶¹

Bunlara karşı olarak Eş’arî’nin yapmış olduğu reddiyeden bahsedilmiştir:

Ebû’l-Hasan el-Eş’arî, Mu’tezile mezhebine reddiye birçok kitap yazmıştır. Allah Teâlâ’nın bahsetmiş olduğu hidâyet ile reddiye yapmış, eleştirel bir kitap kaleme almıştır. Ancak Ehl-i sünnet ve’l-cemâat ashâbımızdan Eş’arî’nin isabet edemediği bazı yerleri yanlış buldular. Meselenin üzerinde duranlar onun yanlışlarını bilmişlerdir. Bu kitabı bulundurmamak, hakkında düşünmek de bir sakınca yoktur. Şâfiî ashâbının geneli Ebû Hasan’ın kabul etmiş olduğu görüşleri benimsediler.¹¹⁶²

Ebû Muhammed Abdullah b. el-Kattân’ın tasnif etmiş olduklarını da bulundurmamak da bir sakınca olmadığı, onun Ebû Hasan el-Eş’arî’den de önce ve görüşlerinin Ehl-i sünnet ve’l-cemâat’ın görüşleri ile uyumlu olduğu belirtilmiştir. Ancak yine de hataları göz önünde bulundurularak okunması kaydını eklemişlerdir.¹¹⁶³

es-Sirâciyye’de “İhtiyaç kadar ilim talep etmek farzdır. Bu bir zorunluluktur. Abdestin, namazın, diğer ibâdetlerin hükümleri, kişinin yaşamını idame durumları

¹¹⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 277; Md. 28791.

¹¹⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 277; Md. 28792.

¹¹⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 277; Md. 28793.

¹¹⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 277; Md. 28794.

bunlardandır.” şeklinde geçmektedir. Devamında “‘Bunlar dışında kalanları öğrenmek farz değildir. Ancak yine de öğrenilmesi daha iyidir. Öğrenilmediğinde bir günah olmaz.’” denilmiştir.¹¹⁶⁴

Bu hususta bölümde şu rivâyet geçmektedir:

İnsanlar, hangi ilimlerin talebinin zorunlu olduğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Mütakellim âlimleri, “‘O, Allah’ın varlığını ve birliğini, zâtı ve sıfatlarını bilme suretiyle kelâm ilmidir.’”; Fukahâ, “‘Kendisiyle helâllerin bilindiği fıkıh ilmidir.’”; Müfessirler ve Muhaddisler, “‘Kendileri ile diğer ilimlere ulaşılan Kitap ve Sünnet ilimleridir. (Tefsir- Hadis)’”; Bazıları, “‘Kulun kendi halini ve makamları bilmesidir.’”; çok azı ise “‘Kişinin samimiyeti ve nefsin arzularını bilmesidir.’” ve yine “‘Bâtın ilminin bilinmesidir.’” demişlerdir. Mutasavvıflar, “‘Tasavvuf ilminin ve tarikatların bilinmesidir.’”; Bazıları, “‘Hz. Peygamber’in ‘İslâm beş temel üzerine bina edilmiştir.’ hadisini kapsayan konuları bilmesidir.’” demişlerdir. Bu, Ebû Talib el-Mekki’nin tercihidir. Bu görüşünü Kûtü’l-Kulûb adlı eserinde zikretmiştir.¹¹⁶⁵

Ve ilim ile kastedilenin şöyle detaylandırıldığı görülmektedir:

Allah’ın kulunu yükümlü tuttuğu ilmi bilmektir. Onun üç özelliği vardır: İtikad, amel ve terk. İnsan nehrin derine ulaşması gibi kişinin düşünce ve delillendirme ile Allah’ın sıfatlarını bilmesi, Kelime-i şehadetin anlamı ile idrak etmesi, öğle vaktine ulaştığında öğle namazından önce tahareti bilmesi sonra namaz bilgisi gerekir. Bundan sonrası böyle devam eder. Ramazan ayında orucun nasıl tutulduğunu, vaktini, rükünlerini, orucu bozan şeyleri bilmesi gerekir. Bir maldan fayda elde ettiğinde zekâtı ve nisâbını bilmesi gerekir. Hac ibâdetini yapmaya gücü yeten kimsenin Mekke’ye gitmesi, bulunduğu yerde haccın emir ve yasaklarını öğrenmesi gerekir. Bu hac yapılan aya erişildiğinde olur. Aynî farz olan diğer vâcip amelleri öğrenirken de böyle hükümlerde tedricilik esastır.¹¹⁶⁶

xxvi. Fiillerin Terki

“‘Fiillerin yapılmaması yani terkine gelince, durumların değişiklik göstermesine, şahısların farklılıklarına göre değişmesi gerekir. Kötü konuşmak ya da doğru biçimde bakmak nasıl âmâ ve dilsiz birine yasaklanabilir ki? Zarureten mubah olan şeyin çoğu, diğer insanlara haramdır.’” rivâyeti ile açıklanmıştır.¹¹⁶⁷

Hüküm ve fetvâya gelince kişinin işitmiş olduğu kelime-i şehadeti zahiren söylemesi veya delil ve araştırma olmaksızın taklit etmesi yeterli sayılmıştır. Efendimiz (s.a.v), Arap toplumunu tasdik ile ikna etmiştir. Dolayısıyla ikrarın, herhangi bir delil olmaksızın olacağı söylenmiştir.¹¹⁶⁸

Kişinin Sorgulaması hakkında ise şu rivâyet nakledilmiştir:

¹¹⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 278; Md. 28795.

¹¹⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 278-279; Md. 28797.

¹¹⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 279; Md. 28798.

¹¹⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 279; Md. 28799.

¹¹⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 279; Md. 28800.

Kişinin aklına şüphe gelse, araştırarak, düşünerek, delilleri anlayarak onu gidermesi gerekir. Çünkü itikatlar tehlikeleri sever. Kelime-i şهادet'e delalet eden her türlü şüphe de tehlikeydir. Şüpheyi gidermeye yarayan her şeyi öğrenmek gerekir. Eğer aklına ölüncüye kadar İslâm hakkında herhangi bir tehlikeli düşünce gelmiyorsa, herhangi bir şey yapması gerekmez. O şهادetinden sonra ölen Müslüman gibidir. Eğer “Kur’ân mahluktur ya da kadimdir”, “Allah görünür ya da görünmez” gibi sorular aklına gelmeyen bir kimse İslâm üzere ölmüştür. Ancak bazı tehlikeli düşünceler ve görüşlerden sonra onlar hakkında bilgiyi elde etmesi gerekir.¹¹⁶⁹

xxvii. Tıp İlmi Tahsil Etmek

Bu konuda *es-Sirâciyye*'den “Bedenini hastalıktan koruyacak kadar kişinin tıp bilgisi olması müstehâbtır. İhya'nın müstehâb bölümünde, ‘İlim Çin’de dahi olsa gidiniz, alınız.’ buyrulmuştur.” rivâyeti aktarılmıştır.¹¹⁷⁰

Bir diğer rivâyette bedenın sıhhati ile ilgilenen tıp ilmini bilmenin farzı kifâye olduğu, bu işi o bölgede bir kimse üstlenmişse herkesin üzerinden sorumluluk düşeceği söylenmiştir. Vasiyet ve miras konularında hesaplamayı bilmek buna benzetilmiştir. Tıp ilmi tecrübe ve hesaplama ile öğrenildiği, akıl ile elde edildiği belirtilmiştir. Hallaçlık, dokumacılık, hacamat yapma ve siyasetin de böyle olduğu söylenmiştir.¹¹⁷¹

Buna ek olarak tıp ve matematik ilimlerinde derinleşmek vâcib olmadığı, eğer kifai miktarın üstüne bir ziyade olursa onu kuvvetlendirdiği ancak bu ilmin teferruattan olduğu ifade edilmiştir. Ve devamında dini ilimlerin bilinmesi gereken en üstün ilim olduğu şu sözlerle aktarılmıştır:

Asıl olan ilim, Allah'ın Kitabı, Resûlullah'ın sünneti, ümmetin icmâi ve sahabeın sözleridir. Çünkü sahabe vahyin muhatabıdır. Kendinden sonrakilere yardım edebilmek için olaylara nasıl karine getirildiğini öğrendiler. Bu sebepten ötürü ulema onlara uymayı, sözlerini tutmayı düşündüler. Tüm bunlar işitme ve öğrenme yoluyla olmuştur.¹¹⁷²

Bilinmesi gerekli önemli alet ilimleri ise şu rivâyette belirtilmiştir:

Şer’î ilimleri elde etmeye yarayan alet ilmi olan dil bilimlerini, nasihi ve mensuhu, usul-u fıkıh konularından olan âmm ve has lafızları, kırâati ilimlerini, meharic-i huruf ilimlerini, hadis ilmini ve tafsilatlarını, sahabe sözlerini, onların isimlerini ve onların ravilerini, mürsel ve müsnedi, zayıf ve sahihi bilmenin hepsi farzı kifâyedir.¹¹⁷³

¹¹⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 279-280; Md. 28801.

¹¹⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 278; Md. 28796.

¹¹⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 280; Md. 28802.

¹¹⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 280; Md. 28803.

¹¹⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 280; Md. 28804.

Anlaşmazlıkların önlenmesinin hükümlerini, valilerin yönetimini, fıkıhta bir mezhebe katıldığında yaratılmışlar arasında itidalli olmayı bilmenin farzı kifâyeden olduğu söylenmiştir. Adâletle hükmetse, doğruluk ve eşitlik üzerinde hareket edildiği takdirde anlaşmazlıklar giderilir. Böylece sultanın ve kâdının kapısı boşalır. Ancak insanlar arzularıyla hareket etmeleri halinde husumetler çoğalır. “Fakîh olan kimse, insanların yönetiminde, kontrol altında tutulmalarında, dünya işlerinde istikametlerini düzenlemelerinde sultanın danışmanı valilerin yol gösterenidir.” denilmiştir.¹¹⁷⁴

İbadetler, yükümlülükler, helâller ve haramlar konularını bilmeye gelince bunlar cezalar, hadler, diyetler, hilelerin üzerinde temel konulardır. Büyük bir belde bir âlimin olması yeterlidir.¹¹⁷⁵ Fetvâ ilmi hakkında da şu şekilde açıklama yapılmıştır:

Bunlar ahiret ile ilgili ilimlerdir. Bunlar din ve dünya işlerinin istikametini sağlamak içindir. Çünkü dünya ahiretin tarlasıdır. Bu din ilimlerini bilmek, tevhid konularından olan dinin asıllarını, Bari’nin (c.c.) sıfatlarını bilmenin aksine dinin iyileştirilmesine vesiledir. Bu sebeple fetvâ ilmi farz-ı kifâyedir. Bunun üzerine şöyle deriz, eğer bir kimse ihtiyaç olmaksızın fetvâ sorup ona tabi oluyorsa bu adam mal ve şöhret talep ediyordur.¹¹⁷⁶

Kelâm ilmine gelince, selef âlimleri bu ilimle ilgilenmemişlerdir. Hatta onunla ilgilenen kimseleri bidat ve boş iş ile uğraşanlar olarak görmüşlerdir. İçlerinde şüphe bulunan bir grup kimse olduğunda, Müslümanlardan bir grup kimse bu şüpheleri ve bidatleri yazılı ve sözlü olarak gidermek için ortaya çıkabilir. Bu zaruri hükümle bu ilim ile meşgul olunması câiz olur yoksa farzı kifâyedir.¹¹⁷⁷

Mükaşefe ilmine gelince, öğrenme ve öğretme ile elde edilmez. Allah’ın bahsetmiş olduğu mücahedeye karşılık hediye olarak verildiği söylenmiştir. Öyle ki Allah, Bizim yolumuzda cihad edenlere muhakkak ki biz yolumuzu gösteririz.’ buyurmuştur.¹¹⁷⁸ Resûlullah (s.a.v), binlerce sahabeyi bu şekilde sıkıca yanında tutmuştur. Hepsisi de Allah’ı bilenlerdir. Resûlullah (s.a.v) hepsini övmüştür.¹¹⁷⁹

İlm-i nucûm (Astronomi) ilmi ve benzerlerini öğrenmek pek hoş karşılanmadığı vurgulanmıştır. Bu konuda Resûlullah’tan şöyle rivâyet edilmiştir:

¹¹⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 281; Md. 28805.

¹¹⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 281; Md. 28807.

¹¹⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 281; Md. 28806.

¹¹⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 281; Md. 28808.

¹¹⁷⁸ Ankebût Sûresi, 69. Âyet.

¹¹⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 281-282; Md. 28809.

İnsanların etrafında toplandıkları bir kimse ile karşılaştı. Onun kim olduğunu sordu. Âlim bir zât dediler. Hangi ilimde âlim diye sordu? Şiir ve Arap ensâbı hakkında dediler. Bunun üzerine: ‘Bilmesi fayda bilmemesi zarar vermeyen bir ilimdir. Şüphesiz ilim, muhkem olan âyetleri, kaim olan sünneti ya da mirasta adil paylaşımı bilmektir.’ buyurdu.¹¹⁸⁰

Felsefe, mühendislik ilmine gelince, bunlar ahiret ilimlerinden uzak, bu alanda çalışmalar yapmanın dünya hayatını ahirete öncelemek olduğu söylenmiştir.¹¹⁸¹

Câmiu'l-Cevâmi’de “Sakinabilmek için günahları bilmek câizdir.” fetvâsı verilmiştir.¹¹⁸²

el-Muhîtu'l-Burhânî’den aktarıldığına göre münazara yaparken çarpıtmak, hile yapmak câiz midir? diye sorulmuş ve “Eğer tartışan hoca, irşad eden ya da inatçı olmayan inatçı bir kimse ise câiz değildir. Eğer tartışmacı inatçı bir kimse ise ve bu tartışmadan uzaklaştırmak istiyorsa câizdir. Bilakis her hileyi kendinden uzaklaştırmak için yapar.” cevabı verilmiştir.¹¹⁸³

Hişâm Nevâdir’inde demir çivi ile nalın tamiri için şöyle demiştir:

Ali b. Ebû Yûsuf’u demir çivi ile iki nalını tamir ederken gördüm. Ona ‘Bu demir çivileri kullanmada bir sakınca görüyor musun?’ dedim. ‘Hayır, görmüyorum.’ dedi. ‘Sufyan ve Sevr b. Yezid bunu kerih görüyorlar.’ dedim. Çünkü bu ruhbanların nalınlarına benziyor. Ebû Yûsuf, ‘Resûlullah (s.a.v) hayvan kılı ile dikilmiş nalınları giyerdi. O ruhbanların giydiklerindendi.’ demiştir. Böylece, ibâdetlerin doğru olup zarar görmemesine ilişkin benzerlik konusuna, bu nevi hükümlere işaret etmiş oldu.¹¹⁸⁴

xxviii. Ter Silmek İçin Mendil Taşımak

Ter silmek için taşınan mendili kerih görülmüştür. Bu konuda şu rivâyet nakledilmiştir:

Ashabımızdan, onun keraheti mendilin değerli olmasından dolayıdır diyenler olmuştur. Ancak mendil olan şey kıymeti olmayan bir bez ise o zaman mekruh olmaz. Onlardan her durumda kerih olur diyenler vardır. Sümüklü mendil bulundurmak da mekruhtur. Yüz silinen mendil pis sayılır. Müslümanlar arasında bu konuda da görüş beyan edenler olmuştur.¹¹⁸⁵

¹¹⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 282; Md. 28810.

¹¹⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 282; Md. 28811.

¹¹⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 282; Md. 28812.

¹¹⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 282; Md. 28813.

¹¹⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 282-283; Md. 28814.

¹¹⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 283; Md. 28815.

Kim büyüklenme için bir şey yaparsa bu mekruhtur ve bidattır. Bunu ihtiyaç için yaparsa mekruh olmadığı söylenmiştir. Bu bağdaş kurup oturma ve yaslanma ile kıyaslanmıştır. Eğer bir kimse bunu büyüklenme ve kibirden dolayı yapıyorsa kerih görülmüştür. Ancak bunu bir ihtiyaç sebebiyle yapıyorsa mekruh olmamaktadır.¹¹⁸⁶

xxix. Yemekte Kâğıt ile Eli Silmek

Bu minvalde “Hakim’den, velime yemeğinde parmakları silmek için kâğıt kullanılmasını mekruh gördüğü aktarılmıştır. Bu konuda çok tutucuydu. Bunu yapan kimseyi ağır bir üslupla azarlardı.” rivâyeti aktarılmıştır.¹¹⁸⁷ Günümüzde peçete ve ıslak mendil kullanımını düşününce bu rivayet makul gelmemektedir. Ancak işin hem israf hem de temizlik boyutu düşünülünce gelen rivayeti iyi değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim her ıslak mendilin temizleyici olduğu hususunda bir ihtilaf vardır.

xxx. Hatırlatma Amacı ile Parmağa Yüzük Bağlamak

Bir kimsenin baş parmağına ya da yüzük parmağına hatırlatma amacıyla ip bağlamasında bir sakınca yoktur. Resûlullah (s.a.v), ashabından bazılarını bu konuda doğrulamıştır.¹¹⁸⁸

xxxi. Domuzun Derisinden, Kılından, Kemiklerinden Faydalanmak

Ebû Hanîfe, “Domuzun kendisinden, derisinden ve ayakkabı yapmak için kullanılan kılı hariç diğer yerlerinden faydalanılmaz.” demiştir. Ebû Yûsuf, “Domuzun kılından yararlanmak da mekruhtur.” demiştir. Zahir olan görüş Ebû Hanîfe’nin görüşüdür. *el-Hulâsa*’da “Domuzun kemiklerinden ilaç yapmak da mekruhtur.” denilmiştir.¹¹⁸⁹

xxxii. Kötülük Yapan Bir Kimseyi Uyarmak Hakkında

el-Yetîme’de “Kötülük yaptığı görülen bir kimseyi uyarmanın gerekliliği hakkında soruldu. Muhtesibin izni olmaksızın o kimseyi uyarsa muhtesip o uyarın kimseyi uyarır mı uyarır mı? Evet, ancak o kötülük giderildikten sonra uyarır.” denilmiştir.¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 283; Md. 28816.

¹¹⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 283; Md. 28817.

¹¹⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 283; Md. 28818.

¹¹⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 283-284; Md. 28819.

¹¹⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 284; Md. 28820.

xxxiii. Fetvâ Neye Göre Verilir?

Bu konuda “Şâfiî bir kadın hayzının on birinci gününde Hanefî olan eşi ile birlikte olabilir mi?” diye soruldu. Müfti, “Fetvâ isteyen kimsenin mezhebine göre değil, kendi mezhebine göre fetvâ verir.” örneği verilmiştir.¹¹⁹¹ Buna göre fetvâ verilirken kişilerin kendi mezhebi dikkate alınmaktadır.

xxxiv. Sahibi Bilinmeyen Malı Satın Almak

el-Mudmarât’ta geçtiğine göre “Başkasının olduğunu söylemeden bir kimse bir şeyi satsa ondan o şey satın alınabilir. Eğer bu kimse güvenilir olmayan biri ise ve kendisi bu malın bir benzerine sahip olmadıkça bu şeyi satın almaktan sakınmak gerekir.” denilmiştir.¹¹⁹²

“Bir kimse câriye yahut giysi satın alıp câriye ile birlikte olsa veya giysiyi giyse sonra farkına varsa müşteriye herhangi bir günah var mıdır?” diye sorulmuş Ebû Hafs, İmam Muhammed’in cimâ’ ve giyinmek haram olur ve o kimse günah kazanır dediğini rivâyet etmiştir. Ebû Yûsuf, “Câriye ile birlikte olmak haramdır. Çünkü o kişi câriyenin orada bulunmasında sorumludur.” demiştir.¹¹⁹³ Yine buna benzer bir örnek *el-Muhîtu ’l-Burhânî*’den “Bir kadın evlense ancak sonradan başkası ile nikahlı olduğu ortaya çıksa, evlenmiş olduğu kişi de onunla birlikte olmuş olsa yine bu kıyas üzere hüküm verilmesi gerekir.” şeklinde aktarılmıştır.¹¹⁹⁴

xxxv. Dünyalık Soru Sormak ve Böyle Yerlerde Oturmak

el-Hulâsa’da “Vaizin bulunduğu mecliste insanlara kendisi için bir şeyi sorması helâl değildir. Çünkü bu bilgi ile o dünyalık elde etmiştir.” ifadesi geçmektedir. *el-Mültekat*’ta Fakîh’in, “Ulemamız halk arasında oturmayı kerih görmüşlerdir. Ancak ben zamanımızda vâcip olarak görüyorum. Çünkü Semerkand uleması genel meclislerdeki dâimî dışında başka bilgileri bilmiyorlar.” dediği nakledilmiştir.¹¹⁹⁵

¹¹⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 284; Md. 28821.

¹¹⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 284; Md. 28822.

¹¹⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 284; Md. 28823.

¹¹⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 284; Md. 28824.

¹¹⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 284; Md. 28825.

xxxvi. Ayakta Tuvalet Yapmak

el-Muhîtu 'l-Burhânî’de geçtiğine göre Fakîh Ebû Leys, “Bazı insanlara ayakta tuvalet yapma ruhsatı verilmiştir.” demiştir. Bazı âlimler özür durumu dışında onu kerih görmüşlerdir.¹¹⁹⁶

xxxvii. Kurbanda Horoz/Tavuk Keskemek

Kurban günlerinde kendisine kurban düşmeyen kimsenin horoz veya tavuk kurban etmesi kesilebilecek hayvanlara benzememesinden dolayı mekruhtur. Şeyh İmam es-Saffâr, *Beyânü 't-Tevhîd* adlı kitabında, “Bu Mecûsîlerin adetlerindendir.” demiştir.¹¹⁹⁷

xxxviii. Âlime Beytûlmalden Pay Var Mıdır?

Nasîr b. Yahya’ya nispet edilerek Muhammed b. Hasan’ın “Âlime beytûlmalden bir pay yoktur. Çünkü âlimler, peygamberlerin varisleridir.” dediği rivâyet edilmiştir. *el-Muhîtu 'l-Burhânî*’den aktarılan Allah Teâlâ’nın, “De ki: Sizden akrabalık sevgisinden başka bir karşılık istemiyorum.”¹¹⁹⁸ buyurmuş olduğudur. Bu konuda *el-Hâvî*’de “İnsanların, fakîhler, muhtesipler, din adına çalışanlar için yetecek kadar olanı vermeleri gerekir. Çünkü onların beytûlmalden hakları kesilmiştir. Eğer onlar ilim öğrenmeyi bırakıp kazanç peşine düşerlerse, insanlar arasında cehalet ortaya çıkar.” şeklinde sorumluluğu halka yükleyen bir ifade geçmektedir.¹¹⁹⁹

Ayrıca bölgenin hocasına yardım etmek hususunda “Köy halkı insanlardan tohumları topladılar. Kendi hocaları için onu ektiler. Elde edilen mahsul asıl toprak sahiplerininidir. Hocaya tohumlar verilmediği takdirde mahsuller hocanın olmaz.” rivâyeti aktarılmıştır.¹²⁰⁰

Beytûlmalden hak sahibi olanlar ile ilgili meselede, “Ali (r.a.), her okuyan kimsenin iki yüz dinar ya da bin dirhem hakkı vardır. Dilerse bu dünya da dilerse ahirette alır.” rivâyeti de geçmektedir. *en-Nevâzil*’den ise “Nasîr’e Yahudi ve Hristiyanların kürklerinden kolluklar giyilmesi soruldu. Eğer üzerinde necaset bulunmuyorsa onu

¹¹⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 284-285; Md. 28826.

¹¹⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 285; Md. 28827.

¹¹⁹⁸ Şûrâ Sûresi, 23. Âyet

¹¹⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 285; Md. 28828.

¹²⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 285; Md. 28829.

yıkamadan kullanabilir. Bazıları, “Bunların giyebileceğini umuyoruz.” dedi.” rivâyeti nakledilmiştir.¹²⁰¹

xxxix. Sefere Çıkan Mücahidler İçin Beytûlmalden Pay

el-Muhîtu 'l-Burhânî’de sefere çıkan akıncılar için beytûlmalden pay vardır. Ayrıca burada bir başka hususa daha değinilmiştir o da şöyledir:

Eşinin evindeki kadın, efendisinin evindeki kadın köle, evde buğday ve unu gibi biriktirilmiş yiyecekten yediremez, tasadduk edemez. Ancak birikmiş olmayan yiyecekten tasadduk etmeye gelince bir durumda olabilir. Eşin yahut efendinin onlara açıkça izni olmazsa, eşin ve efendinin izni örf ve âdete göre olmuş olur.¹²⁰²

xl. Akan Nehir ile Gelen Odunu Kullanmak

Akan nehirde bulunan odunun alınması, bulunduğu anda kıymetli ise ondan faydalanılması câizdir.¹²⁰³

xli. Muhtaç Olanlara Yardım Etmek

Çocuğunun malına muhtaç baba, eğer yerleşik hayatta ise buna fakirliği dolayısı ile muhtaçtır. Çocuğunun malından herhangi bir şey tasadduk etmeden yiyebilir. Eğer seferde ise fakirliği dolayısı ile değil yiyeceği olmamasından dolayı muhtaçtır. Bilakis o varlıklı sayılır. Aldığının kıymetini vermek şartı ile çocuğunun malını yiyebilir. Bu kolaylığın sınırlandırılması, bunlardan sadaka vermesinin helâl olmamasıdır.¹²⁰⁴ Bu konuda İmam Muhammed Kitâbü'l-Kesb’te şöyle rivâyet etmiştir:

İstedğinde ya da evden çıkamadığında muhtaçları doyurmak diğer Müslümanlara farzdır. Bu mesele iki durumu içerir. Birincisi, eğer muhtaç kişi evden çıkmaktan aciz ise durumunu bilen herkesin onu evden çıkabilecek ve ibâdetlerini yapabilecek kadar ölünceye kadar doyurması şarttır. Halinden haberi olmayıp kimse onu yedirmezse, hepsi günahı ortak olurlar. Durumdan haberi olan kimsede verecek bir şey olmayıp diğer insanlara haber verebilecek kadar hali olan kimse bunu sorumluluğunu yüklenir. Eğer bundan imtina ederse hepsi günahı ortak olurlar. Ancak içlerinden bazıları duruma el atar ve yardım ederlerse diğerlerinin üzerinden sorumluluk düşer.¹²⁰⁵

¹²⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 285; Md. 28830.

¹²⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 285-286; Md. 28831.

¹²⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 286; Md. 28832.

¹²⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 286; Md. 28833.

¹²⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 286; Md. 28834.

b. İkinci Kısım

Yukarıdaki son mesele ile bağlantılı olduğu halde ayrı bir kısımda ele alınan bu mesele burada tek kalmıştır ve şöyledir:

Muhtaç olan kimsenin dışarı çıkmaya gücü yetiyor ancak para kazanmaya yetmiyorsa yine de evden çıkması gerekir. Bu kimsenin durumunu bilenler, onun için yapabilecekleri varsa yerine getirirler. Eğer muhtaç olan kimsenin para kazanmaya gücü yetiyorsa bir gelir elde eder. Dilenmesi, insanlardan istemesi helâl olmaz.¹²⁰⁶

c. Üçüncü Kısım

Bu bölüm de yine yukarıdaki konu ile bağlantılı bir mesele ile başlamıştır. Buna göre muhtaç kişi para kazanmaktan aciz olup evden çıkmaya gücü yeterse kapı kapı dolaşıp bunu takati tükeninceye kadar yapar ve bu şekilde ölürse Allah katında günahkâr olur.¹²⁰⁷

i. Sadaka Vermek

Veren alandan daha üstündür, demişlerdir. Bu mesele üç durum üzerine şekillenir. Birincisi, verenin bunu vacibi yerine getirmek ve alan kişinin de para kazanmaya gücü yetip muhtaç olduğu durumdur. Bu durumda veren ittifakla üstündür. İkincisi, verenin de alanın da bağışçı olduğu durumdur. Veren kimsenin durumu bellidir. Alan kimsenin ise para kazanmaya gücü yeter. Bu durumda veren kişi daha üstündür. Üçüncüsü, veren kimsenin bağışçı olması ve alan kimsenin para kazanmaktan aciz olması şartı olduğu durumdur. Ehl-i fık'h'a göre bu durumda da veren daha üstündür. Ehl-i hadîs'e göre “Burada alan daha üstündür.” demişlerdir.¹²⁰⁸

el-Hulâsa'da ise “Yoksullara tasadduk edildiğinde israf ediyorlar ve ısrarla dileniyorlarsa, o kimse onların bu sıfatlara haiz olduklarını bizâtihi görmedikçe sorumludur.” rivâyeti geçmektedir.¹²⁰⁹

¹²⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 287; Md. 28835.

¹²⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 287; Md. 28836.

¹²⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 287; Md. 28837.

¹²⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 288; Md. 28838.

ii. Kritik Cerrahi Uygulama

Nevâdiru İbn Semmâa'da geçen rivâyete göre Ebû Yûsuf, “Göz ve çevresinde beze misali yağ kisti ya da çıkarmak istediği bir taşı olan bir kimsenin ölüm endişesi olması durumunda, bunun başkası tarafından yapılmış ve başarılı olduğu duyulmuş ise bunların yapılmasında bir sakınca yoktur.” demiştir.¹²¹⁰

el-Hâniyye'de geçtiğine göre böbrek taşı olduğunda mesanenin yarılmasında bir sakınca olmamaktadır. *el-Keysâniyyât*'ta zor ameliyatlarda, büyük yaralarda, mesanede taş bulunması durumları illetir. ‘Ölebilir de başarılı da olabilir yahut başarılı olur, ölmez tedavi olur; hiçbir şekilde başarılı olmaz, tedavi edilmez masada kalır.’ gibi ihtimaller söylenirse elin kangren olmuş yerden kesilmesi mubah olur.¹²¹¹

Başka bir örnek mesele de bir kimsenin fazla olan parmağını ya da başka bir organını kesmek istemesi durumudur. Nasîr'in, “Kişinin kanaatine göre kesildiğinde ölümle sonuçlanacağı ağır basıyor ise kesmez. Çünkü kişi ölüme maruz bırakılmış olur. Kanaatine göre başarı ile sonuçlanacağı biliniyorsa o zaman bu işlemi yapabilir.” dediği nakledilmiştir.¹²¹² Buna benzer bir diğer husus da şöyle nakledilmiştir:

Bir kadın yahut erkek çocuğunun fazla olan parmağını kesmiş olsalar, bazıları, tazmin etmesi gerekmez demişlerdir. Ancak anne babanın dışındaki birisi bunu yapmış olsa ve parmak zarar görse bu kimsenin onu tazmin etmesi gerekir. Bazıları ise anne ve babanın parmağı kesmeye hakkı yoktur. Kestiklerinde elde bir güç kaybı olursa o zaman tazmin etmeleri gerekir. Tercih edilen görüş kasıt olmadıkça ve eldeki güç gitmedikçe birincisidir.¹²¹³

iii. Şehirden Gelen Haberleri Takip Etmek

el-Muhîtu 'l-Burhânî'den aktarıldığına göre şehirdeki yeni haberleri elde etmede bir sakınca yoktur. Maslahat görüldüğünde bu tercih edilen görüştür. *en-Nevâzil*'de “İbrahim haber elde ederdi, haber vermezdi.” şeklinde bir nakil yapılmıştır.¹²¹⁴

¹²¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 288; Md. 28839.

¹²¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 288; Md. 28840.

¹²¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 288; Md. 28841.

¹²¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 288; Md. 28842.

¹²¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 288; Md. 28843.

iv. Kadının Hamurlu Ellerini ve Kollarını Yıkaması

Bir diğer husus *el-Mültekat*'ta geçtiği üzere kadının hamurlu ellerini ve kollarını yıkamasında bir sakınca olmamasıdır.¹²¹⁵

Tasadduk Edilen Malın Yenmesi ya da Varlıklı Olunduğunda Kullanılması

el-Muhîtu'l-Burhânî Zengin fakire olan kimseye tasadduk edeceği şeyi yediğinde, fakir ona bunu yediği sırada mubah kılsa ulemanın ihtilafı vardır. Hiç şüphesiz fakirin mülkü zenginin mülküdür, bir sakıncası olmaz.¹²¹⁶

Yolda kalmış kimselere tasadduk edildiğinde, kendi malına kavuştuğunda verilen sadaka kendisinde bulunuyorsa bunu yemesinde bir sakınca yoktur. Yine kendisine tasadduk edilen fakir, zenginleşse ve verilen sadaka hala onda olsa bu sadakadan yemesinde bir sakınca yoktur.¹²¹⁷

v. Varisi Olmayan Kimsenin Teçhiz ve Tekfini için Mallarının Satımı

Varisi olmayan kimsenin mallarını yerleşik hayatta komşuları yahut seferde yoldaşları teçhiz ve tekfin işleri için satarlarsa buna hakları vardır.¹²¹⁸

Vedîati'l-Uyûn'da geçtiğine göre Nasîr b. Yahya, Ebû Süleyman el-Cüzcânî'nin "Muhammed b. Hasan'ın yanında kimsesiz biri vefat etti. İmam Muhammed kitaplarını sattı." dediğini rivâyet etmiştir. Devamında "Ben de Ebû Süleyman'a 'O dönemde İmam Muhammed kâdî değil miydi diye sordum. Hayır, cevabını vermiştir."¹²¹⁹

Seferde Vekî' b. Harâc'ın arkadaşının vefat ettiği aktarıldı. Vekî' mallarını, kitaplarını sattı. Ve 'Allah işleri bozan kimse ile düzelteni bilir.' âyetini¹²²⁰ okudu.¹²²¹

Bir diğer rivâyette Fakîh Ebû Ca'fer el-Hinduvânî'den şöyle aktarılmıştır:

Mahallede ölen kimse için mahalle halkı o kimseye kefen almak için dirhem toplarlar. Kefen alırlar, o kimseyi kefenlerler. Dirhemlerden onun adına verirler. Eğer o kimsenin yakınları veya komşuları varsa sohbetlerinin ya da yakınlıkları hakkı için o kimsenin kefenlenmesini yaparlar. Eğer toplanan paradan arta kalan olursa onlara verilir. Eğer bilinmiyorsa oradakiler

¹²¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 288; Md. 28844.

¹²¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 288-289; Md. 28845.

¹²¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 289; Md. 28846.

¹²¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 289; Md. 28847.

¹²¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 289; Md. 28848.

¹²²⁰ Bakara Sûresi, 220. Âyet.

¹²²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 289; Md. 28849.

kendi aralarında bu parayı kullanıp yerler. Eğer bunu yapmazlarsa vereselerine verirler. Eğer vereselerine de verilmezse bu mahallenin ölmüş fakirleri için kullanılır. O kimsenin kefeni için kullanılabilir. Onların aralarında veresesi ya da komşusu yoksa, o kimse mahalle halkı arasında ölmüş garib bir kişidir. Onun tekfin işleri için para ortaya koyarlar. Toplanan paraları ölüye ve kalanları da muhtaçlara harcadıklarını gördüm.¹²²²

el-Hâvî'de geçen rivâyette Ebû Bekir'e ölümü temenni eden kimse hakkında "Bu mekruh mudur?" diye sorulmuştur. "Geçim darlığı sebebi, düşman arasında kalması, malının elinden gitmesi ya da bunun gibi bir sebep ile ölümü temenni etmesinin o kimseye mekruh olduğunu, zamanında insanların değişmesi ve kendisinin günaha girmesinden korktuğu için ölümü temenni etmesinde bir sakınca olmadığını söylemiştir."¹²²³

vi. Kâbe'nin Örtüsünün Birine Verilmesi

Câmiu'l-Cevâmi'de Kâbe'nin örtüsü verilen kimse hakkında, "Eğer bu örtü eski olup kıymeti yoksa câizdir. Ancak yeni ve kıymetli ise câiz değildir." şeklinde rivâyet geçmektedir.¹²²⁴

vii. Anne, Kız ve Kız kardeş ve Eşin Yanına Girme Adâbı

Ebû Hanîfe'nin ve Ebû Yûsuf'un, "Anne, kızı ve kız kardeşin yanına köle gibi izinsiz girilemez. Ancak eşin yanına girerken selam verir, izin istenmez." dedikleri rivâyet edilmiştir.¹²²⁵

viii. Yiyecek Yemeği Olmayan Kimsenin Durumu

el-Yetîme'de geçtiğine göre yiyecek yemeği olmayıp aç kalan, arkadaşının yemeği olup ondan istediği halde ona vermediği, o kimseden açlıktan ölene kadar zorla yemek almayan bir kimse hakkında "O kimse sevap alır mı yoksa kıymetini ödemek karşılığında ikrahla alması mı gerekirdi?" diye soruldu. "Bilakis sabrı sebebi ile sevap kazanır." demişlerdir.¹²²⁶

¹²²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 289-290; Md. 28850.

¹²²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 290; Md. 28851.

¹²²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 290; Md. 28852.

¹²²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 290; Md. 28853.

¹²²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 290; Md. 28854.

ix. Çıplak Durmak Hakkında

İçinde bir banyosu olan insanlar burada kasık bölgesi temizliğini yaptığı ve izarlarını geri katladıkları küçük bir ev hakkında “Bunları yaparken bu kişi burada çıplak olabilir mi?” diye soruldu. “Kısa bir müddet için câizdir.” demişlerdir. Yine aynı konuda Ebû'l-Fazl el-Kirmânî'ye sordular. “Bir sakıncası yoktur.” dedi. Babama sordum. “Günah kazanır.” dedi. Rehberim olan babamın amcasına boş vaktinde çıplak duran kimse hakkında “Azaba duçar olur mu?” diye sordum. “Böyle yapmaması evladır. Ancak yaparsa da bir sakıncası olmaz.” dedi.¹²²⁷ Bu rivâyet, Bir kimsenin kendisine helâl olan ve helâl olmayan kimselere bakışı hakkındaki meselelerin ele alındığı bölümde kişisel temizlik başlığı altında *el-Yetîme*'den aktarılan rivâyet ile benzeşmektedir. Buradaki rivâyetin, *el-Yetîme* müellifinin aktarmış olduğu kaynağa ait olduğunu düşünmekteyiz.

Veberî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Evinde zaruri bir durum olmaksızın avret yerini açan kimse hakkında soruldu. O mekruhtur demiştir. Bu benim söylediğimi teyit ediyor. Kâdî'l-kudât, bir sakıncası olmaz demiştir.”¹²²⁸ Bir diğer örnekte Ebû Nasr ed-Debûsî'ye açık alanda akan suda ya da başka bir yerde çıplak bir şekilde yıkanan kimse hakkında “Bu durum mekruh mudur?” diye soruldu. “Mekruh değildir.” dedi.¹²²⁹

x. Üç Talak ile Boşama

Bu konuda *ez-Zehîra*'da, Abdullah b. Mübârek'in Ebû Hanîfe'den, “Bir kimse karısını üç talak ile boşarsa, kadının o kimse ile görüşmeme hakkı vardır.” rivâyeti nakledilmiştir.¹²³⁰

Ebû Yûsuf'un *el-Emâlî*'sinin Bîşr rivâyetinde şöyle geçmektedir:

Bilinen bir kadın ile evlenen bir kimse kayboldu, şahitler de bu durumu bilseler ve kadını boşadığına dair bir iddianın bulunmadığı bu durumda Ebû Hanîfe “Kadının nafaka ya da herhangi bir karşılık mal hakkı yoktur. O eşi ya da diğer eşi arasında bir fark yoktur.” demiştir. Ebû Yûsuf ise “Mutlak bir şey olduğunda ona şahit olunuz ya da şahitlerden bir grubu şahit tutunuz. Fukahâ kocanın kaybolduğunu ilan edebilsin. Eğer tanınmıyorsa, Kâdî ikisini de tanımıyorsa haklarında soruşturur. Haklarında şahitlik eden iki kişi dışında halk buna şahitlik etmezlerse bu konuda Ebû Yûsuf'un görüşü, Ebû Hanîfe'nin görüşü gibidir.” demiştir.¹²³¹

¹²²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 291; Md. 28855.

¹²²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 291; Md. 28856.

¹²²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 291; Md. 28857.

¹²³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 292; Md. 28858.

¹²³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 292; Md. 28859.

xi. Mefkûd Kocanın Karısını Boşayacağı İddiası

Bu konuda *el-Müntekâ*'dan “Bir kadın eşi kaybolduğunda eşinin onu boşayacağını iddia ederse bu mesele iki şekilde incelenir. Eğer kâdî onun eşini tanıyan bir kadın olduğunu biliyorsa kadını nikahtan men eder. Eğer bilmiyorsa kâdıya beyyine sunulur. Koca buna itiraz edemez.” rivâyeti aktarılmıştır.¹²³²

xii. Müşrik Çocuklarının Ahirette Durumu

Câmiu'l-Cevâmi'den aktarılan rivâyette Ebû Hanîfe'nin, “müşrik çocuklarının öldüklerinde cennette mi yoksa cehennemde mi olacaklarını bilmiyorum. Ancak, Allah'ın günahsız kimseyi cezalandırmayacağını biliyorum.” rivâyeti nakledilmiştir. İbn Mukatil ise “İlim ile meşgul olmak, beş bin kere ‘Kul Huvallahu Ehâd’ı okumaktan daha faziletlidir.” demiştir.¹²³³

xiii. Ölünün Arkasından Sadaka Vermek ve Dua

Yaşayan kimselerin sadakası ve duası ölünün ruhuna ulaşır. Daha faziletli olanı, kişinin kendisine sonra neslinden gelenler için infak edilmesidir. Arta kalan tasadduk edilir. Yiyeceğinden fazlası günahkâr kimseye verilmez.¹²³⁴

xiv. Nişanlılık Sürecinde Görüşmek

Nişanlı kimseye yemek götürmek, ilk gün -onlarla birlikte yemek çeyiz hazırlıkları olduğu için- câizdir. Ancak sonrasında mekruhtur.¹²³⁵

xv. Karşılıklı Yemin

el-Muhîtu'l-Burhânî'de Boşama ve köle azâdında yemin ve ağır yeminleşmeden bahsedilmiştir. *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da “Bazı âlimler buna ruhsat vermişlerdir.” şeklinde zikredilmiştir. Sadrüşşehîd el-Kebîr Hüsâmüddîn'in tercihi ruhsat vermeme yönündedir. Fetvâda “Bu konudaki görüş için kâdıya gidilir.” şeklinde yazmaktadır.¹²³⁶

¹²³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 292; Md. 28860.

¹²³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 292-293; Md. 28861.

¹²³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 293; Md. 28862.

¹²³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 293; Md. 28863.

¹²³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 293-294; Md. 28864.

xvi. Ev Sahibinin Kiraya Verdiği Eve Girmesi

Bir kimse kiraya verdiği eve girebilir. Kiracıya evin durumuna bakması için teslim eder. Evde atılmasını istediği şeyleri kiracıya sorarak atar. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre izni olmaksızın atar. Ebû Hanîfe'ye göre kiracının izni olmaksızın eve giremez.¹²³⁷

xvii. Cehri Zikir Yapanlar Hakkında

Serikati'l-Asl'da Fakîh Ebû Ca'fer'e vird okuyan ve sonrasında açıkça tekbir getiren bir grup hakkında soruldu. "Eğer bununla şükür murad ediyorsa bir sakıncası yoktur." demiştir.¹²³⁸

xviii. Namazlardan Sonra Tekbir Getirmek

Namazdan sonra namazı belli etmek için tekbir getirmek mekruhtur. Bu bidattır. Ribatlarda tekbir getirilmesi güç göstergesi ise mekruh değildir. Ancak endişe anında olur. Ribat mescitlerinde tekbir getirirlerse, endişeli bir durum yoksa mekruh olur.¹²³⁹

xix. Teşrik Günlerinde Cehri Tekbir Getirmek

Fakîh Ebû Ca'fer (r.a.) "Şeyhim Ebû Bekir'i şöyle derken işittim. İbrahim'e teşrik günlerinde çarşıya doğru açık bir şekilde tekbir getirilmesi hakkında soruldu. Bu tekbirler canlılık içindir." demiştir. Ebû Yûsuf, "Câizdir." demiştir. Fakîh ise, "Ben insanlara onu yasaklamam." demiştir.¹²⁴⁰

xx. Umuma Açık Nehrin Kenarında Ağaç Dikme

Bu konuda Fakîh Ebû Nasr, "Bir kimse umuma açık nehrin kenarında ağaç dikse zararı olmaz. Böylece ona mubah olur. Müslümanlardan bir kimse bunları söküp vakfetmek isterse vakıf malı olur. Ashabımızın görüşüne göre bu böyle olmaz." demiştir.¹²⁴¹

¹²³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 294; Md. 28865.

¹²³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 294; Md. 28866.

¹²³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 294; Md. 28867.

¹²⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 294; Md. 28868.

¹²⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 294; Md. 28869.

xxi. İnsanın Sahip Olduğu Su, Yemek Gibi Hayati İhtiyaçlara Sahip Olması

Ebû Nasr, “İnsanın sahip olduğu, yemek, testideki su gibi şeylerin hepsi câizdir. Zaruret halindeki bir kimse sahip olacağı şeyi silah kullanmadan savaşabilir. Kuyu suyuna sahip olmak için ya da ona benzer şeylerde, silah kullanarak ya da kullanmadan savaşır.” demiştir.¹²⁴²

Bir diğer hususta, el-Yetîme’den aktarıldığına göre Ebû’l-Fazl el-Kirmânî’ye dokumacıların kullandığı un ve terzilerin kullandığı mendiller hakkında “Bunlar mazur görülebilir mi?” diye sorulmuştur. “Bir sakıncası yoktur.” demiştir. Yine bu konuda Ali b. Ahmed’e sorulmuştur. “Bana hoş gelmiyor, ondan sakınmayı daha doğru buluyorum.” demiştir.¹²⁴³

xxii. Kirpikleri Beslemesi İçin Çiğnenmiş Ekmek Kullanmak

Ebû Hâmid’e kirpikleri beslemesi için “Çiğnenmiş ekmek kullanılması câiz midir?” diye soruldu. Evet, câizdir dedi. Aynı konuda Ali b. Ahmed’e sorulmuştur. Bunu mekruh görmüştür.¹²⁴⁴

xxiii. Evde Yuvalayan Kırlangıç Kuşunun Yuvasını Bozmak

Ebû Hâmid’e “Evinde kırlangıç kuşunun yuvası bulunan kimse hakkında “Onlar kıyafet ve hasır üzerine pisliyorlar. Evde küçük çocuk olduğu için onu kovmak, yere atmak mazur olur mu?” diye soruldu. “Hayır, olmaz. Bilakis sabreder.” cevabını verdi. Resûlullah’ın bu konudaki görüşü, ki bunu Ebû’l-Leys *Kitâbü’l-İstihsân*’da zikretmiştir, bundan sakınmasıdır.¹²⁴⁵

xxiv. Kadının Eşinden İzinsiz Bir Çocuğu Emzirmesi

el-Hâniyye’den aktarılan rivâyete göre, kadının eşinin izni olmadan bir çocuğu emzirmesi kerih görülmüştür.¹²⁴⁶

¹²⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 294; Md. 28870.

¹²⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 294-295; Md. 28871.

¹²⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 295; Md. 28872.

¹²⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 295; Md. 28873.

¹²⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 295; Md. 28874.

xxv. Zararın Tazmini

Bir grup kimsenin bulunduğu avluda bir kuyu açan kimse hakkında İbn Rüstem, “Onun düzeltilmesi ile görevlendirilir, eksik kısımları tazmin etmez.” demiştir.¹²⁴⁷

Bir kimse mescidin duvarını yıksa yine düzeltmesi ile mesuldür ancak eksik kısımları tazmin etmez. Şâyet ev duvarını yıksa ya da orada bir çukur açsa buradaki eksiklikleri tazmin eder, düzenlemesi ve duvarı tekrar yapması gerekmez.¹²⁴⁸

xxvi. Cünüp Halde Kına Yapmak

Cünüp kimsenin kına yapması hakkında, bir kadın böyleyken kına yapmıştır. Ebû Yûsuf, bir sakıncası yoktur, namaz kılmaz, demiştir. Eğer cünüp kimse kına yaptığı yeri yıkarsa namaz kılmasında bir sakınca olmaz.¹²⁴⁹

xxvii. Mağsub Malda Tasarruf

el-Fetâva'l-Attâbiyye'den aktarılanlara göre Ebû Bekir, zâlim bir kimsenin yerinde kuyu kazıp onu değirmene ulaştıran kimse hakkında, “O nehirden abdest alması mekruhtur.” demiştir. Bu değirmeni ya satın alır ya kiralar yahut oradan ücretli veya ücretsiz öğütülmesi için erzak taşır.¹²⁵⁰

xxviii. Yalanın Câiz Olduğu Üç Yer

el-İbâne'den “Üç yerde yalan söylemek câizdir: Bunlar, insanların arasını düzeltmede, savaşta ve eşler arasında husumet oluşmasını önlemedir.” rivâyeti aktarılmıştır.¹²⁵¹

xxix. Konuşmanın Mekruh Olduğu Yerler

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de Cinsel birleşme esnasında ya da tuvalette konuşmak mekruh, fecirden sonra namaza kadar hayırdan başka bir şey konuşulmayacağı söylenmiştir. Ayrıca namazdan sonra gün doğumuna kadar da hayırdan başka bir şey konuşulmaz diyenler olmuştur. Uyku vakti gülmek mekruhtur.¹²⁵²

¹²⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 295; Md. 28875.

¹²⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 295; Md. 28876.

¹²⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 295; Md. 28877.

¹²⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 295-296; Md. 28878.

¹²⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 296; Md. 28879.

¹²⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 296; Md. 28880.

Ebû Yûsuf'tan gelen rivâyete göre, bir yere kapanıp Allah'a kulluk ettikleri güzel şeylerden sakınıp ve kendilerini buna adayan insanların bir araya gelmelerinden hoşlanılmaz.¹²⁵³

Helâl kazanmak, cumanın bağlayıcılığı, şehirlerde cemaat olmak daha hoş ve daha gereklidir. Hz. Aişe'den (r.anha) rivâyete göre, “Muhammed'den sonra peygamber yok demeyiniz. Ancak deyin ki, O (s.a.v), peygamberlerin sonuncusudur.” İmam Muhammed'den rivâyete göre, “dünyada yalancıların sözünden daha aşağılık bir söz yoktur. Çünkü onlar onu diledikleri gibi süslerler.”¹²⁵⁴

xxx. Peygamber ve Ailesine Salât

Ebû Hanîfe'den rivâyete göre, Nebî'den (s.a.v) başkasına salât getirilmez. Ebû Yûsuf'tan rivâyete göre, ‘Allah’ım! Muhammed ve onun ailesine salât olsun.’ demek câizdir.¹²⁵⁵

Bir kimsenin “Bereketli bir fırtına ile yağmur yağdırdık.” ya da “Süheyl yıldızı görüldü gece soğudu.” demesi mekruhtur.¹²⁵⁶

İbn Ömer'den rivâyete göre, “Allah bunu kendi ilmi dahiline almıştır.” denmez. Nehaî'nin rivâyetine göre, “falan kimsenin kırâati, Ebû Bekir'in sünneti” denmez. Çünkü Allah ve Resulü'nün sünneti vardır. İbn Ömer (r.anhüma), bunda teslim oldum denmez. Ancak öncekilere tabi oldum denir. Çünkü İslâm yalnızca Allah içindir.¹²⁵⁷

xxxi. Hristiyan Kadının Müslümana Ait Bir Evde İbadeti

et-Tecrîd'de geçtiğine göre Müslüman bir kimsenin himayesindeki Hristiyan kadın, o kimsenin evinde haç çıkaramaz ve dilediği gibi dua edemez.¹²⁵⁸

Ebû Yûsuf, içinde Müslüman yahut Hristiyan bir kimse için şarap varsa kırbası yakılır, demiştir. Ebû Hanîfe'nin rivâyetine göre, faydalanılması mümkün olduğunda bu câiz değildir, demiştir.¹²⁵⁹

¹²⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 296; Md. 28881.

¹²⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 296-297; Md. 28882.

¹²⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 297; Md. 28883.

¹²⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 297; Md. 28884.

¹²⁵⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 297-298; Md. 28885.

¹²⁵⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 298; Md. 28886.

¹²⁵⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 298; Md. 28887.

xxxii. *Manzara İrtifakı*

el-Muhîtu 'l-Burhânî'de Ebû Yûsuf'un rivâyetine göre, bir kimse komşusunu duvarını balçıkla sıvasa ve Müslümanların havasını engellese kıyas o duvarın yıkılmasıdır. İstihsân'da “Duvar yıkılmaz olduğu gibi bırakılır.” denilmiştir. Ebû Hanîfe'nin arkadaşı Nasr b. Muhammed el-Mervezî'nin rivâyetine göre, bir kimse evinin yola bakan tarafını balçık ile sıvamak isterse önce hesaplar sonra hava geçiren kil ile sıvar.¹²⁶⁰

Nasîr b. Yahya'ya yola sarkan dalları kesmek ya da komşunun duvarına asılı kalırsa dalları kesmek ya da duvarı yıkmak hakkında sorulmuş ve şu şekilde cevap vermiştir:

Eğer yol kullanılan bir yol ise duvarı yıkabilir. Duvarı yıkarsa ona tekrar inşa ettirilmez. Yol kullanılmayan bir yol ise ağacın sahibinin bulunma hakkı yoktur. Eğer yol eski bir yol ise ağaç sahibinin bulunma hakkı vardır. Komşunun yıkma hakkı yoktur. Duvar yıkıldığında tekrar bina edilmesi gerekmez. Bir başkasının yün eğirme iskeletinde yün eğirmek mekruhtur.¹²⁶¹

xxxiii. *Şahitlikten Vazgeçme*

ez-Zahîriyye'den aktarılanlara göre eğer bir kimseden şahitliği yazmasını ya da bir akdin aleyhinde şahit olması istenirse reddeder. Talep eden başkası, onun aleyhinde şahitlik etmek için başka birini bulursa, şahit olan kimse bundan sakınır.¹²⁶²

el-Mültekat'ta Şahit olarak yazılan bir kimseden edasını talep edilmesi durumu geçmektedir. Buna göre, b belgelerde ona denk bir grup ya da daha çabuk kabul edebilecek birisi yazmıyorsa bu durumda şahitliği eda etmekten vazgeçemez. Ancak onun seviyesinde bir grup bulunuyorsa onlar şahitlik yaparlar ve o kimse de şahitlik yapmaktan vazgeçer.¹²⁶³

xxxiv. *İstisna' Akdine Dair*

et-Tecrîd'de geçen rivâyet “Bir kimse bir kuyumcuya kendisi için kendindeki dirhemler kadar bir yüzük yapmasını isterse ve ona dirhemlerin altıda biri kadar ücret

¹²⁶⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 298; Md. 28888.

¹²⁶¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 298; Md. 28889.

¹²⁶² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 299; Md. 28894.

¹²⁶³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 299; Md. 28895.

verirse, o kişiye dirhemlerin ağırlığından fazlasını alması câiz olmaz.” rivâyeti aktarılmıştır.¹²⁶⁴

xxxv. *Hakku'l-Mecra*

el-Hâniyye'de geçtiğine göre, nehrin umuma açık bir kenarında tarlası olan bir kimse, nehrin suyu o kimsenin tarafında kalana kadar nehre kanal açsa ve tarlasını değirmene bağlamak istese bunu yapabilir. Ancak umumun kullandığı nehirde bunu yapmaya hakkı yoktur.¹²⁶⁵

xxxvi. *Başkasının Evinde Namaz Kılmak*

ez-Zehîra'da Bir kimse bir başkasının evinde, namaz kılınan yerde namaz kılmak istediğinde izin isterse bu daha güzel bir davranıştır. İzin almadan kılsa bir sakıncası olmaz.¹²⁶⁶ Bir diğer husus da ev sahibi ve kiracının aynı ortamda olduğu durumdur. Bu durumda “Bir grup insan ev sahibi ve kiracının bulunduğu bir evde toplansalar, orada namaz kılmak isteseler, kiracının izni ile namaz kılarlar.” denilmiştir.¹²⁶⁷

el-Câmiu's-sağîr'de Hasan b. Ziyad'dan halkının hayvan baskınına uğradığı bir yerde hayvanların idrarlarını yaptıkları, onların idrarı o halkı sorumlu tutmaz dediği nakledilmiştir.¹²⁶⁸

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarıldığına göre *Fetâvâ Ebü'l-Leys*'te bir kimsenin umumi yolda toprak kaldırması ile ilgili şöyle geçmektedir:

Bir kimsenin, Müslümanların yolunda bataklık olduğu günlerde toprak ya da balçık kaldırması câizdir. Bilakis daha iyidir. Bataklık olmayan günlerde ise câiz olmaz. Yerler de bu şekildedir. Tarla gibi bir yerde olsa, kaldırarak kişinin onu kazması gerekse bunu yapmaya hakkı yoktur. Eğer yürüyen kimselere zarar veriyorsa bu konuda yine şöyle bir görüş vardır: “Köy halkı hayvan baskınına maruz kalsa bunda bir sakınca yoktur.”¹²⁶⁹

¹²⁶⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 300; Md. 28897.

¹²⁶⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 300; Md. 28898.

¹²⁶⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 300; Md. 28900.

¹²⁶⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 300; Md. 28901.

¹²⁶⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 300; Md. 28902.

¹²⁶⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 301; Md. 28903.

xxxvii. *Hakku'l-Mürûr*

Bir kimse su olan bir yolda yürüse, birinin tarlasından başka geçecek bir yer bulamasa oradan yürümesinde bir sakınca yoktur.¹²⁷⁰ *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da ise “Başkasının yerinden geçiş meselesi çeşitlidir. Eğer başkasının yerinde duvar olsa, bu kimse buradan geçemez. Eğer duvar yoksa oradan geçmesinde bir sakınca yoktur” şeklinde zikredilmiştir.¹²⁷¹ *Vakîâtü'n-Nâtîf*'de de ise şu örnek geçmektedir:

Nehir kenarında yeri olan bir kimseden nehrini temizlemek için yerine girmek isteyen kimse, yer sahibi izin vermezse giremez. Nehrin ortasından girmesi gerekir. Eğer nehir dar ise ortasından yürümek mümkün olmadığında yine o kimsenin yerine girmek. İzinsiz de giremez. Bu cevap Ebû Hanîfe'nin görüşüne göredir denilmiştir.¹²⁷²

Buna ek olarak *ez-Zehîra*'da İmam Muhammed'in, “Bir kimsenin evinden geçiş hakkı olsa, onun yerine nehrin ortasından ya da kenar taşlarından geçmez. Onu tamir etmek isterse ve ev sahibi ona mâni olursa, ev sahibine “Kendi imkânları ile ıslah edinceye kadar müsaade et.” denir.” görüşü nakledilmiştir. Bunun üzerine Ebû'l-Leys “Biz bu görüşü tercih ederiz.” demiştir.¹²⁷³ Bir başka açıklama da şu şekilde gelmiştir:

Duvar konusundaki cevap ve onun nasıl olduğu şu şekildedir: Bir kimsenin, yönü başkasının evine doğru olan bir duvarını kille sıvamak istemesi, ev sahibinin onun, kendi evine girmesine mâni olması ancak ev sahibinin evine girmenin dışında duvarı sıvamanın bir yolu olmaması durumunda el-Belhî, “Bu kimsenin duvarını sıvamasına engel olamaz, onun evinden çıkmasını engellemeye hakkı vardır.” demiştir. Bir başka durum ise duvar çöktüğü ve çamurun komşusunun evine düştüğü ve çamuru yerinden almak istediği ancak eve girmesinin bir yolu olmadığı durumudur. Bu durumda “O kimsenin malı oraya düşmeden önce engelleyebilir. Onu o kimsenin malından alıkoymaz, evine girmesine mâni olur.” dedi. Yani ev sahibine, “Ya o kimsenin eve girmesine izin verirsin ya da çamurunu çıkartırsın.” denilir.¹²⁷⁴

xxxviii. *Diğer Durumlar*

Şemsüleimme Halvânî oruç bahsinde, “Ezan ve kamet sırasında müezzinin boğazını temizlemesi mekruhtur.” demiştir. *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da geçen rivâyete göre ise hilali görünce işaret etmek mekruhtur.¹²⁷⁵

¹²⁷⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 301; Md. 28904.

¹²⁷¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 301; Md. 28905.

¹²⁷² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 301; Md. 28906.

¹²⁷³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 301; Md. 28907.

¹²⁷⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 301; Md. 28908.

¹²⁷⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 298; Md. 28890.

Kabristanda bir yol bulunduğunda orada bir pisliğin bulunmadığına dair bir kanaati varsa oradan yürümekte bir sakınca yoktur.¹²⁷⁶

Bir kimseden bir şey alıp kaçan kimsenin evine, malı çalınan kimsenin o şeyi almak için girmesinde bir sakınca yoktur.¹²⁷⁷

el-Fetâva'l-Attâbiyye'de geçtiği üzere baş ve sakal yıkamakta, ayakta su içmekte bir sakınca yoktur. Ancak yürüyerek su içmez. Yolcuya bu konuda ruhsat verilmiştir. Bir nefeste, saka ya da kurbanın ağzından su içilmez. Üzerinde suret olan yastıklar gibi üzerinde resim olan küçük taşların satımında bir sakınca yoktur. Ve yine üzerinde suret olan dirhemler boyna asılmaz. Kola takılmasında bir sakınca yoktur.¹²⁷⁸

Fetâva'l-Hulâsa'da geçtiğine göre bir kimsenin duvarında çarşaf olsa ve birden bir kimseyi orada görünce endişelenip bağırrsa, bu kimse çarşafı alıp kaçabilir. Bazıları, on taş ederince onu taşıyabilir, demişlerdir. Fakîh, “Ashabımız böyle bir miktar tayin etmemişlerdir.” demiştir.¹²⁷⁹

ez-Zehîra'da geçtiğine göre bin dirhemi olan bir kimse bir başkasının evine girse, ev sahibinin öğrenmesi durumunda onu girmesini engellemesinden endişe ettiği bir durumdaysa o eve girebilir. Bu şekilde eve gireceğini evin büyüklerinin bilmesi gerekir. Ancak onlar olmadığında eve girmesi mümkün olur ev sahibinin haberi olmadan kendi malından bir şey çalınırsa, bunda bir sakınca yoktur. Ev sahibinden endişe duymuyorsa onun izni olmadan girmez. Çünkü başkasının mülküne onun izni olmadan girmek câiz değildir.¹²⁸⁰

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarıldığına göre müstehâb olan kaylule iki orak zamanı arasındadır. Bunlar buğday ve arpa ekinidir.¹²⁸¹

es-Sirâciyye'de geçtiğine göre oku kıble yönüne atmak mekruhtur.¹²⁸²

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarıldığına göre bir kimsenin erkek kölesi, kadın kölesi ve karısı ile livata yapması haramdır.¹²⁸³

¹²⁷⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 298; Md. 28891.

¹²⁷⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 298; Md. 28892.

¹²⁷⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 299; Md. 28893.

¹²⁷⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 300; Md. 28899.

¹²⁸⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 299; Md. 28896.

¹²⁸¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 302; Md. 28909.

¹²⁸² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 302; Md. 28910.

¹²⁸³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 302; Md. 28911.

4.3.7.3. Fetret Döneminde Dilencilerin, İftiracıların ve Zâlimlerin Öldürülmesi Hakkında

Bu bölüm *el-Muhîtu'l-Burhânî*'den olduğu gibi alınmıştır ve yetmiş üç fetvâ ihtiva etmektedir.

i. Haksız Vergi Alan Zâlimler Hakkında

Bu konuda, ilk olarak “Müftilerimizin çoğu bunun mübâh olacağı yönünde fetvâ vermişlerdir.” açıklaması ile başlanmıştır. Ardından Şeyh İmam es-Saffâr'ın “Cessâs bu konuda *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da insanları zorla vergiye tabi tutanları kanı helâldir” dediği nakledilmiştir. Seyyid Ebû Şucâ' es-Semerkindî ise “Onları öldürmek sevaptır. Dilencilerin tekfirine de böyle fetvâ verilirdi. Kâdî İmam İmadüddin de dilencilerin kâfir olduğuna fetvâ verirdi. Biz bu şekilde fetvâ vermeyiz demiştir.”¹²⁸⁴

ii. Dilencilerin Durumu

Dilencilerin durumu hakkında *en-Nesefiyye*'de “Müslümanlara şefkatli davranmak, onların sevinçlerini paylaşmak İslâm'ın şartlarından. Ancak dilencilerin durumu bunun tersidir.” ifadesi geçmektedir.¹²⁸⁵ Yine bu konu hakkında *el-Yetîme*'de Ali b. Ahmed'e bir dilenci hakkında sorulan soru ve cevabı nakledilmiştir:

Bu dilenci bir yola girse üzerinde de insanların ona bir şeyler verebileceği bir yazı olsa, başka bir kimse bu kimseyi alıp mescide ya da başka bir yere hapsetse, bu alınan kişinin, “Falancayı komşusu için getirin, bu yazı herkesi sorumlu tutar, bu kimse bunları tek başına yapmaya muktedir olamaz.” deme ya da bu durumda sükût etme ya da durumunu haberdar etme hakkı var mıdır? Haberdar etmesi daha önceliklidir, demiştir.¹²⁸⁶

Dilenme ile ilgili olarak yine şöyle bir rivâyet aktarılmıştır:

Ebû'l-Fazl el-Kirmânî, Yûsuf b. Muhammed ve Hamîr el-Veberî'ye sordum. Çocukları olan onları giydiren bir kimse hakkında onlar muhtaç dese onlardan birini kastedip başkası için harcasa, babaya tazmin etmesi gerekse bunu yapmaya hakkı var mıdır? Babanın onlara mâlik olması gerekir. Onların ihtiyaçlarını gidermesi gerekir. O dönüşümlü olarak verilmişse buna hakkı vardır. Hasan b. Ali el-Merginânî bu konuda “O aldığını iade olarak insanlara geri vermelidir.” demiştir. Ebû'l-Fazl el-Kirmânî ve Yûsuf b. Muhammed'e bu konuda eşin durumu da böyle midir diye sordum. “Evet böyledir.” cevabını verdi. *el-Hulâsa*'da geçtiğine göre Ebû Hanîfe, “cin için sevap yoktur.” demiştir.¹²⁸⁷

¹²⁸⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 302; Md. 28912.

¹²⁸⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 303; Md. 28913.

¹²⁸⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 303; Md. 28914.

¹²⁸⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 303; Md. 28915.

iii. İzinsiz Hokka Kullanmak

Başkasının hokkasını kullanmak isteyen kimse şu üç şekilde yapabilir. Birincisi, izin ister ve yasaklanmadıkça onu kullanabilir. İkincisi, birine bunu öğretebilir ve yasaklanmadıkça bunu da yapabilir. Üçüncüsü de ne izin almak ne de öğretmek sureti ile ilgili olmadığı durumlardır. Bu da ikiye ayrılır. Eğer bu kimselerin aralarında yakınlık varsa örfe izin yerine kullanabilir. Eğer böyle örfi bir yakınlık yoksa hokkayı kullanamaz.¹²⁸⁸ *Fetâvâ Ehli Semerkand*'da geçen rivâyette ise ilim talebeleri, bir mecliste ve ortamda bulunan hokkalardan açık olanını izin olmaksızın kullansa bunda bir sakınca olmaz.¹²⁸⁹

iv. Emanet Kitapta Bulunan Bir Yanlış Düzeltmek

Bu konuda yine bir kimse bir kitabı okumak için kiralasa ve okuduğu kitapta bir yanlış görse ve kitabın sahibinin tashihe izin vermediğini biliyorsa kitaptaki o yanlış düzeltmesi gerekmez. Ancak kitabın sahibinin tashihe karşı olmadığını biliyorsa o zaman yanlış tashih etmesi câizdir. Bu durumda düzeltmezse de kendisine bir günah yoktur.¹²⁹⁰

v. Çarşıda Tozu Engellemek İçin Su Serpmek

el-Hâvî'de geçen rivâyete göre çarşıda su serpmek mekruhtur. Ancak fazla toz varsa yapılabilir. Ebû Nasr ed-Debûsî “Tozun havaya kalkmasını önlemek için yapılmasında bir sakınca yoktur. Ancak bundan fazlasını serpmek câiz olmaz.” demiştir. *el-Mültekat*'ta “Tozdan etkilenmekten endişe duyarsa su serpmesinde bir sakınca yoktur.”¹²⁹¹

vi. Hayız ya da Özür Kanı Hakkında

el-Yetîme'de geçtiği üzere Hasan b. Ali el-Merginânî'ye “Hayız ya da istihaze kanı gören kadının her namaz vaktinde kanın durup durmadığına bakması gerekir mi?” diye soruldu. Hayır cevabını verdi.¹²⁹²

¹²⁸⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 303; Md. 28918.

¹²⁸⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 304; Md. 28919.

¹²⁹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 304; Md. 28920.

¹²⁹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 304; Md. 28921.

¹²⁹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 304; Md. 28923.

vii. İhyâ-i Mevatta Vekil Tayini

Ölü araziye ihya etmek üzere bir kimseyi vekil tayin eden bir kişi hakkında soruldu. “Budama ve biçmedeki gibi vekilin ihya ettiği arazi kendisinin midir, yoksa satım ve kiralamadaki tasarruflarda olduğu gibi sahibinin bunda hakkı var mıdır?” diye sorulmuştur. “Eğer oranın imamı vekil veren kişiye izin vermişse hakkı bulunur.” demiştir.¹²⁹³

viii. Ayakları Kibleye Uzatmak

Ali b. Ahmed’e uykuda ayaklarını kibleye doğru uzatmak hakkında mazur olur mu diye sordum. “Kibleye ayak uzatmak sevilen bir davranış değildir.” dedi. Ali el-Pezdevi ise uykuda olsun olmasın kibleye ayak uzatmayı mekruh görmüştür. Mushaf ve kitaplara uzatmak da böyledir.¹²⁹⁴

ix. Kabirlere Basmak - Tabut ile Defin

Babama kabirlere basmak hakkında sordum. “Mekruhtur.” cevabını verdi. “Orada onu bırakmak mekruh mudur?” diye sordum. “Hayır, aksine günah kazanılır.” dedi. “Ölünün tabut içinde bir türbeye konulması faziletli midir yoksa bu davranış bırakılmalı mıdır?” diye sordum. “Tabuta koymak ezilmesini önlemek için daha faziletlidir.” dedi.¹²⁹⁵

x. Vekilin Tasarruf Yetkisi

Ali b. Ahmed’e kendisine mutlak vekil olarak başkasını vekil eden kimse için bu vekâleti kabul eden vekilden bir belge hazırlamasını istese, vekil de bunu yazsa, ardından bu belgeyi kaybetse ya da belge yırtılsa ya da birisi onu yırtsa, “Vekilin herhangi bir ekleme olmaksızın, eksiksiz, olduğu gibi onu tekrar yazması câiz midir?” diye sorulmuştur. “Evet, câizdir.” demiştir.¹²⁹⁶

xi. Naşıze Kadın Hakkında

Nikahı altında âsi, fâsık, azarlamadan, kızmadan anlamayan bir kadın olan bir kimsenin “Onun kötülüklerinden emin olmak için boşanması gerekir mi yoksa evlilik

¹²⁹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 305; Md. 28927.

¹²⁹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 305; Md. 28929.

¹²⁹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 305; Md. 28930.

¹²⁹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 306; Md. 28933.

bağını devam ettirmesi mi evladır? diye soruldu. “Günaha düşmemesi için evlilik bağını devam ettirmelidir.” demiştir.¹²⁹⁷

xii. Gece Sohbeti Yapmak

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre gece sohbeti yapmak mekruhtur. *Bustânü’l-fakîh*’ten şu şekilde aktarılmıştır:

Yatsıdan sonra gece sohbeti yapmak konusunda fakîh şöyle demiştir: Gece sohbeti üç şekilde değerlendirilir. Birincisi, ders müzakeresi yapmak uyumaktan daha üstündür. İkincisi, önceki milletlerin hikayeleri hakkında konuşmaktır. Yalan ve alaycı sözler, aşırı gülmek mekruhtur. Üçüncüsü ise yalan yanlış sözden sakınmakta bir sakınca yoktur. Uzak durmak içerdiği yasaktan ötürü daha faziletlidir. Eğer böyle boş sözler söylerlerse muhabbeti güzel bir son ile bitirmek için Allah’ın zikrine dönmeleri, tesbih ve istiğfar getirmeleri gerekir.¹²⁹⁸

Bu hususta Hz. Aişe’den (r.a.) de şu rivâyet nakledilmiştir:

Yolcu, namaz kılan kimse dışında kimse gece muhabbetine kalmaz. Bundan anlaşılacağı üzere geceleyen kimsenin uykuyu önleyici şeyler yapması gerekir. Bunu mubah görüyorum. Namaz kılan kimse geceledikten sonra namaz kılıp sonra uyursa namaz üzerine uyumuş olur. Bu da geceyi Allah’a taat ile sonlandırmaktır.¹²⁹⁹

el-Hâvî’den aktarılanâ göre, Ebû Bekir’e kullanıma açık olmayan yolda bulunan odunların, eve girmesi hakkında yol sahiplerinin bunu engelleyip engelleyemeyeceği soruldu. Eğer onları bineğe yüklemişse bu durumda engelleyemez. Böyle bir şey yapacakları tahmin edilince onları kovarsa, bu durumda ona engel olabilirler.¹³⁰⁰

xiii. Hakku’l-Mecra

Ebû’l-Kâsım’a evinin kapısının hizasında nehrin kenarına ağaç diken ve bu ağaç ile evin kapısı arasında komşusunun yolu olan bir kimse hakkında bunu istememe hakkı var mıdır diye soruldu. Eğer bu ağaçlar nehre ve oradaki insanlara zarar vermiyorsa ağacı dikmek isteyen bunu sonraki nesillere kalması için yapabilir.¹³⁰¹

xiv. Sütire (Engel Koyma) Hakkı

el-Muhîtu’l-Burhânî Evinin bahçesinde dut ağacı olan bir kimse dallarını satmak istese, müşteri eğer komşuların evinin mahrem yerini görecektse kadar uzarsa,

¹²⁹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 306; Md. 28934.

¹²⁹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 306-307; Md. 28937.

¹²⁹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 307; Md. 28938.

¹³⁰⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 307; Md. 28939.

¹³⁰¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 307-308; Md. 28940.

komşuların bunu engellemek için konuyu kâdıya taşıma hakları vardır, denilmiştir. Tercih edilen görüş müşterinin dalların uzadığı zamanda evlerinin mahrem yerlerini kapatmaları için komşulara haber vermesidir. Bu durumda günde bir ya da iki kez dalları budar. Eğer bu şekilde yapmazsa konu hâkime taşınır. Hâkim bunu yasaklarsa dalların budanması engellenir.¹³⁰²

xv. Umumi Yola Ağaç Dikmek

el-Hâvî'de geçtiğine göre, Ebû Ca'fer'e yola dut ağacı dikilmesi hakkında soruldu. “Yola bir zarar vermiyorsa sakıncası yoktur.” demiştir. Ağacı dikene yaprakları ve dutları helâldir.¹³⁰³

Mescide dutlar düştüğünde onların meyvesini yemekte bir sakınca yoktur. Ancak yapraklarını ve dut kökünü almak câiz değildir, denilmiştir. Ekiminde meyveye bir faydası olmuşsa, gölgesi insanlara fayda veriyorsa insanları orada sıkıştırmıyorsa ve mescit geniş ise onları almakta bir sakınca yoktur denilmiştir.¹³⁰⁴

xvi. Hamile Bir Kadının Kan Aldırması, Hacamat Yaptırması

el-Hâniyye'de geçtiğine göre bir aylık hamile olan bir kadın, arınmak suretiyle kan temizlerken küçük alakayı da atacak olması durumunda, tıp uzmanları hamileliğe bir zarar verir derlerse yapamaz. Kan almak, hacamat yapmak da böyledir. “Çocuk hareket etmediğinde yine bunu yapamaz. Eğer hareket ederse alakayı atmakta bir sakınca yoktur.” denilmiştir. Hacamat, doğuma yakın değilse yapılabilir. Doğum yaklaşmışsa hacamat yaptıramaz. Ancak kan almaya gelince, bundan sakınmak hamilelik halinde alaka için daha iyi olandır. Bebek bir afete kurban verilmemiş olur.¹³⁰⁵

xvii. Çocuğun Malında Ebeveynin Hakkı

el-Hâvî'de Çocuğun malında ebeveynin hakkı konusunda “Çocuğun malında tasarruf etmeleri câiz midir?” diye soruldu. “Eğer çocuğun zararı bir tasarruf değilse bir sakınca yoktur. Eğer bu tasarruf ona zarar verecekse câiz olmaz. Zaruret olmadıkça ebeveyn, çocuğun malından tasarruf edemez.” dedi.¹³⁰⁶

¹³⁰² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 308; Md. 28941.

¹³⁰³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 308; Md. 28942.

¹³⁰⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 308; Md. 28943.

¹³⁰⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 308; Md. 28844.

¹³⁰⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 308; Md. 28845.

xviii. Karı-Koca Arasını Hile ile Ayırmak

Hile yapan bir kimse, bu hile ile karı koca arasını ayırsa “O kimse mürteddir ve mürted hükümlerine tabiidir.” denilmiştir. Puta tapıyorsa ya da o hile sebebi ile ayrıldığına inanıyorsa öldürülür.¹³⁰⁷

xix. Yarışmada Beraber Kalmak

İlim talebeleri aralarında ihtilaf edilirse, birinci olan, ondan önce gelirdi. Aralarında ihtilaf ettiklerinde taraflardan birinin delili varsa delili sunar. Eğer yoksa da aralarında kura çekilir. Ve berabere sayılırlar. Boğulma ve yangında hangisinin önce öldüğü bilinmediği zamanlardaki gibidir. Bu durumlarda ilk ölenin kim olduğu bilinmiyorsa birlikte öldüğü varsayılır.¹³⁰⁸

xx. Murisin Vasiyetini İfa Etme

Haram bir mala sahip olan bir kimse, ölse ve bu malı mal sahiplerine sadaka vermek üzere vasiyet etse, mal sahipleri tanıyorsa bu malı onlara iletir. Eğer tanımıyorlarsa onlar adına sadaka verir. Mirasçı kadınlardan biri, ‘Mirasçıyı mirastan mahrum etmek için yalan söylüyorlar.’ dese vasiyetin üçte biri tasadduk edilir.¹³⁰⁹

xxi. Telfik-i Mezâhib

Ebû'l-Fazl'a uyuza yakalanan ve her vakit için abdest alıp çatlamak suretiyle yarası oluşan kimse hakkında “Bu kimsenin Şâfi mezhebine uyması mümkün müdür?” diye soruldu. “Hayır ancak su bulunsa da teyemmüm alabilir.” dedi. Ona, “Yaradan çıkan şeyin çoğunluğuna mı yoksa dirhem miktarınca mı bakılır?” diye soruldu. “Dirhem büyüklüğü itibara alınır.” dedi.¹³¹⁰

xxii. Çocuklara Şefkatli Davranmak

Evlatlara karşı şefkatli olmak hususunda, “Onlara şefkat gösterilir.” denilmiştir. Bir baba oğlunun bir şey yapmasını isterse ‘Hadi falancanın oğlu, işe koyulalım.’

¹³⁰⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 309; Md. 28846.

¹³⁰⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 309; Md. 28847.

¹³⁰⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 309; Md. 28848.

¹³¹⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 310; Md. 28952.

demelidir. Şâyet baba ona emretse, çocuk buna karşı çıkabilir. Böylece söz dinlemez günahkâr bir çocuk olur.¹³¹¹

xxiii. Mürtekib-i Kebîrenin Durumu

Büyük günah işleye bir kimse tevbe etse Allah’a yönelse, o kimsenin imama had cezası için yapmış olduğu şeyi söylemesi gerekmez.¹³¹²

Bir kimse babasından bir şey gasp etse ya da çalsa sonra da babası vefat etse ve o kimse de onun varisi olsa ahirette ondan bir mal alamaz. Hırsızlık ve gaspından dolayı da günah kazanır.¹³¹³

xxiv. Borçlu Kimseye Dair Çeşitli Durumlar

Bu mesele başkasına borcu olan kimsenin durumuna da delildir. Borç alacaklısı borcu istedikten sonra borç alacaklısı ölürse, gücü yettiği halde borcu vermeyi geciktirmişse, bu borç ölenin mirasçılara intikal eder. Borçlu da bu geciktirmeden dolayı günaha girer.¹³¹⁴

Yine bu konu hakkında şöyle bir rivâyet aktarılmıştır:

Başkasına borcu olan bir kimseden borç alacaklısı borcunu istese, borçlu da gücü yettiği halde borcunu vermeyi ertelese ve borç alacaklısı ölse ve ardında bir varis bıraksa bu durum hakkında düşünülür. Ulemanın çoğu, “Ahirette borç alacaklısının borçlu ile bir husumeti olmaz.” demişlerdir. Böylece bu murisin borçta herhangi bir hakkı olmadığını göstermektedir. Kitâbü’l-Gasb’da bunun tam tersi yazmaktadır. Bazı âlimler, “Bilakis borç alacaklısının itiraz hakkı vardır.” demişlerdir. Ancak borcun kimin üzerine kalacağı konuşulmamıştır. Muhammed b. Seleme, “Borç ilk ölenin üzerinedir.” demiştir. Şâyet borçlu borcunu varise öderse, varis de onu silerse borçlu temize çıkmış olur. Ancak tercih edilen görüşe göre borç varisindir. Bu borç konusundaki ilk ihtilaftır.¹³¹⁵

Borçlu vefat etse ve geriye insanların alacaklısı olduğu ayn, deyn ve gasb borcu bıraksa, varisler bu borcu ödeseler, “Sevap ahirette kimin olur?” diye sorulmuştur. “Kıyasa göre varislerin olur.” denilmiştir. İstihsân’da geçtiği üzere, “Eğer borcu ölmeden önce öderse sevap ölen kimsenindir. Eğer ölümünden sonra ödenirse sevap

¹³¹¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 311; Md. 28955.

¹³¹² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 311; Md. 28956.

¹³¹³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 312; Md. 28958.

¹³¹⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 312; Md. 28959.

¹³¹⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 312; Md. 28960.

varislerindir. Ancak birinci durumda mirasçılık söz konusu olmaz. İkinci durumda mirasçılık söz konusu olur.” rivâyeti aktarılmıştır.¹³¹⁶

Nasr’a borçlunun borcunu inkâr etmesi hakkında, “Borç alacaklısı borcun inkâr edilmesi durumunda karşı taraftan yemin etmesi talebinde mi bulunur yoksa durumu olduğu gibi mi bırakır” diye soruldu. “Yemin etmesi talebinde bulunsa da bulunmasa da durum aynıdır. Borcu kabzetmeden önce ölürse, ecir varislerin değil yemin talebinde bulunanındır.” denilmiştir.¹³¹⁷ Ayrıca başkasına borcu olan bir kimse, bunu ifa edecek gücü olmadığında borçlu kalmasındansa, borcunu silmek daha evla olandır.¹³¹⁸

Yine bir başka durum ise borcu olduğunu unutup ölen bir kimsenin durumudur. Çocuğu bu borçtan haberdar olsa terekeden bu borcu eda etmesi gerekir. Çocuğu da borcu unutup ödemededen ölse, “Ahirette sorumlu olmaz.” denilmiştir.¹³¹⁹ Bir diğer durumda ise “Borcu olduğunu unutup ölen bir kimsen ahirette sorumlu tutulur mu?” diye sorulmuştur. “Eğer borç ticari bir alacak ise sorumlu olmaz. Ancak gasp malı ise sorumlu olur.” denilmiştir.¹³²⁰

Başkasına borcu olan kimse yolda karşılaşılır ve karşılarına hırsızlar çıkıp o ikisinin malını almaya teşebbüs ederlerse borçlu, alacaklısının borcunu o anda verir. Bazıları, “Borcunu ödemesi gerekir. Alacaklının almaması olmaz.” demiştir. Fakîh Ebü’l-Leys, “Bir kimsenin birine kefil olması ve kefilin, kefil olduğu şeyi ödemesi gibi bu durumda da borcunu almaması görüşündeyim.” demiştir.¹³²¹

xxv. Malın veya Hizmetin Umuma Açık Olarak Hediye Edilmesi

Hiçbir malı olmayan, kendinden sonra da çocukları olan bir kimse, insanların yolun muhafazası için ona ihtiyacı olup bunu yapmaya gücü yeten ve çocuklarını bu işte yormak istemeyen bir kimsenin, bu işte kendisinin çalışması en uygun olanıdır. Ama bunu yapmaya çocuklarını çalıştırmaktan başka bir şekilde muktedit değilse, çocuklarına bu işi yaptırması daha uygun olanıdır. Eğer yolu korumaya başlarsa ona

¹³¹⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 313; Md. 28961.

¹³¹⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 313; Md. 28962.

¹³¹⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 313; Md. 28963.

¹³¹⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 313; Md. 28964.

¹³²⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 313; Md. 28965.

¹³²¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 317; Md. 28984.

hediye verilir. Eğer almazsa bu daha iyidir ve daha doğru olandır. Şâyet alırsa da haram değildir.¹³²²

Bir kimse, “Falanca malımdan kullanabilir.” derse, o kimseye o mal helâldir. Falan kimse malından kullandığında ona helâldir. Şâyet “Malımdan kullanan herkese malım helâldir.” derse ve bir kimse de bundan kullanırsa o kimseye bu mal helâl olmaz. Kullandığını tazmin etmesi gerekir. Muhammed b. Seleme böyle demiştir. Ebû Nasr Muhammed bin Selâm, “O mal ona helâldir, kullandığı miktarı tazmin etmesi gerekmez.” demiştir.¹³²³

Bir kimse bir kimseye aynen, “Malımdan yediğini sana helâl ettim.” deyip o kimsenin bu maldan yediği durum hakkında *el-Yenâbî*’de “bilmeden” kaydı eklenmiştir. *el-Muhîtu’l-Burhânî*’de “Tartışmasız o mal ona heladır.” fetvâsı geçerken yine *el-Yenâbî*’de “O kimsenin bunu tazmin etmesi gerekmez.” fetvâsı verilmiştir.¹³²⁴

Şâyet, “Benim malımdan tasarruf etmen helâldir. Onu al, dilediğin gibi kullan.” demesi durumunda İmam Muhammed, “özellikle dirhemleri ve dinarları kullanması helâldir. Tarlasından meyvesini, sürüsünden koyununu ya da başka bir şeyi alamaz.” demiştir.¹³²⁵ Yine bu konuda, iki kimse arasındaki hurma tarlası için biri diğer bahçe sahibine, “İsteddiğini, dilediğin kimseye hediye götür.” demesi halinde, “O kimsenin bunu gerçekleştirmesi câizdir. Bu, o kimseye mubah olur.” denilmiştir.¹³²⁶

Attâbiyye’de durumunun olmamasından dolayı şehirde yaşamak zorunda kalan ve çocuğunun malına muhtaç olan bir kimse hakkında “Hiçbir şey bulamazsa yiyeceği katıksız yer. Yanında yiyeceği olmadığı için buna ihtiyacı vardır. Dolayısıyla yiyeceğin değeri karşılığında yer.” diye rivâyet edilmiştir.¹³²⁷

xxvi. Bazı Hususlar Hakkında

İmam Muhammed, “Bir kimsenin ’İmânım, Cibril’in imânı gibidir.’ demesinden hoşlanmam.¹³²⁸

¹³²² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 313; Md. 28966.

¹³²³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 314; Md. 28967.

¹³²⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 314; Md. 28968.

¹³²⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 314; Md. 28969.

¹³²⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 314; Md. 28970.

¹³²⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 314; Md. 28971.

¹³²⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 303; Md. 28916.

el-Muhîtu 'l-Burhânî'de geçtiğine göre bir erkeğin penisini karısının ağzına sokması mekruhtur ancak aksi de söylenmiştir.¹³²⁹

İmam Muhammed, fitne zamanında kişinin evinde kalması gerekir. Eğer evine bir baskın olur da kendine ve malına kastederlerse onlarla mücadele eder. Bu durumda öldürülür ise onun şehit olduğuna inanılır.¹³³⁰

Yine bir kadın ile zina eden ve hamile kalıp sonra zina ettiği kimse ile evlenen kadın hakkında 'Bu kimse ile ilişkiye girebilir mi' diye soruldu. Evet cevabını verdi.¹³³¹

Yine ölümünden sonra kadının kemiklerine, örneğin Eşinin bedenine bakması hakkında "Câiz midir?" diye soruldu. Hayır, cevabını verdi.¹³³²

Babası veya dedesi olmayan küçük kızı, on yaşını geçtiğinde kız kardeşi namaz kılmadığı için dövebilir mi diye soruldu. Hayır, cevabını verdi. Mecmuati's-Semerkandî'nin Namaz bölümünde o (r.a.), "Kendi çocuğuna vurduğu kadar yetime de vurabilir." demiştir.¹³³³

Ebû Hâmid'e bülbül alıp onu kafese koyup sonrada bir yere asan kimse hakkında sordum. Câiz değildir dedi.¹³³⁴

"Mecnunun ölüsünün yenmesi câiz midir?" diye sordum. "Kedinin aksine hayır yenmez." cevabını verdi.¹³³⁵

Ona "Hastalığının şiddeti ile halden hale geçen, ölüm sıcaklığı düşmüş olan köpeği Müslümanlardan birinin kesmesi câiz midir?" diye sordum. Kesilmesi daha evladır dedi.¹³³⁶

Kocasının câriyesini döven kadın hakkında soruldu. Kocasına ona nasihat eder, Allah'ın azabına karşı onu uyardığı halde kadın nasihatten anlamazsa ve câriye bunun

¹³²⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 303; Md. 28917.

¹³³⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 304; Md. 28922.

¹³³¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 305; Md. 28924.

¹³³² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 305; Md. 28925.

¹³³³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 305; Md. 28926.

¹³³⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 305; Md. 28928.

¹³³⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 305; Md. 28931.

¹³³⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 306; Md. 28932.

kıskançlıktan olduğunu iddia ederse kocanın bu sebeple karısına vurma hakkı var mıdır? Evet vurma hakkı vardır demiştir.¹³³⁷

Attâbiyye'de geçtiğine göre ilacı beyazlatmak suretiyle bakırın içine atıp onu gümüş diye satmak mekruhtur. Ancak ehli tarafından gümüşün kalıba dökülmesi ve sonra bakırın içine atılmasında bir sakınca yoktur. Ancak satmak için bunu yapıyorsa sakıncalıdır. Yine dirhem basanlar dışında nalbantların dirhem basması da böyledir.¹³³⁸

es-Sirâciyye'den aktarılanlara göre yahudi hastayı ziyaret etmekte bir sakınca yoktur. Gasp edilmiş bir evde olan bir kimse ziyaret edilmez.¹³³⁹

el-Hâniyye'den gelen rivâyette büyücü kimsenin tevbesi ile ilgili birkaç şekilde değerlendirme yapılmıştır ve şöyledir:

Kendisini yapmış olduğu fiillerinin yaratıcısı olduğuna inanıyorsa ve bunun üzerine tevbe etmişse “Her şeyin yaratıcısı Allah’tır.” deriz. Yaptığı şeylerden geri durursa “Tevbesi kabul olmuştur.” deriz. Bu kimse öldürülmez. Eğer büyücü sihri deneme, imtihan için yapıp buna inanmıyorsa öldürülmez. Çünkü o kâfir değildir. Ancak büyücü sihri inkâr eder, nasıl yapılacağını ve nereye isabet edeceğini bilmez ise bunun hakkında tevbeyle davet edilmez bilakis sihir yaptığı kesinleşirse öldürülür. Bazı durumlarda “Tevbeye davet etmek daha ihtiyatlı olanıdır.” diye zikredilmiştir. Tevbesi kabul edilir, öldürülmez. Eğer sihir yapmaya başlar sonra tevbe ederse tevbesi kabul edilmez, öldürülür. Zındıklığı bilinen ve onun davetçisi olan kimsenin durumu da böyledir. Fetvâ da bu görüşe göredir.¹³⁴⁰

el-Yetîme'de geçtiğine göre bazı yazıları tükürük ile silmek câizdir. Bu konu *Serahsî*'de de geçmektedir. *el-Menâhî*'de “Allah lafzını tükürük ile silmek yasaklanmıştır.” görüşü aktarılmıştır.¹³⁴¹

el-Muhîtu'l-Burhânî'den aktarıldığına göre kabirlerde biten canlı diken ya da otun sökülmesi mekruhtur. Eğer kuru ise mekruh değildir.¹³⁴²

Hayır işlerinde çalışan bir kimsenin içinde mümin olmadığı hissi oluşması durumunda şöyle nakledilmiştir:

Eğer kalbinde onun sadık bir mümin olduğu hissi olup amelleri ona bir fayda vermeyen biri olursa, müminken Allah’a isyan etmiş olduğu içindir. İçinde onun mümin olmadığı hissi

¹³³⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 306; Md. 28935.

¹³³⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 306; Md. 28936.

¹³³⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 309; Md. 28849.

¹³⁴⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 310; Md. 28950.

¹³⁴¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 310; Md. 28951.

¹³⁴² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 311; Md. 28953.

uyanıyorsa, o kimse Allah'ı tanımayan bir kimsedir kalbini buna göre hazırlar. Ve bu kimse Allah'ı inkâr eden bir kimsedir. Eğer kalbine bu duygu gelip de bunu inkâr ederse, bu kimse mümindir.¹³⁴³

el-Yenâbî'den aktarıldığına göre, kötülük düşünmek eğer sadece akla gelirse günah değildir. Ancak akla geldikten sonra yapılırsa o zaman günah kazanılır.¹³⁴⁴

Günahları yazılmadan önce çocuğun yaptığı iyiliklerinin sevabı kendinin yahut ebeveyninindir. Çünkü insana ancak çaba ettiğinin karşılığı vardır. Eğer baba eğitimli biri ise çocuğuna eğitim vermesinden dolayı sevap alır.¹³⁴⁵

Boyanın içinde fare ölmüş olsa ve bu boya ile bir kıyafet boyansa bu kıyafet üç kere yıkanır, böylece temiz olduğuna hükmedilir.¹³⁴⁶

Bir kimseyi evdeyken deprem yakalasa, yukarıya kaçmasında bir sakınca yoktur, bilakis müstehâbtır.¹³⁴⁷

ez-Zahîriyye'de tehlikelerden korunmak ile ilgili ‘‘Bir keresinde Nebî (s.a.v) eğilmiş duvara rastladı. Birden yürüyüşünü hızlandırdı. Ona ‘Kazadan mı kaçıyorsun?’ denildi. Nebî (s.a.v), Allah’ın bir kazasından diğer bir kazasına kaçıyorum.’’ rivâyeti nakledilmiştir.¹³⁴⁸

ez-Zehîra'da geçen rivâyete göre beyaz saçları ziynet maksadı yoksa koparmak mekruh değildir.¹³⁴⁹

Ebû Yûsuf, ‘‘Eğlence maksadı ile avlanmakta bir hayır yoktur. Ben hoşlanmıyorum. Ancak satım, yemek veya başka bir ihtiyaç için istenirse onda bir sakınca yoktur.’’ demiştir.¹³⁵⁰

Hayızlı bir kimse ile ilişkiye girmek haramdır. Onu helâl sayan kâfir olacağı ancak bunu yapan kimsenin tevbe ve istiğfar etmesi gerektiği söylenmiştir.¹³⁵¹

¹³⁴³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 311; Md. 28954.

¹³⁴⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 312; Md. 28957.

¹³⁴⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 314; Md. 28972.

¹³⁴⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 314; Md. 28973.

¹³⁴⁷ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 314; Md. 28974.

¹³⁴⁸ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 315; Md. 28975.

¹³⁴⁹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 315; Md. 28976.

¹³⁵⁰ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 316; Md. 28977.

¹³⁵¹ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 316; Md. 28978.

Efendi binekte iken, köle buna güç yetirebiliyorsa, efendisi ile yürümesinde bir sakınca yoktur.¹³⁵²

Bir kimsenin eşinin üzerinde hakları vardır ve onları yapmak zorundadır. Bunlar, eşi ile oturması, kıyafetlerini almasıdır. Bu haram değildir. Şâyet bir kadın bir harabeye sığınsa ve bir kimsede oraya girmek istediğinde, eğer kendi nefsinden emin ise bir sakıncası yoktur. Eğer nefsinden emin değilse kadına uzak durur. Gözü ile uzaktan korur.¹³⁵³

Başkasına borcu olan bir kimse, hakkı kadar malı alsın, Ebû Nasr Muhammed bin Selâm, “Gasıp olur.” demiştir. Almış olduğu şey de kısas olarak kalır. Tercih edilen görüş, borcunu alan kimsenin gasıp olmayacağıdır.¹³⁵⁴

el-Hâniyye’den aktarılan rivâyete göre kadının câriyesi, efendisinin eşinin ayağına bakabilir.¹³⁵⁵

el-Hâvî’de Muhammed b. İshâk’tan nazar hakkında şu rivâyet nakledilmiştir:

Bir kadın Resûlullah’a gelip “Ben ekin sahibiyim. Ona göz değmesinden endişe ediyorum.” dediğinde Resûlullah (s.a.v), oraya kuyu kazmasını buyurdu. Kitab’ın müellifi, Ehl-i sünnet ve’l-cemâat’e göre bu hadisin te’vilini şu şekilde söylemiştir: “Göz değmesi haktır. Şer’an ekin tarlasına kuyu kazılması gerekir. Ekinlere bakan kimsenin bakışı zararlı ise bakışı ilk olarak açılan kuyuya gelir. Sonra ekine baksa da bir zarar vermez. Çünkü örfe göre, ilk bakış hayreti çeker.”¹³⁵⁶

¹³⁵² Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 316; Md. 28979.

¹³⁵³ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 316; Md. 28980.

¹³⁵⁴ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 316; Md. 28981.

¹³⁵⁵ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 317; Md. 28982.

¹³⁵⁶ Âlim b. Alâ el-Enderpetî, 317; Md. 28983.

BÖLÜM V

SONUÇ

el-Fetâva't-Tatarhâniyye, dönemin üst düzey yöneticilerinden Emir Tatarhân tarafından Âlim b. Alâ el-Enderpetî'den telif edilmesi istenmiş ansiklopedik bir eserdir. Eserin yazmalarında geçen bölümlerinin tahkiki Şebbâr Ahmed el-Kâsımî tarafından yapılmış, 2010 yılında Mektebetü'l-Hanefiyye tarafından yirmi cilt olarak basılmıştır.

İstihsân ve Kerâhiyye bölüm başlığı literatürde, bu kavramlardan birine izafet edilerek yer aldığı gibi, “*el-hazr ve'l-ibâha*” şeklinde de kendine yer bulmuştur. Ancak bu iki kavram çifti ile kullanıldığı, incelediğimiz eserler arasında sadece *Dürerü'l-Hükkâm*'da görülmüştür. *Büyük İslâm İlmihali* ise dönem ve konu içeriği bakımından farklılaşmış olsa da konu başlığımız burada Kerâhiyyet ve İstihsân olarak kendini göstermiştir.

İstihsân ve Kerâhiyye bölümünün diğer bölümlerden farklılaştığını söyleyebiliriz. Diğer bölümlerde konularına dair bir bütünlük görülürken bu bölümde 1137 farklı fetvâ/mesele vardır. Bu da konuların incelenmesini güçleştirmiştir. Bölüm tasarımı otuz iki fasıl şeklinde yapılmış olan İstihsân ve Kerâhiyye bölümünde, tespit ettiğimize göre daha çok toplumsal düzen konuları ele alınmıştır. Ahlak konuları bir, ibadetler dört, toplumsal düzen on altı, iktisadi hayat dört, suç ve cezalar iki, sağlık dört ve diğer çeşitli meseleler ise karışık olarak bir fasıl altında ele alınmıştır.

Ahlaktan sağlığa bu kadar çeşitli konuların olması, bölümün ihtiva ettiği kelime grubunun çok geniş bir yelpazeye yayılmış olduğunu bize göstermiştir. Farsça bazı terkiplerin bulunması, bunların doğru anlaşılması için araştırmalarımız; özellikle çeşitli hastalık isimleri ve farklı hayvanların isimlerinin bulunması sebebi ile sağlık ile ilgili fetvâlar incelememizi yavaşlatmıştır.

Bölümde birçok isme ve klasik esere de atıfta bulunulmuştur. Bu isimler gerek künyeleri gerek meşhur lakapları ile geçmiştir. Önemli hususlardan biri de ne müellifin mukaddimesinde ne de muhakkikin tahkikinde ismi geçmeyen eserler olduğudur. Bu eserler, *Fevâidü Rüstiğfi*, *Fevâidü Ebû Ca'fer*, *Şerhu'l-Câmiu's-sağîr*, *Câmiu'l-*

Berâmike, el-Menâhî, Şerhu Siyeri'l-Kebîr, Şerhu'l-Kerhî, el-Hâriciyye, el-Bünyân adlı eserlerdir.

Fetvâların delillerine yer vermeyen, sadece onları sıralamayı öngören bir üslupta yazılmış olan bu eserde, İstihsân ve Kerâhiyye özelinde, her bir meselede fetvâların bir hiyerarşisinin olduğu gözlemlenmiştir. Ağırlıklı olarak *el-Muhîtu'l-Burhânî* esas alınarak yazıldığını ifade etmiş olsak da diğer eserlerden bir cümle yahut bir ifade ile ara bilgi, ara cümle yapıldığı çok görülmüştür. Genellikle de bu eserin *el-Hâniyye* olduğunu söyleyebiliriz.

REFERANSLAR

- Ahmed, Fouzia Farooq. *Muslim Rule in Medieval India: Power and Religion in the Delhi Sultanate*. London: I.B.Tauris, 2016.
- Âlim b. Alâ el-Enderpetî. *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*. Editör Şebbîr Ahmed el-Kâsımî. Diyobend: Mektebetü Hanefiyye, 2010.
- Âlim b. Alâ el-Enderpetî. *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*. Editör Seccâd Hüseyin. 2. bs. 5 c. Karaçi: İdaretü'l-Kur'ân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1996.
- Alisultanov, Yûsuf. "Halebî'nin el-Müntehab Adlı Eserinin Tahlili ve Kaynakları (Nikâh-Radâ-Talâk-Nafakât Bölümleri Örneği)". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2014.
- Avari, Burjor. *Islamic Civilization in South Asia*. 1. Baskı. New York: Routledge, 2013.
- Bayly, C.A. *An Intellectual History for India*. Editör Shruti Kapila. 1. Baskı. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Bedir, Murteza. "Vikâyetü'r-Rivâye". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43: 106-108. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013.
- Baydar Erkoç, Tuba. "Fıkîhî Açından İnsan Kavramı: Bezm-i Elestten Kabre İnsanın Mükellef Oluşunun Serüveni", içinde İnsan Nedir? İslâm Düşüncesinde İnsan Tasavvurları. Editör Ömer Türker ve İbrahim Halil Üçer. 1. Baskı. İstanbul: İlem Yayınları, 2019.
- Demirkan, Tuğba. "Fetâvâ-yı Tatarhâniyye'nin Fıkîh Tarihindeki Yeri (Aile Hukuku Örneği)". Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2007.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkîh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 4. Baskı. İstanbul: Ensar, 2013.
- Farooqi, Naimur Rahman. "Delhi Sultanlığı". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9:130-32. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Ikram, S.M. *History of Muslim Civilization in India and Pakistan: a political and cultural history*. 2. Baskı. Lahore: Institue of Islamic Culture, 1966.
- İbn Âbidîn. *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar şerhu Tenviri'l-ebzar*. Editör Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz. 1. Baskı. 9 c. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l Arab*. Beyrut: Darü's-Sadîr, t.y.
- İbn Nuceym. *Bahrü'r-râik*. 1. Baskı. 8 c. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- İbnü'l-Hümâm. *Fethü'l-kadîr*. Editör Abdurrezzak Galib el-Mehdî. Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1318.
- İbnü's-Sââtî. *Mecmau'l-bahreyn ve mültekâ'n-neyyireyn fi'l-fıkhi'l-Hanefî*. Editör İlyas Kaplan. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zünûn*. 1. Baskı. 1 c. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin: teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*. 5 c. Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 1957.
- Koca, Ferhat. "el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12:446-47. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995.
- Kortel, Haluk. "Tuğluklular". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41:333-36. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.
- Kudûrî. *el-Muhtasar*. Editör Naim Eşref Nur Ahmed. 1. Baskı. Karaçi: İdaretü'l-Kur'ân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1422.
- . *Şerhu Muhtasari'l-Kuduri (Fıkhun Hanefî)*. Editör Ebû'l-Hüseyn Abdülmecid el-Murad Zehyülhaşi. 2. Baskı. Beyrut: Daru İbn Kesir, 2014.
- Merginânî. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 1. Baskı. C. 6. Medine: Darü's-Sirac, 2019.
- Mevsilî. *Kitâbü'l-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. 7. Baskı C. 4. Beyrut: Daru'l-Marife, 2015.
- Molla Hüsrev. *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Gurerü'l-ahkâm*. 1 c. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1979.
- Mu'cemu'l-Vasît*, Editör İbrâhim Enis, Abdülhalim Mansur, Atiyye es-Savvalihi, Muhammed Halefullah Ahmed. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, [t.y.
- Nesefî. *Kenzü'd-dekâik*. Editör Muhammed Ahsen Sıddıkî. Karaçi: Mektebetü'l-Büşra, 2010.
- Özdirek, Recep. "Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiye Kamusu'nun Kaynakları (Fetvâ Kitapları)". *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, sy 19-20 (2016): 117-44.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Âlimleri*. 1. bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.
- Rafî. *Takriratü'r-Rafî ala Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar şerhu Tenviri'l-ebsar*. Editör Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz. 1. Baskı. 14 c. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Semerkandî, Alâeddin. *Tuhfetü'l-Fukahâ*. 1. Baskı. C. 3. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984.
- Şeybânî. *el-Câmiu's-sağîr*. Editör Muhammed Boynukalın. 1. Baskı. İstanbul: Ocak, 2009.
- . *Kitâbü'l-Asl*. Editör Muhammed Boynukalın. 1. Baskı. Katar: Daru İbn Hazm, 2012.
- Şidov, Zalim. "Halebî'nin El-Müntehab Adlı Eserinin Tahlili ve Kaynakları (Büyû ve İcârât Bölümleri Örneği)". Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2014.
- Tahâvî. *el-Muhtasar*. Editör Ebû'l-Vefa Afgani. 1. Baskı. C. 2. Tunus: Daru'l-Malikiyye, 2016.

Uçar, İlyas. “Hz. Peygamber Zamanında Medine’de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 8 (2017): 196-218.

Zeylaî. *Tebyinü’l-hakâik*. 1. Baskı. 6 c. Bulak: el-Matbaatü’l-Kübra’l-Emiriyye, 1315.

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyad:

Maşite Hicret Kocaman

İletişim Bilgileri:

E-posta (1):

E-posta (2):

Eğitim:

2008 – 2012 Lise, Samsun Anadolu İmam Hatip Lisesi, Türkiye

2012 – 2017 İlahiyat Lisans, Marmara Üniversitesi, Türkiye

2018 – 2021 Temel İslâm Bilimleri Yüksek Lisans, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

İş Deneyimi:

2017 – 2018 UNHCR & Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Tercüman

2022 – Diyanet İşleri Başkanlığı, ADRB Vâizi